

Misbah

islami düşünce ve araştırma dergisi

Yaz 2013 Yılı: 2 Sayı: 5

Muhkem ve Müteşabih
Üstat Muhammed Hadi Marifet

Kur'an Açıklayıcısı Olarak Hz. Resulullah (s.a.a)
Dr. Aliekber Babai

el-Hakim Fâhmi ve Kıpti Zammiler
Kıptilerin İslam'ı kabul etmeleri ve irtidatları
üzerine bir inceleme.

Peygamber ve Ehlibeyt'in Siyresinde İbadet Eğitimi
Dr. Muhammed Davudi

İslamî Görüş ve Psikolojik Çalışmalara Göre
Çocukların ve Ergenlerin Cinsel Eğitimi
Dr. Ali Naki Fakih

Modernite Düşüncesi
Dr. Gulamhüseyn İbrahimi Dinari

İmam Zeynulabidin'den Ebu Hamza-i Sumali Duası

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Misbah

İslami düşünce ve araştırma dergisi

Yaz 2013

Sahibi

Uluslararası el-Mustafa
(Üniversitesi Türkiye Temsilciliği)
adına, Abdullah Turan

Yayın Yönetmeni
Yusuf Tazegün

Yazı İşleri Müdürü
Hidayet Koşaca

Yayın Kurulu

Dr. Resul Abdullahi, Abdullah Turan, Abbas Kazimi,
Hamit Turan, Ali Yüce, Musa Güneş, Mikail Gürel,
Ozan Saralioğlu, Rıdvan Murat Altun,
Dr. Muhammed Taki Sohrabifer, Dr. Mehdi Bahtaver,
Dr. Şemsettin Şehidi

Teknik Redaksiyon

Hasan Bedel, Kadir Tezşah, Nurcan Altun

Baskı Hazırlık

İrfan Güngörür, Sercan Arslan

Baskı ve Cilt

Yılmaz Basın Yayın

Maltepe mah. Litros yolu 2. Matbaacılar sitesi 3NB2

Topkapı / İstanbul • Tel: 0212 493 00 85

(Sertifika no: 27185)

Misbah

İslami düşünce ve
araştırma dergisi

Yayın Türü:

Ulusal Süreli Yayın

Yaz 2013,

Yıl: 1, Sayı: 5

ISSN 2146-2569

9 772146 256009

Adres

Merkez Efendi mah. Mevlana cad. Aktaş Apt. No:108

Zeytinburnu / İSTANBUL

Tel: (0212) 664 46 40 • elmustafa@hotmail.com.tr

İçindekiler

- Dr. Resul Abdullahi **05** başlarken
- Üstat Muhammed Hadi Marifet **07** Muhkem ve Müteşabih
- Dr. Aliekber Babai **37** Kur'an Açıklayıcısı Olarak Resulullah (s.a.a)
- Dr. S. Kazım Tababatai **57** Ahmed'in Müsned'inde Şia'nın Yansımaları
- Dr. Resul Caferiyan **77** Bağdat'ın Düşmesinde Nasıruddin Tusî'nin ve Şiilerin Rolü Efsanesi
- Doç. Dr. Masumali Pençe
Doç. Dr. Muhammedali Kazım Bigi
Prof. Dr. Hadi Alimzade **93** El-Hakim Fatımi ve Kipti Zımmiler Kiptilerin İslam'ı kabul etmeleri ve irtidatları üzerine bir inceleme
- Dr. Muhammed Davudi **103** Peygamber ve Ehlibeyt'in Siyresinde İbadet Eğitimi
- Dr. Ali Naki Fakihî
Dr. Muhsin Şukufa Yekta
Ekrem Perend **145** İslamî Görüş ve Psikolojik Çalışmalara Göre Çocukların ve Ergenlerin Cinsel Eğitimi
- Meryem Azimiyan
Dr. Said Beheştî **167** İslam'da Hicabın Kapsamının, Felsefesinin ve Eğitimsel Etkilerinin İncelenmesi
- Dr. Gulamhüseyn İbrahimi Dinani **191** Modernite Düşüncesi Etkiler ve İcaplar

199 Ebu Hamza-i Sumali Duası

Ramazan ayının müjdecisi, öncüsü, hayırla, bereketle gelen Recep ve Şaban aylarını geride bıraktık ve bir mübarek Ramazan ayına daha girdik.

Bu ayda her tarafı huzur kaplar, insan ne kadar günahkâr olsa bile kalbinde Allah’a karşı bir sevgi besler, içinde Ona ulaşma ve kendini yetiştirme gayreti belirir ve geçmişte yaptıklarından pişman olur. Bu Allah’ın rahmetinin en sağanak haliyle herkesin üzerine yağmasındandır. Herkes bu yağmurdan kalbince yararlanır. Bazıları taş kalplidir, yağmur sadece yüzeyi ıslatır derinlere inmez, bazılarıysa en verimli toprak misali her damlayı içine çeker. Ramazan yağmurlarını bir sünger gibi emenler; sadece belli vakitlerde ibadet eden bir insan olmakla yetinmeyip, ubudiyet ufkuna doğru yürürler, murakabe şuurunu yakalar, yapmış oldukları en ufak işte bile Rabbin rızasını gözetirler.

Asr-ı Saadette Ramazan ayı yaklaştığı zaman Peygamber efendimiz (s.a.a) hemen minbere çıkar ve müminleri bu ayı karşılamaya şöyle hazırlardı:

“Ey İnsanlar! Şüphesiz Ramazan ayı, Allah katında en üstün aydır. Bu ayın günleri, geceleri ve saatleri en faziletlidir. Allah bu ayda sizi kendi ziyafetine davet ederek, sizlere değer vermiştir. Nefesleriniz zikir, uykularınız ibadet, amelleriniz makbul ve dualarınız kabul etmiştir. Öyleyse doğru niyet ve temiz bir kalple Allah’a dua edin ki; size bu ayın orucunu tutmaya, Kuran’ını okumaya muvaffak etsin şüphesiz halkın en kötüsü bu ayda bağışlanmayanlardır.”

Bu bilinçle Ramazan ayında insanın ettiği dualarda farklıdır. Dua ya niyazdır ya da naz. Niyazda hep Allah’tan kendin için istersin; belalardan uzak olmayı, hep mutlu kalmayı, cehenneme gitmeyip, cennete girmeyi, rızkın bol olmasını... ama nazda ise,

yine kendin için istersin lakin bu sefer sadece Allah'ı. İmam Seccad'ın şu duasında olduğu gibi:

“Rabbim! Eğer beni cehenneme atacak olursan bil ki, bütün cehennem ehline seni ne kadar çok sevdiğimi haykıracağım.”

Yahut Ebu Hamza-i Somali duasında buyurduğu gibi:

“Allah'ım! Eğer beni cehenneme atacak olursan, buna düşmanın sevinir yok eğer beni cennete götürürsen, buna Peygamber'in sevinir ve andolsun ki, Peygamber'inin sevinmesinin düşmanının sevinmesinden sana daha sevimli olduğunu biliyorum. Allah'ım! Kalbimi sana sevgi ve sana kavuşma sevinci ile doldurmanı istiyorum...”

İmam Ali de Kumeyl duasında Rabbiyle şöyle münacat etmektedir:

“İlahım! Beni cehenneme attın ve farz edelim ki ben senin azabına dayana bildim, fakat Rabbim senden ayrılığa nasıl dayanayım.”

Demek ki; önce derdin farkına varmak gerek, kalp, derdinin ne olduğunu anladığı zaman, bütün bu sıkıntıların, ihtiyaçların ve dertlerin tek kapısı olan Rahman'a doğru yönelir, tam bir şükranîyet, medyunîyet, ıstırap ve pişmanlık haleti ruhiyesiyle. Yüzler Kâbe-i Muazzamaya özler ise Allah'ı Tealaya teveccüh eder. Allah da kalbe teveccüh eder ve O bir kalbe teveccüh etti mi artık taş kalpli olmaktan çıkar, ilah-i nesimleri almak için en güzel yere dönüşür. Kalp, tecelligahı cemali, nazargahı rahmani olur.

“Şüphesiz ki Allah sizin bedenlerinize veya suretlerinize bakmaz; belki kalbinize ve amellerinize nazar eder.”

bu nedenledir ki oruç, tam ve gerçek anlamda değişim rüzgârı demektir. Oruç bu anlamda kalplerin inkılâba hazırlanmasıdır: İnsanın kendi içinde kendisine karşı bir başkaldırısı, şeytan hükümetini devirerek ilah-i hâkimiyeti yerleştirmesidir.

İşte, böyle bereketlerle dolu, insan yetiştirme ayı olan Ramazan ayına girerken Misbah dergimizin beşinci sayısı ile sizlerle buluşmaktayız. Maneviyatın daha ön planda olduğu bu ayda, mutlaka okuyup, üzerinde düşünüp ve manevi atmosferi yakalayabilmemiz gerek dualardan biri de İmam Seccad'ın Ebu Hamza-i Somali duasıdır. Bu çok önemli duayı sizlere aktarmakla birlikte yine çok önemli ilmi ve akademik yazılara yer verdik. Umulurki okuyucularımızın faydalanmasına ve bizlerin bakıyatıus salihâtına sebep olur.

Muhkem ve Müteşabih

Üstat Muhammed Hadi Marifet

Yüce Allah, Kuran-ı Kerim’de muhkem ve müteşabih ayetler hakkında şöyle buyurmaktadır:

“Bu muazzam kitabı sana indiren O’dur. Onun ayetlerinin bir kısmı muhkem olup bunlar Kitabın esasıdır. Ayetlerin bir kısmı ise müteşabihdir. Kalplerinde eğrilik olanlar sırf fitne çıkarmak, insanları saptırmak ve kendi arzularına göre yorumlamak için müteşabih kısmına tutunup onlarla uğraşır dururlar. Hâlbuki onların hakikatini, gerçek yorumunu Allah’tan başkası bilemez. İlimde ileri gidenler: “Biz ona olduğu gibi inandık. Hepsi de Rabbimizin katından gelmiştir.” derler. Bunları ancak tam akıl sahipleri düşünüp anlar.”¹

Bu ayet-i kerimeden Kuran’daki bazı ayetlerin müteşabih olduğu, farklı anlamlara çekilebileceği ve fitne çıkarmak isteyenlerin bu gibi ayetleri koz olarak kullanmak istedikleri anlaşılmaktadır. Peki,

¹ Al-i İmran,7.

niçin Kuran’da müteşabih ayetler bulunmaktadır, bu ayetler hangileridir ve özellikleri nelerden ibarettir?

Bu ve benzeri sorulara iyice cevap verebilmek için öncelikle muhkem ve müteşabihin tanımını yapmak zorundayız.

İhkam ve Teşbihin Tanımı

İhkam kavramı Kuran-ı Kerim’de üç anlamda kullanılmıştır:

1- Hiçbir kuşku ve şüpheye yer vermeyecek şekilde açık ve net olan her söz ve davranış.

2- Şeriatın sabit hükümleri. Bunun karşısında ise nehsedilmiş, yani yürürlükten kaldırılmış hükümler bulunmaktadır.

3- Sözde ve davranışta güvenilir olmak, sağlam esaslara dayanmak. Nitekim bu anlamda Hud suresinde şöyle buyrulmaktadır:

“Bu öyle bir kitaptır ki ayetleri en kesin delillerle desteklenmiş, sonra da güzelce açıklanmış, tam hüküm

ve hikmet sahibi, her şeyden haberdar olan (hakîm ve habîr) tarafından gönderilmiştir.”²

Üçüncü anlamında kullanılan ihkam kavramı tüm kuran için geçerlidir. İkinci anlam mensuh olmayan ayetler için geçerlidir ve birinci anlam ise müteşabih olmayan muhkem ayetler için geçerlidir. Şimdi konumuz olan birinci anlamı inceleyelim:

“Hekeme” maddesinin temeli, bir şeyin kendisini ifsad eden, bölen ya da bozan şeyleri engelleyici bir durumda olmasını ifade eder. “İhkam ve tahkîm” (sağlamlaştırma), karar verme ve yargı anlamına gelen “hüküm”, tam bilgi, kesin ve yararlı ilim demek olan “hikmet” ve atın dizgini anlamında kullanılan “hekmet” kelimeleri buradan gelir. Görüldüğü gibi bu kökten türeyen kelimelerin tamamında önleyicilik ve sağlamlık anlamı esas alınmıştır. Şöyle de denilmiştir: Bu kök, yapıcılık ve ıslahatçılık anlamı ile beraber engelleme anlamına delâlet eder.

Müteşabih kelimesinin türediği teşbih kelimesi ise Kuran-ı Kerim’de iki anlamda kullanılmıştır:

1- Benzer ve aynı olma:

“Allah, sözün en güzelini; ayetleri, (güzellikte) birbirine benzeyen ve (hükümleri, öğütleri, kussaları) tekrarlanan bir kitap olarak indirmiştir.”³

2- Kuşkulu olmak ve şüphe uyandırmak: Maksat ve davranışın kesin olmayıp,

² Hud,1.

³ Zümer,23.

Her müteşabih ayetin hem iphamını (kapalılığını) bertaraf edecek bir tefsire, hem de şüpheyi gidecek bir tevile ihtiyaç vardır; çünkü tevil iphamı kaldırmanın yanı sıra şüpheyi de giden bir tefsir çeşididir. Öyleyse tevil tefsire oranla mutlak bir özelliğe sahip bulunmaktadır. Tevilin olduğu yerde tefsir de vardır; tefsir iphamlar ile ilgilidir, bu kapalılıklar hem muhkem hem de müteşabih ayetlerde bulunmaktadır. Tevil ise yalnızca müteşabih ayetlere mahsustur; çünkü bunlarda hem ipham hem de şüpheyi neden olan benzerlik (teşbih) vardır.

çeşitli ihtimallere binaen kuşkular uyanıp, asıl maksat müphem olursa teşbih gerçekleşmiş demektir. Kuran’da bu manada şöyle geçmektedir:

“(Ey Musa!) Bizim için, Rabbine dua et de onun nasıl bir sığır olduğunu bize açıklasın, nasıl bir inek keseceğimizi (teşabehe aleyna) anlayamadık.”⁴

Konumuz olan teşbih bu anlamlardan ikincisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁴ Bakara,70.

Teşabuh ism-i masdar olan “şibh” kökünden türemiş olsa, benzer ve aynı anlamına gelir, ama eğer masdar olan “şebeh” kökünden türediğini kabul edersek o zaman benzer anlamına gelir ki bu benzerlik kuşku uyandırmaktadır. Çünkü gerçeğin üstü örtülmüş, hakla batıl birbirine karışmıştır, bu yüzden hak bir söz yahut davranış batıl olarak görülmektedir.

Buraya kadar açıkladığımız müteşabih kavramının sözlük anlamıydı, deyimsel anlamı hakkında ise şu tanımlar yapılmıştır: “Zahiri gerçek manasını yansıtmayan şey.” Söz veya davranışın yetersizliği, işin gerçeğinin ortaya çıkmasını engellemiştir, yani işin hakikati açık ve net değildir. Ama bu tanımın kendisi de yetersizdir; çünkü bu tanım müphemleri de kapsamaktadır.

Bu yüzden Rağıb İsfahani “müteşabih” kelimesinin kavramsal tanımını daha güzel yapmıştır: “Kuran’ın müteşabihatı başka şeylere benzediği için tefsiri zor yapılan ayetlerdir; Kuran için başka şeylerden maksat yoldan çıkmışlık ve dalâletten öte bir şey değildir, “Artık haktan sonra sapıklıktan başka ne kalır.” Öyleyse ilâhî kelâmın (Kuran’ın) ayetleri hakkın dışında bir görünüm sergileyip batıla benzediği zaman onlara müteşabihat denilir.

Bunun için “teşbih” (benzerlik) söz veya davranışa bir ipham perdesi çekmenin yanı sıra şüpheye de yol açmaktadır. Dolayısıyla her müteşabih ayetin hem iphamını (kapalılığını) bertaraf edecek bir tefsire, hem de şüpheyi giderecek bir tevile ihtiyaç vardır; çünkü tevil iphamı kaldırmanın yanı sıra şüpheyi de gideren bir

tefsir çeşididir. Öyleyse tevil tefsire oranla mutlak bir özelliğe sahip bulunmaktadır. Tevilin olduğu yerde tefsir de vardır; tefsir iphamlar ile ilgilidir, bu kapalılıklar hem muhkem hem de müteşabih ayetlerde bulunmaktadır. Tevil ise yalnızca müteşabih ayetlere mahsustur; çünkü bunlarda hem ipham hem de şüpheye neden olan benzerlik (teşbih) vardır.

Aslı ve Arazî Teşbih

Kuran-ı Kerim’de teşabuh, aslında iki şekildedir; aslı ve arazi.

Aslı Teşbih: Lâfzın anlam ve içeriğini dinleyiciye ulaştırmakta yetersiz kalmasından kaynaklanan doğal teşbihtir. Arap dili ve edebiyatındaki sözcük ve kavramların çoğu kısa ve yüzeysel olan anlamlar için münasiptir, geniş ve derin olan anlam ve içerikleri olduğu gibi muhabata ulaştırma kapasitesine haiz bulunmamaktadır. Bir yandan Kuran’ın Arapların sözcük ve ifadeleri ile konuşma üslûbunun kullanması gerekiyordu; nitelik buyuruyor:

“Doğrusu biz düşünüp anlamamız için onu Arapça bir Kuran olarak indirdik.”⁵

Diğer yandan üstün ve derin olan anlam ve içeriği dinleyiciye ulaştırmak için Arapların da yabancı olduğu kinaye, mecaz ve istiare gibi sanatları aşağıdaki ayette olduğu gibi kullanması gerekiyordu. Yüce Allah şöyle buyuruyor:

⁵ Zuhurf, 3.

“Savaşta onları siz öldürmediniz, fakat Allah onları öldürdü. Oku atığın zaman da sen atmadın, Allah oku attı.”⁶

Bu ayette insanoğlunun naçiz gücüne işaret edilmiştir. İnsanoğlu kendi iradesiyle yaptığı işlerinde bile acizdir; çünkü yaptıkları Allah’ın izniyle hareket eden ve işinin gerçekleşmesinde etkili olan bir takım faktörlere bağlıdır. O dönem Arapların bunu anlaması çok zordu. Bu yüzden bu ifadelerden cebr ve zorunluluk çıkarımları olmuştur. Yüce Allah başka bir ayette buyuruyor ki:

“Ey inananlar! Hayat verecek şeylere sizi çağırdığı zaman, Allah ve Resulüne uyun. Ve bilin ki, Allah kişi ile onun kalbi arasına girer ve siz mutlaka onun huzurunda toplanacaksınız.”⁷

Dikkat edilirse bu ayette Allah’ın insan ile kalbi arasına girmesi söz konusu edilmiştir. Bu ifade şer’i emir ve yasaklara uymayanlar için de bir tehdit niteliği taşımaktadır. Allah’ın insan ile kalbi arasına girmesinden maksat nedir? Ebu Hasan Eş’arî ve onun ekolüne tabi olanlar bu ayetin hayatta cebirin hâkim olduğuna ve iman ile küfrün iradî ve isteğe bağlı olmadığına delâlet ettiği şeklinde yorumlayıp şöyle demişlerdir:

“Allah’ın kâfir olarak kalmasını irade ettiği kimse, eğer mümin olmak ve iman getirmek isterse Allah buna engel olur; aynı şekilde Allah’ın mümin olarak kalmasını istediği bir kimse hür iradesiyle

küfrü seçmeye kalkışırsa, Allah bu kimseye de engel olur.”

Eşaire mezhebinin önde gelenlerinden olan Fahr-u Razi bu anlamı teyit ederek diyor ki: “Bu ayet cebri kabul etmeyen Mutezilenin iddialarının aksini belirtmiştir.”⁸

Oysa ayet başka bir şey söylemekte ve insanların dikkatini inkâr mümkün olmayan bir hakikate çekmektedir. Bu ayet şöyle diyor:

“Gerçek hayat, insan şer’i kanun ve kuralara boyun eğdiğinde elde edilir, ancak bu durumda insan gerçekten yaşadığını ve hayatta olduğunu hisseder. Herkes kendi hakkını riayet edip başkalarının hak ve hukukuna tecavüz etmediği zaman hayat gerçek anlamda tahakkuk bulur. Dini kanun ve prensiplerin hâkim olduğu ve herkesin başkalarının hakkına riayet ettiği ve sınırını aşmadığı bir toplum huzur içinde yaşar. Böylece insanlar Kurani anlamda ihya edici olan hayatı yakalar. Şeriat sayesinde insan, kendi insanî ve hakikî kimliğini derk eder, bu vesileyle insanlık topluma hâkim olur. Baş kaldıran ve asi olan insanın, yırtıcı hayvanlar gibi aşağılık ve iğrenç istekleri uğruna yaşaması mümkündür. Böyle bir toplumda insanîyet unutulmuşluğa terk edilir, insan da kendisine ve kimliğine karşı yabancılaşır. Bu gibi insanların karşılaştıkları en büyük musibet işte budur; kendini unutmak ve insanlığın dan gafil olmak. İnsan kendi eliyle kendi öz benliğinden ve mahiyetinden uzaklaşıp hayvanlar âlemine doğru yol alabilir. İşte bu anda ayeti kerimede dile getirilen şu hakikat gerçekleşir:

⁶ Enfal, 17.

⁷ Enfal, 24.

⁸ Fahr-i Razi, Tefsir-i Kebir, c. 15, s. 147-148.

“Allah’ı unutan ve bu yüzden Allah’ın da kendilerine kendilerini unutturduğu kimseler gibi olmayın.”⁹

Başka bir ayette buyuruyor:

“Yine O’na iman etmedikleri ilk durumdaki gibi onların gönüllerini ve gözlerini ters çeviririz.”¹⁰

Genellikle mebde, mead, insanın kudret ve iradesi, âlemdeki tasarrufu, yaratılış ayetleri, mükellefiyetin nedenleri, Allah’ın sıfatları ve benzeri konuları ele alan ayetler müteşabih ayetler sayılmaktadır; zira bu husustaki manalar oldukça ulvî, derin ve geniştir. Ancak bu manaları ve içeriği dillendiren lâfızlar ve sözcükler yetersiz ve eksiktir.

Allah’ın iradesi ve ilmi, emanet, hilafet, yerin ve göklerin insanın emrine muvafık kılınması, izin, hidayet ve dalâletle ilgili ayetler müteşabih görünmektedir. Bu yüzden sahih ve dayanağı bulunan bir tevil ihtiyacı duymaktadırlar.

Arazî Teşbih: İslam’ın ilk yıllarında müteşabih olmayan ve Müslümanların ihlâs ile karşılayıp sağlıklı bir şekilde algıladıkları mana ve maksatları herkes tarafından bilinen ve şüpheye mahal bırakmayan ayetler de olmuştur.

Bu kısımdan olan ayetler işin başında rahatlıkla anlaşılıyordu ve hiçbir teşbih söz konusu değildi, fakat daha sonra felsefi ve kelami tartışmaların oluşması ve bazı felsefi konuların Yunan’dan İslam diyarına gelip yayılması birçok ayet üzerine

iphâm perdesi çekmiştir. Düne kadar muhkem olan ayetler bugün müteşabih ayetler zümresinde sayılmaya başladı. Bazı kelimelerin ve tartışma ehlinin yersiz taassupları herkes tarafından rahatlıkla derk edilen ayetlerin müteşabih bir görünüm kazanmalarına neden oldu. Aşağıdaki ayeti buna örnek olarak verebiliriz, yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“Yüzler vardır ki, o gün ışıl ışıl parlayacaktır, Rablerine bakarlar.”¹¹

Arapların yaygın kullanımında bu ayetlerden Allah’ın yüce dergâhına teveccüh etmek ve o mekâna bakmak anlaşılıyordu. Zamaşşehri konu hakkında diyor ki: “Sevr halkından bir kız çocuğu gördüm. Öğle vakti insanlar istirahat ettiklerinde o dilliyor ve diyordu ki: ‘Benim küçük gözlerim Allah’a ve siz halka bakıyor’ kızın burada kullandığı kelime “nezere”dir, ayette de aynı kelime kullanılmıştır. Bunun bir yere bakmak ve beklenti içinde olmaktan başka bir anlamı yoktur. Arap’ın salim olan tabiatıyla mezkûr ayetten anladığı yukarıdaki anlamdan başka bir şey değildir. Neden Eşairi mektebinin kurucusu Ebu’l- Hasan Eşari bu ayetin yaygın olan anlamını değiştirip; “Allah’ın zatını görmek şeklinde” yorumlamıştır. O “nazar” kelimesini; itibari nazar, intizari nazar ve görme nazarı olmak üzere üç farklı anlamda ele almıştır. İbret alma maksadıyla bir şeye bakmanın kıyamette yeri yoktur. İntizar anlamındaki nazar da “ila” harfiyle birlikte gelmez, örneğin yüce Allah buyuruyor:

⁹ Haşr,19.

¹⁰ Enam,110.

¹¹ Kıyamet, 22-23

“Ben onlara bir hediye gönderip, elçilerin ne haber ile döneceklerine bakacağım.”¹²

Bu ayette nazar intizar anlamında kullanılmıştır. Dolayısıyla Ebu'l- Hasan Eşari göre, “Yüzler vardır ki, o gün ıslıl ıslıl parıldayacaktır, Rablerine bakarlar.” ayetindeki nazar kelimesinden kasıt başka bir şeydir. Ebu'l- Hasan Eşari'ye soruyoruz “rablerinden gelecek sevaba bakarlar” diye cümleyi kursak na-

sıl olur? Verdiği cevap şudur: “Kuran’da böyle bir takdim söz konusu olmamıştır. Dolayısıyla ayetin zahiriyle yetinmek gerekir. “Gözler onu göremez, O ise bütün gözleri görür” ayeti kerimesinden maksat ahiret gözü olmayıp dünya gözüdür, kâfirler her iki âlemde de Allah’ı görme lezzetinden mahrumdurlar.¹³

Herhalde Ebu'l- Hasan Eşari göz dikmek ve beklemek anlamında olan nazar kelimesinin “ıla” ekiyle geleceğini biliyordu. Arap şairi diyor ki:

*Ben bir fakirin fedakâr bir zengine
baktığı gibi
Senin vaat etiklerine bakıyorum.*

Serv kabilesinden olan dilenci kızın söylediği, “Küçük gözlerim Allah’a ve siz halka bakıyor” cümlesinde de nazar kelimesi “ıla” ön ekiyle gelmiştir.

Aynı şekilde, “Rahman, Arş’a istiva etmiştir”¹⁴ ayetindeki istiva kelimesinden kasıt tedbir arşını hükümranlılığı altına almaktır. “Arş” kâinatı idare ve tedbir ilmi için kinaye olarak kullanılmıştır. Yine “Kürsü” kelimesi ilahi hükümranlılık ve saltanat için kinaye olarak gelmiştir, lakin

“Rahman, Arş’a istiva etmiştir” (Taha, 5) ayetindeki istiva kelimesinden kasıt tedbir arşını hükümranlılığı altına almaktır. “Arş” kâinatı idare ve tedbir ilmi için kinaye olarak kullanılmıştır. Yine “Kürsü” kelimesi ilahi hükümranlılık ve saltanat için kinaye olarak gelmiştir, lakin zahir ile yetinenler bu ayetteki istiva kavramını saltanat tahtına oturmak anlamında almışlardır.

zahir ile yetinenler bu ayetteki istiva kavramını saltanat tahtına oturmak anlamında almışlardır. Böyle bir yorumun gereksinimi Allah’ın cisim ve mekâna sahip olduğu düşüncesidir, bu tür bir yaklaşım da onun kutsiyeti ve ulûhiyetiyle bağdaşmaz. O her yerde hazır ve nazır olduğuna göre bir mekânda nasıl saltanat tahtına kurulabilir.

İbn-i Betute seyahatnamesinde diyor ki: “Şam camisine girdim. İbn-i Teymiyye minberin üstündeydi, Allah’ın cisim olduğunu söylüyordu. O, Allah’ın saltanat tahtına oturması hakkında hikâyeler anlatıyordu. Bir yerde; ben bu minberden indiğim gibi Allah da celal tahtından iniyor, deyip bir iki

¹² Neml,35.

¹³ el-İbane, s. 10-19 el-Lume, s. 61-68.

¹⁴ Taha, 5

basamak aşağı indi. Bunu söyler söylemez kargaşa çıktı.”¹⁵

Hâlbuki istiva kelimesi Arap örfünde hüküm altına almak anlamında kullanılmıştır. Şair diyor ki:

*Bişr Irak’a istiva etti,
Kan dökmeden ve kılıç kullanmadan.*

Aynı şekilde:

“Baldırların açılacağı (Yevme yukşefu ‘an sakin) ve kâfirlerin secdeye çağrılıp da gözleri düşmüş ve kendilerini zillet kaplamış bir hâlde buna güç yetiremeyecekleri günü (Kıyamet gününü) düşün. O gün, işler güçleşir ve secdeye davet edilirler, derken güçleri yetmez”¹⁶

Ayetinde “sage” kelimesi işlerin zorluğu, şiddet ve vahametın kinayesi olarak kullanılmıştır. Araplar savaş kızıştığında diyorlardı ki: “Ve gametu’l-harb alas Sag / Savaş şiddetlenip kızıştı” Keşfu Sak bir işe hazırlıklı olmak ve kemeri sıkmak için kinaye olarak kullanılırdı. Eskiden insanlar bir işi yapmak istediklerinde paçalarını sıvarlardı. Mezkûr ayet kıyamet gününde işlerin zor olacağını ve kâfirlerin sıkıntılarla baş başa kalacaklarını anlatan bir kinayedir.

Zamahşeri *Keşşaf* tefsirinde ayeti bu şekilde yorumlamıştır.¹⁷ Lakin Eşariler ve teccüm ehli olanlar ayetin zahirini el alıp şöyle demişlerdir: “Buradaki sak deyiminden kasıt Allah’ın paçasıdır.

O gün sıvanacaktır ve kâfirler secde etmekle emr olunacaklardır ama buna güç yetiremeyeceklerdir.”¹⁸

Müfessirlere Göre Teşbih

İhkâm ve teşbih hakkında birçok tefsir yapılmıştır, bunların çoğu karışık, iç içe olan ve az bir farkla birbirinden ayrılan yorumlardır. Bazıları bu deyimlerin mısra daklarını gösterip müteşabihler ile müphemleri birbirine karıştırmışlardır. Allame Tabatabai bu konu hakkında kendi tefsirinde 16 yorum ve tanıma yer vermiştir. Bazı müfessirler ise bu sayıdan daha fazlasını getirmiştir. Şimdi bunlardan bazıalarını getirelim:

İbn-i Abbas’tan rivayet edildiğine göre diyor ki: “*De ki: Gelin Rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım.*”¹⁹ Bunun gibi ayetler muhkemdir, müteşabih ayetler ise; başlarında mukatta harfleri olan ayetlerdir.

Bazılarına göre; nasih olan ayetler muhkem ve mensuh olmuş ayetler de müteşabihdir.

Muhkem ayetler ahkâm ayetleridir, bunun dışında kalan ayetler ise müteşabihdirler.

Muhkem ayetler geçmiş peygamberler ve ümmetlerinin kussaları ile ilgili ayetlerdir, müteşabih ayetler ise bu ayetlerde var olan iphamlardır.²⁰

¹⁵ İbn-i Betute’nin Seyahatnamesi, c. 1, s. 57.

¹⁶ Kalem,42.

¹⁷ Tefsir-i Keşşaf,c:4,s:592- 594.

¹⁸ Bkz: et-Temhid,c:3,s:152.

¹⁹ Enam,151.

²⁰ İbn-i Teymiyye, c. 3, s. 169.

İhkâm ve teşbih hakkında birçok tefsir yapılmıştır, bunların çoğu karışık, iç içe olan ve az bir farkla birbirinden ayrılan yorumlardır. Bazıları bu deyimlerin mısradıklarını gösterip müteşabihler ile müphemleri birbirine karıştırmışlardır. Al-lame Tabatabai bu konu hakkında kendi tefsirinde 16 yorum ve tanıma yer vermiştir.

Müteşabih ayetler Allah'ın sıfatları ile ilgili olan ayetlerdir.²¹

Müteşabih ayetler kıyamet gününün durumu ve o günün sıkıntı ve korkuları ile ilgili olan ayetlerdir.

Müteşabih ayetler özet olarak gelen ve içinde kapalı noktaların olduğu ayetlerdir.

Müteşabih ayetler karmaşık ve net bir şekilde anlaşılması zor mefhumlara haiz bulunan ayetlerdir, muhkem ayetler ise mefhumları açık ve kanıtları belli olan ayetlerdir.

Müteşabih ayetler anlaşılmayan ayetlerdir, muhkem ayetler ise bunun tam aksi anlaşılır ayetlerdir.

Müteşabih ayetler, birden fazla ayeti içinde barındıran ayetlerdir, muhkem ayetler ise birden fazla anlamı olmayan ayetlerdir.

Müteşabih ayetler, yorumlamaya ve açıklamaya ihtiyaç duyan, muhkem ayetler ise yorumlamaya ve açıklamaya ihtiyaç duymayan ayetlerdir.

Müteşabih ayetler, künhüne erişmenin yolu olmayan lakin zahirinde muhkem bir anlamı kasteden ayetlerdir.

Muhkem ayetler, herkesin anlamı hakkında ittifak ettiği, müteşabih ayetler ise anlamı ve yorumu hakkında görüş birliği olmayan ayetlerdir.

Müteşabih ayetler tefsiri zor olan, muhkem ayetler ise yorum ve tefsiri kolay olan ayetlerdir.²²

Muhkem ve müteşabih ayetlerin neler olduğu hususunda buraya kadar getirilen görüşler genellikle eski âlimlerin görüşleridir. Son zamanlarda müteşabih ayetlerin yorumu hakkında oldukça tuhaf ve kabul edilmez iki varsayım daha öne sürülmüştür.

Birinci Görüş: Ayetullah Talakani Kuran hakkında nüzulden önceki durum ve nüzulden sonraki durum olmak üzere iki durum göz önünde bulundurmıştır. Kuran nazil olmadan önce muhkemdir, indikten sonra ise müteşabihtir. Yani Kuran'ın iki varlık aşaması vardır, inmeden önceki varlık boyutuna tenzil denilmektedir, nazil

²¹ Şeyh Muhammed Abduh, el-Menar, c. 3, s. 167.

²² El-Mizan, c. 3, s. 31-42. el-Menar, c. 3, s. 163-165.

olduktan sonraki aşaması ise nüzul aşamasıdır. İnmeden önceki aşamada Kuran muhkemdir, değişmez, sabit ve geneldir. Kuran bu aşamada “Ümmü’l-kitaptır.” Bu aşamada düşünce ve algıların ötesinde olup Arapça değildir, sabit ilkeleri ve değişmez kanunları vardır. Bu, korunmakta olan hikmet ve hüküm dolu muhkem ve ana kitap farklı zaman ve mekânlarda, düşünce kalıplarında şartlara göre çeşitli ayetler, kelimeler, cümleler ve ayrıntılar şeklinde açıklanmış ve okunmuştur. Ayrıntılı bir şekilde inen bu ayetler muhkem ve ana kitabın kendisidir, ama kelime ve cümleler şeklinde insanlara inerek müteşabih olmuşlardır.²³

Cevap: Ayetullah Talakani’nin bu beyanında iki yanlışlık göze çarpmaktadır:

1- Şüphe uyandıran ve fitne çıkaran teşbih ile benzerlik ve uyum arzeden teşbih birbirine karıştırılmıştır; çünkü Âl-i İmran suresi yedinci ayetinde müteşabih ayetler fitne peşinde koşanlar için bir koz ve bahane olarak nitelendirilmiştir. Allah’ın sıfatları, yaratılış ve marifet hakkındaki bazı ayetler bu kabildendir, dar görüşlü insanlar bu ayetlerin anlamlarını kolayca idrak edemezler.

2- Kuran’ın iki aşamada nazil olduğu varsayımı yani arşi ve ferşi boyutu kendisiyle hiçbir irtibatının olmadığı muhkem ve müteşabihler konusunda ele alınmıştır. Arapça olan ve Resulullah’a (s.a.a) inen bu Kuran, ayetlerinin muhkem ve müteşabih olmak üzere ikiye ayrıldığını söylemektedir. Yüce Allah buyuruyor:

²³ Pertovi Ez Kuran, c. 3, s. 19-20.

“Onun (Kuran’ın) bazı ayetleri muhkemdir ki, bunlar Kitabın esasıdır. Diğerleri de müteşabihdir.”²⁴

Bu görüşün sahibi niçin bütün Kuran’ı ulvi merhalede muhkem ve sufli merhalede ise müteşabih olarak varsaymıştır? Peki, insanlar muhkem ayetleri elde etmek için nasıl ulvi merhaleye ulaşabilirler? Öte taraftan müteşabih ayetlere ehli olmayanların yaklaşması yasaklanmıştır.

İkinci Görüş: Bu görüş kendi inkârı görüşlerini İslam ile bir sentez şeklinde sunmaya çalışan mülhit gruplar tarafından ileri sürülmüştür.²⁵

İslam dininin genel prensiplerini belirleyen ayetler muhkem ayetlerdir, bu sağlam ve daimi olan prensipler sabit ve değişmez hükümler mesabesinde dirler. Hidayetin delaletine, hakkın batıla ve mustazafların müstekbirlere galip geleceği gibi hususlar kalıcı hakikatler kategorisinde yer almaktadır. Müteşabih ayetler ise temel nitelik arz etmeyen ancak temel esaslardan kaynaklanan konuları içermektedirler. Muhkem ayetler stratejik bir role sahipken, müteşabih ayetler de bu stratejinin uygulanmasında taktiksel bir role sahiptir. Müteşabih ayetler için zaman içerisinde gabz ve bast, çağa göre farklı yorumların yapılması söz konusudur. Hatta ahir zamanda bu ayetler değerini yitirip irtica nedeni olarak da gösterilebilirler.²⁶

²⁴ Âl-i İmran,7.

²⁵ Kendilerini “Halkın Mücahidleri” olarakalandıran münafıklar.

²⁶ Çe Kune Kuran Ra Beyamuzim, s. 21-56.

Cevap: Bu varsayım şeriatın temel kanun ve kurallarından kaynaklanan teferruatı Kuran'ın muhkem ve müteşabih olarak ele almıştır. İslam şeriatının temel kanun ve kuralları değişmez prensiplere sahiptir. Zaman ve mekân şartlarının değişmesiyle değişen tüm ferii hükümler bu ferii hükümlerden istinbad edilmektedir. Zaman ve mekân şartlarına vakıf olan bir fakih bu temel kurallar çerçevesinde mevcut siyasî, iktisadî toplumsal akım ve gelişmeleri ele alıp değerlendirmeli ve bu kurallar çerçevesinde bu akımların doğruluğu ve yanlışlığını, fayda ve zararlarını teşhis edip İslami hükümleri açıklamalıdır.

Müteşabih ayetlerin bazıları İslam'ın ilk yıllarında Arapların yaygın üslup ve edebiyat anlayışlarına göre mefhumları açık olan ve sonradan müteşabih olmuş ayetlerdir. Bunlar muhtelif İslami fırkaların başta kelami konuları olmak üzere fikri ve itikadi meselelerde yaşanan tartışmalardan sonra teşbih felaketinden nasiplerini almışlardır.

Bu gelişme zamanın bir gereğidir ve içtihadın bir sonucudur. Bunun nesh olgusu ile uzaktan yakından bir ilişkisi yoktur; çünkü nesh olgusu genel olan ahkâmda ortaya çıkar. Yoksa ayrıntı ve teferruat değil. Ayrıca bu değişim ve gelişimin Kuran'ın temel ahkâmında yeri yoktur; zira bunlar değişmeyen genel hükümlerdir. Aslında Kuran'da değişebilen hükümler yoktur, Kuran tüm içeriğiyle değişmez ve bakidir.

Kuran'da Müteşabih Ayetlerin Oluş Nedeni

Buraya kadar yapmış olduğumuz, Kuran'daki teşabuhun nedenleri ve iki çeşit teşabuhun bulunması hususundaki açıklamalar ile Kuran'da niçin müteşabih ayetlerin olduğu sorusuna da cevap verilmiş oldu.

Müteşabih ayetlerin bazıları İslam'ın ilk yıllarında Arapların yaygın üslup ve edebiyat anlayışlarına göre mefhumları açık olan ve sonradan müteşabih olmuş ayetlerdir. Bunlar muhtelif İslami fırkaların başta kelami konuları olmak üzere fikri ve itikadi meselelerde yaşanan tartışmalardan sonra teşbih felaketinden nasiplerini almışlardır.

Diğer bazı müteşabih ayetler ise zaten Kuran'da vardı ve bunların varlığı da çok normal bir şeydir. Bu gibi teşbihler yüzeysel anlamlar için konulan Arap kelâm ve kelimeleriyle derin ve engin manaların ifade edilebilmesi sonucu oluşmuşlardır. Yani Kuran ulvî anlamları beyan etmek için hem avam halkı hem de düşünürleri ikna etmesi gerekiyordu. Bu yüzden daha çok hitabe ve burhan yöntemlerini birleştirip meşhurat ve yakiniyattan düzenli bir birliktelik meydana getirmiştir. Bu iki edebi yöntem görünüşleri itibarıyla birbirlerinden farklı olmalarında rağmen aralarında düzenli bir uyum oluşturmuştur. Bunun kendisi Kuran'ın mucize olmasının delillerinden biri sayılmaktadır.

Endülüslü İbn-i Rüşd (ö. 595 h.) konu hakkında şunları yazmaktadır: "İnsanlar şeriat ile olan ilişkisinde üç gruba ayrılırlar:

Birinci grup; ilâhî hikmeti derk eden, bilgi sahibi insanlardan oluşur. Bunlar her hangi bir olayla karşılaşmalarında sabreder ve metanetli davranırlar.

İkinci grup; toplumun çoğunluğunu meydana getiren avam halktır. Bu grubun bireyleri o kadar ilim ve bilgiyle ilişkisi olmayabilir ama saf tabiatları, temiz niyetleri ve nuranî bir gönülleri vardır.

Üçüncü grup; bu iki gurubun ortasında yer alır. Bunlar ne âlimdirler ne de kendilerini avam halktan kabul ederler. Kendilerini herkesten üstün ve âlimler sınıfından bilirler. Hâlbuki ortaya çıkıp kendilerini gösterme liyakatine sahip değillerdir.

Teşabuh üçüncü grup için söz konusudur; çünkü âlimler kendi ilimlerinin gölgeleleri altında ve hakikatlere ulaşma yolunda kendilerine lâyük olan metaneti gösterdiklerinden yollarının üstünde asla teşabuh olmaz. Avam tabakası da sahip olduğu saf ve sade zihinle asla şeriatın öğretilerinden şüpheye düşmezler, zira lâfızların ve tabirlerin zahirleriyle iktifa edip konu hakkında meraklanmazlar.

Şeriatın öğretileri güzel ve leziz yemek gibi sağlıklı bedenler ve temiz tabiatlı insanlar için yararlıdır. Bu her ne kadar kimi insanlar için zararlı olsa da halkın çoğunun içinde yer aldığı diğer bir grup için faydalıdır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “O, fasıklardan başkasını saptırmaz”²⁷ yani doğal beşeri sınırlardan çıkan insanlardan başka kimse ilahi öğretinin gölgesi altında sapıtıp yoldan çıkmaz. Bu durum bazı ayetlerden dolayı

sadece bazı insanlar için gerçekleşir. Bazı ayetlerde madde âleminde benzeri olmayan hisler ötesi âlem dillendirmiş ve insanların derk edebileceği şeylerden misaller ve deliller getirilmiştir. Bazı insanlar bu ayetlerin zahirlerini bakıp ayetlerde beyan edilenlerin hakikatin kendisi olduğunu zannettiklerinden hayret ve şüphe içinde kalmışlardır. Bu gibi müteşabih ayetler şüpheye neden olmuştur. Elbette bu durum âlimler ve avam halk için geçerli değildir. Çünkü bunlar temiz ve iyi bir mizaca sahip olduklarından iyi yiyecek kendileri için yararlıdır. Lakin bu iki grup dışındaki insanlar hastadır ve bunlar temiz bir mizaca sahip değillerdir. Dolayısıyla yemek her ne kadar güzel ve leziz olsa da bundan lezzet alıp faydalanamazlar. Yüce Allah şöyle buyuruyor:

“Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu tevîl etmek için ondaki müteşabih ayetlerin peşine düşerler.”²⁸

Şeriat, öğretisi ve programında hem avam tabakasının yararlanabileceği hem de âlimlerin kabul edeceği bir yöntemi benimsemiştir. Kuran bu yüzden her iki grubun da derk edebileceği tabirler ve lafızları kullanmıştır. Avam halk ayetlerin zahirleriyle yetindiklerinden ayetlerde anlatılmak istenen şeyin ayette belirtilen misal veya buna yakın bir şey olduğunu kanısına sahip olurlar. Dolayısıyla bununla yetinip daha ileri gitmezler. Âlimler ise misallerde gizli olan hakikatleri algırlarlar.

²⁷ Bakara,26.

²⁸ Âl-i İmran,7.

Hissedilmeyenin hissedilene benzetilmesinde Hakk Tealanın zatını tamamen gösterebilecek en güzel örnek onun nura benzetilmesidir. Bu hakikat onun zatı itibarıyla zahir olması ve zahir olan her şeyin kendisine bağımlı olmasıdır. Başka bir ibareyle o varlık âleminde en belirgin varlık olmakla birlikte hakikati de gözlerden en irak varlıktır. Hiç kimse onun hakikatine yol bulamamıştır.

Eğer dikkat edersen şeriat, halkın anlaması ve kabul etmesi için bu gibi misal ve tabirlerle konuyu anlatmakla birlikte âlimleri bu gibi tabirlerin sırlarıyla aşına kılmış ve bunların hakikatlerini kendilerine göstermiştir.”²⁹

Hissedilmeyenin hissedilene benzetilmesinde Hakk Tealanın zatını tamamen gösterebilecek en güzel örnek onun nura benzetilmesidir. Bu hakikat onun zatı itibarıyla zahir olması ve zahir olan her şeyin kendisine bağımlı olmasıdır. Başka bir ibareyle o varlık âleminde en belirgin varlık olmakla birlikte hakikati de gözlerden en irak varlıktır. Hiç kimse onun hakikatine yol bulamamıştır.

Allah’ın zatına has olan bu gibi sıfat ve vasıflar için madde ve his âleminde nurdan daha iyi bir teşbih bulunamaz. Bu konuda İmam Fahrurazi, Şeyh Muhammed Abdüh ve Allame Tabatabai İbn-i Rüşt’ün yöntemini benimsemişlerdir.³⁰

²⁹ Bkz. İbn-i Rüşt, el-Keşfu en Menahici’l-Edille, s. 89, 96, 96, 107.

³⁰ Bkz. Tefsir-i Kebir, İmam Fahu Razi, c. 7, s. 172, Reşit Rıza Tefsir’ul Menar, c. 3, s. 170, Allame Tabatabai, el-Mizan, c. 3, s. 58–62.

Müteşabihlerin Tevilini Kim Bilebilir?

Bu konu tefsir bilginleri arasında yoğun tartışmalara neden olmuştur. Tartışmanın ve ihtilafın nedeni, şu ifadeye yönelik anlayışların farklılığıdır: “*Ve ilimde derinleşenler: Biz ona inandık, tümü Rab-bimizin katındandır.*” Bu ifadenin orijinalinin başındaki “vav” harfinin atf edatı mı, yoksa istinaf (yeni bir hususa geçiş) edatı mı olduğu noktasında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazı ilk kuşak müfessirler, Şafiiler ve Şia mezhebine mensup müfessirlerin büyük bir kısmı, “vav” harfinin atf edatı olduğu ve ilimde derinleşenlerin Kuran’da yer alan müteşabih ifadelerin tevillerini bildikleri yönünde görüş belirtmişlerdir. İlk kuşak müfessirlerin büyük kısmı ve Ehl-i Sünnet’ten Hanefiler, “vav” harfinin “istinaf” edatı olduğunu ve müteşabih ifadelerin tevillerinin Allah’tan başkası tarafından bilinemeyeceğini, müteşabih ifadelerin tevillerinin yüce Allah’ın özel bilgisi kapsamında olduğunu belirtmişlerdir. İlk görüşü savunanlar kendi görüşlerini kanıtlamak için çeşitli deliller sunmuş, bazı rivayetleri ileri sürmüşlerdir. İkinci görüşü savunanlar da başka yöntemlere

ve müteşabih ifadelerin tevillerinin yüce Allah'ın özel bilgisinin kapsamında olduğunu belirten rivayetlere dayanmışlardır. Her grup karşı tarafın görüşünü çürütmek ve kanıtlarını geçersiz kılmak için yoğun bir çaba içine girmiştir.

Velhasıl, hiç şüphesiz Kuran'da müteşabih ayetler bulunmaktadır, peki bunların tevilini bilme imkanı var mıdır, eğer varsa bunu kimler başara bilir? Öncelikle bu soru iki şekilde sorulabilir:

1- Kuran'ın zahiri tabirinden ne anlaşılacaktır? Tabirlerinin zahirinde ne anlam çıkartılır?

2- Acaba araştırmacılar genel bir şekilde müteşabih ayetlerin anlamlarına vaka olma imkânına sahip midirler?

Allame Tabatabai, ayetin zahirinden³¹ inhisar hükmü çıkarmış ve müteşabih ayetlerin tevil hakkındaki bilginin sadece Allah'a ait olduğu ve başkalarının buna tabi olmak dışında başka yollarının olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Fakat araştırmacılar müteşabih ayetlerde gizli olan hakikatlere ulaşma imkânına sahip olmadırlar. Bu, Allame Tabatabai'nin konu hakkında öne sürdüğü görüştür, şimdi bu görüşü getirelim:

³¹ Al-i İmran suresinin 7. ayetinin: “Sana kitabı indiren O’dur. Ondan bir kısım ayetler muhkemdir ki onlar kitabın anasıdır. Diğerleri ise müteşabihdir. Kalplerinde bir kayma olanlar, fitne çıkarmak ve yorumunu yapmak için ondan müteşabih olanına uyarlar. Oysa onun tevilini Allah’tan başkası bilmez. Ve ilimde derinleşenler ise: “Biz ona inandık, tümü Rabbimizin katındandır” derler. Temiz akıl sahiplerinden başkası öğüt alıp-düşünmez.”

“İlahi öğretilerin hazinesi sayılan Kuran’ın gizli hakikatlerine ulaşmak için gidilen yolun kapalı olması kabul edilecek bir şey olmadığı kesindir. “Onlar Kuran’ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalplerin üzerinde kilitleri mi var?”³² Ayeti de bunu ispatlamaktadır. Eğer Kuran’da hiçbir Müslüman’ın, hiçbir âlimin, Peygamber’in (s.a.a) ve imamların bütün muhtevasını bilmedikleri ayetlerin olduğunu farz edelim, bu durumda ilahi hikmet zan altında kalır. Ebediyete kadar beşerin hidayeti unvanıyla nazil olan bir kitabın, hiç kimsenin hatta Resulullah’ın bile anlayamadığı iphamlı tutumunun olması nasıl mümkün olabilir? Kesinlikle bu ihtimal muhal ve ilahi hikmete binaen imkânsızdır.

“İlimde derinleşmiş olanlar” cümlesinin zahiri istinafiyedir, eğer öncekine atfedilmemişse cümle tekrar edilir; çünkü bu cümle, kendisinden önceki cümle yani: “Kalplerinde bir kayma olanlar”³³ ayetinin zıddıdır. Dolayısıyla ayetin takdiri şu şekildedir: Bu iki grup arasındaki fark; birinci grubun kötü niyetlerle müteşabih ayetleri ele almaları ikinci grubun da temiz kalp ve iyi niyetlerle müteşabih ayetlere yaklaşmaları ve bu ayetler karşısında teslim olmalarıdır.

Buna ilave olarak eğer “vav” harfi atf harfi olursa ilimde derinleşmiş olanların müteşabih ayetlerin tevilini bilmeleri ve bu grubun en bariz ferdi olan Peygamber’in (s.a.a) isminin ayrı olarak zikredilip:”Tevilini bilmezler ancak Allah ve Resulullah ve ilimde derinleşmiş

³² Muhammed,24.

³³ Âl-i İmran,7.

olanlar” denilmesi gerekir; zira risalet makamının böyle bir gereksinimi vardır ve birçok yerde de Peygamber’in (s.a.a) ismi ayrı olarak zikredilmiştir. Örneğin: “*Peygamber, Rabbi tarafından kendisine indirilene iman etti, müminler de*”³⁴ ve “*ona uyanlar, bir de bu Peygamber*”³⁵ ve buna benzer diğer ayetler...

Ayetin zahirine göre tevil ilmi her ne kadar Allah’a mahsus olsa da bazı delillerle bunun istisnası vardır. Nitekim gayb ilminin Allah’a mahsus olduğunu belirten ayetler; “*O, gaybı bilendir. Hiç kimseye gaybını bildirmez Ancak seçtiği resullerden başka*”³⁶ ayetiyle istisna olmuştur.

Bu ayet ilimde derinleşenlerin sadece bir boyutunu beyan etmiştir ve bu insanların bu gibi ayetler karşısında şüpheye düşmeyip hakka teslim olduklarını beyan etmiştir. Aynı zaman da zikredilen başka bir nedenden dolayı ilimde derinleşenlerin müteşabih ayetlerin tevilini bildikleri ve Kuran’ın gizli hakikatlerine ulaşma imkânına sahip oldukları ispatlandı.”³⁷

Buraya kadar olan Allame Tabatabai’nin *el-Mizan* tefsirinde Al-i İmran suresinin 7. ayetinin tefsirinde söylemiş olduklarıydı.

Fahri Razi ise kendi tefsirinde şöyle diyor:” Ayette atf, fesahatten uzaktır, eğer ayette atf olsaydı “yegulune amenna bihi” cümlesi “veyegulune” yahut “hum yegu-

lune” şeklinde “vav” haliyesi ile benzerlik taşımalydı.”³⁸

Şimdiye kadar konu hakkında söylenen her şey yukarıda açıklandı, fakat bu önemli konu hakkında şu noktalara da dikkat edip, göz önünde bulundurmak gerek:

1-”Emma” -tafsil harfidir- başka bir cümlenin zıttı olmasına gerek yoktur; çünkü iki zıttan biri getirildiği zaman diğeri aşikâr olur ve getirilmesine gerek kalmaz. Arapçada denildiği gibi, “Bilineni getirmeyip, hafzetmek uygundur” Arapçada ve özellikle de Kuran’da kısa ve öz lü konuşma en güzel olanıdır. Nisa suresinde şöyle buyruluyor:

“Ey insanlar! Şüphesiz size Rabbinizden kesin bir delil geldi ve size apaçık bir nur indirdik. Allah’a iman edip ona sınıksız sarılanları ise O, tarafından bir rahmet ve geniş bir nimet içine yerleştirecek ve onları, Kendisine varan doğru yola koyacaktır.”³⁹

Yani, kâfir olanlar ise; geniş bir rahmetin içerisine yerleştirilmeyecekler ve doğru yola da konulmayacaklardır.

Kasas suresinde isyan eden halkların akıbeti hatırlatıldıktan sonra salihler hakkında şunlar buyrulmaktadır:

“Ancak kim tövbe edip iman eder ve salih amellerde bulunursa artık kurtuluşu erenlerden olmayı umabilir.”⁴⁰

³⁴ Bakara, 285.

³⁵ Âl-i İmran,68.

³⁶ Cin,26–27.

³⁷ Bkz. Allame Tabatabai, Tefsir el-Mizan, c. 3, s. 26–27.

³⁸ Fahri Razi, Tefsir-i Kebir, c. 7, s. 177.

³⁹ Nisa,174- 175.

⁴⁰ Kasas,67.

Cin suresinde salih kulların özellikleri beyan edildikten sonra fasıklar için deniliyor ki: “*Hak yoldan sapanlar ise cehen-neme odun olmuşlardır.*”⁴¹

Bütün bu örneklerde karşıtının herkes tarafından rahatlıkla anlaşılmasından dolayı, karşıt cümlelerin getirilmesine gerek duyulmamıştır.

2- “*İlimde derinleşmiş olanlar*” cümlesi “*Kalplerinde kayma olanlar*” cümlesinin zıttı olamaz çünkü bu iki cümle arasında tekabülü bir ilişki yoktur. Devimimli bir mizaca ve kötü bir kalbe sahip olan insanların karşısında iyi bir mizaca ve sakin bir kalbe sahip insanlar yer alırlar. Âlimlerin ve hakiki ilimleri arayanların karşısında cahiller ve ilimden uzak insanlar yer alırlar. Buna binaen yukarıdaki iki cümle birbirinin zıttı olamazlar.

3- “Hüküm ve mevzu arasında uyum olmalıdır” kanunu gereğince, “*İlimde derinleşmiş olanlar*” cümlesinin haberi ilim ve bilgi makamına münasip olmalıdır; çünkü ilimde derinleşenler bilmeden teslim olurlarsa konunun mahlası imanda ihlâs olur; zira saf imanın gereksinimi mutlak teslimiyettir. Fakat ilim ve bilginin gereksinimi bilmeden teslim olmamak için araştırmak ve incelemektir. Özetle, konunun hükme uygunluğunun iktizası bilmeye uygundur, bilmemeye değil.

4- Şimdi gelelim şu sorunun cevabına: “Niçin Allah Resulü, ilimde derinleşenlerden ayrı olarak zikredilmedi?” Bu sorunun cevabında şunu söylememiz gerekir: Bazı ayetlerde isminin ayrı zikredilmesi bütün

ayetlerde ayrı zikredilmesini mi gerektirir? “Bu iltizamın gereksizliği”dir ve hiçbir zorunluluğu yoktur. Grupsal övgünün olduğu birçok ayette Resulü Ekrem’in adı ayrıca zikredilmemiş ve bu grup ile birlikte anılmıştır. Örneğin Al-i İmran suresinde şöyle buyrulmaktadır: “*Allah, kendisinden başka ilah olmadığına şâhiddir. Melekler ve ilim sahipleri de adaletle şâhiddir.*”⁴² Resulullah da kesinlikle Hakk Teâlâ’nın vahdaniyetine şahit olan ilim ehli kimselerdendir, bu gibi grupsal övgünün olduğu birçok ayette Resulü Ekrem de grup içinde mahfiller meşalesi unvanıyla anılmıştır ki bu kabil ayetler çok fazladır.

5- “*Yegulune amenne bihi-Biz ona iman ediyoruz derler...*” Cümlesi şimdiki zaman kipini almıştır, bu durum -ki sabit bir imanın göstergesidir- müteşabih ayetlerdeki gizle hakikatlere ulaşmak için ilahi hikmeti göz önünde bulundurma nedeni olmuştur. Zira bu insanlar ilim ve bilgi ehli oldukları için mustarip olmaz, müteşabih ayetler karşısında vesveseye kapılmazlar. Bunlar, muhkem ayetlerin nazil olduğu kaynaktan müteşabih ayetlerin de nazil olduğunu düşünürler, bu yüzden lafızların zahirinin göstermediği bazı şeylerin perde arkasında olması gerekir. Bu hassas noktadan araştırma ve inceleme eğilimi başlar ve arayanlar sonunda istediklerine ulaşırlar. Dolayısıyla bu cümle hareketin bilmeye doğru olan başlangıç noktasını gösterir ki, ilimde derinleşenler bu yolla müteşabih ayetlerin teviline öğrenirler.

⁴¹ Cin,15.

⁴² Âl-i İmran, 18.

“*Aslî teşbih; kısa tabirlerin uzun manaları ifade etmedeki yetersizliğinin şüpheye sebep olmasıdır. Bu ayetler daha çok temel dünya görüşü hakkındaki öğretiler ve tanıma hakkındaki ayetlerdir. Bu kabil müteşabih ayetler, Kuran'ın bütün ayetlerine oranla sayıları azdır. Bu müteşabih ayetleri anlamanın yolu ise; Ümmü'l-Kitap olan muhkem ayetler, Peygamber (s.a.a) ve imamların hadisleri ve selef salihlerin sözlerine müracaat etmektedir.*

6- Hal cümlesi eğer şimdiki zamanın olumlu fiili ile başlarsa “vav” harfinden arî olmalıdır. İbn-i Malik diyor ki: “Fahri Razi dışındaki bütün âlimler ve edebiyatçılar “yegulune amenne” cümlesinin “hal” olduğu konusunda hemfikirdirler. Bütün edebiyatçıların görüşüne ter olarak Fahri Razi'nin bu görüşü nasıl ortaya attığı belli değildir.

7- Eğer “İlimde derinleşmiş olanlar” cümlesini müstenife bilsek bile herkesin tevilini yapamayacağı Kuran'daki müteşabih ayetlere delalet etmez; çünkü “*Tevilini bilmezler ancak Allah bilir*” cümlesindeki

sınırlama izafi olup selbi ve olumsuz boyutu kastedilmektedir.

Hekim olan Allah, yol gösterici hidayet unvanıyla insanlara bir kitabı sunup sonradan insanlara “bu kitabın içinde anlaşılmayan bazı pasajlar vardır ve bunların hakikatine ulaşmak herkesin işi değildir” demesi ne belâğat ve ne de hikmet ile uyuşur. Hekim olan bir varlığın böyle bir sözü söylemesi mantıklı değildir, fakat “bu kitabın içinde bazı pasajlar vardır ki zahiri itibarıyla kötü kalpli insanların kötü kalpli kimselerin kötü faydalanmasına neden olabilir, bunları algılamaya neden olacak kilit bizim elimizdedir ve insanlar ancak bizim tarafımızdan ona yönlendirilirler” demesi mantıklıdır. Dolayısıyla ayetteki sınırlamanın sadece selbi boyutu vardır ve tevil ilmini fakat kötü düşünce ve kalpli insanlardan selb etmektedir.

Müteşabih Ayetlerden Örnekler

Kuran ayetlerindeki teşabuhun, asli ve arazi olmak üzere iki kısma ayrıldığına değinmiştik.

Aslî teşbih; kısa tabirlerin uzun manaları ifade etmedeki yetersizliğinin şüpheye sebep olmasıdır. Bu ayetler daha çok temel dünya görüşü hakkındaki öğretiler ve tanıma hakkındaki ayetlerdir. Bu kabil müteşabih ayetler, Kuran'ın bütün ayetlerine oranla sayıları azdır. Bu müteşabih ayetleri anlamanın yolu ise; Ümmü'l-Kitap olan muhkem ayetler, Peygamber (s.a.a) ve imamların hadisleri ve selef salihlerin sözlerine müracaat etmektedir.

Bunun mukabilinde Kuran'daki teşbihlerin geneli arazidir. Kuran'ın nüzülü

döneminde ve sonrasında ortaya çıkan farklı mezhep, inanç ve düşünceler kendilerine dayanak bulabilmek için Kuran'a müracaat etmiş ve düne kadar muhkem olan ayetleri kendi tefsirleriyle müteşabih kılmışlardır, bugün müteşabih olarak kabul edilen ayetlerin çoğu bu kabildendir.

Şimdi her iki gruba örnek olarak Kuran'da bulunan bazı müteşabih ayetleri getirelim:

Cemal ve Celal Sıfatları

Yüce Allah'ın iki çeşit sıfatı bulunmaktadır. Birincisi Rabbul âleminin sahip olduğu kemali sıfatlar olan cemal veya subuti sıfatlar, diğeri de asla kendisinde bulundurmadığı, tenziye sıfatları da denilen celal veya selbi sıfatlardır.

Yüce Allah'ın cemal ve celal sıfatlarıyla vasıflandırılması veya vasıflandırılmaması hakkında kelim ehli olan Muteziler ve Eşaire arasında ihtilaf vardır. Muteziler Hakk Tealanın zatını herhangi bir sıfatla vasıflandırmayı reddetmişlerdir; zira vasfın gereksinimi Hakk Tealanın zatının vasıflar mebdesine yakınlaşmasıdır. Aynı şekilde insan herhangi bir sıfatla vasıflandırıldığı zaman vasfın mebdesi zatına arız olur. Böylelikle zat ve vasf birliktelik arz eder, örneğin ilmin zatına arız olduğu kimseye âlim denilmektedir. Oysa Hakk Tealanın zatı her türlü hadis uruzdan veya ezeli iktiramdan müberradır. Kuran ve hadislerde zikredilen bu sıfatlar için sonuç göz önünde bulundurulmaktadır, yoksa gerçek anlamda Allah için kullanılmamıştır. Yani eğer Allah'ı ilim sıfatıyla vasıflandırıp her şeye âlimdir

dersek kasıt şudur: Bu sıfatla vasf olunmak Allah'u Tealaya hâsıl olduğundan hiçbir şey Allah'a gizli değildir; çünkü var olan her şey Allah'ın huzurundandır. Yoksa bu sıfatın mebdesi hakkın zatı için arız olmamış ve birliktelik onun için söz konusu değildir. Aynı şekilde kudret, hayat, hikmet ve hatta irade, rıza vb. diğer bütün sıfatların netice ve gayesi göz önünde bulundurulduğu için zatın sıfata yakınlaşması söz konusu değildir.

Eşaire bu yöntemi benimsememiş ve bunu delilden arî bir çeşit şahsi tefsir ve tevil kabul etmişlerdir, diyorlar ki: Kuran'ın zahirine riayet edilmesi gerekir ve hiçbir şekilde Kuran'ın şahsi tefsir ve tevilini doğru değildir. Allah kendisini bu sıfatlarla vasf etmiş ve halkın diliyle konuşmuştur, dolayısıyla bu vasf çağdaş örfün algıladığı mefhumlarla olması gerekir.

Ebu'l- Hasan Eşari (Şeyh Eşairi) diyor ki: "Yüce Allah zatının ilme olan birlikteliğinden âlimdir, zatının kudrete olan birlikteliğinden kadirdir." O bu sözünü ispatlamak için aşağıdaki ayetleri delil olarak getirmiştir:

"Bilin ki, o ancak Allah'ın ilmiyle indirilmiştir."⁴³

"Fakat Allah, sana indirdiğini kendi ilmiyle indirmiş olduğuna şahitlik eder."⁴⁴

"Allah'ın ilmine dayanmadan hiçbir dişi ne hamile kalır, ne de doğurur."⁴⁵

⁴³ Hud,14.

⁴⁴ Nisa, 166.

⁴⁵ Fatır,11.

Ehli Beyt mektebinin temiz kaynağından intifa eden ve ders alan İmamiye ekolü bu konuyu da açık bir şekilde tahlil etmiş ve orta yolu tutmuştur. Bu mektebin taraftarları ne Eşariler gibi Hakkın zatını vasıfların mebdesi ile birlikte ele almış ne de Mutezililer gibi bu ittisaf için Hakkın zatıyla bir irtibat kurmuştur. Allah'ın mukaddes zatını hiçbir etki olmadan tüm celali ve cemali sıfatların kaynağıdır.

“O'nun bildirdiklerinin dışında insanlar O'nun ilminden hiçbir şeyi tam olarak bilemezler.”⁴⁶

“Onlar kendilerini yaratan Allah'ın, onlardan daha kuvvetli olduğunu görmediler mi?”⁴⁷

“Şüphesiz rızık veren, güç ve kuvvet sahibi olan ancak Allah'tır.”⁴⁸

Ebu'l- Hasan Eşari diyor ki: “Allah bu ayetlerde ilim ve kudret sıfatlarının mebdelerini kendisi için sabit ve zatına yakın

bilmiştir. Böylelikle kendisini Âlim ve Kadir sıfatlarıyla vasıflandırmıştır. Eşari buna ek olarak, “Hayy vasfı hayat kelimesinin müştakı, Âlim kelimesinin müştakı ilim ve Kadir kelimesinin müştakı ise kudrettir” diyor. Acaba bu vasıflar herhangi bir mefhumun göstergesi midir? Yoksa sadece muhtevasız vasıf mıdır? Şüphesiz ikinci ihtimal kabul edilemez. Sonuç itibarıyla bu vasıflar Arap örfünde yaygın olduğu şekliyle kendi mefhumlarının beyan edicisidir.

Elbette bu ayetlere istinat etmek muğalâttır; zira bu ayetlerde sadece Hakk Tealanın zatının ilim ve kudreti işlenilmiş ve asla mukaddes zatın, ilim ve kudret sıfatlarının mebdesi ile birlikteliği dile getirilmemiştir. Buna ilave olarak Mutezililer asla Allah'ı Teala'nın ilim, kudret ve hayat sıfatlarını reddetmemişlerdir. Sadece mukaddes zatın bu sıfatların mebdesi ile olan birlikteliğini inkâr etmişlerdir, yoksa bunlar zaten Allah'ı Âlim, Kadir ve Hayy olarak biliyorlar. Başka bir deyişle Mutezililer, Hakkın zatını, Hakkın sıfatlarının mebdesi ile birlikte olduğuna inanan diğer grubun aksine Allah'ın mukaddes zatının bu sıfatların mebdesi ile birlikteliği olmadan bu sıfatlarla vasıflandırıldığına inanırlar.

Ehli Beyt mektebinin temiz kaynağından intifa eden ve ders alan İmamiye ekolü bu konuyu da açık bir şekilde tahlil etmiş ve orta yolu tutmuştur. Bu mektebin taraftarları ne Eşariler gibi Hakkın zatını vasıfların mebdesi ile birlikte ele almış ne de Mutezililer gibi bu ittisaf için Hakkın zatıyla bir irtibat kurmuştur. Allah'ın mukaddes zatını hiçbir etki olmadan tüm

⁴⁶ Bakara, 255.

⁴⁷ Fusilet, 15.

⁴⁸ Zariyat, 58.

celali ve cemali sıfatların kaynağıdır; çünkü varlık âleminde mevcut olan her türlü kemal vasfı onun zatından kaynaklanır ve tüm bunlar eksiksiz onun zatından vardır. Eğer Hakkın zatında bu kemaller olmasaydı varlık âlemindeki bütün bu kemaller nasıl meydana gelebilirdi? Bu yüzden Hakkın zâtı tüm kemal-i sıfatların mecmuasıdır ve tüm sıfatlar onun zatının ayrınsıdır. Ne bir şey ona arız olabilir ne de bir şey onunla birlikte olabilir. Ezelde sadece o vardı ve onun dışında hiçbir şey yoktu. "Hiçbir şey yokken Allah vardı." Hakk Tealanın sıfatlarının zatıyla aynı olması bu anlamdadır. Nitekim Eşaire farklı iki şeyin kıyası olan Hakkın sıfatlarını halkın sıfatları gibi ele almıştır, hâlbuki yüce Allah şöyle buyuruyor: "O'nun benzeri hiçbir şey yoktur."⁴⁹

Emirel müminin Hz. Ali (a.s) şöyle buyurmaktadır:

"Dinin evveli O'nu tanımak, O'nu tanımanın kemali O'nu tasdik etmek, O'nu tasdik etmenin kemali onu bir bilmek, O'nu bir bilmenin kemali O'na karşı ihlâşlı olmaktır. O'na karşı ihlâşlı olmanın kemali, ondan sıfatları nefyettir. Zira her sıfat mevsuftan (sıfat sahibinden) ayrıdır. Hakeza her mevsuf da sıfatın ayrıdır. Dolayısıyla Allah'ı vafeden onu başkasına eşlemiş olur. Onu eşleyen onu ikilemiş olur. O'nu ikileyen onu teczi etmiş (cüzzlere ayırmış) olur. O'nu tecziye eden onu tanımamış olur."⁵⁰

⁴⁹ Şura, 11.

⁵⁰ Nehc'ül Belağa, ilk hutbe.

Tahayyüzün Reddi

Tahayyüz mekânda bulunma ve yöne sahip olmadan ibarettir, bu da maddi varlıkların özellikleri ve cisimlerin gereksinimlerindedir. Başka deyişle boş bir kap doldurulup herhangi bir mekânda karar kılınırsa bu açıdan yöne ve boyutlara sahip olmuş olur (sağ, sol, ön, arka, yukarı, aşağı).

Yüce Allah'ın zâtı böyle bir tahayyüzden uzaktır; çünkü o salt tinsel varlıktır. Yani madde ötesi ve bütün maddi özelliklerden münezze bir varlıktır.

Fakat Ehlisünnetin Eşaire mezhebi tahayyüzü kabul etmiştir ve böylece yüce Allah için mekan ve yöne inanmıştır. Bu inançlarını ispatlamak için de kendilerince Kuran-ı Kerim'den bazı ayetleri zikretmişlerdir. Örneğin:

"Rahman, Arş'a kurulmuştur."⁵¹

"Gökten yere kadar bütün işleri Allah yürütür ve sonra O'na yükselir."⁵²

"Onlar, üstlerindeki Rablerinden korkarlar."⁵³

"Gökte olanın, sizi yere batırırvermeyeceğinden emin misiniz?"⁵⁴

"Güzel sözler ancak O'na yükselir. Salih ameli de güzel sözler yükseltir."⁵⁵

⁵¹ Taha,5.

⁵² Secde, 5.

⁵³ Nahl,50.

⁵⁴ Mülk,16.

⁵⁵ Fatır, 10.

“Rabbinin emri gelip melekler sıra sıra dizildiği zaman.”⁵⁶

“Onlar, ille de buluttan gölgeler içinde Allah’ın ve meleklerinin gelmesini mi beklerler?”⁵⁷

Eşaire, bu inancına yani Allah’ın bir mekan ve yönde bulunduğuna delil olarak yukarıdaki ayetler gibi Kuran’dan otuz kadar ayet getirmiştir.⁵⁸

İmamiye de, Mutezile gibi muhkem ayetlerden biri olan, “O’nun benzeri hiçbir şey yoktur.”⁵⁹ Ayetine binaen Allah’ı mahlûklara benzemekten müberra bilmıştır, bu yüzden de Eşaire ve benzerlerinin müteşabih kıldıkları mezkûr ayeti tevil etmişlerdir.

Öncelikle bu kabil ayetlerden istifade edilen arş, kürsü, suud, nüzul, yükseklik, sema ve istiva gibi kavramları açıkmalayız:

Arş: Kuran-ı Kerim’de arş kelimesi Rabbe oranla yirmi bir defa, kürsü kelimesi bir defa ve istiva terimi yedi defa zikredilmiştir.⁶⁰ Arştan kasıt tedbir arşıdır. Nitekim Allah Kuran’da şöyle buyuruyor: “Sonra da işleri yerli yerince idare ederek arşa istiva eden Allah’tır.”⁶¹ Ayette arş (taht, saltanat tahtı) gerçek manası ile ele alınmamıştır ve genellikle bu kelime Arapçada mecazi anlamıyla kullanılır. Birçok ayette mecazi anlamını ifa etmesi için arş kelimesi “Tedbir” kelimesi ile eş anlamda kullanılmıştır, yüce Allah buyuruyor:

“Şüphe yok, Rabbimiz, öyle bir Allah’tır ki gökleri ve yeryüzünü altı günde yaratmıştır da sonra Arşa istiva etmiştir; aceleyle ve durmadan geceyi takip eden gündüze gecenin örtüsünü atar, o örtüyle örter onu ve güneş de onun emrine râm olmuştur, ay da, yıldızlar da. İyice bil ki yaratış da onun, buyruk da.”⁶²

Dikkat edilirse her iki ayette de tedbir kelimesi “Arşa istiva eden” cümlesinden sonra gelmiştir, özellikle ikinci ayette önce yaratma sonra da arşa istila dillendirilmiştir. Son olarak her ikisini bir yerde toplamış ve “Yaratmak da, buyruk da yalnız O’na mahsustur” demiştir. Ayetteki “el emru emretmek” ten kasıt tedbirdir. Bu “Arşa istiva eden” ayetinin de tekrarıdır.

Diğer surelerde de⁶³ “Arşa istila etmek” “Tedbir” kelimesiyle eşanlamlı kullanılmıştır. “Hakka” suresinde Hakk Teâlâ’nın kıyamet gününde Ceberut meydanındaki kapsayıcılığının dillendirildiği yerde arştan da bahsedilmektedir. “O gün Rabbinin arşını, bunların da üstünde sekiz (melek) yüklenir.” Bu yüzden arş mecazen tedbirden başka bir şey değildir. İmam Ali b. Musa el Rıza (a.s) arşın açıklamasında buyuruyor ki:

“İlim ve kudret, arş ismi ile yâd edilir.”⁶⁴

Kürsü: Kürsüden kasıt yüce Allah’ın bütün varlık âlemine mutlak egemenliğidir. “O’nun kürsüsü, bütün gökleri ve yeri kaplayıp

⁵⁶ Fecr, 22.

⁵⁷ Bakara, 210.

⁵⁸ Bkz. et-Temhid, c. 3, s. 111- 113.

⁵⁹ Şura, 11.

⁶⁰ et-Temhid, c. 3, s. 121.

⁶¹ Yunus, 3.

⁶² Araf, 54.

⁶³ Secde, 5, Hadid, 4-5, Mümin,15, Taha, 5-6.

⁶⁴ Usul-ü Kâfi, c. 1, s. 131.

Kullar alışkanlıkları gereğince Allah'ın dergâhına dua için yöneldikleri zaman gökyüzüne bakıp ellerini yukarıya kaldırmaları bereket kaynağının bu dünyanın sınırları dışında olduğunu gösteren bir sırdır. İnsan bu madde âleminden daha üstün bir âlemden ihtiyacının giderilmesini istemeyi adet edinmiştir. Çünkü kendisine bu madde âleminde gördüğünden doğal olarak diğer âlemi yeryüzünün dışında tasavvur etmekte ve bu yüzden o âleme yönelmektedir.

kuşatmıştır.”⁶⁵ Ayetinden maksat melekûtun kapsayıcılığı ve Allah'ın mutlak hâkimiyetidir, nitekim ayetin devamında şöyle denilmektedir: “Onları koruyup gözetmek kendisine zor gelmez.”

İstiva: Eğer “ila” istiva ile yakın anlamda kullanılırsa örneğin, “Sümmesteva ilas sema-sonra göğe istiva etti”⁶⁶ ayetinde olduğu gibi dayanmak anlamındadır, yani kast etmek ve teveccüh etmektir. Eğer

“ala” ile kullanılırsa örneğin, “Sümmesteva alal arş-Arş’a istiva eden”⁶⁷ ayetinde olduğu gibi hâkimiyet ve tedbirin kuşatıcılığı anlamındadır. Şairin aşağıdaki şiiri de bu kabildendir.

*Beşr Irak'a istiva etti,
Kılıç kullanmadan ve kan dökmeden.⁶⁸*

Sonuç itibariyle arş, kürsü ve istiva terimlerinin geçtiği ayetlerde bunların mecazi anlamları göz önünde bulundurulmuştur. Bu yüzden gerçek anlamları ile ele alındıkları düşünülmemelidir.

Yükseklik: “Gökyüzünde”, “Nüzul” ve “Suud” kelimeleri Allah için kullanıldığı zaman burada gerçek mana maksat değildir bilakis mecazi mana kastedilmiştir. Yani bu topraksı dünyadan daha üstün başka bir âlem vardır ki bütün iyilikler ve bereketler o âlemden bu topraksı dünyaya gelir. Allah'ın dergâhı -eğer onun için bir dergâh tasavvur edilirse- bu topraksı dünyadan daha üstün bir âlemdir ki onun tarafından rahmet gönderilir ve kulların salih amelleri ona doğru yükselir. Yoksa Allah herhangi yönde karar kılmamıştır.

“Nereye dönerseniz dönün Allah'ın yönü orasıdır.”⁶⁹

Kullar alışkanlıkları gereğince Allah'ın dergâhına dua için yöneldikleri zaman gökyüzüne bakıp ellerini yukarıya kaldırmaları bereket kaynağının bu dünyanın sınırları dışında olduğunu gösteren bir sırdır.

⁶⁵ Bakara, 255.

⁶⁶ Bakara ,29.

⁶⁷ Araf, 54.

⁶⁸ Bkz. İbn-i Kesir, Tarih el-Bidaye ve en-Nihaye, c. 9, s. 7.

⁶⁹ Bakara-115.

İnsan bu madde âleminden daha üstün bir âlemden ihtiyacının giderilmesini istemeyi adet edinmiştir. Çünkü kendisine bu madde âleminde gördüğünden doğal olarak diğer âlemi yeryüzünün dışında tasavvur etmekte ve bu yüzden o âleme yönelmektedir. Başka bir âleme yönelmenin gereksinimi gökyüzüne yönelmektir; zira gökyüzü yeryüzünün dışında yer alır. İnsan yeryüzünün hangi noktasında olursa olsun bu tasavvurundan dolayı muhitinin dışına teveccüh etmektedir. İlahi dergâhın yüksekliği “Gökyüzünde” olma meselesi bundan intiza edilmiştir. Nitekim yurkariya doğru yönelmek sırdan başka bir şey değildir.⁷⁰

“Her şeyin hazineleri yalnız bizim yanımızdadır. Biz onu ancak belli bir ölçüyle indiririz.”⁷¹

Bu ayetteki “İndirmekten” kasıt madde ötesi âlemden madde âlemine tenzildir. Kuran ayetlerinde kullanılan nüzul, inzal ve tenzil gibi bütün kelimeler bu türdendir.⁷²

Gelelim bazı ayetlerde yüce Allah için “gelip, gitme” kavramlarının kullanılmasına; örneğin ayette şöyle buyrulmaktadır:

“Allah’ın gelmesini beklerler.”⁷³

“Rabbin geldiği zaman.”⁷⁴

⁷⁰ Bkz. et-Temhid, c. 3, s. 126.

⁷¹ Hicr,15.

⁷² Bu kelimeler Kuran’ın nüzulu için en az on defa zikredilmiştir. et-Temhid, c. 3, s. 115–116.

⁷³ Bakara, 210.

⁷⁴ Fecr, 22.

Bu ve benzeri ayetlerde hakiki anlam değil mecazi anlam kullanılmıştır, bu da Arap örfünde en yaygın olan mecaz şeklidir. Örneğin; “Rabbin geldiği zaman” ayetinin zahirinde gelme fiili Allah’a nispet verilmektedir oysa bunun gerçek anlamı, “Rabbinin emri geldiği zaman”dır. Diğer bir örnekte, “Kentten sor”⁷⁵ ayetidir ki gerçek anlamı, “Kent ahalisinden sor” dur. Bu tür mecazi kullanımlardaki takdir veya kelime düşüklüğünün şahidi başka ayetlerdir. Örneğin Allah’u Teala buyuruyor ki:

“Allah’ın emri gelince de hak yerine getirilir. İşte o zaman bunu batıl sayanlar hüsrana uğrarlar.”⁷⁶

“Kendilerine meleklerin gelmesini yahut Rabbinin (azâb) emrinin gelmesini mi bekliyorlar.”⁷⁷

Velhasıl Kuran ayetlerinde fazlaca kullanılan ve bazı ayetlerde izharın ve bazı ayetlerde de takdirin alındığı bu gibi mecazi kullanımlar Arapça’da çok yaygındır.

Yüce Allah’ı Görme

Eşaire, kıyamet gününde müminler hesaba çekildikten sonra Allah’ı göreceklere inanmaktadırlar. Ebu’l- Hasan Eşari bu inancı için, “O gün yüzler ıslıl ıslıl parlar ve Rablerine bakarlar”⁷⁸ ayetini delil olarak öne sürmüştür; zira ayette müminlerin Allah’ın nurani çehresini seyredecekleri

⁷⁵ Yusuf,82.

⁷⁶ Mümin,78.

⁷⁷ Nahl, 33.

⁷⁸ Kıyamet,22-23.

için çehrelerinin aydınlanacağı söylenmiştir. Eşari diyor ki: Arap dilinde nazar kelimesi üç anlamda kullanılır.

1- İtibari Nazar: İbret ve ders alma. Örneğin:

“Deveye bakmıyorlar mı, nasıl yaratılmıştır!”⁷⁹

2- Beklemek: Nitekim ayette buyruyuyor ki:

“Onların beklediği (Ma yenzurune): Sadece bir ses!.. Çekişip dururlarken kendilerini çarpacak bir ses...⁸⁰

3- Gözle görmek: Bahis konusu ayetin kastıdır. Zira o gün ibret alınacak bir şey yoktur ve aynı şekilde “Nazar” bekleme anlamında değildir, örneğin Hz. Süleyman diyor ki:

“Elçilerin ne haber ile döneceklerine bakacağım.”⁸¹

Ebu'l- Hasan Eşari'ye soruyoruz: “Niçin sevap kelimesini yani, ‘Rabbın sevabına bakarlar’ takdir almayalım?” Bunun cevabında diyor ki: “Mebna takdirin olmamasıdır; zira sözün zahirinin tersinedir. Çünkü ayetin zahirindeki anlam Allah gözle bakmaktır. Eğer sevap kelimesini takdir olarak alırsak Allah dışındaki herhangi bir varlığa nazar edilmiş olur. Yani eğer birilerinin sözünü zahirinin tersine yorumlarsak veya sözünü değiştirecek

şekilde herhangi bir yerini takdir olarak alırsak bu doğru olmaz.”

Eşari, “Gözler O’nu idrak edemez” ayeti hakkında diyor ki: “Görmemekten kasıt bu dünyadadır ki ahirette görmek olasılığıyla bir çelişkisi yoktur; zira daha üstün âleme bırakılan Hakkın çehresini görme en üstün lezzetlerdendir ya da ayette belirtilen görmemekten kasıt Hakkı görmekten mahrum olacak kâfirlerdir.”⁸²

Ama daha önce “Nazar” kelimesinin bahis konusu olan ayette nazar etmek “Göz dikmek” anlamında olduğunu hatırlattık, yoksa bakmak anlamında değildir. Bu beklemek anlamına gelir ki Arap edebiyatında yaygın bir şekilde kullanılır. Arap şair Cemil b. Muammir diyor ki:

*Padişah olan sana göz diktiğim zaman,
Yanıdaki deryadan ve nimetlerinden bana bağışla.*

Başka bir şair diyor ki:

*Vaadin için sana doğru göz dikmişim,
Fakirin zengine göz diktiği gibi.*

Zamahşehri bu ayetin tefsirinde Mekke sokaklarında dilencilik yapan kimsesiz ve kör kızın sözlerini aktarmaktadır. “Di-iyor ki: Gözlerim Allah ve siz halka dikilmiştir.”⁸³

Bütün bu örneklerde “Nazar” kelimesi göz dikmek anlamındadır ve “ıla” harfi ile

⁷⁹ Ğaşiye,17.

⁸⁰ Yasin,49.

⁸¹ Neml,35.

⁸² Bkz. Ebu'l- Hasan Eşari, el-Eban, Haydar - bad baskısı, s. 10 – 19.Ebu'l- Hasan Eşari, el-Luma, s. 61–68

⁸³ Bkz. Keşşaf, c. 4. s. 662, Mecma’ul Beyan, c. 10, s. 398, Ebu'l- Futuh Razi, c. 11, s. 332.

birlikte alınmıştır. Bu yüzden mezkur ayetin anlamı şudur: “O zor günde çehreler sevinçli ve aydındır. Zira Allah’ın lütuf ve inayetine göz dikmişlerdir.”

Eşari, Allah’ın görüneceğini ispatlamak için, “*Rabbim! Bana (kendini) göster*”⁸⁴ ayetini de delil olarak getirmiştir ki eğer Allah’ın görünmesi imkânsız olsaydı Hz. Musa nasıl böyle bir istekte bulunabilirdi?

Ama bu istek Hz. Musa’nın isteği değildi, İsrail oğullarının isteği idi ve Hz. Musa onların dilinden Allah’a arz etmişti. İsrail oğulları cahilce böyle bir istekte bulunmuş ve eğer Allah kendisini göstermezse iman getirmeyeceklerini söylemişlerdi. Hz. Musa onların isteklerini yerine getirmekten kaçınıyordu. Ama Allah kavmini isteğini dile getirmesi için Musa’ya izin verdi. Zira diğer ayetlerde Hz. Musa’ya böyle bir istekten dolayı baskı uyguladıkları için İsrail oğulları direkt kınanmıştır. Nisa suresinde şöyle buyrulmaktadır:

“Ehl-i kitap senden, kendilerine gökten bir kitap indirmeni istiyor. Onlar Musa’dan, bunun daha büyüğünü istemişler de, “Bize Allah’ı apaçık göster” demişlerdi. Zulümleri sebebiyle hemen onları yıldırım çarptı. Bilâhare kendilerine açık deliller geldikten sonra buzağıyı (tanrı) edindiler. Biz bunu da affettik. Ve Musa’ya apaçık delil (ve yetki) verdik.”⁸⁵

Yani İsrail oğulları Musa’dan kendilerine Allah’ı göstermesini istemişlerdi.

⁸⁴ Araf, 143.

⁸⁵ Nisa, 153.

Bu yüzden yıldırım çarpma belasına duçar oldular.

Bakara suresinde bu daha açık bir şekil belirtilmiştir:

“Hani siz, “Ey Musa! Biz Allah’ı açıktan açığa görmedikçe sana asla inanmayız” demiştiniz. Bunun üzerine siz bakıp dururken sizi yıldırım çarpmıştı.”⁸⁶

Nitekim İsrail oğulları bu yersiz isteklerinden dolayı yıldırım çarpma belasına duçar oldular, bundan dolayıdır ki, İsrail oğulları direk Allah tarafından kınanmıştır, Hz. Musa kınanmamıştır.

Beden Azaları

Eşairiler, Allah’ın beden azalarına sahip olduğunu zannediyorlar ve Kuran’da el, ayak, çehre, göz gibi kelimelerin geçtiği ayetleri delil olarak öne sürüyorlar, örneğin:

“Yahudiler, Allah’ın eli bağlıdır, dediler. Hay dedikleri yüzünden elleri bağlanası ve lânet olasılar! Bilâkis, Allah’ın elleri açıktır, dilediği gibi verir.”⁸⁷

Lakin bu ayette Eşairi’nin iddiasını destekleyecek herhangi bir şey bulunmamaktadır; çünkü “elin bağlılığı” deyiminden maksat güçsüzlük ve acizliktir, bunun karşısında “elin açıklığı” ibaresi ise güç ve kudretin göstergesidir. Arap edebiyatında genellikle bu anlamlarıyla kullanılırlar, nitekim başka bir ayette şöyle deniliyor:

⁸⁶ Bakara, 55.

⁸⁷ Maide, 64.

“Elini bağlayıp boynuna asma. Ama onu büsbütün de salıverme. Sonra kınanır, hasretler içinde kalırsın.”⁸⁸

Bu iki tabirin hakiki mefhumları bu ayette kast edilmediği çok açık bir şekilde görülmektedir; çünkü kasıt hasret nedeni olacak yaşamda katılık ve davranışlarda rahatlıktır.

Yukarıdaki ayette geçen “elin bağlılığı-elin açıklığı” deyimleri Âl-i İmran suresinde fakir ve zengin unvanlarıyla zikredilmiştir:

“Gerçekten Allah fakir, biz ise zenginiz diyenlerin sözünü andolsun ki Allah işitmiştir.”⁸⁹

Allah’u Teâlâ bu iddianın cevabında şöyle buyuruyor:

“De ki: Lütuf ve ihsan Allah’ın elindedir. Onu dilediğine verir. Allah’ın rahmeti genişdir ve O her şeyi hakkıyla bilir.”⁹⁰

Başka bir yerde de buyuruyor:

“Allah’ın elindedir, onu dilediğine bahşeder. Allah, büyük lütuf sahibidir.”⁹¹

Kuran’da on iki defa el kelimesi Allah’a nispet verilmiş ve bütün bu yerlerde kasıt güç ve kudrettir.

Kuran’da on bir defa çehre kelimesi kullanılmıştır ki mukaddes zatın kendisi anlamındadır, örneğin:

⁸⁸ İsra, 29.

⁸⁹ Âl-i İmran,181.

⁹⁰ Âl-i İmran,73.

⁹¹ Hadid-29.

“O’nun zatından başka her şey yok olacaktır.”⁹²

“Biz sizi Allah rızası için doyuruyoruz.”⁹³

Göz kelimesi Kuran’da bir defa tekil ve dört kez çoğul olmak üzere beş defa gelmiştir ve bunların tamamından kasıt özel inayettir.

“Rabbinin hükmüne sabret. Çünkü sen gözlerimizin önündesin.”⁹⁴

Hakeza Taha suresinde Musa’ya hitaben buyruluyor ki:

“Gözümün önünde yetiştirilesin.”⁹⁵

Baldır kelimesi de Kalem suresinde zikredilmiştir:

“O gün baldır açılır.”⁹⁶

Buradaki baldırdan kasıt kıyamet gününün sıkıntı ve zorluğudur, Allah’u Teala başka bir ayette buyuruyor ki:

“Ve baldır, baldıra dolaşınca İşte o gün sevk edilecek yer, sadece Rabbinin huzurudur.”⁹⁷

Aslında “keşfu’s-sag” ,Arap edebiyatında yaygın bir şekilde ciddiyet ve çabalamanın kinayesi olarak kullanılır. Yani oyun oynama dönemi olan bu dünyadaki hayat

⁹² Kasas, 88.

⁹³ İnsan, 9.

⁹⁴ Tur, 48.

⁹⁵ Taha, 39.

⁹⁶ Kalem, 42.

⁹⁷ Kıyamet, 29-30.

son bulmuş ve gerçekleri görme zamanının gelmiştir. Farsçada “keşfu’s-sag” kelimesi yerine bir işe soyunmak veya kolları sıvamak deyimleri kullanılır ki kasıt herhangi bir işi yapmakta ciddi olmaktır.

İrade ve Özgür Olma

Eşairiler ve Adlular arasındaki tartışmalı konulardan biri de insanın özgür iradesi ile gerçekleştirdiği fiillerdir ki; acaba insan kendi iradesiyle mi bu fiiller tahakkuk bulur yoksa iradesinin dışında mıdır?

Ebu’l- Hasan Eşari diyor ki: “Rububiyette tevhidin gereksinimi şudur; varlık âleminde meydana gelen her şey örneğin insanın özgür iradesiyle (görünürde) gerçekleştirdiği fiiller Hakk Teâlâ’nın direk iradesiyle vaki olur. Yoksa Rububiyette şirkin nedeni ve Allah dışındaki bir varlığın bir şey meydana getirmesinde onunla şeriki olmayı gerektirir. Hâlbuki “herhangi bir şeyin meydana gelişinde Allah’ın iradesi dışından hiçbir şeyin dehaleti yoktur.”

Ebu’l- Hasan Eşari bu iddiasını ispatlamak için yirmi beşten fazla ayeti delil olarak getirmiştir. Örneğin;

1- “Oysa Allah sizi de, yaptığımız şeyleri de yaratmıştır.”⁹⁸

2- “Allah her şeyin yaratıcısıdır.”⁹⁹

3- “Yeryüzünde vuku bulan ve sizin başımıza gelen herhangi bir musibet

⁹⁸ Saffat, 96.

⁹⁹ Zümer, 62.

yoktur ki, biz onu yaratmadan önce, bir kitapta yazılmış olmasın.”¹⁰⁰

4- “Şüphesiz O, güldürür ve ağlatır.”¹⁰¹

Cebre inananlar aşağıdaki ayetleri de delil olarak getirmişlerdir:

5- “Allah’ın dilemesi olmadıkça siz dileyemezsiniz.”¹⁰²

6- “Allah dilemedikçe yine de inancak değillerdi”¹⁰³

7- “And olsun, biz cinler ve insanlardan birçoğunu cehennem için yaratmışızdır.”¹⁰⁴

Yani bunlar azap görmek için yaratılmışlardır. Yoksa kendi nefisleri helak olma nedeni değildir ki, kendi elleriyle kendileri için cezayı hazırlamış olsunlar.¹⁰⁵

Kuşkusuz insanın şahsi iradesi ihtiyari fiilleri gerçekleştirmede önemli bir role sahiptir. Bu yüzden insanın fiilleri kendisine nispet verilir ve bunları iyi ve kötü sonuçlarını yüklenmek zorunda kalır. Bu herkesin vicdanına müracaat ettiği rahatsızlıkla anlayabileceği bir şeydir. İnsan iyi ve kötü fiilleri yapmakta özgürdür, eğer isterse bunları yerine getirir ve eğer istemezse yerine getirmez. İnsanın hiçbir zorunluluk olmadan bunları özgürce gerçek-

¹⁰⁰ Hadid, 22.

¹⁰¹ Necm, 43.

¹⁰² İnsan, 30.

¹⁰³ Enam, 111.

¹⁰⁴ Araf, 179.

¹⁰⁵ Bkz. Ebu’l- Hasan Eşari, el-Ebani, s. 6 ve 49–59, el-Lume, s. 113, Taftazani, Şerhi Akayidi Nesefiye, Kabil baskısı, s. 60–61.

leştirdiği aşikârdır; zira bu durum vicdani önermelerden sayılmaktadır, yani bunun aşikâr olduğu zaruri ve bedihidir ve bedihi olmaları da insanın deruni vicdanından kaynaklanır. Dolayısıyla delil, burhan ve istidlale ihtiyaç yoktur.

Buna ilave olarak önceden de belirtildiği gibi övme, kınama, müjdeleme, korkutma, sevap, ceza vb. ancak iyi ve kötü fiillerin özgür irade ile eyleme dökülmesi ve bunların fazilet ve kötülük sayılmalarıyla açıklanabilir.

Kuran baştanbaşa ahlaki fazilet ve kötülük sayılan ve insanın davranışlarından kaynaklanan övgü ve kınamalarla doludur. Şer-î vazife göz önünde bulundurulmaksızın insanın kendi fiillerini gerçekleştirirken seçme güç ve kudretine sahip olduğu görülür. Tersine bir durum abes ve beyhudedir.

Bu gibi ayetler muhkem ayetlerden sayılmaktadır; çünkü insanın fıtratı ve vicdanı ile uyum içindedir. Bu beyana muhalif ayetler görünüşe göre müteşabihler ve muhkem ayetlere göre yorumlanmalıdır.

İnsanın fiillerinin ihtiyarı olduğuna delalet eden bazı ayetler şunlardır:

1- “Kim de âhireti ister ve ona lâıyk bir biçimde mümin olarak gayret gösterirse, işte bunların çalışmaları makbul olur.”¹⁰⁶

2- “Şu hâlde, kim mümin olarak bir salih amel işlerse, çalışması asla inkâr edilmez. Şüphesiz biz onu yazmaktayız.”¹⁰⁷

¹⁰⁶ İsra, 19.

¹⁰⁷ Enbiya, 94.

3- “Her kişi kendi kazandığına karşılık bir rehindir.”¹⁰⁸

4- “İnsanların bizzat kendi işledikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu.”¹⁰⁹

5- “Kendilerine hidayet geldiği zaman, insanları inanmaktan alıkoyan şey neydi.”¹¹⁰

6- “Kim bir kötülük yapar yahut kendine zulmeder, sonra da Allah’tan bağışlama dilerse, Allah’ı çok bağışlayıcı ve çok merhamet edici bulur.”¹¹¹

Eğer insan kötü işlerin yapımında ihtiyar sahibi olmazsa veya kendisine zulmetmeyi reva görürse onun bu işini nasıl kötü sayabiliriz. Bu durumda af dilemesinin ne anlamı olabilir?

7- “Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar. Onun kazandığı iyilik kendi yararına, kötülük de kendi zararınadır.”¹¹²

Bu ayet açıkça insanın iyi ve kötü işleri yapmaya Kadir ve gücü oranında mükellef olduğunu dolayısıyla işlerinin sonucunun da kendisine döndüğünü gösterir.

8- “Dinde zorlama yoktur; çünkü doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır.”¹¹³

¹⁰⁸ Tur, 21.

¹⁰⁹ Rum, 30.

¹¹⁰ İsra, 94.

¹¹¹ Nisa, 110.

¹¹² Bakara, 286.

¹¹³ Bakara, 256.

Allah'a nispet verilen "saptırma", yoldan çıkarma anlamındadır. Yani hakikatler karşısında inat edip diretenleri kendi hallerine bırakmak ve has inayetten mahrum etmektir. Bu insanların kendileri Hakk Teâlâ'nın has inayetine mazhar olmak istememiş ve bunun için gerekli olan zemineleri kendi vücutlarında meydana getirmedikleri için kendi hallerine bırakılmışlardır.

Zira dinin hakikati inançtır, bu yüzden delillerin aşikâr olmasıyla hâsıl olur ve hiçbir şekil zorunluluk kabul etmez.

9- "Şüphesiz bunlar bir öğüttür. Kim dilerse Rabbine ulaştıran bir yol tutar."¹¹⁴

Bu ayet insanın özgür iradesiyle hakka gidecek olan yolu ve hakikati bulması için Allah tarafından olan şeylerin insan aklını ve fitratını harekete geçirmekle birlikte kendisine zahiri yol göstericileri de göndereceğini açıkça gösterir.

Saptırma ve Yoldan Çıkarma

Yoldan çıkarma anlamına gelen "saptırma fiili" ilahi ve örfü değerlerin karşısında yer alan bir fiil olmasına rağmen Kuran'ın birçok ayetinde konu edilmiş ve bu fiil Allah'a nispet verilmiştir. Bu ayetlerde "saptırma fiilinin" asla gerçek anlamlarıyla kullanılmadığı ve bunların sadece mecazi beyanlar olduklarını anlamak için ilahi özelliklere dikkat etmek gerekir.

Allah'a nispet verilen "saptırma", yoldan çıkarma anlamındadır. Yani hakikatler karşısında inat edip diretenleri kendi hallerine bırakmak ve has inayetten mahrum etmektir. Bu insanların kendileri Hakk Teâlâ'nın has inayetine mazhar olmak istememiş ve bunun için gerekli olan zemineleri kendi vücutlarında meydana getirmedikleri için kendi hallerine bırakılmışlardır.

¹¹⁴ Müzzemmil, 19.

“Allah, iman edenleri hem dünya hayatında hem de ahirette sabit bir sözle sağlamlaştırdı, zalimleri ise saptırdı.”¹¹⁵

Dolayısıyla Allah’ın saptırdığı kimseler Hakk’a dönmenin yollarını aramayan kimselerdir.

“Uydurmuş oldukları yalanlar, dinlerinde kendilerini aldatmaktadır.”¹¹⁶

Yani bu gibi insanların yöntemleri beyhude işlerle uğraşmak ve boş sözler söylemektir, bu işleri de onları mağrur kılmış ve isyan etmeye sevk etmiştir.

“Allah’a iman edip ona sınıksız sarılanları ise (Allah), kendisinden bir rahmet ve lütfâ kavuşturacak ve onları kendisine varan doğru bir yola iletecektir.”¹¹⁷

Hatim ve Mühürleme

Kuran’da geçen hatim, ta’b/mühürleme ve örtü kelimeleri aynı şey hakkında olup inatçı ve serkeş insanların kendi yanlış tavır ve davranışlarıyla kendileri için hazırladıkları hicap anlamındadır.

“Allah, onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözleri üzerinde de bir perde vardır.”¹¹⁸

“Onların kalplerine – ki idrak etme organıdır- mühür vuruldu.”¹¹⁹

Lakin bu mühürleme ve hicap perdesinin zeminini kendileri hazırlamışlardır, bu mesele başka ayetlerde de açıkça görülmektedir:

“Gördün mü o kimseyi ki kendi hevâsını kendisine tanrı edinmiş ve onu Allah bir bilgi üzerine şaşırtmış ve kulağı ve kalbi üzerine mühür basmış.”¹²⁰

“Çünkü onlar önce inandıklarını iddia ettiler, sonra inkâra gittiler. Bu sebeple kalpleri mühürlendi.”¹²¹

“Küfürleri sebebiyle Allah o kalpler üzerine mühür vurmuştur.”¹²²

Yani bu insanlar müminleri kandırmak için zahiren iman getirmişlerdir, ama müminlerin tutumlarını gevşetmek için sonradan bir daha hakkı inkâr etmişlerdir. Bundan dolayı da Allah bunların gönüllerine mühür vurmuştur.

“Allah, büyüklük taslayan her zorbanın kalbini işte böyle mühürler.”¹²³

Bu yüzden Allah, bu acı gerçeği onların kendi diliyle anlatmakta ve Hakkı inkâr etmenin zeminini kendi elleriyle hazırladıklarını ve onların bunu itiraf ettiklerini beyan etmektedirler.

“(Bu,) bilen bir kavim için, ayetleri Arapça okunarak açıklanmış bir kitaptır. Bu kitap müjdeleyici ve uyarıcıdır. Fakat onların çoğu yüz çevirdi.

¹¹⁵ İbrahim, 27.

¹¹⁶ Âl-i İmran, 24.

¹¹⁷ Nisa, 175.

¹¹⁸ Bakara, 7.

¹¹⁹ Tövbe, 87.

¹²⁰ Casiye, 23.

¹²¹ Münafikun, 3.

¹²² Nisa, 155.

¹²³ Mü’min, 35.

Artık dinlemezler. Ve dediler ki: Bizi çağırдыңın şeye karşı kalplerimiz kapalıdır. Kulaklarımızda da bir ağırlık vardır. Bizimle senin aranda bir perde bulunmaktadır. Onun için sen (istediğini) yap, biz de yapmaktayız! “¹²⁴

Bu ayetlerin içeriğinin mutlak inat ve inatçılığı anlattığı ve bütün bu ibareler bir

temsil ve istiarenden öte bir şey olmadığı açıktır. Nitekim Allah bu insanları kınamış ve onların şu sözlerle Hakk’ı inkâr ettiklerini söylemiştir:

“Kalplerimiz perdelidir.” dediler. Öyle değil! Kâfirlikleri sebebiyle Allah onlara lânet etti. Onun için pek az iman ederler.”¹²⁵

¹²⁴ Fussilet, 3-5.

¹²⁵ Bakara, 88.

Kur'an Açıklayıcısı Olarak Resulullah (s.a.a)

Dr. Aliekber Babai

Ayet ve rivayetlerden anlaşılan odur ki, Allah Rasülü'nün (s.a.a) önemli görevlerinden ve işlerinden biri Allah'ın kitabını öğretmek ve onun anlam ve maksatlarını açıklamaktır. Allah Teala bazı ayetlerde, ayetleri okumaya ilaveten kitap ve hikmeti öğretmeyi Hazret-i Peygamber'in işleri arasında saymıştır.¹ Kitabı öğretmenin, onun kıraatini öğretmeyle sınırlı olmadığı, onun anlam ve maarifini de kapsadığı ortadadır. "Kitap"tan sonra "hikmet"in zikredilmesi ve öğretimin her ikisine eşit seviyede atfedilmesi bizi bu anlayışa yaklaştırmaktadır. Aynı şekilde;

﴿ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴾²

Ayeti de insanlar için indirileni açıklamayı Hazret-i Peygamber'in vazifeleri arasında göstermiştir. Muteber bir rivayette İmam Sadık (a.s), "İnsanlar neden Ali'nin ve Ehl-i Beyt'inin adının Allah'ın kitabında yazmadığını soruyor" diyen Ebu Basir'e cevap verirken şöyle buyurmuştur:

﴿ قولوا لهم ان رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم نزلت عليه الصلاة و لم يسم الله لهم ثلاثا و لا اربعا حتى كان رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم هو الذى فسر ذلك لهم. و نزلت عليه الزكاة و لم يسم لهم من كل اربعين درهما درهم حتى كان رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم هو الذى فسر ذلك. و نزل الحج فلم يقل لهم طوفوا اسبوعا حتى كان رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم هو الذى فسر ذلك لهم و نزلت أطيعوا الله و أطيعوا الرسول و أولي الأمر منكم و نزلت فى على و الحسن و الحسين. فقال رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم فى على من كنت مولاة فعلى مولاة و قال اوصيكم بكتاب الله و اهل بيتى ﴾

¹ Bkz: Bakara 151, Âl-i İmran 164, Cuma 2.

² Nahl 44

Ayet ve rivayetlerden anlaşılan odur ki, Allah Rasülü'nün (s.a.a) önemli görevlerinden ve işlerinden biri Allah'ın kitabını öğretmek ve onun anlam ve maksatlarını açıklamaktır. Allah Teala bazı ayetlerde, ayetleri okumaya ilaveten kitap ve hikmeti öğretmeyi Hazret-i Peygamber'in işleri arasında saymıştır.

“Onlara de ki: [Kur'an'da] Allah Rasülü'ne (s.a.a) namaz [emri] nazil oldu, ama onun üç veya dört rekât olmasını Allah [Kur'an'da] beyan etmedi. Bunu halka tefsir eden Allah Rasülü (s.a.a) oldu. Hazret'e zekat emredildi, ama [Kur'an'da] her kırk dirhemden bir dirhem zekat olduğu belirtilmedi. Onu insanlara Allah Rasülü (s.a.a) tefsir etti. Yine hac ayeti nazil oldu, ama Kur'an'da yedi kere tavaf edileceği söylenmedi. Bunu insanlara Allah Rasülü (s.a.a) tefsir etti. Ali, Hasan ve Hüseyin hakkında “Allah'a, Rasül'e ve sizden olan emir sahiplerine itaat edin” ayeti nazil oldu. Allah Rasülü (s.a.a) Ali hakkında şöyle buyurdu: “Ben kimin mevlasıysam Ali de onun mevlasıdır.” Yine şöyle buyurdu: “Size Allah'ın kitabını ve Ehl-i Beyt'imi bırakıyorum...”³

Bu bakımdan Allah Rasülü'nün (s.a.a) ilk Kur'an-ı Kerim müfessiri olduğuna ve risalet çağında Kur'an ayetlerini tefsir edip açıkladığına tereddüt yoktur. Hazret-i Peygamber'in hatadan korunmuş ve masum olduğu, heva ve hevesiyle konuşmadığı, bilgisinin vahiyden neşet ettiği dikkate alındığında ayetler için beyan ettiği her anlamın, ayetin o manaya delaleti bizim için aşikar olsun ya da olmasın, Allah Teala'nın muradının ta kendisi olduğunda kuşku yoktur. O halde Hazret-i Peygamber'den muteber yolla bize ulaşan her tefsirin itibarı kesin ve eleştirilemezdir. Bu nokta Hazret-i Peygamber'i imanın gereklerindedir ve tüm Müslümanların ittifak ettiği bir konudur.

﴿ وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا ﴾

³ *Usülü Kafi*, c. 1, s. 346, Babu Nassillah azze ve celle ale'l-eimme aleyhisselam vahiden fevahid, hadis 1; yine bkz: Hakim Haskani, Abdullah b. Abdullah, *Şevahidu't-Tenzil*, c. 1, s. 191, hadis 203.

⁴ Haşr 7

Ayeti de buna delalet eder. Bu konunun bundan daha fazla tartışılmasına ihtiyaç yoktur. Tartışılıp araştırılması gereken, kıymetli İslam Peygamberi'nin (s.a.a) Kur'an'ı tefsirdeki bilgisiyyle ilgili olarak ortaya atılan iki soruya cevap verilmesidir.

1. Acaba Allah Rasülü Kur'an'ın bütün anlam ve öğretilerine vakıf mıydı ve Kur'an'ın bütün anlam ve öğretilerini tefsire güç yetirebiliyor muydu, yoksa bunların bir bölümünü mü biliyordu, çünkü Allah'tan başka kimse bunları bilmez mi?

2. Hazret-i Peygamber Kur'an'ın ne kadarını tefsir etmiştir?

Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a) Kur'an'ın Bütün Maarifine Vakıf Olması

Akl ve nakil, Allah Rasülü'nün (sallallahu aleyhi ve alihi ve sellem) Kur'an'ın bütün maarif ve ahkâmını, zâhir ve bâtınını, tefsir ve tevilini bildiğine delalet etmektedir. Çünkü:

Birincisi: Allah Teala katından birtakım manaları ifade için ayetler nazil olup bunları hiçkimsenin, hatta Allah Rasülü'nün (sallallahu aleyhi ve alihi ve sellem) bile anlayamaması akla uygun değildir. Kur'an, Allah Teala'nın kelimidir. Her kelâmın faydası da manaya delalet ve söyleyenin maksadının muhataba ulaşmasıdır. Bir kelâm, yalnızca bazı kimselerin maksadı bilebileceği kendine özgü simgeler ve sırlarla aktarılmış olsa bile muhatapların hiçbirinin anlayamayacağı ve söyleyenden başka kimsenin bilemeyeceği bir manayı kasetmesi makul değildir.

Bu sebeple, Kur'an-ı Kerim'in, herkesin anlayamayacağı ve sadece belli kimselerin ya da yalnızca Allah Rasülü'nün (s.a.a) anlamaya güç yetirebileceği bâtını bulunması mümkün olmakla birlikte Allah'ın hikmet, ilim ve kudreti gözönünde bulundurulduğunda Kur'an'ın anlamı ve mevzularını hiçkimsenin, hatta Allah Rasülü'nün (s.a.a) bile anlayamayacağı kasedilmesi muhaldir. O mananın kelâm yoluyla ifade edilmesi ya mümkün değildi ya da mümkündü ama mashalata uygun değildi. Yahut hem mümkündü, hem de maslahata uygundu. Birinci ve ikinci durumda kasıt Allah Teala'nın hikmetine uygun değildir. Hikmet sahibi Allah kendi kelâmıyla ilgili böyle bir anlamı kasetmiş olamaz. Üçüncü durumda,

Kur'an-ı Kerim'in, herkesin anlayamayacağı ve sadece belli kimselerin ya da yalnızca Allah Rasülü'nün (s.a.a) anlamaya güç yetirebileceği bâtını bulunması mümkün olmakla birlikte Allah'ın hikmet, ilim ve kudreti gözönünde bulundurulduğunda Kur'an'ın anlamı ve mevzularını hiçkimsenin, hatta Allah Rasülü'nün (s.a.a) bile anlayamayacağı kasedilmesi muhaldir.

kasdedilen manayı hiçkimsenin anlayamayacağı bir lafızla ifade, bilgisizliği ve yetersizliği gerektirir ki Allah Teala her ikisinden de münezzehtir.

İkincisi: Muteber rivayetler, Allah Rasülü'nün (s.a.a) ilimde derinleşmiş olan herkesten üstün olduğuna, Kur'an bütün tevil ve tenzilini Allah Teala'nın talimiyle bildiğine delalet etmektedir. Öyleyse Allah'ın bir şeyi ona indirip de tevilini öğretmemiş olması mümkün değildir. Bu rivayetlerden bazıları şunlardır:

- Bureyd b. Muaviye'den şöyle nakledilmiştir: İki imamdan birinden (İmam Bakır veya İmam Sadık aleyhimüsselam) “وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ”⁵ ayetinin tefsiri hakkında şöyle buyurdıklarını işittim:

﴿ فرسول الله افضل الراسخين في العلم قد علمه الله عز و جل جميع ما انزل عليه من التنزيل و التأويل و ما كان الله لينزل عليه شيئا لم يعلمه تأويله و اوصياؤه من بعده يعلمونه ﴾

“Allah Rasülü ilimde derinleşenlerin en üstünüdür. Allah azze ve celle ona indirdiğinin bütün tevil ve tenzilini öğretmiştir. Allah'ın ona bir şeyi indirip de tevilini öğretmemiş olması sözkonusu değildir. Ondan sonraki vasiler de tamamını bilirler.”⁶

Sened Açısından

Bu rivayeti Kuleyni (rh) Kafi'de nakletmiştir. Meclisi de (rh) Muhammed b. Hasan Saffar'ın Basairu'd-Derecat'ından iki senedle Bihar'da aktarmıştır. Bu senedlerden biri, “Yakub b. Yezid, İbn Ebi Umeyr'den, o İbn Uzeyne'den, o Bureyd'den, o da Ebi Cafer'den (a.s)” şeklindedir. Bu isimlerin tamamı sikadır. Dolayısıyla bu rivayetin senedi, Kafi'de sahih olmayan İbrahim b. İshak vasıtasıyla nakledilmişse de Basair'den nakledilen tarikle sahih ve muteberdir.

Delalet Açısından

Allah Teala'nın sözünde (و ما يعلم تأويله) geçen “تأويل” kelimesindeki zamir Kur'an'a ve onun müteşabih kısmına atılır. Çünkü Allah Teala'nın Âl-i İmran suresinin yedinci ayetindeki bu sözü şu cümleden sonra gelmiştir:

﴿ هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ

فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ ﴾

⁵ Âl-i İmran 7

⁶ Usülü Kafi, c. 1, s. 270-271, babu enne'r-Rasihin fi'l-ilm hümu'l-eimme aleyhimüsselam, hadis 2; Biharul-Envar, c. 23, s. 199.

Bu ayet-i kerimenin sözkonusu cümlesi hususunda söylenmiş olan hadise dikkat edildiğinde “ما انزل عليه” (Allah’ın Peygamber’e indirdiği) ile kasdedilenin ya hususen Kur’an-ı Kerim veya en azından Kur’an’ın kesin olarak bilinen kısmı olduğuna tereddüt kalmayacaktır. Tenzil ve tevilin her ikisi de masdardır. Fakat bu hadiste vasıf manasında kullanılmıştır. Bu ikisinin manası hakkında bazı ihtimaller varsa da burada zâhiren tenzil ile Kur’an’ın lafızları ve zâhir manaları; tevil ile de bâtun manaları murad edilmiştir. Fudayl’dan nakledilen muteber hadiste de Kur’an’ın zâhir ve bâtunına, onun tenzil ve tevil manası verilmiştir.⁷ Bundan dolayı “mine’t-tenzil ve’t-te’vil”deki “min” edatı eğer “ona indirilenin tamamı”nı ifade ediyorsa hadisin anlamı şudur ki, Allah, tenzil ve tevil (zâhir ve bâtun) olan Kur’an’ın tamamını Peygamber’ine öğretmiştir. Eğer “min” edatı “ona indirilen” cümlesini açıklıyorsa Allah Kur’an’ın hem tenzilini (zâhir anlamlarla birlikte lafızlar), hem de tevilini (bâtun anlamların izahı) indirmiş ve bunların tamamını Peygamber’ine öğretmiş demektir. Her halükarda hadisin bu kısmının, Allah Rasülü’nün (s.a.a) Kur’an’ın tüm anlam ve öğretilerine vakıf olduğuna dair delaletinde hiçbir belirsizlik yoktur. Hadisin devam cümlesi de (Allah’ın ona bir şeyi indirip de tevilini öğretmemiş olması sözkonusu değildir) bu anlamı teyit etmektedir. Çünkü bu cümlenin manası, Allah’ın, Peygamber’ine ne indirdiyse onun tevilini de öğrettiğidir. Allah’ın Peygamber’e Kur’an’ın tamamını indirdiği ve onun tevil ile kasdedilenin de bâtun ve gizli anlamları olduğu gözönünde bulundurulduğunda cümlenin, Peygamber-i Ekrem’in, başkalarının da anlama kapasitesi bulunan Kur’an’ın zâhir anlamları bir yana, Kur’an’ın tamamındaki bâtun ve gizli anlamlara vakıf olduğuna delaleti aşıkardır.⁸

- Kuleyni (rh) Kafi’de şöyle rivayet etmiştir:

7 “عن فضيل بن يسار قال سألت ابا جعفر عليه السلام عن هذه الرواية ما من القرآن آية الا و لها ظهور و بطن فقال ظهره تنزيله و بطنه تأويله”

(Biharu’l-Envar, c. 92, s. 97, hadis 64).

8 Kummi (rh) tefsirinde de şöyle rivayet edilmiştir:

حدثني ابي عن ابن ابي عمير عن عمر بن اذينة عن بريد بن معاوية عن ابي جعفر عليه السلام قال ان رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم افضل الراسخين في العلم قد علم جميع ما انزل الله عليه من التنزيل و التأويل و ما كان الله لينزل عليه شيئا لم يعلمه تأويله و اوصياؤه من بعده يعلمونه كله

Hiç kuşku yok Allah Rasülü (sallallahu aleyhi ve alihi ve sellem) ilimde derinleşenlerin en üstünüdür. Allah’ın tenzil ve tevil olarak kendisine indirdiği herşeyi bilirdi. Allah’ın ona bir şey indirip de tevilini öğretmediği herhangi bir şey bulunması sözkonusu olamaz. Ondan sonra da vasileri onun tamamını biliyordu. (Kummi, Ali b. İbrahim, *Tefsiru’l-Kummi*, c. 1, s. 124)

Kummi tefsirindeki senedde Ali b. İbrahim’in mevcut olması dışında bu rivayetin senedinin sıhhati konusunda tartışma yoktur. Kummi senedini inşaallah daha sonra tartışacağız. Bu rivayetin metni önceki rivayetten farklı olsa da yukarıdaki hadisin şerhi dikkate alındığında “و ما كان الله لينزل عليه شيئا لم يعلمه تأويله” cümlesinin bu iddiaya delaleti aşıkardır.

﴿ و عن محمد بن يحيى عن احمد بن محمد عن على بن الحكم عن سيف بن عميرة
عن الى الصباح قال و الله لقد قال لى جعفر بن محمد عليهما السلام ان الله علم نبيه
صلى الله عليه و آله و سلم التنزيل و التأويل فعلمه رسول الله صلى الله عليه و آله
عليه السلام قال و علمنا و الله ﴾

Muhammed b. Yahya'dan, o Ahmed b. Muhammed'den, o Ali . El-Hakim'den, o Seyf b. Umeyr'den, o Ebi el-Sabah'tan şöyle rivayet etmiştir:

“Allah’a yemin olsun ki, Cafer b. Muhammed (aleyhimesselem) bana şöyle buyurdu: Gerçek şu ki Allah tenzil ve tevilin Peygamber’ine öğretmiştir. Allah Rasülü (sallallahu aleyhi ve alihi ve sellem) de onu Ali’ye (a.s) öğretmiştir.” (Daha sonra) buyurdu ki, “Allah yemin olsun, onu bize (de) öğretti.”⁹

Bu rivayeti Şeyh Tusi de küçük bir farkla¹⁰ Tehzibu'l-Ahkam'da aktarmıştır ve senedi her ikisinde de sahihtir. Bu rivayetin iddiaya delaleti önceki rivayetlerdeki açıklık ve kuvvette değildir. Çünkü bu rivayette tenzil ve tevilin manasını tayine dair bir karine mevcut değildir ve onda genel araçlar kullanılmamıştır. Fakat bu iki kelimenin diğer rivayetlerde kullanıldığı yerler gözönünde bulundurulduğunda bu hadisteki tevil ve tenzilden maksadın Kur'an'ın lafızları ve onun zâhir ve bâtın anlamları olduğu ortaya çıkmaktadır. Yine her ikisindeki elif ve lâm harflerinin, cins elif lâmı olduğu düşünüldüğünde iddiayı rivayetin atfta bulunduğu şeyden çıkarmak mümkündür.

Allah'a Özgü Tefsir!

Kimileri İbn Abbas'tan, tefsiri dört bölüme ayırdığını, bunlardan birini de Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği tefsir kabul ettiğini aktarmıştır.¹¹ Zerkeşi bu taksimi sahih saymış¹² ve bu bölümü izah ederken şöyle demiştir:

“Allah'tan başkasının bilemeyeceği şey, gayp mecrasında akıyor demektir. Tıpkı kıyamet, yağmurun yağması ve rahimlerdeki cenin konularından bahseden, ruh ve mukattaa harflerinin tefsirini içeren ayetler gibi. Ehl-i hakka göre Kur'an'ın her müteşabihini tefsir ederken yapılan içtihad caiz değildir ve üç boyuttan (Kur'an'dan bir

⁹ Kuleyni, Muhammed b. Yakub, *Furuu Kafî*, c. 7, s. 439, babu ma la yelzum mine'l-iman ve'n-nuzur, hadis 15.

¹⁰ Cümlede “علمنا والله” yerine “علمنا الله” ifadesi geçmektedir. (Bkz: Tusi, Muhammed b. Hasan, *Tehzibu'l-Ahkam*, c. 8, s. 286, hadis 1052, babu'l-iman ve'l-aksam, hadis 44).

¹¹ Bkz: Taberi, Muhammed b. Cerir, *Camiu'l-Beyan*, c. 1, s. 26.

¹² Bkz: Zerkeşi, Muhammed b. Abdullah, *el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'an*, c. 2, s. 181, nev-i çeihil ve y - kom, fasl-i ümmehat-i meahiz-i tefsir, me'haz 4.

nas veya Peygamber'den -sallallahu aleyhi ve alihi ve sellem- bir beyan ya da tevili hususunda ümmetin icma) biri olmaksızın onu tefsir etmenin yolu yoktur. O halde zikredilen kaynaklardan hiçbirinden onun hakkında bir bilgi elde yoksa, Allah'ın, ilmini kendisine tahsis ettiği kısımdan olduğunu anlarız.”¹³

Taberi de şöyle demiştir: “Kur'an'da, tevili vahid olan Allah'tan başkasının bilmediği bir kısım vardır. O da, kıyametin kopma vakti, sura üflenmesi, İsa b. Meryem'in -aleyhimesselam- nüzülü ve benzeri konulardan bahsedilen kısımdır.” Sonra şöyle demiştir: “Bizim bu sözümüzün benzeri İbn Abbas'tan da rivayet edilmiştir.” Ondan iki rivayet aktarılmıştır. Bir rivayette İbn Abbas'tan şöyle nakledilmiştir: Tefsir dört yüz üzerinedir: Birincisi, Arabın kendi kelimelerinden tanıdığı (ve kendi diliyle anladığı) yöndür. İkincisi, hiçkimsenin bilmemekte mazur olmadığı tefsirdir. Üçüncüsü, ulemanın bildiği tefsirdir. Dördüncüsü, Allah'tan başka hiçkimsenin bilmediği tefsirdir.

Başka bir rivayette İbn Abbas, Allah Rasülü'nden (s.a.a) şöyle rivayet etmiştir:

Kur'an dört harf üzerine nazil olmuştur. Birincisi, hiçkimsenin bilmemekte mazur olmadığı haram ve helallerdir. İkincisi, Arab'ın yaptığı tefsirdir. Üçüncüsü ulemanın gösterdiği tefsirdir. Dördüncüsü Allah'tan başka kimsenin bilmediği ve Allah'tan başka onu bildiğini iddia edenin yalan söylemiş olacağı müteşabihdir.¹⁴

Tefsir ve tevilden ve Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği müteşabihden kasdedtiği şeyin Kur'an'ın mana ve maarifini tefsir olmadığı gayet açıktır. Kasdedtiği şey, Kur'an'da zikredilmiş ama Allah'ın sembol suretinde ve gizli delalet şeklinde bile olsa bazı kullarına, hatta Peygamber'ine dahi anlatmak istemediği şeylerin hususiyetlerini beyan olmalıdır. Belirtilen misallerden kimisi bu mananın delilidir.¹⁵ Eğer maksadı bu idiyse bu görüş ve rivayetlerin, Allah Rasülü'nün (s.a.a) Kur'an'ın tüm maarifini bilmesine aykırı bir tarafı yoktur. Fakat harufu mukattaa gibi bazı misallerin zikredilmesinde Zerkeşi'ye eleştiri yönelir. Çünkü Allah Rasülü (s.a.a) mukattaa harflerinin tefsirinden, onların mana ve maksadından haberdardır ve bunun bilgisi Allah Teala'ya mahsus değildir. Aynı şekilde, tevili hakkında Kur'an'dan bir nas, Allah Rasülü'nden (s.a.a) bir beyan veya ümmetten bir icma varid olmamış her müteşabih hakkında Allah'ın onun

¹³ A.g.e., s. 183

¹⁴ *Camiu'l-Beyan*, c. 1, s. 26.

¹⁵ Bir başka ihtimal şudur ki, kasdelilen şey, bu mevzuların bilgisinin ilahi vahiy ve ilham dışında mümkün olmamasıdır ve bunun, Allah'ın o bilgiyi Peygamber'ine vermiş olmasıyla herhangi bir aykırılığı yoktur. Nitekim Kur'an'da gaybi sadece Allah'ın bildiği buyurulmaktadır (قُلْ لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ - Neml 65). Ama aynı zamanda gaybi haberleri Kur'an'da Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve alihi) vahyederek şöyle buyurmaktadır: Sen ve kavmin bundan önce bunu bilmiyordunuz

(تِلْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهَا إِلَيْكَ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا أَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هَذَا) -Hud 49).

Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği söylenen tefsirden maksat eğer Kur'an'ın, sembol suretinde ifade etse bile ve Allah'ın Kur'an vesilesiyle en azından Allah Rasülü (s.a.a) gibi kullarından bazılarını anlatmak istediği birtakım mevzular ise Allah Rasülü'nün (s.a.a) ilmini ispatlarken beyan ettiğimiz şeyler gözönünde bulundurulduğunda bu görüş ve rivayetlerin doğru olmadığı aşikardır.

ilmini kendisine tahsis ettiği söylenemez. Çünkü tevilini Allah Rasülü'ne (s.a.a) öğretmekle birlikte o konuda Allah Rasülü'nden (s.a.a) bize herhangi bir izah ulaşmamış olabilir. Bilakis, belirtilen akıl ve rivayet deliline göre, Kur'an'ın mana ve maarifine ait her müteşabihin tevilini Allah kesinlikle Peygamber'ine öğretmiştir.

Fakat Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği söylenen tefsirden maksat eğer Kur'an'ın, sembol suretinde ifade etse bile ve Allah'ın Kur'an vesilesiyle en azından Allah Rasülü (s.a.a) gibi kullarından bazılarını anlatmak istediği birtakım mevzular ise Allah Rasülü'nün (s.a.a) ilmini ispatlarken beyan ettiğimiz şeyler gözönünde bulundurulduğunda bu görüş ve rivayetlerin doğru olmadığı aşikardır. Zira zikredilen muteber rivayet ve akıl deliline muhaliftir.

Resulullah ve Kur'an'ın Hepsinin Tefsiri

Zehebi el-Tefsir ve'l-Müfessirun kitabında şöyle yazmıştır: Ulema, Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve alihi ve sellem) Kur'an'ın manalarından ne kadarını ashabına anlattığı hususunda ihtilaf etmiştir. Başında İbn Teymiyye'nin bulunduğu kişiler Kur'an'ın tüm manalarını beyan ettiğini söylemişlerdir. Başlarında Huveyyi ve Suyuti'nin olduğu bir kesim, Peygamber'in Kur'an'ın pek az manasını dışındakini ashabına anlatmadığına kaidir.

Zehebi, her birinin delilini naklettikten, onu münakaşa ettikten ve her iki görüşü de abartılı bulduktan sonra ikisinin ortasında bir görüşü tercih ederek şöyle demiştir: "Peygamber Kur'an'ın birçok manasını beyan etmiştir. Sahihlerde bunun delili vardır. Bununla birlikte Kur'an'ın bütün manalarını beyan etmemiştir. Çünkü Allah Kur'an'daki bir kısım bilgiyi kendisine tahsis etmiştir. Bunların bir kısmını ulema bilir. Kimisini Arap kendi dilinden anlar. Bir bölümünü de herkes anlamak zorundadır ve hiçkimsenin bilmeme mazereti yoktur. Nitekim İbn Abbas, İbn Cerir'in ondan naklettiği rivayette bu meseleyi açıklığa kavuşturmuştur."

Zehebi o rivayeti zikrettikten sonra şöyle demiştir: “Açık olan şu ki, Allah Rasülü (sallallahu aleyhi ve alihi ve sellem) anlaşılması Arap kelamını tanımaya bağlı olan kısmı tefsir etmemiştir. Çünkü Kur’an onların diliyle nazil olmuştur. Anlayışların hemen bilebildiği kısmı da tefsir etmemiştir. Bu bölüm, hiçkimsenin bilmemekte mazur görülmediği kısımdır. Yine bir kısım daha vardır ki, Allah onun bilgisini kendisine tahsis etmiştir. Allah’ın, Peygamber’ini de haberdar etmediği kıyametın kopması, ruhun hakikati gibi gayp konularını da tefsir etmemiştir. Kur’an’ın anlamları arasında sadece iki kısmı ashabi için tefsir etmiştir. Birincisi, Allah’ın onlardan gizlediği ve Peygamber’ini haberdar edip onlara açıklamakla görevlendirdiği bazı gaybi konulardır. İkincisi, birçoğu üçüncü kısmın içine dahil edilmiş şeylerdir; yani ulemanın bildiği ve onlar hakkında içtihadda bulunduğu kısım. Genel mevzuları aydınlatmak, genel şeyleri özelleştirmek, kapalı ve müşkül konuları izah etmek ve manası gizli olan herşeyi açıklamak gibi. Bunu destekleyen dayanak şudur ki, Peygamber (aleyhisselatu vesselam) Kur’an’ın bütün manalarını tefsir etmemiştir. Bazı ayetlerin tevili üzerinde sahabenin ihtilafı vardır. Çünkü o konuda ellerinde Allah Rasülü’nden (sallallahu aleyhi ve alihi ve sellem) bir nas bulunsaydı bu ihtilaflar vuku bulmazdı veya o nastan haberdar olur olmaz ihtilaf ortadan kalkardı.”¹⁶

Zehebi’nin bu görüşü yanlıştır. Zikrettiği delil ve teyit de onun iddiasını ispatlamamaktadır. Ne sahih kitapları Hz. Peygamber’in (s.a.a) Kur’an’ın birçok manasını beyan ettiğine şahitlik eder, ne de İbn Abbas rivayeti ve sahabenin ihtilafı Hz. Peygamber’in (s.a.a) Kur’an’ın bütün manalarını açıklamadığını teyit eder. Sahihler buna delil oluşturamaz, çünkü sıhah kitaplarının tefsir rivayetleri az sayılmasa da ve bir elin parmak sayısı kadar olmasa da Kur’an’ın tüm anlam ve öğretileriyle ilgili olarak çok fazla bir şey de söylemezler ve Kur’an’ın çoğu anlamının bu rivayetler aracılığıyla beyan edildiğini söyleyebileceğimiz seviyede değillerdir. Kur’an’ın onca anlam ve öğretileri nerede, sıhah kitaplarındaki tefsir rivayetleri nerede. İlim sahipleri çok iyi bilirler ki Kur’an’ın yirmide biri bile sahihlerin tefsir rivayetlerinde beyan edilmiş değildir; özellikle de bunların zayıf ve çelişkili olanları bir kenara ayrılırsa. Suyuti şöyle demiştir:

“Peygamber’den nakledilen tefsir rivayetleri arasında sahih olanlar çok azdır. Bunun yanı sıra senedi Peygamber’e (s.a.a) kadar giden ve muttasıl senedle Hz. Peygamber’den nakledilen rivayetler hayli nadirdir.”¹⁷ Ahmed b. Hanbel’in, tefsir rivayetleri arasında zayıf rivayetlerin çok olması nedeniyle hadis kitapları içindeki tefsir kitaplarını üç grup halinde saydığı iddiasını aslı yoktur.¹⁸ İbn Abbas’ın rivayeti de sözkonusu görüşe delil oluşturamaz. Çünkü Allah Rasülü’nün (s.a.a) Kur’an’ın bütün maarifine vakıf olduğu tartışmasında bu rivayetin, Kur’an’ın anlamlarından bir bölümünü hiçkimsenin, hatta

¹⁶ Bkz: *el-Tefsir ve'l-Müfessirin*, c. 1, s. 49-54.

¹⁷ Suyuti, Abdurrahman, *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an*, c. 2, s. 1205.

¹⁸ Bkz: *el-Tefsir ve'l-Müfessirin*, c. 1, s. 47.

Allah Rasülü'nün bile bilmediği manasına gelmediği söylendi. Zira bu anlamın hilafına muteber nakil ve akıl delili mevcuttur. Yine bu tartışmada, Allah'ın Peygamber'e bilgisini vermediği kıyametin kopma vakti, ruhun hakikati ve bu tür gaybi konuların Kur'an'ın anlamı ve öğretileri arasında olmadığı, bunların bilinmemesi ve tefsir edilmemesinin Kur'an'ın bütün anlamlarının tefsir edilmediğine delil olarak kullanılamayacağı anlaşılmıştır. Aynı şekilde, anlaşılması Arap kelimeleri tanımlamakla mümkün olan, anlayışların hemen kavrayabildiği ve tefsire ihtiyaç duymayan Kur'an'ın bölümleri üzerinde tartışma yoktur.

Öyleyse Allah Rasülü'nün bu bölümleri tefsir etmediğine istinaden Kur'an'ın tüm anlamlarını beyan etmediği söylenemez. Tartışma noktası, Kur'an'ın, anlaşılması için tefsir ve izah gereken anlamları ve öğretileridir. Sahabenin ihtilafı da bir şeyi kanıtlamaz. Çünkü Peygamber Kur'an'ın bütün anlamlarını beyan ettiği halde sahabenin hepsi onu işitmemiş ve başkaları aracılığıyla da onlara ulaşmamış olabilir. Yahut o anlamların Peygamber'den nakledilmesinde farklılıklar da olabilir. Öyleyse Peygamber (s.a.a) Kur'an'ın bütün manalarını bildirmişse bu izahların tamamının tüm sahabenin elinde olduğu veya o bilgilere ulaştıkları ve bunun da aralarında ihtilaf çıkmamasına zemin oluşturduğu varsayımı sözkonusu değildir. O halde onun görüşü delili bulunmayan bir iddiadır. Hatta aksine, ileride göstereceğimiz bu mevzudaki tahkik, bu görüşün yanlışlığını ortaya koyacaktır.

Marifet, Peygamber'in Kur'an'ı tefsirini, Hz. Peygamber'den ayetlerin manalarına dair nakledilmiş nas ve rivayetlerden, Kur'an'da genel olarak ve kapalı biçimde zikredilmiş şeriat hükümlerini izah eden Allah Rasülü'nün sünnetine (söz, davranış ve onay) kadar genişletmiş ve bunu esas alarak Zehebi'ye şu eleştiriyi yöneltmiştir: "Kur'an'da genel olarak ve kapalı biçimde geçmiş hükümler ve ödevlere dair çok sayıdaki izahlardan ve Peygamber (s.a.a) , fazıl sahabesi ve âlim Ehl-i Beyt'inin Kur'an'daki anlaşılması güç konuları izah etmek ve karşılaşılan sorunları çözmek için beyan ettiği şeylerden sonra Peygamber'in (s.a.a) , Kur'an'ın anlamlarından çok az bir miktar hariç doğru dürüst bir şeyi beyan etmediğine, doğal olarak çoğunluğu oluşturan geriye kalan bölümde ise sessiz kaldığına inanan birisini bulabileceğimizi tahmin etmiyorum. Huveyyi ve Suyuti'nin -Zehebi bu görüşü onlara nispet etmiştir- sözü de Hz. Peygamber'in tefsire dayalı naslarıyla alakalıdır. Çünkü Hz. Peygamber'den Ehl-i Beyt (masum imamlar, aleyhimüsselam) kanalıyla ulaşılmış rivayetleri bir kenara bırakırsak -Ehl-i Sünnet'in yaptığı gibi-, Hz. Peygamber'in tefsire dayalı naslarının sayısı azalacaktır. Ama gerçekte epeyce fazla ve kapsamlıdır. Özellikle de Hz. Peygamber'in şeriatı izah eden sünnet-i şerifesini ilave edersek." Marifet, Zehebi'nin görüşünü eleştirdikten sonra şöyle der: "O halde doğru görüş şudur: Hz. Peygamber Kur'an-ı Kerim'in mana ve maksatlarının hepsini ümmetine ve ashabına ya nasla veya şeriatın usul ve

furuunu izah ile beyan etmiştir. Hususen şeriatı izah eden ve Kur'an'ın anlamlarını gösteren imamların (aleyhimüsselam) rivayetlerini buna eklersek.”¹⁹

İddiası kâmil olmakla birlikte delili çok net değildir. Çünkü her ne kadar Peygamber'in sünneti ve Kur'an'ın genel ve kapalı hükümlerinin tefsire dayalı naslarla izah edilmesi buna eklenmişse de, hatta Kur'an'ın manalarını ve şeriatı açıklamada masum imamlardan (aleyhimüsselam) rivayetler de buna ilave edilmişse bile yine de Hz. Peygamber'in (s.a.a) Kur'an'ın tüm anlamlarını beyan ettiğini söyleyebileceğimiz şekilde Kur'an'ın anlam ve öğretilerinin tümü bununla açıklanamaz. Konuya vakıf olanlar, tefsirin birçok güçlüğünün mevcut rivayetler ve sünnetle halledilemeyeceğini, Kur'an'ın bütün mana ve maarifinin mevcut rivayetler ve sünnet yoluyla elde edilemeyeceğini iyi bilirler.

Şu halde, şeriatı ve Kur'an'ın genel hükümlerini izahta Peygamber ve masum imamların (aleyhimüsselam) tefsire ilişkin rivayetleri ve sünnetleri Hz. Peygamber'in Kur'an'ın tüm anlamlarını beyan ettiğinin delili kabul edilemez.

Öyle görünüyor ki bu tartışmada, hata yapmamak için her biri ayrı ayrı incelenmesi gereken üç mesele vardır:

1. Acaba Allah Rasülü Kur'an'ın bütün manalarını beyan etmiş midir?

2. Allah Rasülü'nün Kur'an'ın bütün manalarını beyan ettiği farzediliyorsa acaba

1. *Acaba Allah Rasülü Kur'an'ın bütün manalarını beyan etmiş midir?*
2. *Allah Rasülü'nün Kur'an'ın bütün manalarını beyan ettiği farzediliyorsa acaba bunu ashabın hepsine aktarmış mıydı ve hepsi onu anlayacak ve algılayacak yeterlilikte miydi?*
3. *Acaba Allah Rasülü'nün (s.a.a) Kur'an'ı tefsir ederken açıkladıkları, sahih ve güvenilir yolla bize ulaşmış mıdır?*

¹⁹ Marifet, Muhammed Hadi, *el-Tefsir ve'l-Müfessirin fi Sevbihî'l-Kaşib*, c. 1, s. 174-179.

bunu ashabın hepsine aktarmış mıydı ve hepsi onu anlayacak ve algılayacak yeterlilikte miydi?

3. Acaba Allah Rasülü'nün (s.a.a) Kur'an'ı tefsir ederken açıkladıkları, sahih ve güvenilir yolla bize ulaşmış mıdır?

Kur'an'ın Tüm Manalarının Bildirilmesi

Doğru olan, Allah Rasülü'nün (s.a.a) , anlaşılması ancak kendisinin açıklamasına bağlı olan Kur'an'ın birtakım anlam ve öğretilerini beyan etmiş olduğudur. Çünkü:

Birincisi; Hz. Peygamber Kur'an'ın bütün anlamlarına vakıftı. Allah onu Kur'an'ın açıklayıcısı tayin etmiş ve şöyle buyurmuştur:

﴿ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ ﴾²⁰

Yine eğitim görmemiş olanlara kitabı öğretmeyi onun işleri arasında saymış ve şöyle buyurmuştur:

﴿ هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ ﴾²¹

Öte yandan Hz. Peygamber, bilgiyi öğretmede cimrilik ve pintilik yapmamış, ümmetine karşı tam bir hayırhahlık ve muhabbet içinde olmuştur. Allah onu vafederken şöyle buyurur:

﴿ لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ ﴾²²

Bu durum karşısında, Kur'an'ın anlam ve öğretilerinden bir kısmını beyan etmiş olmasına delil kalmamaktadır. Bunun olabilmesi için hiçbir sahabenin o anlam ve öğretileri anlayıp kavrayacak yeterlilikte olmaması gerekir. Bir sonraki meselede anlaşılacağı üzere hiç olmazsa sahabelerinin bir kısmı bu yetenek ve kapasitedeydi.

İkincisi;

﴿ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ ﴾

Ayet-i kerimesinin atfından anlaşılıyor ki, insanlara indirilen ve anlaşılması için açıklamaya muhtaç olan şeylerde Nebiyy-i Ekrem (s.a.a) Allah Teala katından onu

²⁰ Nahl 44

²¹ Cuma 2

²² Tevbe 127

izaha memur edilmiştir. Hz. Peygamber'in görevinde asla hata yapmayacağı gözönünde bulundurulduğunda Kur'an'ın açıklanması lazım gelen birtakım bilgilerini Hz. Peygamber'in izah ettiği anlaşılmaktadır.

Üçüncüsü; çok sayıda rivayet Allah Rasülü'nün (sallallahu aleyhi ve alihi ve sellem) Kur'an'ın bütün mana ve maarifini açıkladığına delalet etmektedir. O rivayetlerden bir örneği burada zikredecek ve asıl önemli kısmını bir sonraki meseleye bırakacağız:

Emirulmüminin'den (a.s) Nehcu'l-Belağa'da şöyle rivayet edilmiştir:

﴿ ثم اختار سبحانه لمحمد صلى الله عليه وآله لقاء... فقبضه إليه كريما و خلف فيكم ما خافت الانبياء في أممها إذ لم يتركوهم هملا بغير طريق واضح و لا علم قائما كتاب ربكم ميينا و حرامه و فرائضه و فضائله و ناسخه و منسوخه و رخصه و عزائمه و خاصه و عامه و عبره و امثاله و مرسله و محموده و محكمه و متشابهاه مفسرا جملة و ميينا غوامضه ﴾

“Sonra Allah Subhanehu, Muhammed (sallallahu aleyhi ve alihi ve sellem) için onunla buluşmayı tercih etti... Bunun üzerine ona ikramda bulunarak ruhunu kabzetti. O da peygamberlerin ümmetleri arasında bıraktığı şeyi sizin aranızda bıraktı. Çünkü peygamberler, yolu aydınlatmaksızın ve alamet koymaksızın halkı kendi başına terketmez. Rabbinizin kitabını aranızda bıraktı. Oysa helal ve haram, vacip ve müstehap, nasih ve mensuh, ruhsat ve azimet, hâs ve âmm, ibretler ve meseller, mürsel ve mahdut, muhkem ve müteşabihi bildirdi, mücmel konuları tefsir etti, müşkülâtı açıkladı...”²³

Kur'an'ın Tüm Anlamlarını Peygamber'den Almak

Diğer asırlarda olduğu gibi risalet çağında da bireyler bilgiyi öğrenme kapasitesi ve ona gösterilen alaka ve ihtimam bakımından farklı öğrenme imkanları, vakit ve fırsatlara sahiplerdi. Sonuç itibariyle sahabenin hepsinin, Nebiyy-i Ekrem'in (sallallahu aleyhi ve alihi ve sellem) beyan ettiği Kur'an'ın tüm anlam ve malumatını öğrenememesi doğaldır.

Lakin soru şudur ki, acaba sahabe arasında Allah Rasülü'nün (s.a.a) açıkladığı tüm maarifi öğrenmiş bir şahıs veya şahıslar var mıydı?

Bu sorunun cevabı olarak denilebilir ki:

Birincisi; Allah'ın hikmeti, Allah Rasülü'nün (sallallahu aleyhi ve alihi ve sellem) rihletiyile birlikte Kur'an'daki malumatın büyük kısmının ortadan kalkmaması

²³ Seyyid Rıza, Muhammed b. Hüseyin, *Nehcu'l-Belağa*, Feyzulislam'ın tercüme ve şerhiyle, c. 1, s. 35 ve 36, birinci hutbe.

için ümmet arasında Allah Rasülü'nün beyan ettiği maarifin tamamını anlama yeterliliğine sahip birisinin bulunmasını ve onları öğrenmesini gerektirir. Dolayısıyla hiç kuşku yok sahabe arasında böyle bir fert var olmuştur.

İkincisi; pek çok rivayet böyle bir şahsın var olduğuna ve onun da, çocukluğundan itibaren Peygamber'in dizi dibinde yetişmiş, daima onunla birlikte vakit geçirmiş, vahyin ilimlerini ve malumatını öğrenmeye büyük ilgi göstermiş ve fevkalade kabiliyeti olmuş ve Nebiyy-i Ekrem'in de (s.a.a) Kur'an'ın tüm maarifini kendisine öğretmeye özel bir önem verdiği Emirulmüminin Ali b. Ebi Talib (a.s) olduğuna delalet etmektedir. Bu sebeple o, Kur'an'ın bütün manalarını ve malumatını, tenzil ve tevilini Allah Rasülü'nden (s.a.a) öğrenmişti ve tıpkı Hz. Peygamber gibi bu bilgilere vakıftı. Bu meseleye delalet eden rivayetler Şii ve Sünni kitaplarda, burada hepsini zikredebeyeceğimiz kadar fazladır. İçlerinden bir örneğe değinmekle yetineceğiz:

Nehcu'l-Belağa'da şöyle geçmektedir:

﴿ و قد علمتم موضعی من رسول الله صلى الله عليه و آله بالقرابة القريبة و المنزلة الخصیصة و وضعنی فی حجره و انا ولید یضمنی الی صدره و یکنفنی فی فراشه و یمسنى جسده و یشمنى عرفه و كان یمضع الشیء ثم یلقمنيه و ما و جدلی كذبة فی قول و لا خطلة فی فعل... و لقد كنت اتبعه اتباع الفصل اثر امه یرفع لی فی كل يوم من اخلاقه علما و یأمرنی بالاعتداء به و لقد كان یجاور فی كل ستة بحراء فاراه و لا یراه غیرى و لم یجمع بیت واحد یومئذ فی الاسلام غیر رسول الله صلى الله عليه و آله و خدیجة و انا ثالثهما ارى نور الوحى و الرسالة و اشم ریح النبوة و لقد سمعت رنة الشیطان حین نزل الوحى علیه صلى الله عليه و آله فقلت یا رسول الله ما هذه الرنة فقال هذا الشیطان قد ايس من عبادته انک تسمع ما اسمع و ترى ما ارى الا انک لست بنبى و لكنک لوزیر و انک لعلی خیر ﴾

Allah Rasülü'ne (sallallahu aleyhi ve alihi ve sellem) nispetle mevkimi yakın akrabalık ve özel konumum sebebiyle gayet iyi biliyorsunuz. Küçük bir çocukken beni dizi dibine oturtur ve göğsüne bastırır, yatağında kendi yanında uyutur, bedenini bana temas ettirirdi. Hoş kokusunu duyardım. Yemeği çiğner ve benim ağzıma koyardı. Sözümde hiçbir yalan ve davranışında hiçbir hata görmedi... Yavru devenin annesini takip etmesi gibi onu izlerdim. Her geçen gün ahlakından bir perçemi benim için kaldırıyordu (benim için yeni bir nokta aşık oluyordu) ve beni onu izlemeye mecbur bırakıyordu. Her yıl Hira dağına inzivaya çekiliyor ve onu sadece ben görebiliyordum. Benden başkası onu göremiyordu. O gün Allah Rasülü (s.a.a) , Hadice (selamullahi aleyha) ve o ikisinin üçüncüsü olan benim dışımda hiçbir evde İslam ortaya çıkmamıştı. Vahyin

ve risaletin nurunu görüyordum, nübüvvetin kokusunu alıyordum. Ona vahiy nazil olduğunda şeytanın inleyişini işittim. Dedim ki: “Ey Allah’ın Rasülü, bu inleme nedir?” Buyurdu ki: “Bu, ibadetinden umutsuzluğa kapılan şeytandır. Gerçek şu ki, sen benim işittiğimi işitiyor ve benim gördüğümü görüyorsun. Bir farkla, sen peygamber değilsin. Lakin hiç şüphe yok sen vezirsin ve hayır üzeresin.”²⁴

Bu rivayette Ali’nin (a.s) Allah Rasülü (s.a.a) ile olan yakınlık ve birlikteliğinin seviyesi, Allah Rasülü’nden (s.a.a) vahiy maarifini almak için gerekli özel konumu açıkça görülmektedir. Yine burada Allah Rasülü’nün (s.a.a) Hz. Ali’ye ne ölçüde alaka duyduğu ve onun yetişmesinde sarfettiği çaba, buna mukabil Hz. Ali’nin de vahiy malumatını öğrenmede nasıl bir yetenekten nasibi olduğu ve Allah Rasülü’ne (s.a.a) hangi seviyede yakın bulunduğu da ortadadır. Rivayetin tamamından çıkan sonuç şudur ki, Hz. Ali için Allah Rasülü’nden Kur’an’ın tüm anlamlarını öğrenmesinin zeminini tamamen hazırdı.

Kuleyni (rh) Kafi’de Emirulmüminin’den (a.s) uzun bir rivayetin sonunda şöyle nakletmiştir:

﴿ و قد كنت ادخل على رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم كل يوم دخلة فيخيلني فيها ادور معه حيث دار و قد علم اصحاب رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم انه لم يصنع ذلك باحد من الناس غيري. فرما كان في بيتي يأتيني رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم اكثر ذلك في بيتي و كنت اذا دخلت عليه بعض منازل اخلائي و اقام عنى نساء فلا يبقى عنده غيري و اذا أتاني للخلوة معي في منزلي لم تقم عنى فاطمة و لا احد من بني و كنت اذا سألته أجابني و اذا سكت عنه و فريت مسائلي ابتدأني فما نزلت على رسول الله صلى الله عليه وآله من القرآن الا اقرأنيها و املاها على فكتبتها بخطى و علمنى نأويلها و تفسيرها و ناسخها و منسوخها و محكمها و متشابهها و خاصها و عامها و دعا الله ان يعطينى فهمها و حفظها فما نسيت آية من كتاب الله و لا علما املاه على و كتبتة منذ دعا الله لى بما دعا و ما ترك شيئا علمه الله من حلال و لا حرام و لا أمر و لا نهى كان او يكون و لا كتاب منزل على احد قبله من طاعة او معصية الا علمنيه و حفظته فلم أنس حرفا واحدا ثم وضع يده على صدرى و دعا الله لى ان يملا قلبى علما و فهما و حكما و نورا فقلت يا نبى الله بأبى انت و امى منذ دعوت الله لى بما دعوت لم أنس شيئا و لم يفتنى شيع لم اكتبه أفتتخوف على النسيان فيما بعد فقال لا لست أتخوف عليك النسيان و الجهل ﴾

²⁴ Nehcu’l-Belağā, s. 811-812, hutbe 192.

O gün Allah Rasülü (s.a.a), Hadice (selamullahi aleyha) ve o ikisinin üçüncüsü olan benim dışımda hiçbir evde İslam ortaya çıkmamıştı. Vahyin ve risaletin nurunu görüyordum, nübüvvetin kokusunu alıyordum. Ona vahiy nazil olduğunda şeytanın inleyişini işittim. Dedim ki: "Ey Allah'ın Rasülü, bu inleme nedir?" Buyurdu ki: "Bu, ibadetinden umutsuzluğa kapılan şeytandır. Gerçek şu ki, sen benim işittiğimi işitiyor ve benim gördüğümü görüyorsun. Bir farkla, sen peygamber değilsin. Lakin hiç şüphe yok sen vezirsin ve hayır üzeresin." (Nehcu'l-Belağa, s. 811-812, hutbe 192.)

"Sürekli olarak her gün bir kere ve her gece de bir kere Allah Rasülü'nün (s.a.a) yanına giderdim. Her defasında benimle başbaşa kalırdı. Nereyi dolaşıyorsa onunla olurum. Hangi mevzuya girse onunlaydım. Allah Rasülü'nün (s.a.a) ashabı onun benden başka kimseye böyle davranmadığını bilirlerdi. Allah Rasülü (s.a.a) ne zaman evime gelse çoğunlukla evimde yalnız kalırdık. Her ne zaman evlerinden hangisine girsem benimle yalnız kalır, eşini dışarı çıkarır ve yanında benden başka kimse kalmazdı. Ne zaman benimle başbaşa kalmak için evime gelse Fatıma'yı ve oğullarımı dışarı çıkarırmazdı. Ne zaman soru sorsam bana cevap verir, sorularım ne zaman tamamlansa ve sessiz kalsam bu kez kendisini benimle konuşmaya başlardı. Allah Rasülü'ne (s.a.a) kıraatını bana öğretmediği, bana imla ettirmediği, kendi el yazımıyla yazmadığım, tevil ve tefsirini, nasih ve mensuhunu, muhkem ve müteşabihini, hâs ve âmmını bana öğretmediği ve Allah'tan bana anlayış ve ezber gücü ihsan etmesini istemediği hiçbir ayet nazil olmadı. Benim hakkımda ettiği duadan beridir Allah'ın kitabından hiçbir ayeti, yazdırdığı ve yazdığım ilimlerden hiçbirini unutmadım. Allah ona haram ve helal, emir ve nehiy, geçmiş ve gelecek, ondan önce nazil olmuş her kitap, itaat ve masiyet hakkında ne öğrettiyse o da hepsini bana öğretti. Ben de bütün bunları ezberledim ve hiç unutmadım. Sonra elini göğsüme koydu ve Allah'tan kalbimi ilim, anlayış, hüküm ve nurla doldurmasını istedi. Dedim ki: "Ey Allah'ın Rasülü, annem babam sana feda olsun, benim için yaptığınız duadan beridir hiçbir şeyi unutmadım, yazmadıklarım bile hafızamdan silinmedi. Hala unutacağım korkuyor musunuz?" Buyurdu ki: "Hayır, seninle ilgili unutkanlık ve bilgisizlik korkum yok."²⁵

Ebu's-Sabah Kenani'nin Sahih'inde de -Allah Rasülü'nün (s.a.a) Kur'an'ın tüm malumatından haberdar olup olmadığı tartışmasında zikredilmişti- açıklandığı gibi,

²⁵ *Usulü Kafi*, c. 1, s. 116, kitabı'l-ilm, babu ihtilafi'l-hadis hadis 1'in bir kısmı; yine bkz: Saduk, M - hammed b. Ali, *el-Hisal*, c. 1, s. 257, babu'l-erbaa hadis 131.

Allah'ın, Peygamber'ine öğrettiği tenzil ve tevili Allah Rasülü de (s.a.a) Ali'ye (a.s) öğretmiştir.

Muhammed b. Hasan Saffar (rh) *Besairu'd-Derecat*'ta, Allah Rasülü'nün (s.a.a) sahip olduğu ilmin tamamını Emirülmüminin'e (a.s) öğrettiği, Hz. Ali'nin Allah Rasülü'nün (s.a.a) ilmine ortak olduğu ama peygamberlikte iştiraki olmadığı hakkındaki iki bab içinde 23 hadis zikretmiştir.²⁶ Bütün bu rivayetler bizim iddiamıza delalet etmektedir. Başka bir babta da bu iddiayı net biçimde ispatlayan rivayetlere yer vermiştir.²⁷

Mutezile âlimlerinden Ebu Cafer Eskafi de Kuleyni'nin (rh) rivayetinin içeriğini küçük bir lafız farklılığıyla İmam Ali'nin (a.s) İbnu'l-Kevva'nın sorularına cevaplarında zikretmiştir.²⁸

Ehl-i Sünnet âlimlerden Hakim Haskani de muttasıl senedle İmam Ali'den (a.s) şöyle rivayet etmiştir:

﴿ ما فى القرآن آية الا و قد قرأتها على رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم و
علمنى معناها ﴾

“Kur'an'da, Allah Rasülü'ne (s.a.a) okumadığım ve bana manasını öğretmediği hiçbir ayet yoktur.”²⁹

Başka bir hadiste de Hz. Ali'den şöyle rivayet edilmiştir:

﴿ ما نزلت على رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم آية من القرآن الا اقرأنيها
او املاها على فاكتبها بخطى و علمنى تاويله و تفسيرها و ناسخها و ممسوخها و
محكمها و متشابها و دعا الله لى ان يعلمنى فهمها و حفظها فلم انس منه حرفا واحدا ﴾

Allah Rasülü (s.a.a) nazil olan her ayetin kıraatini bana öğretirdi. Onu bana yazdırır, ben de kendi el yazımla onu yazardım. Onun tevil ve tefsirini, nasih ve mensuhunu, muhkem ve müteşabihini bana öğretirdi. Allah'tan onu anlamayı ve ezberlemeyi bana öğretmesini isterdi. Bunun sonucunda bir harfini bile unutmadım.³⁰

²⁶ Bkz: Saffar, Muhammed b. Hasan, *Besairu'd-Derecat*, s. 290-294, cüz 4, 10 ve 11. bablar.

²⁷ Bkz: A.g.e., s. 197 ve 198, cüz 4, bab 8, 1 ve 3. hadisler; yine bkz: *Biharu'l-Envar*, c. 4, s. 208-212.

²⁸ Bkz: Eskafi, Ebu Cafer, *el-Mi'yar ve'l-Muvazene*, s. 300.

²⁹ *Şevahidu't-Tenzil*, c. 1, s. 43, hadis 33.

³⁰ A.g.e., s. 48, hadis 41.

Ehl-i Sünnet'in meşhur âlimi İbn Asakir de bu rivayete başka bir senedle Tarihu Dimeşk içinde yer vermiştir.³¹

Dolayısıyla Şii ve Sünni rivayetler, Allah Rasülü'nün (s.a.a) , Kur'an'ın bütün anlam ve öğretilerini Hazret-i Ali'ye (a.s) öğrettiğine, Hazret'in de en küçük bir hata ve yanlışlık olmaksızın bütün o mana ve maarifi öğrendiğine delalet etmektedir. Hatta bir tek harfini bile unutmamıştır. Mezheplerin kitaplarında çok sayıda senedle Allah Rasülü'nden (s.a.a) nakledilmiş

﴿ علی خازن علمی ﴾³²

﴿ علی عیة علمی ﴾³³

﴿ انا مدينة العلم و علی بابها ﴾³⁴

﴿ انا مدينة الحکمة و علی بابها ﴾³⁵

Gibi rivayetler de bu iddiayı teyit etmekte, hatta vurgulamaktadır. Çünkü bu tür rivayetlerden, Ali'nin (a.s), Allah Rasülü'nün (s.a.a) kendi ilim ve hikmetini öğrettiği kişi olduğu, Hz. Ali'nin de eksiltip azaltmaksızın ve hata edip unutmaksızın Peygamber'in ilim ve hikmetini alıp ezberlediği gayet iyi anlaşılmaktadır. Öyle ki, kim hangi mevzuda Allah Rasülü'nün (s.a.a) ilim ve hikmetinden istifade etmek isterse Hazret-i Ali aracılığıyla o yüce şahsiyetin ilim ve hikmetine nail olabilir. Kur'an-ı Kerim'in mana ve maarifini, tenzil ve tevilinin bilgisinin Allah Rasülü'nün sahip olduğu ilim ve hikmetin asli ve kesin parçası olduğunda tereddüt yoktur. Yine Ali'nin (a.s) Kur'an'ın bütün anlam ve malumatına vakıf olduğuna delalet eden birçok rivayet bu iddianın bir başka delilidir. Çünkü Hazret'in, Allah Rasülü'nün güçlü talebesi olduğu ve Kur'an'ın bilgisini, anlam ve öğretilerini Allah Rasülü'nün (s.a.a) talimiyle elde ettiği bilinmektedir.

³¹ Bkz: İbn Asakir, Ali b. Hüseyin, *Tarihu Dimeşk*, c. 42, s. 386, hadis 8993.

³² *Biharu'l-Envar*, c. 38, s. 314, hadis 18; c. 40, s. 204, hadis 11; c. 44, s. 238, hadis 29; Eminî, Abdü-hüseyin, *el-Gadir*, c. 3, s. 95.

³³ *El-Gadir*, c. 3, s. 95; *Bihar*, c. 15, s. 297, hadis 36; c. 18, s. 392, hadis 98; c. 40, s. 70, hadis 104, s. 149, hadis 54, sayfa 204, hadis 11; c. 25, s. 37, hadis 4, s. 43, hadis 17; c. 32, s. 348, hadis 330; c. 36, s. 202, hadis 6; c. 37, s. 257, hadis 14, s. 314, hadis 49; c. 38, s. 97, hadis 15 ve s. 341, hadis 17; c. 39, s. 201, hadis 32 ve s. 267, hadis 43 ve c. 40, s. 14, hadis 29, c. 41, s. 182, hadis 18; c. 46, s. 232, hadis 9.

³⁴ *Biharu'l-Envar*, c. 4, s. 70, hadis 104, s. 78, hadis 114, s. 201, hadis 4, s. 202, 6 ve 7. hadisler, s. 203, hadis 8, s. 204, hadis 11, s. 205, hadis12, s. 206, 7 ve 13-16. hadisler, s. 286, c. 41, s. 301, hadis 32 ve s. 328 ve c. 10, s. 120, 145, 445 ve c. 24, s. 107, 203, c. 33, s. 53, c. 28, s. 199, c. 39, s. 47 ve 210, c. 38, s. 189; *el-Gadir*, c. 5, s. 468-501.

³⁵ *Biharu'l-Envar*, c. 25, s. 234, c. 26, s. 111, c. 69, s. 81, c. 93, s. 57, c. 40, s. 201, hadis 3, s. 203, 8 ve 10. hadisler, s. 207; *el-Gadir*, c. 5, s. 502.

Bu rivayetlerin bir bölümü ilerideki bahislerde zikredilecektir.

Resulullah'tan Geriye Kalmış Tefsir

Kur'an-ı Kerim anlam ve öğretileri ayetlerin zâhirinden anlaşılana özgü olmadığını biliyoruz. Bilakis Kur'an'ın zâhiri ve bâtını vardır, onun anlam ve öğretileri oldukça kapsamlı ve derindir; bizzat kendisinin söylediği gibi herşeyin "tubyân"ıdır. Rivayetlerde geçmiştekilerin ve kıyamet gününe kadar geçecek olanların bilgisi, insanların bilmediği ve üzerinde ihtilaf ettiği şeylerin hükmü ve beyanı, göklerin, yerin, cennet ve cehennem haberleri, olmuş ve olacakların bilgisi, hepsi onda mevcuttur.³⁶ Diğer taraftan Kur'an'ın anlamlarını ve bilgilerini anlama niyetiyle gerekli hazırlıkları yapan kişi, hatta mevcut rivayetlerden, yani Allah Rasûlü'nün ve çok kıymetli vâsîlerinin (salavatullahi aleyhim ecmain) bize ulaşan söz ve amelle sünnetinden yardım alarak bile olsa Kur'an-ı Kerim'in tüm anlam ve öğretilerini bulup çıkaramayacağını görecektir. Her ne kadar muhtelif konulardaki mevcut rivayetler ve sünnet, ayetlerin manalarını anlamada bize yardım etse de, ayrıca ayetlerin naslarından ve zâhirlerinden, Hz. Peygamber'den geriye kalmış kavli ve amelî sünnetten vahyin maarifi ve ilahi ahkâmın bir bölümü öğrenilse de Kur'an-ı Kerim'deki malumatın ağırlıklı kısmına ulaşmakta yetersiz kalacağımızda tereddüt yoktur, mevcut rivayetler hiçbir şekilde onlara ulaşmak için yeterli değildir. Hele de mevcut rivayetlerin çoğunun senedinin muteber ve güvenilir olmadığı düşünülürse.

Hulasa, hiç kuşku yok Allah Rasûlü'nün (s.a.a) Kur'an'ın tefsirine ve onun tenzil ve teviline dair bütün beyanları elimize ulaşmamıştır ve ne yazık ki bir yandan Emirulmüminin Ali'nin (a.s) erişilmez makamından bir kenara itilmesi ve Allah Rasûlü'nün (s.a.a) ilim ve hikmet kapısının insanlığın yüzüne kapatılması, diğer yandan Allah Rasûlü'nün (s.a.a) hadislerinin derlenmesinin önlenmesi ile bu iş Hz. Peygamber'in (s.a.a) rihletinden sonra uzun yıllar zalimler ve cahiller tarafından gerçekleştirilmiştir.

Allah Rasûlü (s.a.a) Kur'an'ın bütün anlam ve öğretilerine vakıftı. Kendisi, risalet asrında Kur'an'ın tamamını tefsir etmiş, tüm mana ve maarifi açıklamış, tenzil ve tevilini izah etmiş ilk ve en üstün müfessirdi. Hazret-i Ali de (a.s), Allah Rasûlü'nün (s.a.a) beyan ettiklerini eksiksiz öğrenmiş ve hıfzetmişti. Fakat ne yazık ki bu birikimin tamamı elimize geçmemiştir.

³⁶ Bkz: *Usulü Kafi*, c. 3, s. 133, kitabı fadli'l-ilm, babu'r-red ile'l-kitab ve's-sünne, 7 ve 8. hadisler.

Sonuç

Yapılan açıklamalardan anlaşılan şudur ki, Allah Rasülü (s.a.a) Kur'an'ın bütün anlam ve öğretilerine vakıftı. Kendisi, risalet sırasında Kur'an'ın tamamını tefsir etmiş, tüm mana ve maarifi açıklamış, tenzil ve tevilini izah etmiş ilk ve en üstün müfessirdi. Hazret-i Ali de (a.s), Allah Rasülü'nün (s.a.a) beyan ettiklerini eksiksiz öğrenmiş ve hıfzetmişti. Fakat ne yazık ki bu birikimin tamamı elimize geçmemiştir. Hazret'in Kur'an tefsirine dair söylediklerinin pek azı muteber senedi olmayan rivayetler arasında bize ulaşmıştır ve hiç tereddütsüz çağımızda tefsirin kıymetli kaynaklarından sayılmaktadır. Fakat ayetlerin tefsiriyle ilgili olarak Hazret'ten nakledilenlerin hepsi güvenilir değildir. Çünkü Peygamber'in (s.a.a) zamanında bile o kadar yalan uydurulmuştu ki insanlara hitap ederek şöyle buyurdu:

﴿ ايها الناس قد كثرت على الكذابة³⁷ فمن كذب على متعمدا فليتبوء مقعده من النار ﴾

“Ey insanlar, bana yalan isnat edenlerin sayısı arttı. Kim kasden benim adıma söz uydurursa ateşte yerini hazırlasın.”³⁸

Bu rivayet her halükarda Allah Rasülü (s.a.a) adına söz uydurulduğunu gösteren kesin delildir. Çünkü ya Allah Rasülü (s.a.a) bu sözü söylemiştir ve rivayete göre Hz. Peygamber'e yalan yere söz isnat edenler çoktu, ya da söylememiştir ve bu durumda bu rivayet yalan yere ona söz isnat edildiğinin kanıtıdır. Dolayısıyla kendisine isnat edilen tefsirle ilgili rivayetler arasında sadece mütevatir veya kesin karine yoluyla Hz. Peygamber'den geldiğini kesin olanlara güvenilebilir. Yahut hiç olmazsa mevsum kanalıyla bize ulaşmış olmalıdırlar.

³⁷ Rivayette geçen “kizab” kelimesi “kef” harfi kesreli ve “z” de tahfifle okunabilir ve yalan manasına “kezebe” fiilinin masdarı olabilir veya “mekzub”un vasfı anlamına ve yalan manasına gelebilir. Yahut “kef” harfi fethalı ve “z” de teşdidle okunabilir ve belli bir topluluk için vasıf ve yalancılar topluluğu manasına gelebilir. Bkz: Meclisi, Muhammed Bakır, *Mir'atu'l-Ukul*, c. 1, s. 211.

³⁸ *Usülü Kafi*, c. 1, s. 114, kitabı fazlı'l-ilm, babu ihtilafı'l-hadis, hadis 1; *el-Hisal*, s. 255, babu's-selase, hadis 131; bu sözün benzeri *Nehcu'l-Belağa*'da, s. 665, hutbe 201'de de geçmektedir.

Ahmed'in Müsned'inde Şia'nın Yansımaları

Dr. S. Kazım Tabatabai

Özet

Ahmed b. Hanbel, Ehl-i Sünnet'in meşhur dört fıkıh okulundan birinin kurucusu ve önderidir. Onun Kitabü'l-Müsned'i de Sünnilerin en kapsamlı ve en eski külliyatlarından biri sayılmaktadır. Yaklaşık otuz bin hadis içeren ve telif zamanı bakımından Ehl-i Sünnet'in sıhah-ı sittesinden (altı sahih) önce olan bu kitap, daima Sünnilerin önemli hadis kaynaklarından olmuştur ve olmaya devam etmektedir. İbn Hanbel'in Müsned'inin üstün özelliklerinden biri, Peygamber'in (s) Ehl-i Beyt'inin menkıbeleri hakkındaki dikkat çekici hadislerin müellifini o kitaba emanet etmiş olmasıdır. Şia bakış açısının birçok meselede sahihlik mührü vurduğu bu rivayetler Ahmed'in Müsned'inde diğer hadis külliyatlarıyla karşılaştırıldığında o kadar barizdir ki şarkiyatçıları bile şaşırtmış ve onları bunun sebebini araştırmaya sevk etmiştir. Bu makalenin yazarı bu açıdan Ahmed'in Müsned'ini ve müellifin şahsiyetini ele almış ve bu büyük mecmuada hızlı bir gezintiyle o hadislerden örnekleri kısa izahlar eşliğinde arz etmiştir.

Giriş

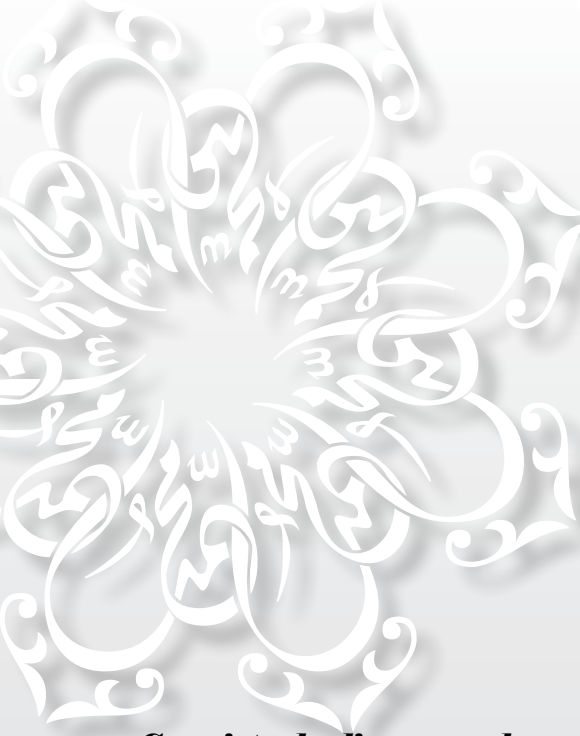
Ebu Abdullah Ahmed b. Muhammed
b. Hanbel Şeybani'nin¹ (hicri 164-241 /

¹ "İbn Hanbel" olarak şöhret bulmuş Ahmed, Ehl-i Sünnet içinde sesi çok duyulan muhaddis ve fakihlerinden biridir. O, Ehl-i Sünnet'in bilinen dört mezhebinden birinin kurucusu kabul edilir. İbn Hanbel Bağdat'ta (bir görüşe göre Merv'de) dünyaya geldi. Tebe-i tabiüdüdür ve onaltı yaşından itibaren hadis öğrenmeye başlamıştır. Bu hedefe ulaşmak için birçok şehre seyahat etti. Süfyan b. Uyeyne, Abdurrezzak b. Hemmam San'ani ve Muhammed b. İdris Şafii, onun en ünlü hocaları arasında sayılmaktadır. Kendisinden geriye, hepsine de haber (veya rivayet) ruhunun hakim olduğu çok sayıda eser kalmıştır. Bu eserlerin en meşhuru, yaklaşık otuz bin hadis içeren Müsned'dir. Ahmed'in fikirdaşları onu, güçlü bir hafızaya sahip olmak, sabırlı olmak, azimlilik, temiz kalp ve düşünce sahibi olmak, takva, heybet, yiğitlik, engin ilim sahibi olmak gibi sıfatlarla övmüşlerdir. Ahmed'in

miladi 780-855) eseri el-Müsned² Ehl-i Sünnet muhaddislerden geriye kalmış ve elimize ulaşmış en kapsamlı, en büyük ve en eski hadis koleksiyonlarından biridir. Bu kitap telif edildiği zaman itibarıyla Ehl-i

hayatı, görüşleri ve düşüncesinin temelleri hakkında daha fazla bilgi için bkz: Muhammed Ebu Zehra, İbn Hanbel (hayatuhu, asruhu, aruhu, fikhuhu), Mısır, Daru'l-Fikr el-Arabi, hicri 1367 / miladi 1947.

² Müsned (çoğulu mesanid) "musannef"e karşın, içinde hadislerin sahabe adına göre dizildiği, yani Peygamber'den (s) sonra hadisın senedindeki birinci mercinin adlarının sırayla biraraya getirildiği hadis kitabına verilen isimdir. Muhaddisler, en önemli Ahmed'in Müsned'i olan "müsned" adında pek çok kitap hazırlamışlardır. Bkz: Seyyid Kazım Tabatabai, "Reveşha-yi Tedvin-i Hadis ve Senceş-i anha ba Yekdigar", Makalat ve Berresiha'da, defter 61, yaz 1998, s. 16; Subhi el-Salih, Ulumu'l-Hadis ve Mustalihahu, Dımeşk 1379 hicri/1959, s. 305.

Geçmişte, hadis arayanlar daima bu kitabı hadis erbabı üstatlarının huzurunda kıraat ederdi. Bazen de bu işi mukaddes mekanlarda yerine getirirlerdi. Nitekim dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında bir grup, sözkonusu kitabı Mescidü'l-Haram'da Şemsuddin Muhammed b. Muhammed Cezeri'nin huzurunda okumuş ve hicri 828 yılının Rebiülevvel ayında kıraatını tamamlamıştı.

(İbnu'l-Cezeri, aynı risale, s. 53-55.)

Sünnet'in bilinen altı sahihinden öncedir. Çünkü bu altı koleksiyonun müellifinin ilk ismi, yani Muhammed b. İsmail Buhari hicri 256 yılında vefat etti ve sonuncusu olan Ahmed b. Şuayb Nesai de hicri 303 yılında dünyaya gözlerini yumdu.

Ehl-i Sünnet âlimleri tarih boyunca hep Ahmed'in Müsned'ine yöneldiler ve onu övmekten hiç geri durmadılar. Bunların arasında Hafız Ebu Musa Medini (vefatı hicri 581) şöyle der:

“Bu kitap hadis araştırmacıları için büyük bir kaynak ve sağlam bir başvuru merciidir. Onun müellifi kitabı çok sayıda hadis ve bol miktarda rivayet arasından ayıklamış ve insanlar münakaşa sırasında sığsınlar, ona istinat etsinler diye kılavuz ve dayanak yapmıştır.”³

Şemsuddin Muhammed b. Ahmed Zehbi (vefatı hicri 748) şöyle der: “Bu kitap en fazla Nebevi (s) hadise sahip olan kitaptır. Sahihliği ispatlanmış ama onda mevcut bulunmayan hadis çok azdır.” Yine şöyle der: “... Müsned'in bahtiyarlıklarından biri de, sâkut olmuş haberin en az bulunduğu kitap olmasıdır.”⁴

İbn Cezeri (vefatı hicri 833) şöyle der: “Yeryüzünde ondan daha üstün bir hadis kitabı rivayet edilmemiştir.”⁵ Taceddin

³ Ebu Musa el-Medini, Hasayis el-Müsned (Bu risale, Ahmed'in Müsned'inin başında Ahmed Muhammed Şakir'in editörlüğünde basılmıştır), s. 21.

⁴ İbn el-Cezeri (Muhammed b. Muhammed), el-Mes'adu'l-Ahmed fi Hatmi Müsnedi'l-İmam Ahmed, s. 39 (Bu risale de önceki risale gibi, Ahmed'in Müsned'inin başına basılmıştır.)

⁵ A.g.e., s. 27.

Sübki şöyle der: “Bu kitap, bu ümmetin sütunlarından biridir.”⁶

İbn Hacer Askalani, el-Bezzar'ın Tecridu Zevayidi Müsned kitabı hakkında şöyle yazar: “Eğer Ahmed'in Müsned'inde bir hadis varsa onu diğer müsnedlerle ilişkilendirmeyiz.”⁷

Heysemi Zevayidu'l-Müsned'de görüşünü şöyle açıklar: “Ahmed'in Müsned'indeki sahih hadisler, diğer sahih hadislerden çok daha sahihtir.”⁸

Celeleddin Suyuti, sözkonusu kitabın tüm rivayetlerini makbul bulmuş ve şöyle demiştir: “Onun zayıf hadisleri bile hasene⁹ yakındır.”¹⁰

Bu sözlerde bir miktar abartı bulunsa bile bu kitabın Sünniler nezdindeki konumunu göstermektedir.¹¹ Âlimlerin, bir

kısmına yer verilen övgü dolu sözlerine ilaveten eldeki başka bilgiler de şunu göstermektedir: Geçmişte, hadis arayanlar daima bu kitabı hadis erbabı üstatlarının huzurunda kıraat ederdi. Bazen de bu işi mukaddes mekanlarda yerine getirirlerdi. Nitekim dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında bir grup, sözkonusu kitabı Mescidu'l-Haram'da Şemsuddin Muhammed b. Muhammed Cezeri'nin huzurunda okumuş ve hicri 828 yılının Rebiülevvel ayında kıraatını tamamlamıştı.¹² Yine şöyle anlatılır: “Hicri onikinci yüzyılda (miladi onsekizinci) bir grup dindar, Peygamber'in (s) kabrinin kenarında 56 mecliste bu kitabı okumayı tamamladı.”¹³ İşte bu önem nedeniyledir ki âlimler onun hakkında çok sayıda kitap ve eser kaleme almış, bu kitaptan seçkiler hazırlamışlardır.¹⁴

Sözkonusu kitabın üstün özelliklerinden, hatta belki de ayrıcalıklarından biri de, müellifin Allah Rasülü'nün (s) Ehl-i Beytine ait menkıbeler hakkında dikkat çekici hadisler nakletmiş olmasıdır. Halbuki pek çok mesanid, sıhah ve sünen yazarı bu hadisleri rivayet etmemişler veya çok az rivayet etmişlerdir. Anlaşılan o ki, bu hadisleri nakletmesi nedeniyle kötü niyetliler Mütevekkil nezdinde onun dedikodusunu

⁶ Cemaleddin el-Kasımî, el-Fadlu'l-Mübin ala İki Cevheri's-Semin, takdim ve tahkik Asım Behcet el-Baytar, Beyrut, Daru'n-Nefayis, üçüncü baskı, hicri 1409 / miladi 1988, s. 282.

⁷ Celeleddin el-Suyuti, Tedrib el-Ravi, Abdüvâhhab Abdullatif'in tahkiki, Daru'l-Kütüb el-Hadise, ikinci baskı, hicri 1385 / miladi 1966, c. 1, s. 173; Cemaleddin el-Kasımî, aynı kitap, s. 286.

⁸ El-Suyuti, aynı yer; el-Kasımî, aynı yer.

⁹ Hasen, Ehl-i Sünnet'in hadis erbabı nezdinde, senedinin, kendisi adil ama ezberi zayıf (hafifu'z-zabt) raviler kanalıyla Peygamber'e (s) veya sahabeye ya da tabiine bağlandığı tarikle gelen, şaz ve illetten salim kalan haberdır. (Subhi el-Salih, aynı kitap, s. 157).

¹⁰ Celeleddin el-Suyuti, Camiu'l-Ehadis, derleme ve tertip Abbas Ahmed Sakar ve Ahmed Abdulcevad, 21 c, birinci baskı, Beyrut, Daru'l-Fikr, hicri 1414 / miladi 1994, c. 1, s. 8, 19.

¹¹ Bu kitaptaki hadislerin değeri ve itibarı hakkında daha fazla bilgi için bkz: Seyyid Kazım Tabatabai, Müsnednevisi der Tarih-i Hadis, İntişarat-i Defter-i Tebligat-i Hovze-yi İlmiye-yi Kum, 1999, s. 377-403.

¹² İbnu'l-Cezeri, aynı risale, s. 53-55.

¹³ El-Muradi, Silku'd-Dürer, c. 4, s. 60, İgnaz Goldziher'den nakille, “Ahmed b. Muhammed b. Hanbel” Dairetu'l-Mearifi'l-İslamiyye, yasaduruha bi'l-Arabîyye Ahmed Şintenavi, İbrahim Zeki Hurşid ve Abdulhamid Yunus, Beyrut, Daru'l-Ma'rife, c. 1, 493.

¹⁴ Bu konuda daha fazla bilgi için bkz: Fuad Sezgin Tarihu't-Turasi'l-Arabi, Nakluhu ile'l-Arabîyye Dr. Mahmud Fehmi Hicazi, ikinci baskı, İran, Kum, Mektebetu'n-Necefi el-Mer'eşi, sene hicri 1412, c. 1, üçüncü cüz, s. 218-222.

yapmışlar ve sonuçta da evi, Alevileri desteklediği suçlamasıyla halifenin memurları tarafından tefişe uğramıştır.¹⁵

Ahmed b. Şuayb Nesai'nin Emirülmünin Ali b. Talib'in özelliklerini anlatan bir kitap hazırlamak için Ahmed b. Hanbel'in rivayetlerinden çoğundan yardım aldığı meşhurdur.¹⁶ Hulasa, Ahmed'in Müsned'inde, Şia'nın birçok meseledeki görüşünü doğrulayan rivayetler, Ehl-i Sünnet'in diğer hadis koleksiyonlarıyla mukayese edildiğinde o kadar dikkat çekicidir ki şarkiyatçılar bunun sebebini bulmaya koyulmuş, Ahmed'i bir yana, Buhari ve Müslim'i de diğer yana koyup karşılaştırmak şöyle demişlerdir: Buhari ve Müslim Abbasilerden korktukları için bu hadisleri nakletmekten kaçındılar. Ama Ahmed, cesur ve güçlü bir psikolojisi olduğundan Ali'nin ve Ehl-i Beyt'in [aleyhimüsselam]

¹⁵ İbn Hanbel' in Alevileri koruduğu ithamıyla ilgili olarak bkz: İbnü'l-Cevzi (Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali) Menakibu'l-İmam Ahmed b. Hanbel, Adil Nuveyhiz'in mukaddimesiyle, birinci baskı hicri 1393 / miladi 1973, Beyrut, Daru'l-Afaki'l-Cedide, s. 359-362).

¹⁶ Bu kitabın telif edilmesinin öyküsü şöyledir: Nesai, Şam'a yolculuğunda oranın halında Ali'den (a) inhıraf gördüğünden Ali ve Ehl-i Beyt'in faziletleri hakkında söz konusu kitabı yazdı. (Murtaza Mutahhari, Hıdmat-i Mütেকabil-i İslam ve İran, sekizinci baskı, Tahran, Sadra, 1979, Hürşidi, s. 476.

faziletlerine özgü hadisleri nakletmekten korkmadı.¹⁷

Söz-konusu kitabın üstün özelliklerinden, hatta belki de ayrıcalıklarından biride, müellifin Allah Rasülü'nün (s) Ehl-i Beytine ait menkıbeler hakkında dikkat çekici hadisler nakletmiş olmasıdır. Halbuki pek çok mesanid, sıhah ve sünen yazarı bu hadisleri rivayet etmemişler veya çok az rivayet etmişlerdir.

İbn Hanbel, Peygamber (s) ailesinin faziletlerini kitaplarında açıkladığı gibi, çağdaşlarıyla karşılaştığında da daima bu ailenin faziletlerini dile getiriyordu. Bütün sahabeyi büyük kabul etmesine ve onlara kötü söz söyleyen İslam dininden saymamasına rağmen¹⁸ Peygamber (s) ailesinin düşmanları karşısında, özellikle de bu aileye düşmanlıkta elinden geleni ardına koymayan Mütevekil Abbasi'ye karşı bu ailenin üstünlüklerini sert biçimde savunuyordu. Ahmed'in oğlu Abdullah şöyle anlatır:

“Bir gün babamın karşısına geçip oturmuştum ki Kerhilerden¹⁹ bir grup geldi. Ebubekir, Ömer, Osman ve Ali'nin hilafeliği hakkında epeyce konuştular. Babam ayağa kalktı ve onlara dönerek şöyle dedi: Ey hazirun. Ali ve hilafet hakkında çok fazla şey söylediniz. Ama bilin ki hilafet Ali'ye değer kazandırmadı,

¹⁷ Ahmed Emin, Duha'l-İslam, altıncı baskı, el-Kahire, Mektebetu'l-Mısıriyye, miladi 1961, c. 2, s. 122-123.

¹⁸ İbnü'l-Cevzi, aynı kitap, s. 165.

¹⁹ Eskiden birkaç yer “Kerh” olarak isimlendirilmişti. Bu cümleden olarak Bağdat'ta bir mahalle bu isimle biliniyordu. (Yakut b. Abdullah el-Hammuy, Mu'cemu'l-Buldan, Kerh maddesinin izahı). Belki de burada “Kerhliler”den, Bağdat'ın Kerh mahallesinden olan halk kasdedilmiştir. Yahut belki de murad Şiilerdir. Çünkü Bağdat'ta Kerhlilerin çoğu Şia idi.

aksine Ali hilafete kendi değerinden çok şey kazandırdı.”²⁰

İbn Ebi'l-Hadid, Ahmed'in bu sözü üzerine şöyle der: “Mezkur sözün anlamı, halifelerin kendilerini hilafetle donattıkları ve hilafetin onların eksikliklerini giderdiği'dir. Fakat Ali'de hilafetle telafi edilecek herhangi bir eksiklik yoktur.”²¹

Yine sözkonusu Abdullah, babasının şöyle söylediğini işittiğini nakletmektedir: “Fazilette hiçbir sahabeye ait rivayetin Ali'ninki kadar sahih senedi yoktur.”²²

Aynı şekilde şöyle der:

Babama sordum: “Sahabenin fazileti hakkında inandığın şey nedir?” Cevaben dedi ki: “Hilafette Ebubekir, Ömer ve Osman hepsinden üstündür.” Dedim ki: “Peki ya Ali?” Cevap verdi: “Ey oğul! Ali b. Ebi Talib, hiçkimseye mukayese edilemeyecek bir ailedendir.”²³

Ahmed'in talebelerinden biri şöyle anlatır:

Ahmed b. Hanbel'in yanında idim. Biri ona dedi ki: “Ey Abdullah, ‘Ali dedi ki: Ben cehennemini taksim edenim’ hadisi hakkındaki düşüncen nedir?” Ahmed şöyle cevap verdi: “Hangi sebeple buna inancın yok? Peygamber'in (s) Ali'ye şöyle buyurduğu bize nakledilmedi mi: Seni sadece mümin olmayan sevmez ve sana münafıktan başkası düşmanlık etmez.”

²⁰ İbnu'l-Cevzi, aynı kitap, s. 162-163.

²¹ Şerhu'l-Nehci'l-Belağa, c.1, s. 17; Esed Haydar'dan nakille, el-İmam el-Sadık ve'l-Mezahibu'l-Erbaa, ikinci baskı, Beyrut, Daru'l-Küttab el-Arabi, miladi 1971 / hicri 1392, c. 2, s. 503.

²² İbnu'l-Cevzi, aynı kitap, s. 163.

²³ İbnu'l-Cevzi, aynı yer.

Dedim ki: Evet

Dedi ki: Müminin yeri neresidir?

Dedim ki: Cennet.

Dedi ki: Münafığın yeri neresidir?

Dedi ki: Cehennem.

Dedi ki: Öyleyse Ali cehennemini taksim edicisidir.²⁴

Ahmed, bu konuda, Ali ve evlatlarının faziletlerini ve menkibelerini rivayet eden, onları sevip sayan ama Ebubekir'in makamını üstün gören üstadı Şafii'ye benzetmektedir.

Ahmed'e Ali ve Muaviye'nin savaşını sorduklarında şöyle dedi: “Onlar hakkında iyi bir haber veremeyeceğim.”²⁵ Fakat fıkhî mütalaa alanında Ali'yi hakka yakın kabul etmektedir. Mesela onun yanında Şafii'yi Şia olmakla suçlayıp “O, bâğilerin (sapkın isyancılar) ahkâmını Ali'nin Muaviye ve Hariciler ile savaşından çıkarmaktadır.” dediklerinde Ahmed şöyle cevap verdi: “Sahabe arasında Ali, muhaliflerin isyan ve hurucuna maruz kalmış ilk önderdir.”

²⁴ İbn Ebi Ya'la (Ebu'l-Hüseyin Muhammed), Tabakat el-Hanbeliyye, Muhammed Hamid el-Faki, el-Kahire, hicri 1371 / miladi 1952, c. 1, s. 320. Ahmed'in cevabının İmam Sadık'ın (a) aynı hadis hakkında Mufaddal b. Ömer'e ve İmam Rıza'nın (a) Me'mun'a verdiği cevabın benzeri olduğunu hatırlatmakta yarar vardır. Mukayese için bkz: el-Mevla Muhammed Bakır el-Meclisi, Biharu'l-Envar, Beyrut, Daru'l-İhya el-Turas el-Arabi, c. 39, s. 193-194. Bu meyanda bilmek gerekir ki birçok rivayette Ali'nin (a) şöyle buyurduğu kayıtlıdır: “Ben cennet ve cehennemini taksim edicisiyim.” Bkz: el-Meclisi, aynı kitap, c. 39, s. 199.

²⁵ İbnu'l-Cevzi, aynı kitap, s. 164.

Bu cevapla aslında bâğilerin hükmünün Ali'nin Muaviye ile savaşından çıkarılmasının Şafii'yi sorgulamaya sebep olamayacağı açıklanmakta ve Şafii ile onu sorgulayanlar arasında yaptığı değerlendirmeye zımnen Muaviye'nin bâği olduğuna hükmetmiş olmaktadır. Aslında bu hüküm, Peygamber'in (s), Yasir'in oğlu Ammar'a söylediği şu söze dayanmaktadır: "Seni bâği bir topluluk katledecek"²⁶ Bildiğimiz gibi Muaviye'nin ordusu Ammar'ı öldürdü ve sonuçta bu Nebevi (s) hadis-i şerifin yardımıyla Ali ve Muaviye'nin savaşında bâğinin anlamı ortaya çıkmış oldu.²⁷

Ahmed'in masum imamlardan dördü ile, yani İmam Kazım (vefatı hicri 183), İmam Rıza (vefatı hicri 203), İmam Cevad (vefatı hicri 220) ve İmam Hadi (vefatı hicri 254) ile çağdaş olduğunu hatırlayalım. Ravzatu'l-Cennat sahibi, Deylemi'nin İrşadu'l-Kulub'üne istinaden şöyle yazar: "Ahmed, İmam Musa b. Cafer'in (a) talebesidir."²⁸ Şeyh Tusi de onu İmam Rıza'nın ashâbı arasında zikreder.²⁹

²⁶ Bilmek gerekir ki bâği, adil idareci karşısında bâtil tevile isyan eden ve onunla savaşan kimseye denmektedir. Böyle bir kimse İmamiye açısından kafirdir. Bkz: el-Mikdad b. Abdillah el-Suyuri, Kenzu'l-İrfan fi Fikhi'l-Kur'an, Muhammed Bakır el-Behbudî'nin takdimiyle el-Mektebetu'l-Murtazaviyye, Tahran, 1985, hicri 1384, c. 1, s. 386.

²⁷ Daha fazla bilgi için bkz: Muhammed Ebu Zehra, aynı kitap, s. 148-149.

²⁸ Muhammed Bakır el-Musevi el-Hansari, Ravzatu'l-Cennat, Tahran, Mektebetu İsmailiyyan, hicri 1390, c. 1, s. 187.

²⁹ Muhammed b. Hasan el-Tusi, el-Rical, Muhammed Sadık Âl Bahrû'l-Ulum'un tahkikiyle, birinci baskı, el-Necef, hicri 1381 / miladi 1961, s. 367; yine bkz: el-Seyyid Ebu'l-Kasım el-Musevi el-Hoi, Mu'cemu Ricali'l-Hadis, üçüncü

İmamiye'nin muasır araştırmacılarından biri de Ahmed'in Şia ricaliyle irtibatı bulunduğu, onlardan bir çoğundan ilim öğrendiği, İmam Sadık (a) mektebine mensup çok sayıda kimsenin onun üstatları ve şeyhleri arasında sayıldığı, kimi zaman da bu irtibatlar nedeniyle Şia düşmanlarının kınamasına maruz kaldığı noktası üzerinde durmuştur.³⁰

Bu son söylenen gözönünde bulunduğunda denebilir ki, Ahmed, imamların (a) davranışının etkisi altında kaldığından veya onların talebesi olduğundan ya da cesaret ve insaf duygusuna sahip bulunduğundan Ehl-i Bey'tin (a) menakıbına dair pek çok hadise Müsned'inde yer vermiştir. Bu hadisler öylesine dikkat çekicidir ki, konuya vakıf kimilerinin ifadesiyle, çağdaş âlimlerden biri bu hadisleri "Müsnedu'l-Menakıb" adında müstakil bir kitap olarak düzenlemiştir.³¹

Bu satırların yazarı da bu büyük koleksiyona hızlıca bir gözatıp bu hadislerin bazı örneklerinden bir demet oluşturmuş ve onları Farsça'ya tercüme ettikten sonra kısa izahlarla okuyucuya sunmuştur.

baskı, Beyrut, Daru'z-Zehra, hicri 1403 / miladi 1983, c. 2, s. 260.

³⁰ Esed Haydar, aynı kitap, c. 2, s. 503-506. B - rada, kendi inancına göre Şii eğilimleri bulunan Ahmed'in üstadlarından epey bir kısmının adını zikreder. Ama aynı zamanda, merhum Ayetullah Hoi'nin eseri olan Mu'cemu Ricali'l-Hadis'te Şii raviler tabakatına bakıldığında Şia'nın müteber rivayet kitaplarında İbn Hanbel'den herhangi bir hadis nakledilmediği anlaşılmaktadır.

³¹ Rıza Üstadi, "Müsnedu'r-Rıza" der Çehil M - kale, birinci baskı, Kum, Kütüphane-i Ayetullah Mer'eşi Necefi, hicri 1413 / miladi 1381, s. 154.

1) Yakın Akrabalara Uyarı ve Ali'nin Haleflığı

Esved b. Amir, Şerik'ten, o A'meş'ten, o Minhal'den, o İbad b. Abdullah Esedi'den bize (=Ahmed) Ali'nin şöyle dediğini rivayet etti:

“Yakın akrabalarını uyar”³² ayeti nazil olduğunda Peygamber ailesini biraraya topladı. Otuz kişi geldi. Yediler, içtiler. Daha sonra Peygamber onlara dedi ki: “Cennette benimle birlikte bulunmak, ailemin arasına katılmak ve benim halefim olmak için kim benim borçlarıma ve taahhütlerime güvence verir.” Şerik'in adını söylemediği bir kişi şöyle dedi: “Ey Allah Rasülü, sen bir deryasın,³³ kim bu görevi üstlenebilir ki!” Daha sonra Peygamber, talebini tekrar etti ve ailesine sundu. Bunun üzerine Ali cevap verdi: “Ben onları üstlenebilirim.”³⁴

Müsned şârihi Ahmed Muhammed Şakir bu hadisi hasen³⁵ kabul etmiştir.³⁶ Bu olay 1371 numaralı hadiste (el-Müsned, 2/352-

³² Şuara (26) 214.

³³ Hazret'in uçsuz bucaksız cömertliğinden kin - yedir. Bkz: Sözkonusu hadisin şerhinde Ahmed Muhammed Şakir'in izahları.

³⁴ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, şerahahu ve sanaa feharisehu Ahmed Muhammed Şakir, Daru'l-Mearif bi-Mısır, el-Kahire, 1949-1958, 15 cilt, hadis no: 883. Hatırlatmak gerekir ki merhum şârih ve musahhilih işi kolaylaştırmak için bu kitabın hadislerini numaralandırmıştır. Bu satırların yazarı bundan böyle bu baskıdaki hadis numaralarına atıfta bulunacaktır.

³⁵ Hasen hadisin tarifi daha önce verilmişti.

³⁶ Sözkonusu hadisin şerhinde geçen Ahmed Şakir'in notları. Söylemek gerek ki, müfessirler de bahsi geçen ayeti tefsir ederken bu olayı esas alırlar. Örnek için bkz: Ebu Ali el-Fadl b. Hasan el-Tabersi, Mecmeu'l-Beyan li-Ulumi'l-Kur'an, sözkonusu ayetin izahı.

353) daha fazla ayrıntıyla Hazret-i Emir'in dilinden aktarılmış ve Müsned şârihi o hadisin senedini sahih kabul etmiştir.³⁷

2) Allah Rasülü'nün Medine'deki Vekili ve Menzilet Hadisi

Peygamber hicri dokuzuncu yılda Romalılarla savaş niyet etti. Düşmanların kötüniyetliliğinden çekindiğinden, Müfid ve Tabersi'nin anlattığına göre Ali'ye (a) şöyle dedi: “Medine'de benden veya senden başkasının kalması doğru değil.” Bu nedenle herkesten fazla güvendiği Ali'yi (a) Medine'de bırakıp cihad için yola koyuldu. O sırada münafıklar Ali aleyhinde dedikoduya başladıklarından Ali'ye hitaben yaptığı konuşmada onun makamını, Harun'un Musa ile ilişkisindeki makama benzetti.³⁸ Herkes “menzilet hadisi” olarak meşhur olmuş bu sözü aynı şekilde nakletmektedir. Ahmed'in Müsned'inde de bu hadis yaklaşık yirmi kez Cabir b. Abdillâh Ensari, Esmâ bint Umeyys, İbn Abbas, Ebu Said Hudri, Saad b. Ebi Vakkas

³⁷ Bkz: Aynı hadisin izahı. Yapılan açıklamaya göre hadis Ehl-i Sünnet hadisçilerine göre sahih olan hadis, senedi başından sonuna kadar adil ve ezberi güçlü raviler tarikiyle Peygamber'e (s) veya sahabeye veya tabiine bağlanmaktadır. Buna ilaveten şaz olmaktan (meşhur hadisle çatışmaktan) ve illetten (gizli hastalık ve kusurdan) uzaktır. (Subhi el-Salih, aynı kitap, s. 145).

³⁸ Bu hadis hakkında daha geniş bilgi için bkz: Muhammed İbrahim Ayeti, Tarih-i Peygamber-i İslam, Ebu'l-Kasım Gürci'nin editörlüğünde, ikinci baskı, Tahran Üniversitesi, 1983, s. 578-586.

Allah Rasülü (s) Tebük'e gitmek üzere Medine'den çıktığında Ali'yi kendi yerine vekil olarak Medine'de bıraktı. Ali Peygamber'e şöyle arzetti: "Beni kendi yerine mi bırakıyorsun?" Peygamber ona şöyle buyurdu: "Benimle ilişkide sahip olduğun makamın, Harun'un Musa ile ilişkisindeki gibi olmasından hoşnut değil misin? Tek fark şu ki, benden sonra peygamber yoktur."

gibi sahabilerin dilinden (on kereden fazla) nakledilmiştir.³⁹ Bunlardan biri şöyledir:

Ebu Ahmed Zübeyri, Habib b. Ebi Sabit'in oğlu Abdullah'tan, o Hamza b. Abdillan'tan, o Saad'dan [b. Ebi Vakkas] şöyle dediğini bize aktardı:

Allah Rasülü (s) Tebük'e gitmek üzere Medine'den çıktığında Ali'yi kendi yerine vekil olarak Medine'de bıraktı. Ali Peygamber'e şöyle arzetti: "Beni kendi yerine mi bırakıyorsun?" Peygamber ona şöyle buyurdu: "Benimle ilişkide sahip olduğun makamın, Harun'un Musa ile ilişkisindeki gibi olmasından hoşnut değil misin? Tek fark şu ki, benden sonra peygamber yoktur."⁴⁰

Ahmed Şakir bu hadisin senedini hasen kabul etmiştir.⁴¹

³⁹ Hamdi Abdülmecid el-Selefi, Mürşidu'l-Muhtar, ikinci baskı, Beyrut, hicri 1407 / miladi 1987, c. 1, s. 239.

⁴⁰ El-Müsned, Ahmed Şakir baskısı, hadis numarası 1600.

⁴¹ Bkz: Bu hadisin izahı.

3. Ebubekir'in Hac Emirliğinden Azli ve Beraet Suresinin Ali Tarafından Tebliği

Vaki', İsrail'den, o Ebu İshak'tan, o Zeyd b. Yüsey'i'den, o Ebubekir'den bize nakletti:

Peygamber ona (=Ebubekir) Beraat suresini Mekke'ye götürme ve Mekke ahalesine tebliğ etme talimatı verdi; müşrikler bu yıldan sonra artık hac yapamayacaklar, Kabe'yi çıplak tavaf edemeyecekler, Müslümanlardan başkası cennete giremeyecek, her kim Allah Rasülü ile anlaşma yapmışsa o anlaşma süresi bitene dek geçerli olacaktı ve Allah ve Rasülü müşriklerden beri idi. [Ebubekir'in hareketinden sonra] Ali'ye şöyle buyurdu: "Ebubekir'in peşinden git, ona yetiş ve yanıma gönder, sen de o sureyi tebliğ et." Ali bu emri yerine getirdi. Ebubekir Peygamber'in yanına döndüğünde ağlıyordu. Sordu: "Ey Allah Rasülü, acaba hakkımda kötü bir hadise mi vuku buldu?" Peygamber cevap verdi: "Senden iyilikten başka bir şey

sadır olmadı. Ama bana emredildi ki, bu düsturları ya ben tebliğ etmeliyim ya da benden olan biri.”⁴²

Müsned'in şarihi bu hadisi sahih kabul etmiş ve Zeyd b. Yüsey'i hakkında şöyle demiştir: “O, tabiinden sika biridir. Babasına Üsey'i de denirdi.⁴³ Bu hadisenin hicri dokuzuncu yılın Zihicce ayında vuku bulduğunu bilmek gerekir.

Müsned'de, veda haccına şahit olmuş Habeşi b. Cünade Seluli'den, önceki hadisi teyit eden içerik bakımından aynı dört hadis göze çarpmaktadır. Zikredilen sahabe Allah Rasülü'nün (s) şöyle söylediğini nakletmektedir: “Ali bendendir, ben de ondanım. Sözüümü ancak bizzat kendim veya Ali tebliği edebilir.”⁴⁴

4. Peygamber'in Ali'nin Haleflüğünü Açıkça Ortaya Koyması

Yureyde [Eslemi] şöyle anlatır:

Peygamber (s) Yemen'e iki ordu sevketti. Birinin başına Ali b. Ebi Talib, diğerine ise Halid b. Velid'i komutan tayin etti ve şöyle buyurdu: “Eğer iki ordu buluşursa Ali kumandan olsun. Yok eğer iki ordu birbirinden ayrı kalırsa her birinin ayrı komutanı bulunsun.” Biz Yemen halkından Beni Zeyd'le karşılaştık ve savaşa tutuştuk. Sonunda Müslümanlar müşriklere karşı zafer kazandı. Erkeklerini öldürüp ailelerini esir aldık. Ali, esirler arasından bir

kadını kendisi için seçti. Bureyde der ki: Halid b. Velid beni, bir mektupla birlikte bu meseleden haberdar etmek üzere Allah Rasülü'ne gönderdi. Peygamber'in huzuruna çıktığımda mektubu arzettim. Mektup ona okunduğunda öfkenin etkisini Allah Rasülü'nün (s) bütün çehresinde gördüm. Bunun üzerine dedim ki: “Ey Allah Rasülü, beni emir almamı buyurduğunuz bir adamla birlikte yolcu ettin. Dolayısıyla emredildiğim işi yaptım.” Allah Rasülü şöyle buyurdu: “Ali'yi sorgulamanız yakışık almaz. Çünkü o benden, ben de ondanım ve o benden sonra sizin önderiniz(veliniz)dir. O benden, ben de ondanım ve o benden sonra sizin önderiniz(veliniz)dir.”⁴⁵

5. Peygamber'in İki Ağır Mirası

Esved b. Amir, Ebu İsrail'den, yani İsmail b. Ebi İshak Melayi'den, o Atiyye'den, o Ebi Said'den Peygamber'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “Aranızda, biri diğerinden daha büyük iki ağır emanet bırakıyorum. Allah'ın kitabıdır. O, gökten yeryüzüne sarkıtılmış bir halattır. Diğerine ise Ehl-i Beyt'im olan itretimdir. Bu ikisi, havzda bana gelene dek birbirinden asla ayrılmayacaktır.”⁴⁶

6. Gadir Hadisi

Abdullah b. Ahmed, Ali b. Hakim Evdi'den, o Şerik'ten, o Ebi İshak'tan, o Said b. Vehb ve Zeyd b. Yüsey'i'den

⁴² Önceki eser, hadis numarası 4.

⁴³ Bkz: Ahmed Şakir, hadisin izahı.

⁴⁴ İbn Hanbel, el-Müsned, 6 c., birinci baskı, el-Matbaa el-Meymene, Mısır, hicri 1313, c. 4, s. 164-165. Bundan sonra bu baskı kısaca “Meymene baskısı” olarak zikredilecektir.

⁴⁵ El-Müsned, Meymene baskısı, c. 5, s. 356.

⁴⁶ Önceki eser, c. 3, s. 14. Sakaleyn hadisi Müsned'de mükerrer zikredilmiştir. Örnek olarak bkz: c. 3, s. 17, 26, 59; c. 4, s. 367; c. 5, s. 181, 189, 190.

“Allah Rasülü'nün (s) Gadir Hum gününde söylediği sözü işitenler ayağa kalksın.” Ravi diyor ki: “Said'in tarafından altı kişi, Zeyd'in tarafından da altı kişi ayağa kalkıp Allah Rasülü'nün (s) Gadir Hum gününde Ali hakkında ‘Allah müminlere daha evla değil midir?’ “Evet, öyledir” dediler. Hazret buyurdu ki: “Ben kimin mevlası isem Ali de onun mevlasıdır. Allahım onun dostlarını sev, düşmanlarına düşman ol.”

bu ikisinin şöyle söylediğini rivayet etmiştir:

Ali “Rahbe”de⁴⁷ haykırarak halka şöyle dedi: “Allah Rasülü'nün (s) Gadir Hum gününde söylediği sözü işitenler ayağa kalksın.” Ravi diyor ki: “Said'in tarafından altı kişi, Zeyd'in tarafından da altı kişi ayağa kalkıp Allah Rasülü'nün (s) Gadir Hum gününde Ali hakkında ‘Allah müminlere daha evla değil midir?’ “Evet, öyledir” dediler. Hazret buyurdu ki: “Ben kimin mevlası isem Ali de onun mevlasıdır. Allahım onun dostlarını sev, düşmanlarına düşman ol.”⁴⁸

⁴⁷ Eskiden “Rahbe” adında birkaç yer vardı. Ama buradaki “Rahbe” muhtemelen Kadisiye karşısında ve Kufe'ye yakın bir yerde, Mekke'ye gitmek isteyen hacıların sağ tarafında bir köydü. Bkz: Yakut el-Hammuy, Mu'cemu'l-Buldan, c. 3, s. 33.

⁴⁸ El-Müsned, Ahmed Şakir baskısı, hadis numarası: 950.

Gadir hadisi Ahmed'in Müsned'inde otuz kereden fazla, muhtelif senedlerle ve ashaptan onun üzerinde kişinin dilinden nakledilmiştir.⁴⁹ Burada aktarılan hadis, Ahmed'in oğlu Abdullah'ın evlatlarından rivayet edilmiştir. Müsned şârihi onun senedini sahih bulmuş ve Said b. Vehb Hiyvani hakkında şöyle yazmıştır: “Tabiinın sika isimlerindedir ve belli bir geçmişi vardır.”⁵⁰

7. Peygamber'in Vasiyetini Yazmasının Engellenmesi

Ahmed şöyle der:

Vehb b. Cerir, babasından, o Yunus'dan, o Zühri'den, o Abdullah'tan, o İbn Abbas'tan rivayet ederek bize anlattı. Allah Rasülü'nün (s) rihletinin vakti gelip çatmıştı. “Gelin, benden sonra sapmamanız için size bir mektup yazayım.” Orada, içlerinde Ömer b. Hattab'ın da bulunduğu epey insan vardı. Ömer dedi ki: “Ağrı Peygamber'e galebe çaldı. Kur'an elimizde. Bize Allah'ın kitabı yeter.” Orada bulunanlar bu konuda ayrılığa düştü. Bazıları şöyle diyordu: “Yaklaşın, Peygamber sizin için bir şey yazacak.” Başkaları ise Ömer'in sözünü tekrarlıyordu. Bağışmalar ve ileri geri konuşmalar artınca Allah Rasülü (s) üzüldü ve onlara şöyle buyurdu: “Kalkın, yanımdan uzaklaşın.”

İbn Abbas bu sözün ardından şöyle diyordu: “Büyük musibet, ihtilaf ve bağış çağrış arasında Peygamber'in onlar

⁴⁹ Bkz: el-Selefi, Mürşidu'l-Muhtar, c. 3, s. 156-157.

⁵⁰ Bkz: Ahmed Şakir'in bu hadis hakkındaki izahı.

için o mektubu yazmasına izin vermemiş olmalarıdır.”⁵¹

Ahmed Şakir, zikredilen hadisın senedini sahih kabul etmektedir.⁵² Bu hadis bazen aynen, bazen de özet olarak bu kitabın başka yerlerinde tekrar edilmiştir.⁵³

8. Ali İçin Bir Hadiste Üç Fazilet

Kuteybe b. Said, Hatem b. İsmail'den, o Bukeyr b. Mismar'dan, o Amir b. Saad'dan, o da babasından [=Saad b. Ebi Vakkas] bize şöyle aktarmıştır:

Peygamber savaşlardan birine çıkarırken Ali'yi kendi yerine bıraktı. Ali, “Beni kadınlar ve çocuklarla mı bırakıyorsun?” dediğinde Peygamber'in (s) ona şöyle dediğini işittim: “Ya Ali! Benimle ilişkisinde sahip olduğun makamın, Harun'un Musa ile ilişkisindeki gibi olmasından hoşnut değilsin? Tek fark şu ki, benden sonra peygamberlik yoktur.” Yine Hayber gününde şöyle söylediğini işittim: “Bayrağı, Allah ve Rasülü'nü seven, Allah ve Rasülü'nün de onu sevdiği birinin ellerine vereceğim.” Hepimiz başımızı uzattık. [Baktık ki] şöyle buyurdu: “Ali'yi yanıma çağırın.” Bu talimatın ardından Ali'yi gözlerinde hastalık olduğu haliyle huzura getirdiler. Peygamber tükürüğünü gözlerine sürdü ve bayrağı eline tutuşturdu. Allah Hayber'i onun eliyle Müslümanlara açtı.

⁵¹ El-Müsne'd, Ahmed Şakir baskısı, hadis numarası 2992.

⁵² Bkz: Aynı hadisın izahı.

⁵³ Örnek olarak bkz: Ahmed Şakir, hadis numarası 2676, 3111; Meymeye baskısı, c. 3, s. 346 (Cabir b. Abdullah Ensari'nin Müsne'd'i).

“Biz evlatlarımızı çağıralım, siz de evlatlarımızı” ayeti nazil olduğu zaman Allah Rasülü (s) Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin'i çağırıldı ve dedi ki: “Allahım, bunlar benim ailemdir.”⁵⁴

Müsne'd şârihi bu hadisın senedini sahih kabul eder⁵⁵ ve şöyle yazar: “Bu hadis Müslim ve Tirmizi, Kuteybe'den aynı senedle kendi kitaplarında rivayet etmişlerdir. O iki kitapta hadisın başında şöyle denmiştir: Muaviye, Saad'a Ali'ye sövme emri vermişti. Ona dedi ki: “Seni Ebu Turab'a⁵⁶ sövmekten alıkoyan nedir?” Saad cevap verdi: “Çünkü Allah Rasülü'nün (s) Ali'ye söylediği üç şey hatırımda. Bundan dolayı asla ona sövmem. Onlardan biri benden bulunsaydı benim için kırmızı tüylü develere sahip olmaktan daha sevindirici olurdu.”⁵⁷ Sonra o üç fazileti, zikredilen biçimde Muaviye'ye anlattı.

9. İbn Abbas'ın Dilinden Ali'nin Meziyetleri

Yahya b. Hammad, Ebu Avane'den, o Ebu Belc'ten, o da Amr b. Meymun'dan bana aktardı ve şöyle dedi:

İbn Abbas'ın yanında oturuyordum ki dokuz grup ona geldi ve şöyle dedi: “Ya kalkıp bizimle gel ya da meclisi bizim için boşalt.” İbn Abbas dedi ki: “Sizinle

⁵⁴ El-Müsne'd, Ahmed Şakir baskısı, hadis numarası 1608.

⁵⁵ Bkz: Bu hadisın izahı.

⁵⁶ Ebu Turab, İmam Ali b. Ebi Talib'in lakaplarından biridir.

⁵⁷ Müslim b. el-Haccac, el-Camiu's-Sahih, Bulak baskısı, hicri 1290, c. 2, s. 236-237; Muhammed b. İsa el-Tirmizi, el-sünen, el-Hind baskısı, hicri 1328, c. 4, s. 329-330.

“Bayrağı, Allah ve Rasülü’nü seven, Allah ve Rasülü’nün de onu sevdiği birinin ellerine vereceğim.” Hepimiz başımızı uzattık. [Baktık ki] şöyle buyurdu: “Ali’yi yanına çağırın.” Bu talimatın ardından Ali’yi gözlerinde hastalık olduğu haliyle huzura getirdiler. Peygamber tükürüğümü gözlerine sürdü ve bayrağı eline tutuşturdu. Allah Hayber’i onun eliyle Müslümanlara açtı.

geleyim.” Ravi şöyle der: “O sırada henüz gözleri kör olmamıştı.” Ravi sözüne devam ederek şöyle der: “Onunla sessizce sohbe koyuldular. Sonuç itibarıyla biz ne konuştuğumuzu bilmiyorduk. Sonra Abbas’ın oğlu geri döndü. Elbisesini silkeleyerek diyordu ki: Ah ah! Sorguladıkları adamın on üstünlüğü var:

a) [Hayber’in fethi sırasında] Peygamber buyurmuştu ki: “Öyle birini göndereceğim ki Allah onu asla hor hakir koymaz. Allah ve Rasülü’nü sever.” Sonra sordu: “Ali nerede?” Dediler ki: “Evinde ağrıdan kıvranıyor.” Dedi ki: “Asla sizden hiçbir ağrıdan kıvranmaz.” Sonra göz ağrısıyla oraya geldi. O kadar ki neredeyse hiçbir yeri ve hiçbir şeyi görmüyordu. Peygamber gözlerine üfledi ve sonra bayrağı üç kere dalgalandırdıktan sonra Ali’nin eline verdi. [Ali muzaffer biçimde bu görevden döndü] ve Huneyy’in [İbn Ahtab] kızı Safiye’yi yanında getirdi.

b) Filan kişiyi [=Ebubekir] Beraet suretini tebliğ için göndermişti. Sonra Ali’yi, sureyi ondan alması için onun peşinden yola çıkardı. [Bu davranışın sebebi hakkında]

şöyle buyurdu: “Sureyi, benden olan ve benim de ondan olduğum kimseden başkası götüremez.”

c) Amca çocuklarına şöyle dedi: “Hanginiz dünyada ve ahirette velayetimi kabul ediyor?” Cevap vermekten kaçındılar. Yanında oturan Ali dedi ki: “Ben, dünyada ve ahirette senin dostunum.” Peygamber dedi ki: “Sen, dünyada ve ahirette benim dostumsun.” Peygamber tekrar onlara döndü ve dedi ki: “Hanginiz dünya ve ahirette benim dostluğumu seçiyor?” Onlar bu soruya cevap vermekten kaçındılar. Ali cevap verdi: “Ben, dünya ve ahirette senin dostluğunu seçiyorum.” Allah Rasülü bunun üzerine Ali’ye cevaben dedi ki: “Sen dünya ve ahirette benim dostumsun.”

d) O, Hadice’den sonra Müslümanlığa giren ilk kişidir.

e) Peygamber (s) abasını çıkarıp Ali, Fatma, Hasan ve Hüseyin’in üzerine attı ve dedi ki: “Ey Ehl-i Beyt, Allah sizden kırı gidermek ve sizi tertemiz yapmak ister.”⁵⁸

⁵⁸ Ahzab 33

f) Ali, canını sattı. Peygamber'in (s) elbisesini giydi ve onun yatağında uyudu. Müşrikler tuzak kurup Allah Rasülü'nü hedef almışlardı. Ali tam uyumuştı ki Ebubekir geldi, onu Peygamber (s) sandı. Ali ona dedi ki: "Peygamber (s) Meymun kuyusuna doğru gitti. Ona yetiş." Ebubekir gitti ve onunla birlikte Sevr mağarasına girdi. Müşrikler Ali'yi taş yağmuruna tuttular. Kendini toplamıştı ve acıdan haykıyordu. Başını abasının içine kıvrımıştı ve dışarı çıkamıyordu. Sabah olduğunda elbisesini başının üzerinden kenara çekti. Müşrikler dedi ki: "Sen aşağısın! Dostunu taşıyoruz ama kendini toplamıyor ve feryat etmiyor. Ama sen iki büklüm oldun ve haykıyorsun...!"

g) Peygamber (s) Tebuk gazvesinde insanlarla dışarı çıktı. Ali ona dedi ki: "Seninle birlikte gelecek miyim?" Peygamber dedi ki: "Hayır." Ali ağlamaya başladı. Peygamber ona dedi ki: "Benimle ilişkide sahip olduğun makamın, Harun'un Musa ile ilişkisindeki gibi olmasından hoşnut değil misin? Tek fark şu ki, sen peygamber değilsin. Senin benim yerime vekil kalmadan benim gitmem yakışık almaz."

h) Allah Rasülü (s) ona şöyle dedi: "Sen benden sonra tüm müminler arasında veli ve idarecisin."

i) Peygamber (s) şöyle buyurdu: "Ali hariç, herkes mescide açılan kapıları kapatsın." Sonuçta mescide cünüp giriyordu. Çünkü güzergahı burasıydı. Bu yoldan başka geçeceği yol yoktu.

j) Peygamber (s) dedi ki: "Ben kimin mevlasıysam Ali de onun mevlasıdır..."⁵⁹

⁵⁹ Bu hadisi özetlemek için biraz kısalttık. Had - sin tafsilatı için bkz: Ahmed Şakir baskısı, hadis

10. Ehl-i Beyt'in Şer'i Anlamı

a) Ahmed, Muhammed b. Mus'ab'tan, o Evzai'den, o Şeddad Ebi Ammar'dan şöyle söylediğini rivayet etmektedir:

Etrafında bir grup insanın bulunduğu Vasile b. Eska'nın yanına gittim. Ali'nin adını andılar. Kalkıp gittiklerinde Vasile dedi ki: "İster misin, seni Allah Rasülü'nden (s) gördüklerimden haberdar edeyim." O "Evet" dedi. Vasile şöyle dedi: "Ali'yle buluşmak üzere Fatıma'nın (a) yanına gittim. Dedi ki: "Allah Rasülü'nün (s) yanına gitti." Onu beklemek üzere oturdum. Nihayet Allah Rasülü yanında Ali, Hasan ve Hüseyin olduğu halde geldi. Hasan ve Hüseyin Peygamber'in ellerinden tutmuştu. Peygamber içeri girdi, Ali ve Fatıma'ya yaklaştı. İkisini karşısına, Hasan ve Hüseyin'i de dizlerine oturttu. Sonra elbisesini veya abasını onların üzerine örttü ve şu ayeti okudu: "Ey Ehl-i Beyt, Allah sizden kırı gidermek ve sizi tertemiz yapmak ister."⁶⁰ Sonra dedi ki: "Allahım, bunlar benim ehl-i beytimdir ve ehl-i beytim herşeye layıktır."⁶¹

b) Esved b. Amir, Hammad b. Seleme'den, o Ali b. Zeyd'den, o Enes b. Malik'ten bizim için rivayet etti. Peygamber altı ay boyunca, dışarı çıktığı seher vakti Fatıma'nın evinin önünden geçer ve şöyle derdi: "Haydin namaza ey Ehl-i Beyt, Allah

numarası 3062. Hatırlatmak gerekir ki, zikredilen hadis başka bir senedle de nakledilmektedir (bkz: Hadis numarası 3063) Âlim şârih her iki hadisi de sahih kabul etmektedir. Bkz: Bu hadislerin izahı.

⁶⁰ Ahzab 33

⁶¹ Bkz: el-Müsned, Meymene baskısı, c. 4, s. 107 (Vasile b. Eska'nın müsnedi); yine bkz: c. 3, s. 286.

sizden kiri gidermek ve sizi tertemiz yapmak ister.”⁶²

Bu vasıftan anlaşılmalıdır ki ayet-i şerifedeki “ehl-i beyt”, Kur’an-ı Kerim aracılığıyla vazedilmiş ve Peygamber-i Ekrem’in de (s) gayet açık bir ifadeyle o grubun fertlerini belirlediği şer’i bir kavramdır. Hazret, Ali, Fatma, Hasan ve Hüseyin’i abasının (kesa) altına aldı ve onlar hakkında nazil olan bu ayeti ilan etti. Bu vesileyle Ehl-i Beyt’in kapsamında kimlerin sayıldığı ve kimlerin onun manasının dışında kaldığı net biçimde ortaya çıktı.⁶³ Emirülmüminin’in hadislerini “aşere-i mübeşşere” hadisleri içinde, Hazret-i Zehra ‘a) hadislerini de kadınlar müsnedinde zikretmiştir.⁶⁴

11. Ehl-İ Beyt’e Dost Olmak

a) Ahmed, İbn Numeyr’den, o A’meş’ten, o Adiy b. Sabit’ten, o Zerr b. Hubeş’ten, o Ali’den rivayet etmiştir. Dedi ki: “Allah’a yemin olsun, Allah Rasülü’nün bana verdiği taahhütlerden biri şuydu ki, münafıklardan başkasın bana düşmanlık etmez ve beni müminlerden başkası sevmez.”⁶⁵

Ahmed Şakir bu hadisin senedini sahih olarak tanıtmış ve Adiy b. Sabit Ensari

Kufi hakkında şöyle yazmıştır: “Tabiinin sika isimlerinden biridir. Onun Şia olması rivayetine zarar vermez. Çünkü sika ve doğru sözlüdür.”⁶⁶

b) Ahmed’in oğlu Abdullah der ki: “Nasr b. Ali Ezdi, Ali b. Cafer’den, o kardeşi Musa b. Cafer’den, o babası Cafer b. Muhammed’den [el-Sadık], o babasından [Muhammed b. Ali], o Ali b. Hüseyin’den, o babasından, o da dedesinden [Ali] bana nakletti ki Allah Rasülü (s) Hasan ve Hüseyin’in elini tuttu ve şöyle dedi: “Kim beni, bu ikisini, onların babasını ve annesini severse kıyamet günü benimle birlikte ve benim mertebemde olacaktır.”⁶⁷ Ahmed Şakir bu hadisin senedini “hasen” kabul etmektedir.⁶⁸ Yazıldığına göre Nasr b. Ali bu hadisi rivayet ettiğinde Mütevekkil’in emriyle ona bin kırbaç vuruldu.⁶⁹

c) Ebu Ahmed [Muhammed b. Abdullah b. Zübeyir Esendi], Süfyan’dan [Sevri], o Ebi Cuhaf’tan, o Ebi Hazım’dan, o da Ebu Hureyre’den bizim için nakletti ki Allah Rasülü (s) şöyle buyurdu: “Her kim Hasan ve Hüseyin’i severse beni sevmiş demektir. Her kim bu ikisine kin güderse bana kin gütmüş demektir.”⁷⁰

Bu hadisin senedi de şârihin görüşüne göre sahihtir.⁷¹

⁶² Önceki eser, c. 3, s. 259 (Enes b. Malik münedi). Yine bkz: c. 3, s. 286.

⁶³ Daha fazla bilgi için bkz: Seyyid Murtaza Akeri, Nakş-i Eimme der İhya-i Din, birinci baskı, Mecme-i İlmi-yi İslami, Tahran, 1992, c. 11, s. 66-67.

⁶⁴ Hazret-i Zehra (a) hadislerini Meymene baskısı c. 6, s. 282’de görebilirsiniz.

⁶⁵ El-Müsned, Ahmed Şakir baskısı, hadis numarası 642. Bu hadis bazı küçük farklılıklarla 102 ve 236. sayfalardaki senedde de aynen tekrar edilmiştir.

⁶⁶ Bkz: Hadisin izahı.

⁶⁷ Önceki eser, hadis numarası 576. Bu hadis, Ahmed’in oğlu Abdullah’ın ilavelerindedir.

⁶⁸ Bkz: Hadisin haşiyesi.

⁶⁹ İbn Hacer Askalani (Ahmed b. Ali), Tehzibu’t-Tehzib, Haydarabad, Hindistan, hicri 1325-1327, c. 10, s. 430.

⁷⁰ Ahmed Şakir baskısı, hadis numarası 7863. Yine bkz: 6406 ve 7392 numaralı hadisler.

⁷¹ Bkz: Şârihin bu hadise düştüğü not.

12. Peygamber'in Ali'yi İsa'ya Benzetmesi

Ahmed'in oğlu Abdullah, Ebu'l-Haris Şureyc b. Yunus'tan, o Ebu Hafs Ebbar'dan, o Hakem b. Abdülmelik'ten, o Hars b. Hasira'dan, o Ebi Sadık'tan, o Rebba b. Naciz'den, o Ali'den (a) rivayet etmiştir. Peygamber (s) bana şöyle dedi: "Sen bir bakıma İsa gibisin. Kafirler annesine iftira atacak kadar ona düşmanlık ettiler. Dindarlar ise hiç yakışık almayacak bir yere çıkartacak kadar onu sevdiler." Bunun üzerine Ali şöyle dedi: "Benim hakkımda iki grup da saptı. Biri, beni bende olmayan sıfatlarla öven müfrit dostlar. Diğeri ise kinleri onları bana iftira atmaya sevkeden düşmanlar."⁷²

Müsned şârihi bu hadisin senedini "hasen" kabul etmektedir.⁷³

13. Âl-i Muhammed'e Sadakanın Yasaklanması

Muhammed b. Cafer, Şa'bi'den, o Bureyd b. Ebi Meryem'den, o Ebi Havrai'den bize şöyle nakletti:

Hasan b. Ali'ye dedim ki: "Peygamber'le bir hatıranı anlatır mısın?" Dedi ki: "Zekat hurmasından bir hurma almış ve ağzıma götürmüştüm. Allah Rasülü (s) onu ağzımdan çıkardı, üzerindeki sıvısıyla hurmaların üzerine attı. Ona dediler ki: Ey Allah'ın Rasülü, bu hurmayı çocuktan almasaydın ne olurdu ki? Peygamber

⁷² El-Müsned, Ahmed Şakir baskısı, hadis numarası 1376. Bu muhteva bazı küçük farklılıklarla 1377 numaralı hadisin metin ve senedinde tekrarlanmıştır.

⁷³ Bkz: şârihin hadisin izahındaki notu.

dedi ki: Biz Âl-i Muhammed'e zekat yemek yakışmaz."⁷⁴

Ahmed Şakir'in yazdığına göre bu hadisin senedi sahihtir.⁷⁵ Bu hadis, metin veya seneddeki küçük farklılıklarla Müsned'de onbeş defadan fazla tekrarlanmıştır.⁷⁶

14. Ali Kur'an'ın Tevili Üzerine Savaşıyor

Vaki', Fıtr'dan, o İsmail b. Reca'dan, o babasından, o Ebi Said'den bize Peygamber'in şöyle buyurduğunu rivayet etti: "Aranızda Kur'an'ın tevili üzerine savaşacak olan birisi var. Tıpkı benim onun indirilmesi üzerine savaştığım gibi." Ebi Said der ki: "Bunun üzerine Ebubekir ve Ömer ayağa kalktı. Peygamber şöyle buyurdu: "Hayır. Kasedettiğim, ayakkabısını diken kişidir." Ali o sırada kendi ayakkabısını [veya Peygamber'inkini] tamir etmekle meşguldü."⁷⁷

Şöyle anlatılır: Ammar Sıffin savaşı gününde Şamlılar karşısında recez okuyor ve diyordu ki: "Dün Kur'an'ın tenzili (onun vahiy olması nedeniyle) nedeniyle sizinle savaşıyorduk, bugünse tevili (tefsiri) nedeniyle sizin karşınızda kılıç sallıyoruz." Bu recezde Peygamber'in sözkonusu işaretiinden ilham aldığı bellidir.

⁷⁴ Bkz: Ahmed Şakir baskısı, hadis numarasın 1727.

⁷⁵ Bkz: Hadisin izahı.

⁷⁶ Bu cümleden olarak şu hadisler zikredilebilir: 1723, 1725, 1731 ve 7744. Diğer yerler için bkz: el-Selefi, Mürşidu'l-Muhtar, c. 1, s. 177.

⁷⁷ El-Müsned, Meymene baskısı, c. 3, s. 33. Yine c. 3, s. 31 ve 82 (83. sayfada geçen hadise bakıldığında Ali Peygamber'in ayakkabısını tamirle meşguldü).

15. Ammar Bâğiler Eliyle Öldürülüyor

Ebu Muaviye, A'meş'ten, o Abdurrahman b. Ziyad'dan bize aktardı. Abdullah b. Haris şöyle der: "Muaviye Sıffin'den dönerken onun yanındaydım. Onunla Amr b. As arasında yol alıyordum. Amr b. As'ın oğlu Abdullah dedi ki: "Ey baba, Allah Rasülü'nün (s) Ammar'a 'Sümeyye'nin oğlu, vay sana! Bâği [= sapkın, asi] bir grup seni öldürecek"⁷⁸ dediğini işitmedin mi?" Amr, Muaviye'ye dedi ki: "Bunun ne söylediğini işitmiyor musun?" Muaviye şöyle dedi: "Bize hep cılız sözler söylüyorsun. Onu biz mi öldürdük? Onu, oraya getiren öldürdü."⁷⁹

Bu hadis, metin veya seneddeki farklılıklarla sekiz sahabeden yirmiden fazla defa nakledilmiştir.⁸⁰ Müsned şârihi,

⁷⁸ Peygamber'in cümlesinin aslı şöyledir: "Ve -hake ye'bne Sümeyye! Taktuluke'l-fiete el-bâğiyye"

⁷⁹ El-Müsned, Ahmed Şakir baskısı, hadis numarası 6499.

⁸⁰ Bunlardan bazıları şunlardır: 6500, 6926, 6927. Diğer yerler için bkz: el-Selefi, Mürşidu'l-Muhtar, c. 2, s. 39. Olayın ayrıntısı için Muhammed b. Cerir el-Taberi'nin Tarihü'r-Rüsul ve'l-Müluk kitabına bakılabilir. Tahkik: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, ikinci baskı, Daru'l-Mearif, Mısır, 1971, c. 5, s. 37-42.

**"Bir gün
Peygamber'in (s)
huzurundaydım. Göz-
lerinin yaşla dolu oldu-
ğunu gördüm. Sordum: "Ey
Allah'ın Peygamberi, sizi kim
böyle üzdü? Neden gözleriniz
yaşla dolu?" Dedi ki: "Senden
önce Cebrail buradaydı. Bana
Hüseyin'in Fırat nehri kıyısında
öldürüleceğini haber verdi.
Sonra şöyle devam etti: Sana
toprağından bir miktar ver-
memi ister misin?.. Evet, de-
dim. Bunun üzerine ellerini
uzattı ve bir avuç toprağı
bana verdi. Bu nedenle
elimde olmadan
gözlerim yaşla
doldu."**

zikredilen hadisi sahih ve hatta mütevatir saymış ve şöyle demiştir: "İlim erbabının bu hadisin mütevatir olduğunda tereddüdü yoktur." Şârih, Muaviye'nin sözündeki "hene (cılız söz)" kelimesini açıkladıktan sonra şöyle yazar: "Burada Muaviye'nin hadisin sıhhatini inkar etmediği, bilakis Abdullah'ı tam da böyle bir zamanda neden bu hadisi naklettiği için eleştirdiği ortadadır. Çünkü taraftarlarının, eğer bâtil yolda yürüdüklerini anlarlarsa çevresinden dağılacaklarından korkmaktadır. Bu sebeple doğru olmayan ve uygunsuz bir teville başvurmakta ve şöyle demektedir: Ammar'ın kattilleri, onu savaş meydanına getirenlerdir!"

İbn Hacer Askalani'nin Fethu'l-Bari'deki (c. 1, s. 452) sözünü naklederek şöyle der:

"Sözkonusu hadisi, aralarında Katade b. Numan, Ümme Seleme, Ebu Hureyre, Abdullah b. Amr b. As, Ebu'l-Yeser ve Ammar'ın da aralarında bulunduğu sahabeden bir grup rivayet etmiştir. Bu hadiste nübüvvetin alametlerinden bir işaret, Ali ve Ammar için aşikar bir fazilet, Ali'yi savaşlarında hatalı zanneden nasibilere bir cevap gizlidir."⁸¹

⁸¹ Bkz: Ahmed Şakir, Şerh-i Müsned-i Ahmed, 9/209-210.

16. Peygamber'in Dilinden İmam Hüseyin'in Şehadet Haberi

Muhammed b. Ubeyd, Şurahbil b. Medrek'ten, o Abdullah b. Nuceyyi'den, o babasından bize nakletti. O, Sıffin yolunda Ali ile birlikteydi. Ali, Ninova'yı görür görmez feryat etti: "Ey Eba Abdillah sabırlı ol! Ey Eba Abdillah Fırat kenarında sabırlı ol!" Sordum: "Ne için?" Dedi ki: "Bir gün Peygamber'in (s) huzurundaydım. Gözlerinin yaşla dolu olduğunu gördüm. Sordum: "Ey Allah'ın Peygamberi, sizi kim böyle üzdü? Neden gözleğiniz yaşla dolu?" Dedi ki: "Senden önce Cebrail buradaydı. Bana Hüseyin'in Fırat nehri kıyısında öldürüleceğini haber verdi. Sonra şöyle devam etti: Sana toprağın bir miktar vermemi ister misin?.. Evet, dedim. Bunun üzerine ellerini uzattı ve bir avuç toprağı bana verdi. Bu nedenle elimde olmadan gözlerim yaşla doldu."⁸²

Müsned şârihi bu hadisin senedini sahih saymış ve şöyle yazmıştır: "Nuceyyi bu hadisi Ali'den nakletmede yalnız değildir."⁸³

17. Peygamber'in Dosdoğru Halifelerinin Sayısı

a) Hasan b. Musa, Hammad b. Zeyd'den, o Mücalid'den, o Şa'bi'den, o Mesruk'tan bize rivayet etti: Kufe'de Abdullah b. Mesud'un yanında oturuyorduk ve bize Kur'an dersi veriyordu. Bir adam ona sordu: "Ey Ebu Abdurrahman, bu ümmetin kaç halifesi olacağını Peygamber'e sormadınız

mi?" Abdullah cevap verdi: "İrak'a geldiğimden bu yana senden başka kimse bu soruyu sormadı." Sonra şunu ekledi: "Evet, Peygamber'e bu mesele hakkında sorduk. Hazret şöyle buyurdu: İsrailoğullarının naklipleri sayısınca oniki kişidir."⁸⁴

Şârih açısından bu hadisin senedi de sahihtir.⁸⁵

b) Süfyan b. Uyeyne, Abdumelik b. Umeyr'den, o Cabir b. Semure Sevai'den bize nakletti:

Allah Rasülü'nün (s) şöyle söylediğini işittim: "Bu iş [=din], oniki emir işleri yoluna koymak üzere kıyam edene dek daima ilerler." Bana kapalı gibi görünen bu söz üzerine babama sordum: "Ne dedi?" Şöyle söyledi: "Hepsi Kureyş'tendir."⁸⁶

Bu hadis Ahmed'in Müsned'inde kırk kereden fazla tekrar edilmiştir.⁸⁷ Bu hadislerden bazılarının metninde "emir" yerine "halife" kelimesi kullanılmıştır.⁸⁸ Bu satırların yazarının seçtiği hadis, en üstün senedi olanıdır. Yani bunun senedi üç kanaldan Peygamber'e ulaşmaktadır. Hadisin şârihleri ve Ehl-i Sünnet âlimleri, Peygamber'in (s) oniki halifesine işaret eden hadisleri tefsirde boşluğa düşerek ona kendi itikatlarına

⁸⁴ Önceki eser, hadis numarası 3781. İsrailoğullarının naklipleri hakkında bkz: el-Kur'an el-Kerim, Maide (5) ayet 12.

⁸⁵ Bkz: Ahmed Şakir'in bahis konusu hadisin izinde düştüğü notlar.

⁸⁶ El-Müsned, Meymene baskısı, c. 5, s. 101; yine Şemsuddin Muhammed el-Sefareyni, Şerhu Selasiyati Ahmed, birinci baskı, Dımeşk, hicri 1380, c. 1, s. 539.

⁸⁷ Bkz: el-Selefi, Mürşidu'l-Muhtar, c. 3, s. 380.

⁸⁸ Örnek olarak: el-Müsned, Meymene baskısı, c. 5, s. 106.

⁸² El-Müsned, Ahmed Şakir baskısı, hadis numarası 648.

⁸³ Ahmed Şakir'in hadisin izahındaki notları.

Allah Rasülü (s) şöyle buyurdu: "Mehdi, bizden, Ehl-i Beyt'tendir. Allah onun işini bir gecede düzene koyar."

uygun bir mana bulamamışlardır. Sonuç itibariyle de dağınık görüşler serdetmekten kurtulamamışlardır.⁸⁹

18. Mehdi'nin Kıyamı

a) Haccac ve Ebu Naim, Fıtr'dan, o Kasım b. Ebi Bezze'den, o Ebi el-Tufeyl'den, o Ali'den (a), o da Allah Rasülü'nden (s) şöyle buyurduğunu bize rivayet etmiştir: "Dünyadan bir tek gün kalsa bile Allah, zulümle dopdolu olduğu gibi orayı adaletle doldurmak üzere bizden birini gönderecektir."⁹⁰

b) Fadl b. Dukeyne, Yasin İcli'den, o Muhammed Hanefiyye'nin oğlu İbrahim'den, o babasından, o da Ali'den aktarmıştır.⁹¹

c) Süfyan b. Uyeyne, Asım'dan, o Zerr'den, o Abdullah'tan [İbn Mesud], o

⁸⁹ Ehl-i Sünnet âlimlerin görüşleri hakkında bilgi için bkz: el-Sefareyni, aynı kitap, c. 2, s. 540-544; yine Seyyid Murtaza Askeri, Nakş-i Eimme der İhya-yi Din, c. 11, s. 74-84.

⁹⁰ El-Müsned, Ahmed Şakir baskısı, hadis numarası 773.

⁹¹ Önceki eser, hadis numarası 645.

da Peygamber'den (s) bize nakletmiştir: "Ehl-i Beytimden benim adımı taşıyan birisi kıyam etmeden kıyamet kopmaz."⁹²

Müsned şârihi, zikredilen her üç hadisin senedini de sahih kabul etmiş⁹³ ve Mehdi'nin kıyamıyla ilgili hadisleri inkar etmesi nedeniyle İbn Haldun'u sorgulamıştır. Söylemek gerekir ki İbn Haldun ünlü Mukaddime'sinde uzun bir bölümü Mehdi ile ilgili hadisleri incelemeye ayırmıştır.⁹⁴ O bölümün başında şöyle der:

"Zamanın geçmesiyle Müslümanların umumu arasında ahir zamanda Peygamber'in (s) ehl-i beytinden bir kişinin kaçınılmaz olarak zuhur edeceği, dine teyit bahşedeceği ve adaleti aşikar kılacağı düşüncesi şöhret buldu. O dönemde Müslümanlar onu izleyecek ve İslam ülkelerinde hakimiyet sağlayacaktı. Bu kişiye Mehdi adını verdiler..."

Devamında da şöyle yazar:

"Bu konuda, muhaddis büyüklerin eserlerinde zikrettiği birtakım hadislerden istidlal yapılmaktadır. Bunu inkar edenler ise o hadisler hakkında söz söylemiş ve bu haberlerden bazısına el atarak onlara mukabelede bulunmuştur."

Sonra Mehdi ile ilgili kimi hadislere değinir ve şöyle yazar:

⁹² Önceki eser, hadis numarası 3571. Müsned'de Mehdi'nin inkılabına dair hadisler çoktur. Bunlar arasında şu numaralı hadisler zikredilebilir: 3572, 3573, 4098, 4279. Bu hadislerin çoğunun senedi sahih kabul edilmiştir.

⁹³ Bkz: Ahmed Şakir'in aynı hadislerin izahına yazdığı notlar.

⁹⁴ O bölümün başlığı şöyledir: "Fatimilere ve insanların bu hususta sahip olduğu akaide dair ve onun hakikati üzerindeki perdenin kaldırılması"

“Bu hadisleri sorgulayan çoğu inkarcı... Çünkü muhaddisler nezdinde cerhin tadile öncelikli olduğu maruftur. Bu sebeple ne zaman senedlerin bazı ricalinde kusur ve gaflet ya da kötü ezber veya iyi hatırlama, veyahut da yanlış görüş kabilinden şeylere yönelik bir kınama varsa sözkonusu eksiklik hadise de yürüyecek, onu çürütecek ve sıhhatini örseleyecektir. Bu tür sorgulamaların umumiyetle Sahih-i Buhari ve Müslim'in ricaline de sirayet edebileceğini söylemek gerekmez. Çünkü muhaddislerin icmaı, bu iki kişinin kendi kitaplarında yer verdiği şeylerin sahihliğe çok yakın olduğu yönündedir. Aynı zamanda ümmet, onların hadislerini kabul etme, onlarla amel üzerinde icma etmiştir. İcma, bu kitapları himaye ve savunmada kendi başına en büyük ve en güzel vesiledir, sözkonusu hadis kitaplarından başka bu konumda başka bir hadis kitabı bulunmamaktadır...”

Daha sonra Mehdi ile ilgili hadislerden hatırı sayılır miktarını tek tek ve aynen nakleder, onlara karşı sorumlu olmayı eleştirir ve bu güzergahtan giderek Mehdi mevzuunu inkara yönelir. O hadislerden biri, İbn Mesud'un en son zikrettiğimiz rivayetidir. Bu hadisin kusurunu ararken kaleminin ucu “Asım”ı hedef alır, rical erbabından birkaç kişinin sözünü gündeme getirerek söylendiği gibi onun hafız olmadığı sonucunu çıkarır.⁹⁵ Çıkart-

⁹⁵ Şii rical âlimleri Asım'ı alenen tadil etmemi - lerse de onu sorgulamışlardır. İmamiye taifesinin büyüğü, yani Şeyh Tusi, Tehzib ve İstıbsar'da ravi zincirinde Asım'ın da bulunduğu iki hadis nakletmiştir. Daha fazla bilgi için: el-Hoi, Mu'cemu Ricali'l-Hadis, c. 9, s. 178.

tığı sonucun sorunlarını gidermek için de şöyle söyler:

“...eğer Buhari ve Müslim'in de ondan rivayet etmelerinden istidlal yapılıyorsa söylemek gerekir ki o ikisi, bağımsız olarak ondan rivayet etmemiştir. Bilakis ondan rivayet, diğer ravilerin yanında [karine ve şahit olarak] olmuştur.”⁹⁶

İbn Haldun'un inkarcı sözleri merhum Ahmed Muhammed Şakir'e ağır gelmiş ve genel olarak onun izahlarını reddederek şöyle demiştir: “İbn Haldun, ehliyeti olmayan bir işin peşine düşmüş ve adamı olmadığı bir meydana ayak basmıştır. Siyasi konular, devlet işleri, padişahlara ve emirlere hizmet gibi işlerden oluşan iştiغال sahası zihnini ve dilini ele geçirmiş, sonuçta da onun Mehdi'nin kıyamı ve inkılabı mevzusunun Şii inancı olduğunu zannetmesine yolaçmıştır. Oysa bilmek gerekir ki:

Bir: İbn Haldun, muhaddislerin “cerh tadile mukaddemdir” sözünü iyi anlamamıştır. Eğer onların bu sözünü iyi anlamış olsaydı böyle bir şey söylemezdi. Belki onların maksadını anladı ama düşünce-sine hakim olan kendi zamanının siyasi görüşlerinin etkisi altında Mehdi ile ilgili hadisleri zayıf göstermiştir.⁹⁷

⁹⁶ İbn Haldun (Abdurrahman b. Muhammed), Mukaddime, Beyrut, Müessesetu'l-Alemi li'l-Matbuat, tarihsiz, s. 311-330 ve onun Muhammed Pervin Gunabadi tarafından Farsça tercümesi, üçüncü baskı, Tahran, Bongah-i Tercüme ve Neşr-i Kitab, 1974-1975, s. 607-644.

⁹⁷ Sözkonusu kaide hakkında bilgi için bkz: C - maluddin Muhammed el-Kasımî, Kavaidu'l-Tahdis, tahkik Muhammed Behcet el-Baytar, ikinci baskı, el-Kahire, Daru l-Hıyâl-Küttüb el-Arabiyye, hicri 1380 / miladi 1961, s. 170-172.

İki: Asım b Ebi el-Nucud, Kur'an'ın tanınmış karilerinden biridir ve hadiste sikadır. Bazı hadislerde hata etmiştir ama hatası rivayeti merdud görececek boyutta değildir. Ona yöneltilen en çok eleştiri, ezberinin iyi olmaması nedeniyledir. Acaba böyle bir eleştiri onun hadisini terketmeyi gerektirir mi, sahih sünnetle ve muhtelif yollarla sabit olmuş, birçok sahabenin dilinden nakledilmiş bir konuyu inkara vesile olur mu? Bu meselenin sıhhati o boyuttadır ki, hiçkimse ondan tereddüt etmemektedir. Çünkü ravileri arasında adil, doğru sözlü ve sarih lehçeli kişiler vardır.

Bu hadis başka ravilerden de nakledildiğinden, hafızasının iyi olmaması yüzünden tereddüt geçirilen kimse konusundaki hata ihtimali izale olmaktadır.⁹⁸

Yukarıda geçenler, bu hususta söz-konusu kitapta yeralan çok sayıdaki hadisin pek az miktarıdır. Bu satırların yazarı her ne kadar o hadislerden bir demet sunmaya çabalamışsa da bu makale beklenenden daha uzun tuttu. Ümidimiz odur ki elinizdeki makale kendi çapında Müslümanların birbirini tanımalarına ve yakınlaşmalarına yardımcı olur.

⁹⁸ Ahmed Şakir, Şerh-i Müsned-i Ahmed, c. 5, s. 197-198.

Bağdat'ın Düşmesinde Nasiruddin Tusî'nin ve Şiilerin Rolü Efsanesi

Dr. Resul Caferiyan

Giriş

Büyük İranlı âlim Hacı Nasiruddin Tusî'nin İslam dünyasında, bilhassa Moğollar döneminde meydana gelen bazı hadiselerdeki siyasî rolü hakkında birbirinden farklı, hatta kimi zaman birbirine karşıt görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüş farklılıkları, Nasiruddin Tusî ve siyasî tavrı hakkında yargıda bulunmayı güçleştirmektedir. Kimi araştırmacılar Nasiruddin Tusî'yi dinî maslahat karşısında siyasî menfaatleri öncelemekle suçlamış; kimileri ise onun siyasî meselelere karışmadığını ileri sürmüşlerdir. Bu araştırmacılara göre Nasiruddin Tusî, siyasî ve toplumsal etkiler yaratacak denli bir güce sahip değildi. Bu iki grubun dışında yer alan üçüncü bir grup araştırmacı, hakkında ileri sürülenlerin doğru olduğunu varsayarak Nasiruddin Tusî'nin tavrının Müslümanların maslahatına ters düşmediğini, bilakis maslahata uygun olduğunu iddia eder. Biz bu makalede bu görüşler üzerinde duracak, şüpheli konuları aydınlatmaya çalışacağız.

Bağdat'ın 656/1258 yılında Moğollar tarafından düşürülmesi, İslam tarihi açısından bir dönüm noktası kabul edildi. Bu hadise tarihte büyük bir iz bıraktı; nitekim kimi araştırmacılar İslam tarihinin, kelimenin genel ve mütedavil anlamında, 656 yılına, yani Abbasîler'in yıkılışına kadarki süreci kapsadığını ileri sürdü.

Bağdat'ın düşmesinin en önemli neticesi, Abbasî hilafetinin yıkılması ve hilafetin gayrimüslim bir imparatorluk olan İlhanlılar'ın eline geçmesidir. Bu olayla birlikte hilafet bir daha dönmek üzere İran'ın siyasî havzasının ve Yarımada ve Maverâünnehir bölgesinin dışına çıkmıştır. Bundan böyle hilafet küçük saltanatların ve emirliklerin eline geçmiştir.

Şiiler, Bağdat'ın fethi sırasında, çoğunluğu oluşturan Sünnîler karşısında hatırı sayılır bir topluluk değillerdi. İran ve Irak sakinlerinin büyük çoğunluğunu bu dönemde

Sünnîler oluşturuyordu. Harzemşah ve Abbasî ordusu genel olarak Sünnîlerden müteşekkildi. Moğollar geldiklerinde, Abbasî idarî ve askerî sistemine nüfuz eden fesat, aslında Doğu İslam topraklarında insicam ve kavmî asabiyetin olmayışı yüzünden ciddi bir mukavemetle karşılaşmadı. Bu yüzden Moğollar Abbasîleri temelden yıkmayı kolaylıkla başardı.

Bir başka deyişle İran ve Irak Şîileri bu dönemde azınlıktılar; Moğolların sel misali yıkıcı saldırıları karşısında ellerinden bir şey gelmezdi; nitekim Abbasîler ve Sünnîler de bu saldırılara engel olamadılar. Yalnızca Irak'ın önemli Şîî şehri Hille barış yolunu seçti ve İbn Tavus bu uzlaşıda aracı rolü oynadı.

Bu olayda adı geçen üç Şîî âlim vardır:

1) Alamut'ta bulunan ve Alamut'un fethedilmesinden sonra Hülagu'nun ordusuna katılıp sultana yakınlaşan Hâce Nasiruddin Tusî,

2) Abbasî halifesi Mustasım'ın veziri olan ve Bağdat'ın fethine dek hilafet makamına bağlı kalıp Nasiruddin Tusî'nin ve başkalarının aracılığıyla birkaç ay daha yaşayıp vefat eden Müeyyidüddin b. Alkamî,

3) Sakınarak da olsa Abbasî halifesine yakın duran, aynı tutumunu Moğollar döneminde de devam ettiren ve aracılık ederek Hille Şîîlerinin canını kurtaran Seyyid İbn Tavus.

Ehlisünnet'in belli bir döneme ait tarih kaynaklarında Nasiruddin Tusî'nin Moğollarla işbirliği yaptığı ve Hülagu'yu teşvik ettiği yönünde bilgiler vardır. Bunun da ötesinde İbn Alkamî'nin düşmanları ve saraydaki rakipleri o dönemde birtakım söylentiler yaydılar ve bunları kitaplarına kaydettiler. Bu söylentiler hâlâ geçerliliğini korumaktadır ve günümüzde araştırmacıların ve tarihçilerin dikkatlerini çekmektedir. Bu bağlamda İbn Alkamî'nin rolü üzerine araştırmalar yapılmış, aynı şekilde Nasiruddin Tusî hakkında incelemeler ortaya konulmuştur. Elinizdeki yazıda bu konuda ortaya konulan görüşler incelenecektir.

Haksız İthamlar

Hâce Nasiruddin Tusî'nin Alamut'un fethinden sonra Hülagu ile işbirliği yaptığı ve ilminden dolayı sultanın ilgisine mazhar olduğu görüşü sonradan ortaya atılacak suçlamalar için bir zemin oldu. Nasiruddin Tusî, Bağdat'ın fethinden sonra sultanın ilgisine mazhar olmuş ve vakıfların, ardından da rasathanenin idaresi Nasiruddin Tusî'nin gözetimine verilmişti. Bütün bunlar kırk yıl sonra, yani köprünün altından çok sular geçtikten, Şia Abbasî hilafetinin boşluğundan faydalanıp biraz güçlendikten sonra Hanbelîler gibi müfrit tarihçilerin Bağdat'ın fethinde Nasiruddin Tusî'nin kışkırtıcı bir rol üstlendiği iddiasında bulunmasına sebep oldu. Bu konudaki en ağır

suçlamalar genellikle Şîilik karşıtı olan İbn Teymiyye ve İbn Kesir gibi tarihçiler tarafından ileri sürüldü. Bu durum, tek başına, suçlamaların tarihî gerçekleri yansıtmadığını, bilakis mezhep taassuplarından kaynaklandığı gösterir.

Suçlamalar benzer ithamların, hatta daha aşırıların İbn Alkamî hakkında imal edilmesiyle birlikte daha da şiddetlendi. Çeyrek asra yakın bir süre Abbasî halifesinin vezirliğini yapan İbn Alkamî, sonraki dönemde Hülagu ile yazışmakla suçlandı ve mektuplarında Hülagu'yu Bağdat'ı fethetmeye teşvik ettiği söylendi.

Bunun da iki nedeni vardı: Birincisi, İbn Alkamî Moğolların sayısal üstünlüğünü ve savaşçı yapısını göz önünde tutarak onlarla savaşmaya karşı çıkıyor ve barış istiyordu. İkincisi, İbn Alkamî İmamî idi ve Kerh'teki Şîî mahallesine saldırıp katliam yapan Abbasî kumandanı Devatdar'ın elinden daha yeni kurtulmuştu. Bu iki nedenden ötürü daha sonraları İbn Alkamî'nin Hülagu ile mektuplaştığı ileri sürülmüştür.

Nasiruddin Tusî ve İbn Alkamî'nin dışında Irak'ın önemli Şîî âlimlerinden İbn Tavus da bu dönemde yaşamıştı ve Abbasî halifeleri Mustansır ve Mustasım ile iyi ilişkiler kurmuştur. Ancak iyi ilişkilerine rağmen Alevîlerin nakipliği gibi herhangi bir resmî görevi -tüm ısrarlara rağmen- kabul etmemiş, ancak Bağdat'ın fethinden sonra ilgi görmüş ve Alevîlerin nakipliği görevini zorla da olsa kabul etmişti. İbn Tavus, Moğolların gelişinden sonra, kendisinin de ifade ettiği üzere, kendisinin, ailesinin ve dostlarının canını korumak amacıyla Moğollarla irtibat kurdu. İbn Tavus bu irtibatı sayesinde yalnızca Hille halkı için değil çok sayıda Bağdatlı yakını için de amanname almaya muvaffak olmuştur.

İbn Tavus iki yerde bu konuda açıklama yapar:

Bu olayda adı geçen üç Şîî âlim vardır:

- 1) Alamut'ta bulunan ve Alamut'un fethedilmesinden sonra Hülagu'nun ordusuna katılıp sultana yakınlaşan Hacı Nasiruddin Tusî,
- 2) Abbasî halifesi Mustasım'ın veziri olan ve Bağdat'ın fethine dek hilafet makamına başlı kalıp Nasiruddin Tusî'nin ve başkalarının aracılığıyla birkaç ay daha yaşayıp vefat eden Müeyyüddin b. Alkamî,
- 3) Sakınarak da olsa Abbasî halifesine yakın duran, aynı tutumunu Moğollar döneminde de devam ettiren ve aracılık ederek Hille Şîîlerinin canını kurtaran Seyyid İbn Tavus.

el-İkbal'inde (s. 587) Moğolların Bağdat'a girdiği esnada kendisinin Muktediyye'de bulunduğunu, sultanın, yani Hülagu Han'ın izniyle bin kişiyle birlikte Hille'ye gittiğini ve bundan dolayı Allah'a şükrettiğini yazar. O günün (18 Muharrem 656, Cumartesi), İmam Ali'nin halk arasında bilinen hadisinde tasvir ettiği gibi, Abbasî Devleti'nin zeval günü olduğunu söyler.

Aynı eserde (s. 588) aynı yılın Safer ayının onunda Arzın Meliki Hülagu'nun karşısında hazır bulunduğu söz eder. Bu inayet sayesinde kendisi, ailesi, birçok yakını ve kardeşleri için aman alabilmiştir. İbn Tavus bu günün kendisi için bayram olduğunu ve şükürünü eda etmenin üzerine farz olduğunu ifade eder. İbn Tavus, bu ifadeleriyle torunlarının bu günün önemini bilmesini ister gibidir.

İbn Tavus-Hülagu ilişkisiyle ilgili olarak bir olaydan daha bahsedilir. İbn Tiktika şöyle yazar: "656 yılında Sultan Hülagu Bağdat'ı fethettiğinde ulemadan âdil kâfir sultanın mı, yoksa Müslüman zalim sultanın mı daha faziletli olduğunun sorulmasını ister. Daha sonra sorunun cevabını almak için ulemayı Mustansariye'de bir araya toplar. Fetvaların açıklanması zamanı geldiğinde âlimler çekimser kalırlar. Saygın ve öncelikli bir zat olan Razıyuddin Ali b. Tavus da meclistedir. Âlimlerin çekimser kaldığını görünce kâğıt kalem alır ve âdil kâfir sultanın zalim Müslüman sultandan daha faziletli olduğunu yazar. Ardından diğer ulema kendi görüşlerini bildirirler." (el-Fahri fi edebi's-sultaniyye, s. 17)

İbn Tavus el-İkbal'inin bir başka yerinde (s. 599) Batainî'nin kitabında İmam Sadık'tan (a.s) Abbasîlerin düşüşünden sonra Ehlibeyt'ten âdil bir şahsın ümmet-i Muhammed'e (s.a.a) hükümet edeceğine, ardından Kaim'in zuhur edeceğine dair bir rivayet gördüğünü yazar. (Nasıruddin Tusî-Moğollar ilişkisine dair bkz: Etan Kohlberg, Kitabhane-i İbn Tavus, s. 29-33.)

Mezhep çatışmaları ve Moğolların fetihlerinde mezhep çatışmalarından faydalanmaları

Şu hatırlatmada bulunmakla başlayalım: Moğolların İslam dünyasına saldırıları ve bu saldırıların nedenleri tarihsel açıdan açıktır. Abbasî halifesi Moğollardan Harzemşahları devirmek için Doğu'ya saldırmasını istediği tarihçilerin gözünden kaçmamıştır. Fakat bu talebin çok da önemi yoktur. Moğol saldırısının kendine has yöntemi ve nedenleri vardır ve bunlar ne Şiîlikle ne de Sünnîlikle, ne Alamut'la ne de Abbasîlerle ilişkilendirilebilir. Bu noktada karar merci ne Nasıruddin Tusî'dir ne de Cüveynî hanedanı. Nüfusu artmakta olan göçebe bir kavim uzak Doğu'dan zengin Batı Asya'ya akın etmiştir. Aynıını Selçuklular da yapmıştır; aralarındaki fark Selçukluların Müslüman olmasıdır. Akıncı Moğollar savaş, hatta siyaset usulüne aşınaydı ve yol boyunca her türlü araçtan faydalandı. Şiî, Sünnî

Moğolların İslam dünyasına saldırıları ve bu saldırıların nedenleri tarihsel açıdan açıktır. Abbasî halifesi Moğollardan Harzemşahları devirmek için Doğu'ya saldırmasını istediği tarihçilerin gözünden kaçmamıştır. Fakat bu talebin çok da önemi yoktur. Moğol saldırısının kendine has yöntemi ve nedenleri vardır ve bunlar ne Şiilikle ne de Sünnîlikle, ne Alamut'la ne de Abbasîlerle ilişkilendirilebilir.

veya sufi İranlı birçok seçkin Müslüman Moğol sarayında kabul gördü. Birçoğu da öldürüldü. Moğollar adım adım ilerledi. Bağdat'a saldırdıklarında ilk akının üzerinden kırk yıl geçiyordu. Moğollar yalnızca Bağdat'ı fethetmek niyetinde değildi; ardından Şam'ı ve Mısır'ı da almak istiyordu, ancak başarılı olamadı. Moğol saldırısının her aşaması kendine has yöntem, araca ve bahaneye sahiptir. Bunlardan biri mezhep tartışmalarıydı; elbette bunun sanıldığı gibi bir önemi yoktu. Faydalandığı asıl şey hilafet merkezi ile Harzemşahlar arasındaki tartışmaydı. Asıl can alıcı husus da buydu. Moğol tacirlere yönelik saldırı gibi başka birtakım nedenler de akınların başlangıcında önemli addedilmiştir. Ancak bütün bunlar bahane olmaktan öte bir şey değildir. Kaynaklarda Moğolların Hanefî-Şafiî, Şii-Sünnî ihtilaflarından faydalandığına dair rivayetler mevcuttur. Bu rivayetlerden ilginç bir tanesiyle Habibü's-Siyer'de karşılaşırız: "Cengiz Han'ın emri üzerine Cebe Noyan ve Sübütay Bahadır'ın Harzemşah'ın peşinden gitmesi ve İran vilayetlerinden bazılarının yağmalanması hakkında... Sübütay Tus'a gidip birçok insan öldürdü... Cebe Noyan Mazenderan'da birçok kabileyi yok etti... Rey'e doğru yola çıktı ve Sübütay ona kavuştu. O dönemde halk arasında mezhep farklılığından kaynaklanan ciddi taassuplar vardı. Bu yüzden Şafiîler Moğolların yaklaştıkları haberini aldıklarında onları karşılamaya çıktılar. Cebe ve Sübütay'ı yarısı Hanefî olan halkı öldürmeye teşvik ettiler. Onlar da önce Hanefîleri kılıçtan geçirdi, sonra da kendi vatandaşlarının kanına kast edenlerden ne gibi bir iyilik beklenir diyerek Hanefîlerin ardından Şafiîleri öldürdüler. Sübütay Rey'den Kazvin'e gitti, Cebe ise Hamedan'a doğru yola çıktı. Kum'a vardığında Sünnî halkın kıskırtmasıyla oranının halkını katletti. Sonra Hamedan'a yaklaştığında vali Mecdüddin Alauddevle Alevî ile barış imzaladı..." (Tarihu Habibü's-Siyer, c. 4, s. 33)

Dr. Şeybî ise bu bağlamda şunları yazar: “Bağdat’ın fethi, her ne kadar Türkistan’dan Irak’a dek bütün hükümetleri deviren genel Moğol istilasının bir neticesi olsa da, geçmişe dayalı Sünnî-Şiî ihtilafından dolayı suçlanan Şiiler olmuştur.”

Kitabı Tabakat-i Nasırî Şiileri suçlama konusunda başvuru kaynakları arasında yer alan Cüzcanî naklettiği bir rivayette Kazvin’in önde gelen âlimlerinin İsmailîleri öldürmesi için Mengü ile görüşüklerinden söz eder. Cüzcanî kitabının “Mülhidlerin -Allah’ın laneti üzerlerine olsun- temizlenmesi” başlıklı bölümünde şöyle yazar:

“Şehre ordu çıkarmasının ve mülhidlerin merkezi olan kalelere asker göndermesinin sebebi, Hasan Sabbah -Allah lanet etsin- zamanından beri, başından itibaren oraların mülhidlerin merkezi olmasıydı. [Hasan Sabbah] Kanunu dalalet üzere bina etmiş, Alamut Kalesi’ni kurmuştu... Kaleyi satın alıp hisarı yapmış ve kalenin imareti ve hazinesi için hesapsız mal harcamıştı. Bu hisar Kazvin şehri yakınındaki bir dağın üzerindedir. Kazvin şehri sakinleri ise Sünnet ve Cemaat kaidesi üzeredir; mezhepte pak, itikadda saftır. Mülhidlerin dalaletleri yüzünden halk daima çatışma ve savaş halindedir... Kazvinliler ile Alamut Kalesi sakinleri arasında her gün bir savaş vuku bulurdu. Bu, Cengiz Han’ın hurucuna dek böyle devam etti. Moğollar Irak’ı ve Cibal’i istila ettiklerinde, sıddık imam ve tahkik ehli âlim Kadı Şemseddin Kazvinî birkaç kez yolculuğa çıkmış, vatan özlemine tahammül ederek Mengü ile görüşmüş, mümkün olduğu şekilde ondan yardım talep etmiştir. Bir kez daha İslam memleketlerinde mülhidlerin şerri ve fesadı ortaya çıkınca yazıldığına göre Müslümanlık salâbetiyle, dinden aldığı güçle (Mengü Han’a) ağır sözler söyledi; öyle ki padişahlık gazabı ve tekebbürü Mengü Han’a musallat oldu. Kadı Şemseddin, Mengü’nün padişahlık kudretini küçümseyici sözler sarf etmişti. Mengü: ‘Kadı memleketimizde ne gibi bir aciz müşahede etmiştir de böylesi hayret verici sözler söylemektedir?’ diye sordu. Şemseddin: ‘Mülhid bir cemaatin kaleler inşa etmesi aciz göstergesi değil midir? Bu cemaatin dini İslam ve Moğol dininin hilafıdır. Sizin devletinizin zayıflamasını beklemektedirler; böyle bir şey olduğunda dağlardan incek, kalelerinden çıkacak ve Müslümanların geri kalanını yok edecekler, İslam’ın izi kalmayacak.’ Bu sözler Mengü’yü kıskırttı; emir verdi kaleleri, mülhidlerin beldelerini ve Alamut dağını...” (Tabakat-ı Nasırî, c. 2, s. 182)

Şiiilerin suçlanması

Hilafeti kaybeden ve siyasî gücün sembolü konumundaki Bağdat'ın düşmesi sebebiyle rahatsızlık duyan Ehlisünnet suçlu arayışındaydı. En yakında, kolaylıkla suçlanabilecek grup Şii rakiplerdi. Ancak bu suçlama Bağdat'ın düştüğü günlerde veya sonraki birkaç yılda dillendirilip kayıtlara geçirilmedi; bilakis olayın üzerinden onlarca yıl geçtikten sonra birdenbire Ehlisünnet kaynaklarında yeni bir bulguya yer verildi. İşte bu dönemde suç Şiiilerin üzerine atılmaya başlandı. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere suçlayanların işaret ettikleri zanlılar Nasıruddin Tusî ve Müeyyüddin b. Alkamî idi. Öte yanda ise yüzlerce Sünnî âlim ve siyasetçi Moğol sarayında görev başındaydı. Elbette Moğollar Müslüman olmadıklarından böyle bir konuda hassasiyetleri yoktu. Her halükarda Nasıruddin Tusî'nin saraydaki varlığı, başta neredeyse bütün eserlerinde bir şekilde Şia ile çatışan İbn Teymiyye olmak üzere, muhaliflerin bu suçlayıcı rivayetleri üzerlerine eklemeler yaparak nakletmelerine neden oldu.

Abbas İkbâl, Sünnî ve Şii tarihçilerin İbn Alkamî'nin ve Şiiilerin Bağdat'ın fethindeki rolüyle ilgili görüş farklılıklarını ele almış ve şöyle yazmıştır: “Müslüman müelliflere, bilhassa halifenin katledilmesinden ve Abbasîlerin dağılmasından derin rahatsızlık ve üzüntü duyan Sünnî tarihçilere göre İbn Alkamî, Şii olması hasebiyle halifenin oğlu Ebu Bekr'in Bağdat'ın Kereh mahallesindeki katliamından ve İmam Musa'nın (a.s) türbesinin yağmalanmasından dolayı üzüntü içerisindeydi ve üzüntüsü Abbasîlere yönelik kine dönüşmüştü. Bu nedenle de, neye mal olursa olsun, Hülagu'nun Bağdat'ı almasına yardım etme ve Abbasîleri kökten kazıma kararı almıştı. Bu amaçla Hülagu ve Nasıruddin Tusî'ye halifeden gizli elçiler gönderiyor, halifenin zayıfladığını ve Bağdat'ı almanın kolaylaştığını onlara duyuyordu... Şii tarihçiler ise halifenin ve ziri olan İbn Alkamî'ye böylesi suçlamaları yakıştırmaz ve bu elemli hadisenin, halifenin zayıflığının, oğlu Ebu Bekr'in zulmünün, emirler ve komutanlar arasındaki nifakın neticesi olduğunu ileri sürerler. Özellikle Hülagu'nun Bağdat fethinden kırk beş yıl sonra, hicrî 701 yılında el-Fahrî adlı tarihini kaleme alan Muhammed b. Ali b. Tabataba, Sünnîlerin İbn Alkamî'ye yönelik bu tür suçlamalarını kabul etmez ve vezirin dürüstlüğünden, emanete vefasından ve dindarlığından övgüyle söz eder.” (Tarih-i Moğol, s. 186)

Dr. Şeybî ise bu bağlamda şunları yazar: “Bağdat'ın fethi, her ne kadar Türkistan'dan Irak'a dek bütün hükümetleri deviren genel Moğol istilasının bir neticesi olsa da, geçmişe dayalı Sünnî-Şii ihtilafından dolayı suçlanan Şiiiler olmuştur.” (Teşeyyu ve Tasavvuf, s. 51)

Kadı Nurullah ve Muhammed Bâkır Hansarî'nin Bağdat'ın fethini olumlu bir gelişme olarak değerlendirmeleri

Muahhar Şiiler Bağdat'ın fethiyle ilgili olarak nadiren görüş bildirmişlerdir. Bununla birlikte Şiilerin, Masum İmamlarını (a.s) katleden ve aslında gayrimeşru addedilen zalim bir devletin yıkılmasından dolayı memnuniyet duyduklarını gösteren beyanlar vardır.

Bu konuda diğer âlimlere nispetle daha sarıh açıklamalarda bulunan Kadı Nurullah, Nasıruddin Tusî'nin Hülagu ile haremiyle irtibat kurabilecek denli işbirliği içerisinde olduğunu ve Hülagu ile Begüm'ün onun sayesinde İslam'la müşerref olduğunu söyler. Kadı Nurullah'a göre İbn Alkamî, Hacı Nasıruddin Tusî'nin padişahın nezdindeki konumundan haberdar olunca bir mektup yazmış ve onu Bağdat'ı fethetmeye teşvik etmiş ve ondan “Abbasîlerden Efendimizin (s.a.a) itretine yönelik eziyetlerinin intikamını almasını” talep etmiştir. Bunun üzerine de “Padişah, Nasıruddin Tusî'nin doğru yolu göstermesiyle, doğruluk yolunda ilerlemiştir.” (Mecalisü'l-Müminin, c. 2, s. 351)

Kadı Nurullah daha sonra Allame Hillî'den söz ederek şöyle yazar: “Müçtehidlerin önderi Şeyh Cemaleddin (r.a) Keşfü'l-Hakk adlı kitabında Hz. Ali'nin, Moğol ve Tatar istilasını, Abbasî krallığının yıkılacağını ve kralın Hülagu tarafından öldürüleceğini haber verdiğini nakletmiştir. Allame Hillî şöyle yazar: Bu yüzden Hülagu Han Bağdat'a yaklaştığında babam Şeyh Sedidüddin ve Seyyid İbn Tavus başta olmak üzere Necef, Kufe ve Hille'nin ileri gelenleri Hülagu'ya bir mektup yazıp ondan aman istediler. Bunun üzerine Hülagu onları yanına çağırdı. Amanname olmadan yanına gitmeye korktuklarından sadece babam Hülagu ile görüştü. Hülagu, bu görüşmede babama zafer alametleri ortaya çıkmadan niçin mektup yazıp aman talep ettiniz? diye sorunca babam, Hz. Ali (a.s) senin ortaya çıkacağını önceden haber vermiş, Türklerin son Abbasî halifesine galip geleceklerini, onların padişahının çıkan her kaleyi ve şehri fetheden ikbal sahibi biri olacağını bildirmiştir, dedi. Babam bu kerametli rivayeti nakletmeyi bitirince Hülagu ona tazimde ve lütufta bulunup meşhed (Necef), Kufe ve Hille halkı için ona amanname yazdı. Böylelikle mübarek türbe, Sünnîlere rağmen, istilacı Moğol ve Tatarların elinden kurtuldu.” (Mecalisü'l-Müminin, c. 2, s. 353)

Kadı Nurullah'tan önce Handmir Desturü'l-Vüzera'sında (s. 99)Devatdar komutasındaki Bağdat ordusunun Şiî Kereh mahallesine saldırısı dolayısıyla İbn Alkamî'nin Hülagu ile yazıştığına işaret etmiş, ancak bu yazışmanın Hülagu üzerinde etkili olmadığını eklemiştir.

Nasıruddin Tusî'nin Hülagu'yu kışkırtmasıyla ilgili rivayetin Habibü's-Siyer'de (c. 4, s. 106) yer almasının nedeni, o dönemde Şiî tarihçilerin bu rivayeti sıradan bir rivayet gibi nakletmelerinden kaynaklanır. “Alamutluların devletinin temeli Moğol ordusu tarafından kazanınca Hacı Nasıruddin Tusî saraydan ayrıлып Hülagu'nun hizmetine girdi ve türlü lütuflara mazhar oldu. Nasıruddin Tusî, Mustasım'ın taassuptaki aşırılığını bildiğinden Hülagu Han'ı Bağdat'a asker çıkarmaya teşvik etti.”

Kadı Nurullah'tan üç asır sonra Muhammed Bâkır Hansarî Isfahanî, Hâce Nasıruddin Tusî'nin hal tercümesinin başında, onun Hülagu ile birlikte hareket ettiğinden söz etmiş ve “memleketi ıslah etmek, fesad silsilesini kırmak, zulüm ateşini söndürmek, Abbasîleri uzaklaştırmak” için Bağdat'a geldiğini yazmıştır. (Ravzatü'l-Cennat, c. 6, s. 300-301) Hansarî kitabında bir kez daha Nasıruddin Tusî'nin Hülagu ile işbirliği yapması meselesine değinmiş ve şöyle yazmıştır: “Hülagu'yu Bağdat'ı almaya, şehirleri fethetmeye ve Mustasım'ın kökünü kazımaya teşvik eden Hâce Nasıruddin'dir. İşte bu olaydan sonra Hülagu rasathanenin Nasıruddin Tusî'ye verilmesini emretti.” (Ravzatü'l-Cennat, c. 6, s. 315-316) Sadî ise bunu şöyle ifade eder:

*Müminlerin emiri Mustasım'ın mülkünün yıkılışından dolayı,
Gök yere kan yağdırsa haklıdır.*

Gerçi Mevlana farklı düşünür:

*Bir Bağdat'ı viran etmiş olsa da
Her yerde Bağdatlar kurmuştur.
Eblehler eyvah şehri yıktı, dediler,
Âşıklar vallahi adalet getirdi, dediler.*

Nasırî tarihinde (c. 1, s. 462) Bağdat'taki Şîi-Sünnî çatışmasına ve Sünnîlerin Kereh'e saldırmasına değinmiş ve şöyle yazmıştır: “Kerehli bir Şîi olan halifenin ve ziri Müeyyidüddin İbn Alkamî, Hülagu'ya çekilen acıları anlatan bir mektup yazarak onu kıskırttı. Hakimlerin şemsi, dinin ve ümmetin yardımcısı Nasıruddin Tusî tarafından da bu konuda teşvik gören Hülagu Han Bağdat'a hareket etti.”

İran Milliyetçiliği ve Hâce Nasıruddin Tusî ile İbn Alkamî'nin suçlanması

Çağdaş İran milliyetçileri de Bağdat'ın düşmesinden hoşnut olmuş, geçmişteki Şiiilerin birçoğu gibi bunun Hâce Nasıruddin Tusî'nin eliyle gerçekleşmiş olmasından dolayı memnuniyet duymuşlardır. Ravendî şöyle yazar: “Hülagu'nun saldırısı ve Hâce Nasıruddin Tusî'nin tedbir ve talimi sayesinde beş yüz yıllık Abbasî hilafeti yıkıldı ve bu fesad ve komplo merkezi Ortadoğu siyaset sahnesinden ebediyete kadar silindi.” (Tarih-i İctimâ-i İnan, c. 4, s. 526)

Zebihullah Safa, Ravendî'den daha fazla bu mesele üzerinde durmuştur. Safa, Moğol dönemine ait kaynaklardan İbn Alkamî ile Abbasî memurları arasındaki ihtilaf-lara dair rivayetleri nakleder ve ardından “Moğollarla İşbirliği” başlığı altında şunları yazar: “Kanaatimce o dönemde İnan ve Irak Şiiileri Sünnî taassubun son kalesi olan Abbasîleri ortadan kaldırmak için Moğolların kudretinden faydalanma noktasında ittifak ettiler.” Devamında ekler: “Aralarında iki ünlü muktedir zat, yani İbn Alkamî ve

Nasıruddin Tusî, Hülagu'nun İran'da konakladığı ve Bağdat'a saldırı için hazırlık gördüğü sırada çok güçlüydüler. Hülagu Han'a hem Abbasî hilafetini devirmede yol gösterici oldular, hem de ona halifeyi ve ailesini öldürmeyi sıradan bir şeymiş gibi gösterdiler. Böylelikle hem Bağdat'ı düşmesinin ardından ellerine almış oldular, hem de Hülagu'dan izin alarak orayı mamur edip İslamî vakıfları idarelerine aldılar.” (Tarih-i Edebiyat der İran, c. 3, s. 139)

Burada dikkat edilmesi gereken şey, Safa'nın düşüncesini Kadı Nurullah'ın sözleri üzerine bina ettiği. Kadı Nurullah'ın üç asır sonra, Şîî-Sünnî çatışmasının yoğun olarak yaşandığı bir dönemde yaşadığını ve Bağdat'ın düşmesini tek bir boyuttan değerlendirdiğini unutmamak gerekir.

Bağdat'ın düşmesinde Nasıruddin Tusî'nin rolü üzerine kaynakların görüş birliği içerisinde olduklarını yazan Şirin Beyanî'nin ise bu konudaki kaynakları mutaassıp Sünnî müelliflerdir.

Şarkiyatçılar ve Şiilerin rolü

Bağdat'ın Düşmesi ve Irak'ta Moğol Hâkimiyeti (Meşhed, 1989) kitabının yazarı Rasheed Bağdat'ın sukutu ve Şiilerin ve Sünnîlerin eskiye dayanan tartışmaları hakkında ayrıntılı bilgiler vermiş olmasına karşın Şiilerin Moğollarla işbirliği yaptıklarını yazmaz.

Bertold Spuler ise İran'da Moğol Hâkimiyeti Tarihi adlı kitabında Hülagu'nun Bağdat fethini ele alırken bu fetihle Şiilerin herhangi bir rolü olduğuna değinmez; sadece halifenin bazı yakınlarının liyakatsiz olduğuna, bir başka deyişle İbn Alkamî'nin ihanetine ve mektuplarına temas eder. Bununla birlikte Hülagu'nun İbn Alkamî'nin yönlendirmelerine teveccüh etmediğini vurgular. (bkz: Tarih-i Moğol der İran, s. 55) Spuler, Bağdat fethinden sonraki süreçte Hâce Nasıruddin Tusî'nin Şiiler ile devlet arasındaki aracı rolüne işaret eder ve şöyle yazar: “Hülagu hükümeti zamanında ünlü âlim Nasıruddin Tusî padişah ile Şiiler arasında aracı rol üstlendi. Bu dostane ilişkiler neticesinde nüfusunun çoğunluğu Şîî olan Hille şehri hicrî 658 yılında Hülagu'ya teslim oldu. Yine bu iyi ilişkiler sayesinde padişah Şiilerin kutsal mekânlarının her türlü saldırıdan amanda kalması yönünde emir verdi ve böylece Şîî âlimlerin faaliyet göstermesi için uygun zemin hazırlandı. Daha önce Sünnîler tarafından müsadere edilen Şîî vakıflar asıl sahiplerine geri verildi.” (s. 245)

Sâidî ve İbn Alkamî müdafaası

Moğolların Bağdat fethinde Şiilerin rolü tartışması günümüze kadar devam etti ve kimi araştırmacıların bütün mesailerini sarf ettikleri ayrı bir araştırma konusu halini

Bertold Spuler ise İran'da Moğol Hâkimiyeti Tarihi adlı kitabında Hülagu'nun Bağdat fethini ele alırken bu fetihde Şiilerin herhangi bir rolü olduğuna değinmez; sadece halifenin bazı yakınlarının liyakatsiz olduğuna, bir başka deyişle İbn Alkamî'nin ihanetine ve mektuplarına temas eder. Bununla birlikte Hülagu'nun İbn Alkamî'nin yönlendirmelerine teveccüh etmediğini vurgular.

aldı. Bu araştırmacıardan bir tanesi 1972 yılında Müeyyidüddin İbn Alkamî ve Esraru Sukuti'l-Devleti'l-Abbasiyye adlı kitabını yayımlayan Iraklı Muhammed eş-Şeyh Hüseyin es-Sâidî'dir. Sâidî Bağdat'ın fethiyle ilgili bilgi veren kaynakları sınıflandırmış ve dönemin kaynaklarının İbn Alkamî ile Abbasî halifesi arasındaki dostluktan söz ettiğini, kaynaklarda İbn Alkamî'nin Moğollarla dostane ilişkiler kurduğuna dair bir bilginin olmadığını yazmıştır. Söz konusu kitap her ne kadar Nasıruddin Tusî ile ilgili olmasa da İbn Alkamî'nin Şîî olmasından dolayı Şiilerin Moğollarla işbirliği yaptığı suçlaması hakkında güzel bir eleştiridir.

Abdülhadi Hairî ve Hâce Nasıruddin Tusî müdafaası

Dr. Hairî'nin "Nasıruddin Tusî'nin Moğollar'ın Bağdat Akınında Rolü Var mıydı?" başlıklı makalesi (bkz: Âya Hâce Nasıruddin Tusî der Yureş-i Moğolân be Bağdad Nakşî Daşte est?, Neşriyye-i Danişgâh-i Edebiyyat-i Meşhed, Yıl: 17, şemsî 1363, s. 479-502) tarihçilik açısından metodolojisi olan bir çalışmadır. Dr. Hairî'nin izlediği metot, Sâidî'nin İbn Alkamî'yi incelediği kitabında izlediği metoda benzer; fakat daha düzenlidir ve konuyu odak noktası olan Nasıruddin Tusî etrafında ele alır.

Bu satırların yazarı Nasıruddin Tusî ve İbn Alkamî hakkında iki uzun yazı kaleme almıştır ve bu yazılar İran'da Şîîliğin Tarihi (Tarih-i Teşeyyu der İran) adlı kitapta yayımlanmıştır. Bu iki yazıda Dr. Hairî'nin tarihçi metodu esas alınmış ve kaynaklar daha da genişletilmiştir. Makalelerde Irak hakkında yazılan Arapça kaynaklar dikkate alınmış ve Nasıruddin Tusî hakkında kaynaklarda yer alan bilgiler karşılaştırılmalı olarak incelenmiştir. Yapılan bu karşılaştırma neticesinde söz konusu suçlamanın zaman içerisinde, olaydan onlarca yıl sonra telif edilen kaynaklarda gündeme getirildiği görülmüştür. (Tarih-i Teşeyyu der İran, s. 639-665)

Hasan el-Emin ve Nasıruddin Tusî

Merhum Seyyid Muhsin Emin'in oğlu Hasan el-Emin Moğollar, Nasıruddin Tusî ve İsmailiye konuları üzerinde yoğunlaşmıştır. Önce Cengiz ve Hülagu dönemlerini incelediği el-Guzzu'l-Moğolî li-Biladi'l-İslamiyye min Bağdat ila Ayni Calut (Beytur, 1983) kitabını, ardından Moğolların inanç dünyasını incelediği el-Moğol Beynu'l-Vesniyye ve'n-Nasraniyye ve'l-İslam (Beytur, 1993) adlı kitabını yayımlamıştır. Bizim ele aldığımız konuda yazdığı kitabının başlığı ise el-İsmailiyyun ve'l-Moğol ve Nasıruddin et-Tusî'dir (Kum 1997). Bu kitapta el-Emin, Nasıruddin Tusî'yi müdafaa etmiş, özellikle İbn Teymiyye'nin suçlamalarını çürütecek bilgiler sunmaya çalışmıştır. Nasıruddin Tusî'nin büyük hizmetlerinden, âlimleri ve bilginleri korumaya yönelik faaliyetlerinden söz etmiş, Moğollar üzerindeki etkisi üzerinde durmuş ve bu konulara ilgisiz kaldığı gerekçesiyle İbn Teymiyye'ye ağır eleştirilerde bulunmuştur. el-Emin ilk kitabında da bu konuya temas etmiş, İbn Alkamî ve Nasıruddin Tusî'yi kitabın ayrı bölümlerinde incelemiş (s. 89-106, s. 106-160) ve onların Moğollarla işbirliği yaptıkları suçlamalarını çürütmüştür. Bu kitapta dikkat çeken bir başka husus, Arap dünyasının tanınmış araştırmacılarının İslam dünyası taassup ateşiyle kavrulmadan önce Nasıruddin Tusî'nin İslamî ilimleri ve Müslüman âlimleri korumaya yönelik verdiği mücadeleye dair itiraflarıdır. Arap araştırmacılar Moğolların Ayni Calut'ta yenilgiye uğramadıklarını, aslında onların asıl yenilgisinin kalplerinin fethedilip İslam'ı kabul etmeleriyle gerçekleştiğini itiraf etmişlerdir. (el-İsmailiyyun, s. 47) el-Emin ayrıca birçok Sünnî emirin ve kadının Moğolları Bağdat fethine teşvik ettiklerini gösteren çok sayıda belge sunar.

Sad el-Gamidî ve Nasıruddin Tusî ve İbn Alkamî müdafaası

Riyad'daki Kral Suud Üniversitesi'nde tarih profesörü olan Sad b. Huzeyfe el-Gamidî, üçüncü baskısı 2004 yılında yayımlanan Sukutu'l-Devleti'l-Abbasiyye ve Devru'ş-Şia beyne'l-Hakikat ve'l-Evham adında bir kitap yazmıştır. Kitabın ana konusu Bağdat'ın Moğollar tarafından fethedilmesinin nedenleridir. el-Gamidî'ye göre Abbasî hilafetinin yıkılmasının asıl nedeni devlet içerisinde ortaya çıkan gerilemedir. Abbasî Devleti'ni yıkılışa götüren de işte bu gerilemedir. (bkz. s. 17) el-Gamidî Moğolların İslam ülkelerinde yaptıkları savaşlar hakkında geniş bilgiler verdikten sonra Irak'ın ve Bağdat'ın sukutu meselesi üzerinde durur. Kitabın sonlarına doğru Bağdat'ın düşmesinde Şiilerin rolü konusuna girer (s. 330 vd.)

Sünnî kaynaklarda Şiilerin Moğollarla işbirliği yapmakla suçlandığını hatırlatan el-Gamidî şunları yazar: “Modern kaynaklarda da aynı suçlamalar dile getirilmektedir. Ancak şu soruyu sormak gerekir: Acaba Hülagu'nun Sünnî Müslümanlara karşı Şiî Müslümanların desteğine mi ihtiyaç duymaktaydı? Gerçek şu ki Moğol güçleri otuz sekiz yıl boyunca Abbasî topraklarına saldırmış, Bauka, Hankin ve Samirra'ya kadar

varmışlardı. Önceki bölümlerde Abbasîlerin ne kadar büyük bir zaaf içerisinde olduklarından söz etmiştik. Şîî olsun Sünnî olsun Hille sakinleri Moğollarla görüştiler. Teslim olmaktan başka bir çareleri olmadığını bilincindeydiler. Böyle yapmasalardı öldürülmeyi ve yok olmayı göze almaları gerekecekti. Nitekim binlerce Iraklı öldürülmüştü. Ayrıca kardeşi Mengü Han Hülagu'ya Bağdat'ı tasarrufu altına almasını emretmişti. Dolayısıyla Hülagu'nun Sünnî veya Şîî kimsenin yardımına ihtiyacı yoktu. Abbasîlere saldırmak için kimsenin tavsiyesine veya kıskırtmasına, ezcümle Şiiilerin yol göstericiliğine ihtiyacı yoktu. Hülagu bu tür tavsiyelere itimat etseydi kendisine tavsiyede bulunanın itikadî mezhebini kabul ederdi. Oysa onlar Allah'ın Cengiz Han'ı ve hanedanını yönetici olarak seçtiğine inanıyorlardı. Her halükarda kanaatimizce bu Müslüman fırkanın (Şia'nın) Abbasî hilafetinin yıkılmasında rol üstlendiklerini gösteren deliller yoktur diyemsek de onların Bağdat'ı savunmada işbirliği yapmadıklarını gösteren deliller de yoktur. Ayrıca Moğollar Bağdat'a girdikten sonra şehrin bütün mahallelerine saldırdılar ve mezhep farklılıklarına teveccüh etmeden herkesi öldürdüler." (s. 332-333)

el-Gamidî, İbn Alkamî'nin rolü hakkında söylenenleri ele almış ve Şiiiler ile Sünnîler arasındaki düşmanlığa değinerek nakledilen rivayetlerin bu düşmanlığın bir neticesi olduğu sonucuna varmıştır. Ona göre muahhar tarihçiler birer ikişer cümle ekleyerek tartışmayı alevlendirmişlerdir. Daha sonra Şiiilerin suçlandığı rivayetleri tek tek nakletmiş ve tenkit etmiştir. el-Gamidî'ye göre İbn Alkamî'nin Moğollarla yazıştığına dair rivayetler asılsızdır; çünkü bu rivayetler olaydan onlarca yıl sonra yaşamış Sünnî tarihçilerce nakledilmiştir. (s. 336)

Yazarın Şiiilerin Moğollarla işbirliği yaptığına dair rivayetleri nakleden kaynaklar hakkında dikkat çektiği bir husus, bu kaynakların birbirlerinden ilavelerle alıntı yaptıklarıdır. Bunlar tarihî gerçekler olmaktan çok bir avuç dedikodudur. Yazar bu rivayetlerin nakledildiği kaynakları listelemiş ve müelliflerin o dönemde Mısır'da yaşayan Hıristiyan el-Amid'in vezir İbn Alkamî'nin Moğollarla işbirliği yaptığına dair rivayetini

Modern kaynaklarda da aynı suçlamalar dile getirilmektedir. Ancak şu soruyu sormak gerekir: Acaba Hülagu'nun Sünnî Müslümanlara karşı Şîî Müslümanların desteğine mi ihtiyaç duymaktaydı? Gerçek şu ki Moğol güçleri otuz sekiz yıl boyunca Abbasî topraklarına saldırmış, Bauka, Hankin ve Samirra'ya kadar varmışlardı.

naklettiklerini yazmıştır. el-Gamidî şöyle yazar: “el-Amid duyduğu dedikoduları nakletmiştir. Nakillerinde ‘denilir ki’ ifadesini kullanması da bunun göstergesidir.”

el-Gamidî’ye göre bu konuda çalışan şarkiyatçılar da bu tür kaynakların etkisinde kalmışlardır. Bununla birlikte İbn Tiktika gibi bazı tarihçiler İbn Alkamî’yi müdafaa edip suçlamaları inkâr etmişlerdir. Yazar, bu tür araştırmalarda gerçeğe ulaşmak için mezhep taassubundan uzak durulması gerektiğinin altını çizmiştir. Ona göre başta Cüzcanî olmak üzere İbn Alkamî’yi suçlayan tarihçiler mutaassıp Sünnî tarihçilerdir. (s. 342)

Ayrıca suçlama rivayetleri Iraklı tarihçilerce nakledilmemiştir; bu rivayetler hep Irak dışında yazılan kaynaklarda yer almaktadır. Mesela Cüzcanî İranlı’dır ve olay vuku bulduğunda Delhi’de ikamet etmektedir.

Öte yandan saldırı emrini veren Mehgü Han’dır. Dolayısıyla saldırının hükümette görevli olan biriyle ilgisi yoktur.

Moğollar Müslüman olmadıkları, dolayısıyla Sünnî ve Şîî Müslümanlar arasında herhangi bir ayrım gözetmedikleri ise bir başka husustur. Nitekim Moğollar Bağdat’a girdiklerinde Şîî ve Sünnî ayırmaksızın katliam yaptılar.

Son olarak Moğolların gücünü bilen vezirin Abbasî halifesine Hülagu’ya teslim olmasını tavsiye etmesi çok doğaldır. Karşı tarafta ise Moğollara karşı konulmasını isteyen Devatdar vardı ve vezir hakkındaki dedikoduların kaynağı da oydu. Suçlayıcı rivayetleri ortaya çıkaran ve bu rivayetlerin kaynaklarda yer almasını sağlayan Şîî düşmanlarının eline düşen Devatdar’dır. (s. 347)

Bugün, olayın üzerinden 778 yıl geçmişken bir kez daha konuyla ilgili kitap ve makaleleri tarasanız, hatta internette “Bağdat’ın düşüşü” kelimesini ararsanız birbirine benzer iki olayla karşılaşacaksınız: İlki Bağdat’ın hicrî 656 yılında Moğollar tarafından düşürülmesi, ikincisi 2003 yılında Amerika tarafından işgali. Bu iki olay arasında birçok benzerlik vardır. Bu benzerliklerden bir tanesi, genellikle Şîîliğin mutaassıp karşıtları tarafından dillendirilen Şîîlerin saldırganlarla işbirliği yaptığı suçlamasıdır. İşin ilginç yanı her iki olayda da suçlamalar yalan ve asılsızdır. Her iki olayda da Bağdat Sünnîciliğin yaygın olduğu dönemde düşürülmüştür. Ayrıca her iki olayda da devletin uyguladığı zulüm ülkeyi halk himayesinden yoksun bırakmıştır. Üstelik her iki olayda da yağmacı ve saldırgan düşman, ister Şîî biçimiyle olsun ister Sünnî, İslam’ı hiçbir şekilde kabul etmemektedir. Şehre ve ülkeye bir kâfir olarak, salt siyasî ve ekonomik nedenlerle saldırmıştır.

Kaynaklar

Âya Nasıruddin Tusî der Yureş-i Moğolân ve Bağdad Nakşî Daşte est? Pejuheşî ez Didgâh-i Tarih-nigarî (Neşriyye-i Danişkede-i Edebiyyat-ğî Meşhed, Yıl: 17, şemsî 1363, s. 479-502)

Etan Kohlberg, Kitabhane-i İbn Tavus, çev. Ali Kuli Kuraî-Resul Caferiyan, Maraşi Kütüphanesi Yayınları

Gıyasüddin b. Hümamüddin Handmir, Desturü'l-Vüzera

Hasan el-Emin, İsmailiyyun ve'l-Moğol ve Nasıruddin Tusî, Müessesetü'l-Gadir

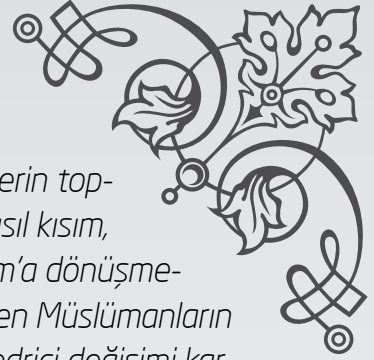
Muhammed Bâkır Musevî Isfahanî Hansarî, Ravzatü'l-Cennat, İsmailiyan Yayınları

Murteza Ravendî, Tarih-i İçtimaî-i İnan, Negah Yayınları

Resul Caferiyan, Tarih-i Teşeyyu der İnan, İlim Yayınları

Sad b. Huzeyfe el-Gamidî, Sukutu Devleti'l-Abbasiyye ve Duru'ş-Şia beyne'l-Hakikat ve'l-Evham, Daru İbn Huzeyfe

Şirin Beyanî, Din ve Devlet der İnan-i Ahd-i Moğol, Merkez-i Neşr-i Danişgâhî

Müslüman Mısır'da Kıptilerin toplumsal değişimine dair asıl kısım, dinlerinin Hıristiyanlıktan İslam'a dönüşmesiyle ilgilidir. Bu kesimin çoğunlukken Müslümanların hakimiyeti altında azınlığa doğru tedrici değişimi karmaşık bir süreçtir. Çünkü Müslümanlar Kıptileri sürek değil, bilakis onların dinini değiştirerek bu ülkede çoğunluk haline geldiler.

El-Hakim Fatımi ve Kıpti Zımmiler

Kıptilerin İslam'ı kabul etmeleri ve irtidatları üzerine bir inceleme

Doç. Dr. Masumali Pençe, Doç. Dr. Muhammedali Kazım Bigi, Prof. Dr. Hadi Alimzade

Özet

Müslüman Araplar eliyle fethe edilmiş ülkelerde İslam'a girilmesi olgusu, İslam tarihi araştırmaları içinde kapalı ve tartışmalı mevzular cümlesindedir. Müslüman Mısır'da Kıptilerin toplumsal değişimine dair asıl kısım, dinlerinin Hıristiyanlıktan İslam'a dönüşmesiyle ilgilidir. Bu kesimin çoğunlukken Müslümanların hakimiyeti altında azınlığa doğru tedrici değişimi karmaşık bir süreçtir. Çünkü Müslümanlar Kıptileri sürerek değil, bilakis onların dinini değiştirerek bu ülkede çoğunluk haline geldiler. El-Hakim Biemrillah Fatımi'nin hilafet dönemi, çok sayıda Kıpti Hıristiyan'ın din değiştirip İslam'a girdiğine tanık oldu. Kıptilerin bu dönemde İslam'a girmesinin kökeni, halife tarafından Kıpti topluma dayatılan siyasi, toplumsal ve dini baskılar ve sınırlamalardadır. Buna rağmen Kıptilerin İslam'ı kabul süreci tamamlanmamıştır. Çünkü din değiştirme mecburiyeti kalktıktan sonra Kıptilerin birçoğu Müs-

lümanlıktan vazgeçti ve Hıristiyanlığa geri döndü.

Mısır'da Fatımiler hakimiyetinin iki yüz yılı (hicri 358-568) Kıpti toplumu için nispeten sükunet, özgürlük ve istikrar içinde geçti. Her ne kadar tarih kaynaklarında bu toplumun yaşamı ve faaliyetlerine, Müslümanlarla ve Fatımi devletiyle ilişkilerine dair epeyce malumat kaydedilmişse de, ister tebliğ yoluyla, ister zorla olsun Kıptilerin yaygın din değiştirmesi için aşıkâr ve örgütlü bir çaba gözlemlenmemektedir (Gellens, 3/939). Teorik açıdan dünyadaki herkesin İslam'a inması İslam Peygamberi'nin (s) idealiydi. Ama onun siretine ve Müslüman halifelerin çoğuna bakıldığında Müslüman olmayanların İslam'a girmesi için doğrudan hiçbir zorlama ve mecbur tutma söz konusu olmamıştır. İslam tarihi boyunca Müslüman olmayanların, Müslüman egemenlerin doğrudan baskısı altında çaresizlik içinde İslam'a kabul etmek zorunda kaldıkları durumlar nadirdir. Bu meyanda tarihte sadece birkaç kere buna rastlandığı

anlatılır. El-Hakim Fatımi de (hicri 386-411) bunlardan biridir. Fakat bunu İslam'ın ve Müslüman ekseriyetin hesabına yazmak gerekir. Bu değerlendirme bazı Hıristiyan yazarlar tarafından da teyit edilmiştir. Mesela Arap Hıristiyanı çağdaş yazar Corci Zeydan (vefatı 1914), apaçık ve insafılı bir değerlendirmede el-Hakim Fatımi hakkında şöyle yazar: "... Belki de tüm İslam medeniyeti döneminde Hıristiyanlara karşı en zalim Müslüman hükümdardı. Fakat bu zulüm ve eziyetinin İslam medeniyetinden kaynaklandığı söylenemez. Çünkü deli ve cahil bir adam bunu kendi kafasına göre yaptı (Zeydan, 769). Bu araştırmada Kıptilerin bu dönemde neden İslam'a girdikleri ve nasıl irtidat ettikleri ve bunun sonuçları incelenecektir.

Ortam: el-Hakim ve Kıptiler

El-Hakim'in dönemi zımmiler için baskı ve kısıtlamalarla geçti. Bu sıkıştırmalar dört alanda Kıptileri hedef aldı: 1) Elitlerin/Divan üyelerinin azli ve katli, 2) Kiliselerin ve manastırların tahribi, 3) Giyimde kısıtlamalar, 4) İbadet ve merasim düzenlemede kısıtlamalar.

Makrizi, Patrik Zeharis/Zeharya dönemini (Altmış dördüncü patrik, hicri 393-421

patriklik dönemi) anlatırken Hıristiyanların yakasına yapışan eşi benzeri görülmemiş güçlüklerden bahsedip bu güçlüklerin sebeplerini ve kökenlerini zikreder:

"Birçoğu devlet işlerinde o kadar yükseldi ki vezirliğe kadar ulaşabildiler. Durumlarındaki gelişmişlik ve mallarındaki çoklukla övünüyor ve küstahlığı abartıyorlardı. Müslümanlara zarar verme ve hileler kurmada epey ileri gittiler. Bunun üzerine, gazabı sırasında kendini kaybeden el-Hakim onlara öfkelenildi ve bu zamanda vezirlik seviyesinde konum elde etmiş olan İsa b. Nasturi Nasrani'yi tutuklayıp boynunu vurdu (Makrizi, *Hitat*, 4/1007) İbn Nasturi'nin katledilmesi el-Hakim'in hilafetinin ikinci yılında (hicri 378) vuku buldu (Antaki 238; Makrizi, *İttiaz*, 2/6; diğer yerler için bkz: Makrizi, a.g.e., 2/14-18, 44, 26, 81, 84, 76-85; Antaki, 280, 286).

el-Hakim döneminde kiliselerin tahribine ilişkin ilk bilgiler,

Hakim'in Raşide camisini önceden kilise bulunan bir yere yapma emrini verdiği hicri 392 veya 393 yılına kadar gitmektedir (Makrizi, a.g.e., 2/44; Neviri, 28/176-177). Hicri 394'te, bu camiye komşu, biri Yakubilere, diğeri ise Nasturilere ait diğer iki kiliseyi yıktırdı (Aynı yer, Makrizi, a.g.e., 2/48; İbn Eybek Devadari, 6/270).

El-Hakim'in dönemi zımmiler için baskı ve kısıtlamalarla geçti. Bu sıkıştırmalar dört alanda Kıptileri hedef aldı:

- 1) Elitlerin/Divan üyelerinin azli ve katli,*
- 2) Kiliselerin ve manastırların tahribi,*
- 3) Giyimde kısıtlamalar,*
- 4) İbadet ve merasim düzenlemede kısıtlamalar.*

Bu macera hicri 403'e kadar devam etti. Bu yıllar boyunca Mısır'ın her yanında, hatta Dımeşk ve Beytülmağdis'de çok sayıda kilise ve manastır yıkıldı (yıkılan bu kilise ve manastırların isimleri için bkz: Antaki, 279, 282-283, 297-299; Makrizi, *İttiaz*, 2/44, 48, 79, 81, Hitat, 4/1008; Ebu Salih Ermeni, 63, 131). Bazı yerlerde kiliseleri yıkmakla kalmadı, Antaki'nin rivayetine göre (279), Fustat'ta Meryem el-Kantara kilisesini yıktıktan sonra zenciler, köleler ve ayak takımı işi, kilise etrafında bulunan kabirleri tahribe ve yağmalamaya kadar vardırırdı (bkz: aynı yazar, 283). Benzer bir rivayette Ebu Salih Ermeni (63) Ebstallin kilisesi yıkılırken kitlelerin ölümlerin tabutlarını kırıdığına değinir. Hıristiyan toplum için en büyük facia kilise ve manastırlara ait vakıfların ve emlakın müsaderesiydi. Bu arazilerin çoğu ikta olarak askerler arasında taksim edildi (Örnek olarak bkz: Antaki, 298, 280, 276; Makrizi, *İttiaz*, 2/94, 95).

Zimmilerin giyim türü babında da kısıtlamalar uygulanıyordu. Hicri 395 senesinde el-Hakim, zimmilerin ğıyar giymesi, zünnar bağlaması ve siyah sarık sarması talimatını verdi (Makrizi, *İttiaz*, 2/53; Antaki, 256). Makrizi'nin rivayetine göre (aynı yer) gasıp Abbasilerin şıarı olan siyah renk bu nedenle seçilmiştir. Ama görünüşe bakılırsa bu emir o kadar da ciddiye alınmadı. Çünkü defalarca yenilendi. O kadar ki hicri 399'un Safer ayında söz konusu kararları icranın lüzumu ve buna aykırı davranışların uyarılması vurgulanıyordu (Makrizi, a.g.e., 2/76). Aynı yıl Mısırlı zimmi toplumu başka kısıtlamaları da tecrübe etti: Hamamlarda Müslümanların

Müslüman olmayanlardan ayırt edilebilmesi için Hıristiyanlar boyunlarına haç, Yahudiler de çan asacaklardı (Antaki, 278; İbn Said 53). Bu kararların uygulanmasında karşılaşılan güçlük, hicri 400 ve 401 yıllarında zirveye ulaştı. Özellikle zünnarların ve sarıkların kesinlikle siyah renkte olması ve başka hiçbir rengi içermemesi vurgulanıyordu (Makrizi, *İttiaz*, 2/81, 85; Antaki, 289). Burada hedef, Müslüman olmayanların Müslümanlardan tamamen ayrılmasıydı. Hicri 403 yılında ehl-i zimmet için daha fazla kısıtlamalar getiren yeni bir ferman yayınlandı. Bu defa önceki kararlara ilaveten zimmilerin hamamlarının Müslümanlarınkinden ayrılması gerektiği vurgulanıyordu. Bu fermana göre artık boyuna tahta haç takmak sadece hamamla sınırlanmıyordu. Aynı şekilde Müslümanların zimmilerden ayrılması için el-Hakim tarafından başka bir emir daha yayınlandı. Şimdi de zimmileri ata binmekten men ediyor ve onları ahşap palanlı katra binmeye mecbur ediyordu (Antaki, 295; Makrizi, a.g.e., 2/93-94; İbn Said, 52-53; İbn Hammad, 83-84).

El-Hakim bazı merasimlerin düzenlenmesinde de Hıristiyanlara kısıtlamalar getirmişti. Mesela 398 yılının Recep ayında, resmi bayram olarak kutlanan Şe-anin bayramında¹ Hıristiyanları kiliseleri süslemekten menetti. Bu fermana itaatsizlik, bir grup Hıristiyanın tutuklanmasına, kiliselerden süslerin toplanmasına ve haçların ateşe verilmesine yolaçmıştı. Hatırlatmak gerekir ki bu emir diğer şehirlere de tebliğ edilmişti (Makrizi, a.g.e., 2/71; Antaki, 275-276). Bu siyaset sonraki yıllarda

¹ Paskalyadan önceki pazar (Çev.)

Kıptilerin el-Hakim'in kısıtlama ve baskılarına tepkisi pasif bir tepkiydi. Önlerinde iki yol vardı: İslam'ı kabul etmek veya Bizans topraklarına göçetmek. Pek çoğu birinci yolu seçti. Hicri 403 yılında Hıristiyan tarihçi Antaki'nin rivayetine göre "Çok sayıda üst düzey kâtip ve mutasarrıf ve bunların dışındakiler Hıristiyanlıktan İslam'a geçtiler, halk kitleleri de onları takip etti. Yahudilerden bir topluluk da İslam'ı kabul etti."
(Antaki, 297)

da devam etti. Hicri 400 veya 401'de Nil sahilinde vaftiz bayramının kutlanması ve ona özgü merasimlerin icrası yasaklandı (Aynı yazar, 281-282; Makrizi, *İttiaz*, 2/86). Hicri 402'de de Hıristiyanların kutsal haç bayramı yasaklandı (Aynı yazar, 2/98).

Kıptilerin İslam'a girmesi

Kıptilerin el-Hakim'in kısıtlama ve baskılarına tepkisi pasif bir tepkiydi. Önlerinde iki yol vardı: İslam'ı kabul etmek veya Bizans topraklarına göçetmek. Pek çoğu birinci yolu seçti. Hicri 403 yılında Hıristiyan tarihçi Antaki'nin rivayetine göre "Çok sayıda üst düzey kâtip ve mutasarrıf ve bunların dışındakiler Hıristiyanlıktan İslam'a geçtiler, halk kitleleri de onları takip etti. Yahudilerden bir topluluk da İslam'ı kabul etti." (Antaki, 297). Makrizi'nin rivayetine göre o dönemde bir grup Hıristiyan kâtip ve başkaları İslam'a girdi (Makrizi, *İttiaz*, 2/94).

Ama el-Hakim devresinde Mısır Hıristiyanlarının sorunu bununla bitmedi. Kendi dinlerinde kalan ve İslam'a girmeyen bu kesime yönelik baskılar ve çıkartılan güçlükler daha da arttı. Ölümle tehdide ilaveten, gizlenmiş durumdaki kâtip ve mutasarrıflardan bir grubun evleri yağmalandı ve malları müsadere edildi. Antaki'nin rivayetine göre bu, "Çoğunun İslam'a girmesine, diğer bir kısmının da onları izleyip katılmasına ve geriye birkaç kişiden başka kimsenin kalmamasına yolaçtı." (Antaki, aynı yer). Makrizi'nin rivayetine göre (aynı yer), "Onlara yönelik baskı arttığından birçoğu İslam'a girmiş gibi göründü."

Yazar, bir başka yerde (*Hitat*, 4/1009) şöyle der: “Bu hadiselerde Hıristiyanların çoğu İslam’a girdi.” Hıristiyan tarihçi İbn İbri de şöyle yazar: “El-Hakim ehl-i zimmetin tamamının Müslüman olması veya emniyetli bir yere gitmesi emrini verdi... Mecburen çoğu Müslüman oldu.” (İbn İbri, 251, yine bkz: İbn Esir, 9/317). Görünüşe bakılırsa bu süreç ya sadece başkentte yaşanıyordu veya diğer şehirlerde din değiştirme nadiren gerçekleşiyordu. Çünkü böyle olmasa kaynaklarda buna değinilirdi. Bu bir yana İslam’a girenlerin net sayısı hakkında elde istatistik yoktur. Ayrıca bu yeni dindarların kabul ettiği mezheple ilgili olarak önemli soru, onların, Fatimi hakimiyetin mezhebini mi, yani İsmailiye’yi mi, yoksa Mısırlı Müslümanların çoğunluk mezhebi olan Sünniliği mi seçtikleridir. Maslahat düşünerek ve fayda umarak İsmailiye’yi seçtiklerine hükmedilse bile ne yazık ki bu sahadaki kaynaklarda bu yönde hiçbir bilgi yoktur.

Sonuç: İrtidat

Acaba el-Hakim döneminde gerçekleşmiş din değiştirmeler, gerçekten, bilgiye dayalı ve gönüllü din değiştirmeler miydi? Acaba yeni Kıpti Müslümanlar İslam’ın ahkam ve şiarlarına uymaya kendilerini mecbur hissediyorlar mıydı? Kaynakların bu sorulara cevabı olumsuzdur.

Din değiştirip İslam’a girmeyi tarif ederken kabul etme, itaat ve teslim manasında “esleme” fiili kullanılmaktadır. Bu yüzden İslam’a girmek, Allah karşısında teslim olmak ve ona itaat etmek demektir. Her ne kadar “şehadet” din değiştirip İslam’a

girmeyi aleni ifade için gerekli şartsa da (İzzeti, 97-101; Bolt, 37), yeterli şart değildir. Esasen din değiştirmek, dini inançlar, şiarlar ve ibadetlerin tümünün başka bir bütünle yer değiştirmesi, birinin diğerinin yerini almasıdır. Kimisi değişimi bireylerin itikat, davranış ve bağlılıklarında ani ve radikal değişiklik yaşamasıyla sınırlandırır. Başkaları ise şahsın hayatı boyunca meydana gelecek tedrici bir şey olarak kabul eder (Rambo, “Conversion”, *Encyclopedia of Religion*, 4/7). Öte yandan, premodern toplumlarda dinin yalnızca maksat olmadığına, bilakis kimlik, kanun ve aslında bir yaşam tarzı olduğuna dikkat edilmelidir. Dolayısıyla din değiştirmekle yaşam tarzı da değişmekte ve böyle bir değişimi, isim ve giysiden, evlilik, boşanma, verasetle ilgili kanunlara, toplumsal adetler ve davranışlara kadar tüm bireysel ve toplumsal değişiklikler izlemektedir (Humphreys, 275). Her dinî geleneğin içinde “iyi” ve “kötü” ya da “doğru” ve “yanlış” din değiştirme mevcuttur. Kendine özgü ibadetler ihtiyaçtır, güdüler değerlendirilir, inançlar gözönünde bulundurulur ve sonuçlar tayin edilir (Rambo, “Theories...”, 264). Din değiştirme sürecinin değerlendirilmesi, onun, müminin hayatındaki çeşitli yanlarına ne ölçüde etki ettiğine ve meydana getirdiği değişimin kapsamına bağlıdır. Sahici ve güvenilir din değiştirmelerde inananlar, hayatlarının muhtelif boyutlarını belli dinî toplumların tavsiye ve yasaklarına uygun olarak değiştirmek zorundadırlar. Bu boyutlar duygusal, akli, ahlaki, dini, sosyo-politik alanları kapsamaktadır. Bu sebeple kapsamlı din değiştirmenin sonucu, toplumsal, kültürel ve

siyasal alanlarda derinlemesine değişim demektir. Diğer bir ifadeyle, bir milletin toplumsal, iktisadi ve siyasi hayat tarzı derin ve devasa dönüşüme boyun eğmektedir. Bu aşamada adaba ve şiarlara katılım beklenmektedir. Zaten bu da müminin/müminlerin inançlarının ve ilişkilerinin sağlamlaşmasını sağlamaktadır (Rambo, Understanding..., 142ff). İslam'ın adabı ve şiarları konusunda örnek olarak yeni bir isim seçmek, özel giysiler giymek veya cemaatle namaz, cuma, bayramlar, hac gibi ibadetlere katılmak zikredilebilir.

El-Hakim'in hakimiyetinin son yılında başa dönüldü. Yayınladığı garip ve İslam şariatına aykırı pek görülmemiş bir فرمانla Kıpti yeni dindarların önceki dinlerine dönmelerine izin verdi (İbn Mukaffa, 2 (2)/135). Yeni dindarların çoğunun Hıristiyanlığa geri dönmesi onların İslam'a baskı ve kısıtlamalardan kurtulmak için maslahat gereği girdiğini göstermiştir. Onlar İslam ahkâmına ve şiarlarına bağlanmamak bir yana, bilakis evlerinde gizlice Hıristiyan usûlüne göre ibadet ediyorlardı. İslami isim seçen, Kur'an öğrenen, hacca giden ve Müslümanca adabı tam manasıyla yerine getirenler şimdi mürted olmuşlardı. Mesela Müslüman ve Hıristiyan iki çağdaş tarihçi Müsebbihi (vefatı hicri 420) ve Antaki (vefatı hicri 458) yeni Müslüman olmuş ünlü bir Kıpti'den, Ebu Zekeriya'dan bahsederler (Müsebbihi, 211-212; Antaki, 375-376; yine Makrizi, İttiaz, 2/136). O, Müslümanlıkta o kadar ilerlemişti ki kendi eliyle hadis ve fıkıh yazıyor, Kur'an tilavet ediyor, sürekli mescide devam ediyor, hatta hac düzenliyordu. Ama sonra mür-

ted oldu ve Hıristiyanlığa geri döndü.² Ebu Zekeriya'nın irtidadı Müslümanlardan bir kesimin isyanına sebep oldu ve onu Fustat polisine götürdüler. İslam'a dönmesi için on gün hapiste tuttular. Tartışma ve tehdit de ona etki etmedi. Şöyle dediği nakledilir: "Peygamberinizin büyüü bana tesir etmez." (Müsebbihi, aynı yer; Makrizi, aynı yer). Netice itibariyle boynunu vurdular ve cesedini yaktılar. Antaki'nin rivayetine göre (376) bu işten mutluymuştu ve gülümsüyordu. Tabii ki mürtedlerin çoğu Ebu Zekeriya'dan daha iyi bir kader yaşadı, başka bir konumda oldu (Müsebbihi, 221), devlet ve halktan eziyet görmedi ve canları emniyette kaldı.

Hıristiyanlığa geri dönme macerası el-Hakim'in ölümünden sonra iş başına Zahir'in gelmesiyle (hicri 411-427) hız kazandı. Kısıtlamaların birçoğu lağvedildi ve Hıristiyanlara yıkılmış kiliselerini yeniden yapma izni verildi, vakıfları iade edildi (Antaki, 374-375).

Sonuç: Müslümanlık

İslam'dan çıkma olayı sırasında bütün yeni Müslümanlar Hıristiyanlık dinine geri döndüler. Bunlar bazıları yeni dinde kalmayı tercih etti. Ama İslam toplumu tarafından gerçek Müslüman olarak kabul

² Bu, bir zamanlar Medine'de ehl-i kitabın/Y - hudilerin Müslümanların kafasını karıştırmak için yaptıkları işe benziyor. Kur'an'da (Âl-i İmran 72) buna açıklık getirilmiştir: "... iman edenlere indirilene gündüz inanın, akşam inkar edin. Belki dinlerinden dönerler." Halbuki Antaki (375) Ebu Zekeriya'ya İslam'dan çıkması için izin verildiğini nakleder. Müsebbihi ise bu konuda sessiz kalır.

edilmediler. Bu, onları ifade etmek üzere kullanılan ünvandan, yani “el-müslimani” tabirinden anlaşılmalıdır (bazı örnekler için bkz: Müsebbihi, 215, 232). Biraz hakaretimiz bir anlamı olan bu kelimeyi “müslümanımı” şeklinde tercüme etmek mümkündür. Elbette bu tabir, özellikle de onun çoğul şekli, yani “el-mesalime” sonraları ve Memlükler zamanında oldukça yaygınlık kazandı (örnek olarak bkz: Neviri, 32/229, 213; Makrizi, *Hitat*, 4/566; *Süluk*, 2/173). Görünüşe bakılırsa bu kelimenin Kıptiler için kullanımı hicri birinci yüzyıla kadar gitmektedir. “Mesalime” kelimesi ilk olarak, Makrizi’nin “Zikru Ahlaki Ehli Mısır ve Tabaihim ve Emzicetihim” başlığı altında rivayet ettiği Muaviye’nin bir cümlesinde bulunabilir: “Muaviye b. Ebi Süfyan dedi ki: Mısır ahalisini üç sınıf olarak görüyorum: Biri insanlar, diğeri insana benzeyen insanlar, öteki insan olmayanlar. İnsan olanların bir bölümü Araplardır. İnsana benzeyenler mevalidir. İnsan olmayanlar ise mesalimedir, yani Kıptiler.” (Makrizi, *Hitat*, 1/132). Bu rivayet, bir kesim Müslümanların Kıptilere nasıl baktığını ve bu kelimeye yüklenen hakaretimiz manayı göstermektedir. Her halükarda kelimenin İslam’a giren ve Müslümanlar zümresinden sayılan fertlere işaret etmek için üretilmesi, o dönemdeki Müslümanların gözünde bunların “İslam’ı kabul etme”sine kuşkuyla bakıldığını göstermektedir. Gerçekten de onlar zahiren Müslüman, ama iç dünyalarında Hıristiyan idiler.

Her ne kadar Kıptilerin İslam’ı kabul etmeye zorlanması onların toplumsal ve dini hayatlarında bir süreliğine etkili olduysa da ve kendileri için duygusal ve

İslam’dan çıkma olayı sırasında bütün yeni Müslümanlar Hıristiyanlık dinine geri döndüler. Bunlar bazıları yeni dinde kalmayı tercih etti. Ama İslam toplumu tarafından gerçek Müslüman olarak kabul edilmediler. Bu, onları ifade etmek üzere kullanılan ünvandan, yani “el-müslimani” tabirinden anlaşılmalıdır.

Her ne kadar Kıptilerin İslam'ı kabul etmeye zorlanması onların toplumsal ve dini hayatlarında bir süreliğine etkili olduysa da ve kendileri için duygusal ve psikolojik bakımdan olumsuz sonuçlar doğurmaktan uzak kalamadıysa da, bu olayın, bazı araştırmacıların orta dönemde İslam'a ilk girişler başlığı altında zikrettiği "İslam toplumunun gelişmesi ve yayılması"nda herhangi bir etkisi olmamıştır.

psikolojik bakımdan olumsuz sonuçlar doğurmaktan uzak kalamadıysa da, bu olayın, bazı araştırmacıların (Bolt, 124) orta dönemde İslam'a ilk girişler başlığı altında zikrettiği "İslam toplumunun gelişmesi ve yayılması"nda herhangi bir etkisi olmamıştır. Çünkü bu din değiştirmelerin devamı gelmedi ve el-Hakim'in siyasetinin değişmesiyle dine girenler eski dinlerine geri döndüler.

Netice

el-Hakim Fatımi dönemi boyunca Kıpti Hıristiyanların çoğu, özellikle payitahtta oturanlar İslam'a girdiler. Ama bu din değiştirme dış görünüşten öteye geçmedi. Hıristiyan elitlere yönelik işkence ve öldürmeler, Kıptilerin dini müesseselerinin

birçoğunun yok edilmesi, sınırlamalar getiren ve tahkir eden birtakım kararların uygulanmasıyla eşzamanlı olarak bazı siyasi baskılar ve toplumsal kısıtlamaların ardından çoğu Kıpti, bu baskılardan ve kısıtlamalardan kurtulmak, konum ve servetlerini korumak, ama hepsinden de önemlisi ölüm tehlikesinden emin olabilmek için mecburen İslam'ı kabul etme dayatmasına teslim oldu. Fakat bunların İslam'ı kabul etme süreci tamamlanmadı. Çünkü yeni dindarların üzerindeki baskının kalkmasından sonra bunların çoğunluğu Müslümanlıktan vazgeçti ve Hıristiyanlığa geri döndü. Bu sebeple bu dönemde din değiştirme sürecinin eksik kaldığı ve tamamlanmamış olduğu, İslam'ın Mısır'da yayılması sürecinde herhangi bir payı bulunmadığı sonucuna varılabilir.

Kaynaklar

- İbn Eybek Devadari, Ebubekir b. Abdullah, *el-Dürrü'l-Mudiyye fi Ahbari'd-Devleti'l-Fatimiyye (min kenzi'd-dürer ve camii'l-gurer)*, c. 6, Selahaddin Müncid'in editörlüğünde, Matbaa Lecneti't-Te'lif ve't-Terceme ve'n-Neşr, Kahire, 1971.
- İbn Esir, el-Kamil fi't-Tarih, Daru Sadır-Dar Beyrut, 1965.
- İbn Hammad Senhaci, Ebu Abdullah Muhammed, *Tarih-i Fatimiyan (Ahbaru Müluki Beni Ubeyd ve Siretuhum)*, Huccetullah Cudeki'nin tercümesi, Emir Kebir, Tahran, 2000.
- İbn Said el-Endülüsî, *el-Nücumu'z-Zahire fi Halli Hadratı'l-Kahire, el-Kasemu'l-Hasbi'l-Kahire*, min kitab el-Mağrib fi Halli'l-Muğarreb, Hüseyin Nasar'ın editörlüğünde, Matbaa Daru'l-Kitab, Kahire, 1970.
- İbn İbri, *Tarihu Muhtasar el-Düvel*, Abdulmuhammed Ayeti'nin tercümesi. Tahran, İlmi ve Ferhengi, 1999.
- İbn Mukaffa, Savirus, *Siyeru'l-Beye'a el-Mukaddise* olarak ün yapmış *Tarihu'l-Betarike el-Kenise el-Misriyye*, cilt 2, bölüm 2 (miladi 880-1066), Aziz Suriyal Atıyye ve diğerlerinin editörlüğünde, Cem'iyetu'l-Asar el-Kıbtıyan, Kahire, 1938.
- Ebu Salih Ermeni, *Tarihu'l-Kenais ve Edire*, B. Otis, Oxford, 1894.
- Antaki, Yahya b. Said, *Sılatu Tarihi Evtiha* olarak ün yapmış *Tarihu'l-Antaki*, Ömer Abdüsselam Tedmuri'nin editörlüğünde, Grouse Bruce, Trablus, 1990.
- Bolt, Richard, *Gereviş be İslam der Kurun-i Miyaneyane*, Muhammed Hüseyin Vakar'ın tercümesi, Neşr-i Tarih-i İran, Tahran, 1986.
- Zeydan, Corci, *Tarih-i Temeddun-i İslam*, Ali Cevahir Kelam'ın tercümesi, Emir Kebir, Tehran, 2006.
- İzzeti, Ebulfazl, *Dibaçei be Tarih ve Felsefe-i Neşr-i İslam*, Daru't-Tebliğ-i İslami, Kum, tarihsiz.
- Makrizi, Takiyuddin Ahmed b. Ali, *el-Mevaiz ve'l-İ'tibar fi Zikri'l-Hitav ve'l-Asar*, 4. cilt, Eymen Fuad Seyyid'in editörlüğünde, Müessesese el-Furkan li't-Turas el-İslami, Londra, 2002-2004.
- _____ *İttiaz el-Hunefa bi-Ahbari'l-Eimme el-Fatimiyyin el-Hulefa*, ikinci cilt, Muhammed Hilmi Muhammed Ahmed'in editörlüğünde, Lecne İhya el-Turasi'l-İslami, Kahire, 1967-1973.
- _____ *Kitabu's-Süluk li-Ma'rife Düveli'l-Müluk*, c. 2, Muhammed Mustafa Ziyade'nin editörlüğünde, Lecne el-Te'lif ve't-Terceme ve'n-Neşr, Kahire, 1934.
- Müsebbihi, Muhammed b. Ubeydullah, *Ahbaru Mısır fi Sittin, 414-415 hicri*, William C. Millard, el-Hey'et el-Misriyye el-Amme lil-Kitab, Kahire, 1980.
- Neviyri, Şihabuddin Muhammed b. Abdulvahhab, *Nihayetu'l-Ereb fi Fünuni'l-Edeb*, c. 28, Muhammed Muhammed Emin, c. 32, Fehim Muhammed Alevi Şeltut'un editörlüğünde, Daru'l-Kitab ve'l-Vesaik el-Kavmiyye, Kahire, 2007.
- Gellens, Sam I., "Egypt, Islamization of", *The Coptic Encyclopedia*, ed: A. S. Atiya, MacMillan, New York, 1991, v. 3, pp. 936-941.
- Humphreys, Stephen R, *Islamic History: A Framework for Inquiry* Princeton University Press, Princeton, 1991.
- Rambo, Lewis R., "Theories of Conversion: Understanding and Interpreting Religious Change", *Social Compass* 69(3), 1999, pp. 259-271.
- _____ "Conversion", *Encyclopedia of Religion*, First Edition, ed. Mircea Eliade, MacMillan, New York, 1978, v. 4, pp. 73-79.
- _____ *Understanding Religious Conversion*, New Haven, Conn. 1993.

سورة

سورة

Peygamber ve Ehlîbeyt'in Siyresinde İbadet Eğitimi

Dr. Muhammed Davudi

Giriş

Önceki sayımızda Peygamber'in (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in (a.s) siyerinde inanç eğitiminden bahsettik. İnanç eğitiminin semeresi Allah'a, Resulullah'a, Onun haleflerine ve meada imandır. Ancak makalenin mukaddimesinde de söylediğimiz gibi inanç ve iman sadece dinin bir parçasıdır. Bunun için dinî eğitimde sadece bununla yetinmeyiz.

İslami metinlere bakıldığında iman goncasının gelişen, meyve veren mübarek bir gonca olduğu, müminin ve İslami toplumun da bu meyveden yararlandığı görülmektedir. Rivayetlere göre imanın semeresi salih ameldir:

“İman, insanı iyi işlere yönlendirir.”¹

Birçok rivayette imanın amel ile birlikte olması gerektiği, amelsiz imanın anlamının olmadığı konusuna değinilmiştir:

“İman, iddia etmekle ve istemekle değildir. İman kalpte halis bulunan, amel ve davranışla da tasdiklenen bir şeydir.”²

İnsanın davranışında ve sözünde tesir bırakmayan ve salih ameli işlemesini sağlanmayan iman ya tesir edemeyecek kadar zayıftır ya da ortada bir iman yoktur.

Bu sebeple Peygamber (s.a.a) şöyle buyurmuştur:

¹ Mizanu'l-Hikme, c. 1, s. 299, 1251. rivayet.

² A.g.e., s. 301, 1261. rivayet.

Söylediklerimizle şunlar ortaya çıktı:

- 1- İman ağacının semeresi salih ameldir ve meyvesi salih amel olmayan imanın bir değeri yoktur.
- 2- İman ve salih amelin irtibatı iki taraflıdır. Salih amel imanın semeresi ve neticesidir, iman da salih amelle gelişir ve kuvvetlenir.
- 3- Salih amel, Allah'ın emirlerine itaattir, Allah'ın emirlerine itaat de Ona ibadettir.

“Amelsiz iman kabul edilmez.”³

İmansız amel de kabul edilmemektedir.⁴ İmam Ali (a.s) şöyle buyuruyor:

“Eğer iman sadece sözle olsaydı (Allah) namazı, orucu, helali ve haramı kararlaştırmazdı.”⁵

İmam Sadık (a.s) da bu konuda şöyle buyuruyor:

“İmanın sadece sözle olduğunu, amelin etkisi olmadığını söyleyen kimse mel'undur.”⁶

Rivayetlerden anlaşılana göre gerçek iman kendiliğinden kişinin davranışlarına tesir etmekte ve onu iyi amele yönlendirmektedir. Ancak bu irtibat tek taraflı değildir. İman salih ameli peşinden getirmekte, salih amel de imanı gerektirmekte ve takviye etmektedir. Emiru'l-Muminin (a.s) şöyle buyuruyor:

“İman, salih amele yönlendirir ve salih amel imana.”⁷

Allah da Kuran-ı Kerim'de şöyle buyuruyor:

“**Kendilerine Onun ayetleri okunduğunda bu onların imanlarını artırır.**”⁸

Yani iman salih ameli gerektir, salih amel de imanın semeresidir ve aynı zamanda salih amel imanı gerektirmekte ve takviye etmektedir.

Şimdi “salih amel”den kastın ne olduğunu görelim. Rivayetlere bakıldığında salih amelden

³ A.g.e., s. 306, 1290. rivayet.

⁴ A.g.e.

⁵ A.g.e., s. 306, 1292. rivayet.

⁶ A.g.e., s. 306, 1293. rivayet.

⁷ A.g.e., s. 299, 1251. rivayet.

⁸ Enfal suresi, 2. ayet.

kastın Allah'ın emirlerine uymak olduğu görülmektedir. İmam Sadık'ın (a.s) bir rivayetinde şöyle geçmektedir:

“Kim Allah'ın emirlerine uyarsa mümindir.”⁹

İmam Hasan Askerî'ye¹⁰ (a.s) nispet edilen tefsirde de salih amel, vaciplerin yerine getirilmesi ve haramlardan uzak durmak olarak tefsir edilmiştir.

Allah'ın emirlerine uymak, vacipleri yapmak ve haramları bırakmak, nitekim daha sonra ayrıntılı olarak işleyeceğiz, Allah'a kulluk ve ibadetten başka bir şey değildir; elbette amelen kulluk ve ibadet. Dinî eğitimde de beğenilen, amel babında kişinin Allah'a kulluğa layık şekilde davranmasıdır.

Söylediklerimizle şunlar ortaya çıktı: 1- İman ağacının semeresi salih ameldir ve meyvesi salih amel olmayan imanın bir değeri yoktur. 2- İman ve salih amelin irtibatı iki taraflıdır. Salih amel imanın semeresi ve neticesidir, iman da salih amelle gelişir ve kuvvetlenir. 3- Salih amel, Allah'ın emirlerine itaattir, Allah'ın emirlerine itaat de Ona ibadettir.

Buna göre ibadet eğitiminin incelenmesinin birkaç açıdan zaruri olduğunu söyleyebiliriz:

1- İbadetler İslam dininin bir bölümüdür ve ibadet eğitimi olmadan dinî eğitim eksik kalacaktır.

2- İbadetler imanı geliştirir ve kuvvetlendirir. Başka bir deyişle iman ve inançların tamamlayıcısıdır. Bu sebeple ibadet eğitimi gerçekte inanç eğitiminin devamı ve tamamlayıcısıdır.

3- İnanç eğitiminin ibadete ve ibadet eğitimine teveccüh edilmediğinde bir değeri yoktur, aynı meyve ağacının meyve vermediğinde bir değerinin olmadığı gibi.

Şimdi ortaya çıkan soru şudur: İbadet nedir?

İbadetin tanımı

İbadet, “abede”den türemiştir ve mütevazı itaat anlamındadır. Her tür itaat ve takip ibadet değildir, sadece tevazu ve teslimiyetle birlikte olan itaat ve takip ibadettir.¹¹ Bu esasa göre Allah'ın emirlerine tevazu ve teslimiyetle itaat etmek ve uymak niyetiyle yapılan her şey ibadettir. Eğer bir kimse ilahi rızayı elde etmek ve Onun emirlerini yerine

⁹ A.g.e., s. 301, 1258. rivayet.

¹⁰ İmam Hasan Askerî (a.s), tefsir: s. 202.

¹¹ Zubeydî, Tacu'l-Arus, “abede” maddesinin açıklamasında; El-Mucemu'l-Vesit, “abede” maddesinin açıklamasında.

getirmek için ilim tahsiliyle uğraşırsa, yemek yerse, yolculuk ederse veya başka herhangi bir şeyi yaparsa bunların hepsi ibadettir. Zira Allah'a itaat ve uyma sayılırlar.

İbadet başka bir anlamda da kullanılmaktadır. Bu anlamıyla ibadet, Allah'a itaat ve uyma kastıyla yapılan her tür işi kapsamamaktadır. Sadece kendi başına kulluğu anlatan işleri kapsamaktadır. Başka bir deyişle, ikinci anlamda ibadet sayılan işler, insanın Allah'ın kulu olması açısından yaptığı işlerdir. Gerçekte bu fiiller, "kulluğun izharı ve Allah karşısında tevazu ve teslimiyetin doruğunda, Allah'a yakınlaşma kastıyla yapılanlardır."¹²

Bu şekilde ibadet, amellerden ve davranışlardan oluşan geniş bir alanı kapsamaktadır. Yeme ve içmeden tutun; namaz, dua ve zikire kadar bu amellerden her biri Allah'a itaat kastıyla yapılırlarsa ibadettirler. Bu yüzden rivayetlerde şöyle geçer:

"Müminin uykusu ibadettir."¹³

Tabi bu, tüm amellerin eşit değere sahip olduğu anlamında değildir. Aksine bu ameller birkaç açıdan birbirlerinden farklıdır: 1- İbadet olması açısından. Örneğin yeme, içme ve uyuma, Allah'a itaat kastıyla yapıldığında ibadet olsalar da, ibadet olma ölçüleri namaz, zikir ve duayla kıyas kabul etmez. Yeme ve içme "Allah'a itaat kastıyla" ibadet rengine bürünmüşlerdir ama namaz, oruç, dua, zikir ve (ikinci anlamıyla ibadetlerin) benzerleri kulluğun bizzat kendisidir. 2- İkinci anlamıyla ibadet amelleri –birinci anlamıyla ibadetlere kıyasla- imanla daha güçlü ve daha yakın bir irtibata sahiptirler. İman ilk sırada Allah'a ibadeti ve kulluğun izharını gerektirmektedir. Sonraki merhaleden kişinin gündelik amellerini de Allah'a itaat kastıyla yerine getirmesini gerektirmektedir. Bu yüzden cennetlikler, Allah'ın azametini müşahede ettiklerinde secdeye kapanıyorlar¹⁴ ve Allah şöyle buyuruyor:

"De ki: "İster ona inanın, ister inanmayın; O, daha önce kendilerine ilim verilenlere okunduğu zaman çeneleri üstüne kapanarak secde ederler."¹⁵

3- İkinci anlamıyla ibadetlerin –ilk manasıyla ibadetlere kıyasla- insanın Allah'a yakınlaşmasında ve imanının gelişip kuvvetlenmesinde daha fazla tesiri vardır. Bu yüzden rivayetlerde namaz hakkında şöyle söylenmiştir:

"Namaz, tüm sakınanların Allah'a yakınlaşma vesilesidir."¹⁶

¹² Kudûsî, Ahmed, Envaru'l-Usul, Takrirat-ı Ders-i Ayetullah Mekarim, c. 1, s. 280.

¹³ En-Nec'î, Hadi, Elef-i Hadis fi'l-Mumin, s. 329.

¹⁴ Biharul-Envar, c. 8, s. 126, 27. rivayet.

¹⁵ İsra suresi, 107. ayet.

¹⁶ Mizanu'l-Hikme, c. 58, s. 367, 10237. rivayet.

İbadet iki anlamda kullanılır: İlk anlamıyla ibadet, insanın Allah'ın emrine itaat kastıyla yaptığı tüm işlerdir. İkinci anlamıyla ibadet ise sadece kulluğun izharı için yapılanları kapsamaktadır; namaz ve oruç gibi. İbadetlerin arasında ikinci anlamıyla ibadetin, imanla daha güçlü bir bağı vardır. İnsanın Allah'a yaklaşması ve imanının kuvvetlenmesi üzerinde de daha fazla tesir bırakır. İbadet kelimesinin geniş anlamıyla tahakkuku –yani tüm işlerin Allah'ın rızasını kazanmak kastıyla yapılması- için de ortam hazırlar. Bu yüzden inanç eğitiminden sonra –ikinci anlamıyla- ibadet eğitiminin, İslami eğitimin diğer bölümlerinden önce tutularak işlenmesi zaruridir.

“Namaz, insanın Allah'a doğru yükselme vesilesidir.”¹⁷

veya Kuran hakkında şöyle söylenmiştir:

“Oku ve yüksel.”¹⁸

Yani Kuran tilaveti, insanın imanının artmasını sağlar.

4- İkinci anlamıyla ibadetler, ilk anlamıyla ibadetler ve iman arasındaki vasıta. İmanı olan ve ikinci anlamıyla ibadetleri yapan bir insan, diğer amellerini ve davranışlarını da Allah'a itaat amacıyla yapma ortamına kavuşur. Bu yüzden içinde kişinin tüm amellerini ve davranışlarını Allah'ın emirlerine itaat kastıyla yapmasını barındıran kulluğun bu merhalesi, imanın yüce merhalelerinden sayılmaktadır ve herkes buna ulaşamamaktadır. Hz. Ali (a.s) şöyle buyuruyor:

“Allah'ın sevdiğini sevme, Allah'ın düşmanına düşman olma merhalesine ulaşmadığı müddetçe kulun imanı kâmil değildir.”¹⁹

Sözün özeti, ibadet iki anlamda kullanılır: İlk anlamıyla ibadet, insanın Allah'ın emrine itaat kastıyla yaptığı tüm işlerdir. İkinci anlamıyla ibadet ise sadece kulluğun izharı için yapılanları kapsamaktadır; namaz ve oruç gibi. İbadetlerin arasında ikinci anlamıyla ibadetin, imanla daha güçlü bir bağı vardır. İnsanın Allah'a yaklaşması ve imanının kuvvetlenmesi üzerinde de daha fazla tesir bırakır. İbadet kelimesinin geniş

¹⁷ Nemazi, Şeyh Ali, Mustedrek-i Sefinetu'l-Bihar, c. 6, s. 343.

¹⁸ Kafi, c. 2, s. 606, 10. rivayet.

¹⁹ Mizanu'l-Hikme, c. 8, s. 314, 1330. rivayet.

anlamıyla tahakkuku –yani tüm işlerin Allah’ın rızasını kazanmak kastıyla yapılması için de ortam hazırlar. Bu yüzden inanç eğitiminden sonra –ikinci anlamıyla- ibadet eğitiminin, İslami eğitimin diğer bölümlerinden önce tutularak işlenmesi zaruridir.

Bu kitapta “ibadet” denildiğinde kastedilen ikinci anlamdır. “İbadet eğitimi” denildiğinde kastedilen de –ikinci anlamıyla- ibadetlerin öğrencilere öğretimi ve onların ibadetleri yapmaya bağlılıklarını sağlamaktır.

En önemli ibadetler şunlardır: Namaz, oruç, humus, zekât, sadaka (malî ibadetler), Hac, zikir, dua ve Kuran tilaveti. Bu kısımda Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt’in (a.s) eğitimsel siyerinde bu konuların eğitim ve öğretimini işleyeceğiz. Ancak humus, zekât, sadaka ve Hac gibi bazı ibadetlerde Masumların (a.s) eğitimsel siyerinde bulunan bir siyere ulaşamadığımız için bu ibadetler arasında sadece namaz, oruç, Kuran, zikir ve duayı işleyeceğiz. Hedefimiz şudur: Masumların (a.s) siyerinde Kuran öğretiminin konumu nedir? Kuran’ı nasıl öğretiyorlardı? Başkalarını nasıl Kuran tilavetine bağlıyorlardı? Namazı nasıl öğretiyorlardı? Namaz öğretimine kaç yaşında başlıyorlardı? Namaz öğretiminde yöntemleri neydi? Başkalarını nasıl namaz kılmaya bağlıyorlardı? Oruç tutmayı başkalarına nasıl öğretiyorlardı? Oruç tutma öğretimini kaç yaşında başlatıyorlardı? Zikir ve duanın onların eğitimsel siyerindeki konumu nedir? Zikir ve duayı nasıl öğretiyorlardı? Ve bu tür meseleler.

Bu kısmın konuları dört bölümde sunulacaktır: 1- Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt’in (a.s) siyerinde Kuran öğretimi. 2- Namaz öğretimi. 3- Oruç tutma öğretimi. 4- Zikir ve dua öğretimi.

Namaz ve oruçla ilgili konuların birçoğu Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyti’nin (a.s) siyerinde yoktur, konuşmalarında anlatılmıştır. Bu yüzden bu konuları “Namaz öğretimi programı” ve “Oruç öğretimi programı” başlıkları altında, bu kısma ek unvanıyla işleyeceğiz.

Birinci Konu **Masumların (a.s) Siyerinde Kuran Öğretimi**

Kuran, İslam’ın ilahi kitabı unvanıyla yüce bir konuma sahiptir. Zira en önemli İslam ilimleri ondadır ve bu sebeple diğer İslami kaynaklarla kıyaslandığında daha üstün bir konumdadır. Diğer bir deyişle, insanın hidayeti için zaruri olan her şey bu kitapta vardır:

“Şüphesiz ki bu Kur’an, en sağlam yola hidayet eder.”²⁰

²⁰ İsra suresi, 9. ayet.

Bu sebeple Masumlar (a.s) Kuran öğretimine özel olarak özen gösteriyorlardı. Bu bölümde Masumların (a.s) siyerini bu alanda inceleyeceğiz. Bu araştırmanın hedefi, Onların Kuran öğretiminde kullandıkları noktalara ulaşabilmektir. Bu bölümün konularını aşağıdaki başlıklar altında sunacağız:

1- Halkın geneline Kuran öğretimi. 2- Çocuklara Kuran öğretimi. 3- Dersin ilk maddesi Kuran. 4- Çocukları Kuran tilavetine alıştırmak.

1- Halkın geneline Kuran öğretimi

Masumlar (a.s) Müslümanlara, özellikle de gençlere ve ergenlere Kuran öğretimine önem veriyorlardı. Örnek olarak Emiru'l-Muminin'in (a.s) siyerini burada naklediyoruz. İmam Bâkır (a.s) şöyle buyuruyor:

“Emiru'l-Muminin (a.s) sabah namazını kıldıktan sonra güneş doğana kadar namaz takibatını yapıyordu. Güneş doğarken yoksullar ve diğer halk Onun etrafında toplanıyordu ve İmam (a.s) onlara fıkıh ve Kuran öğretiyordu.”²¹

2- Çocuklara Kuran öğretimi

Masumlar (a.s) çocuklara Kuran okumayı öğretiyorlardı. Şöyle nakledilmiştir:

“Abdurrahman bin Sülemî, İmam Hüseyin'in (a.s) evladına Fatiha suresini öğretti. İmamın evladı, Fatiha suresini İmam'a okuduğunda, İmam, Abdurrahman'a bin dinar, bin elbise hediye etti ve ağzını inciyle doldurdu.”²²

Bu siyer açıkça İmam'ın (a.s), evlatlarına Kuran öğretimine gösterdiği özene işaret etmektedir. Emiru'l-Muminin'in (a.s) İmam Hasan'a (a.s) mektubundan da Onun İmam Hasan'a (a.s) Kuran'ı çocukluğunda öğrettiği anlaşılmaktadır. O mektupta şunları okuyoruz:

“Senin öğretimini Allah'ın kitabıyla, onun tefsiriyle ve İslam şeriatıyla, ahkâmıyla, helali ve haramıyla başlattım.”²³

Masumlar (a.s), ebeveynlere de çocuklarına Kuran öğretilmelerini tavsiye ediyorlardı. Peygamber'den (s.a.a) ulaşan bir rivayette şöyle geçiyor:

“Çocuğuna Kuran öğreten kimse, on bin kere Haccetmiş gibidir.”²⁴

²¹ Şerh-i Nehcu'l-Belağa, c. 4, s. 109.

²² Biharul-Envar, c. 44, s. 191, 3. rivayet.

²³ Biharul-Envar, c. 1, s. 219, 48. rivayet.

²⁴ A.g.e., c. 89, s. 188, 12. rivayet.

3- İlk ders maddesi, Kuran öğretimi

Emiru'l-Muminin'in (a.s) İmam Hasan'a (a.s) mektubunda söylediği, kendisinin ilk adında Kuran'ı ve dinî hükümleri İmam Hasan'a (a.s) öğrettiğidir. Bu mektupta şöyle geçmektedir:

“Oğlunun işlerine bakan şefkatli bir baba gibi senin işlerine baktım. Öğretmen ve amel etmen için senin için edepten bir şeyler biriktirdim. Çünkü sen henüz ömrünün baharındasın ve önünde uzun bir yol var, iyi niyetli, temiz, pak bir ruha sahipsin. Her şeyden önce sana ilk olarak üstün ve yüce olan Allah'ın kitabını tefsir ve tevili ile İslam'ın şeriat ve ahkâmını, helal ve haramı ile öğretmeyi kararlaştırdım. Başka şeylerle ilgilenmedim.”²⁵

4- Çocuğu Kuran okumaya alıştırmak

Masumlar (a.s) sadece çocuklara Kuran öğretmeyle yetinmiyorlardı. Ayrıca çocukları Kuran'la aşına olmaları ve alışmaları için Kuran okumaya zorluyorlardı. İmam Sadık (a.s) şöyle buyuruyor:

“Babam bizi bir araya topluyordu ve güneş doğana kadar zikir söylememizi emreliyordu. Okuyabilenlerin Kuran okumasını, okuyamayanların zikir söylemesini emreliyordu.”²⁶

Elbette Kuran okumak çocuklara mahsus değildir. Rivayetlerde yetişkinlere de Kuran okumaları tavsiye edilmiştir. İmam Sadık'tan (a.s) şöyle rivayet edilmiştir:

“Kuran okumak üzerinedir ki Cennet'in dereceleri Kuran ayetleri sayınsındır. Kıyamet koptuğunda Kuran kârisine şöyle denir: Oku ve yukarı çık. O, her bir ayeti okudukça bir derece yukarı çıkar.”²⁷

Peygamber'in (s.a.a) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

“Evlerinizi Kuran tilavetiyle aydınlatın... Ne zaman bir evde Kuran çokça tilavet edilirse hayrı çok olur, ev halkı bundan faydalanır ve bu ev gök ehline parlar, yıldızların yeryüzündekilere parladığı gibi.”²⁸

Masumlar (a.s) çocukları Kuran okumaya alıştırmaya özen gösteriyorlar ama onlara bu konuda zorluk çıkarmıyorlardı ve çocukların Kuran kıraati usullerinin bazılarını

²⁵ Nehcu'l-Belağa, s. 295, 31. mektup.

²⁶ Kafi, c. 2, s. 498.

²⁷ Biharu'l-Envar, c. 89, s. 197, 4. rivayet.

²⁸ A.g.e., s. 200, 17. rivayet.

uymamalarına izin veriyorlardı. Örneğin Kuran okumak isteyen çocuklara abdest almalarını zorunlu şart unvanıyla sunmuyorlardı.

“Oğlu İsmail, İmam Sadık’ın (a.s) yanındaydı. İmam ona şöyle dedi: “*Oğlum! Kuran oku.*” İsmail “Abdestim yok” dedi. İmam şöyle buyurdu: “*(Kuran oku ama) Yazılarına el sürme, kenarlarından tut.*”²⁹

Şimdi şu sorular gündeme gelmektedir: Evvela neden Masumlar (a.s) çocukluk döneminde Kuran öğretimi üzerinde duruyorlardı? İkincisi neden Kuran ilk ders maddesi olarak öğretiyorlardı? Üçüncüsü neden Kuran tilaveti üzerinde ısrar ediyorlardı? Ve acaba bunda özel eğitimsel mülahazalar gözetilmiş midir?

İlk soru hakkında öncelikle iki konuya değinilmelidir:

1- İnsan çocukluk ve ergenlik döneminde hem konuları daha kolay öğrenir ve hem de öğrendikleri daha kalıcı ve daha sağlamdır. Peygamber’den (s.a.a) bir rivayette şöyle geçer:

“Gençlikte öğrenenin öğrendikleri taşa işlenmiş gibidir. Yetişkinlikte öğrenenin öğrendikleri ise su üstüne yazılmış gibidir.”³⁰

2- Kuran öğretiminin hedefi sadece Kuran okunması değildir. Kuran okumak, Kuran öğretileri ve ilimleriyle aşına olmak ve bu öğretilere göre amel etmek için bir mukaddimedir. Daha açık bir ifadeyle Kuran öğretiminin hedefi, kişinin şahsiyetinin Kuranî olması, amellerinin, davranışlarının ve sözlerinin Kuran ölçüleriyle uyumlu olmasıdır. Diğer taraftan insan, yaşamının başlarında fazlasıyla tesire açık olma yeteneğine sahiptir ve

²⁹ Şeyh Tusî, El-İstıbsar, c. 1, s. 113, 1376. rivayet.

³⁰ Biharul-Envar, c. 1, s. 222, 6. rivayet.

“Oğlunun işlerine bakan şefkatli bir baba gibi senin işlerine baktım. Öğretmen ve amel etmen için senin için edep-ten bir şeyler biriktirdim. Çünkü sen henüz ömrünün baharındasın ve önünde uzun bir yol var, iyi niyetli, temiz, pak bir ruha sahipsin. Her şeyden önce sana ilk olarak üstün ve yüce olan Allah’ın kitabını tefsir ve teveli ile İslam’ın şeriat ve ahkâmını, helal ve haramı ile öğretmeyi kararlaştırdım. Başka şeylerle ilgilenmedim.”

bu yetenek ömrün artmasıyla paralel şekilde, artık az ve önemsiz derecesine gelene dek azalmaktadır. Bu yüzden İmam Ehvel'e şöyle buyuruyor:

*"Gençlere yönel çünkü onlar (yetişkinlerden) daha hızlı iyiliklere yönelirler."*³¹

Çocuklukta Kuran öğretiminin masrafı daha az, geri dönüşü daha fazladır. Kuran'ın öğretimi hedefiyle de daha uyumludur.

İkinci soru olan, Masumların (a.s) neden Kuran'ı ilk ders maddesi olarak belirledikleriyle ilgili şu konuya değinmeliyiz: İnsanın tesire açık olma kapasitesi, ruhsal yapısının ve şahsiyetinin şekillenmesi, yaşın ilerlemesiyle azalmaktadır ve yaşlanınca minimum düzeye inmektedir. Eğitimcilerin tecrübeleri de bu iddiayı desteklemektedir.

*"İsmail bin AbdulHalık şöyle diyor: İmam Sadık (a.s) Ehvel'e şöyle buyurdu: "Basra'ya gittin mi?" Ehvel "Evet" dedi. İmam buyurdu: "Halkın bu konuyu (imameti) karşılamaları ve kabulleri sence nasıldı?" Ehvel dedi ki: "Vallahi azdı, ilgilendiler ama oldukça az." İmam şöyle buyurdu: "Gençlerle ilgilen çünkü onlar başkalarından daha çabuk iyiliklere yönelirler."*³²

Bu siyerden, Ehvel'in Şia mektebinin mübelliğlerinden biri olduğu, Basra halkını davetinin de başarısız olduğu anlaşılmaktadır. İmam ona gençlerle ilgilenmesini tavsiye etmektedir. Bu tavsiyenin sınırının da onların yetişkinlerden daha hızlı şekilde hakkı kabul etmeleri olduğunu bildirmiştir. Çünkü henüz gençlerin içyapıları ve şahsiyetleri tamamen şekillenmemiştir. Bu yüzden de yeni yapıları daha hızlı ve daha kolay kabul etmektedirler. Emiru'l-Muminin'in (a.s) İmam Hasan'a (a.s) mektubunda şöyle okuyoruz:

*"Gencin kalbi ekilmemiş tarlaya benzer, oraya ne eksen tutar, yeşerir. Kalbin katılaşmadan, öğütleri reddetmeden ve aklın başka şeylere yönelmeden sana edepten bir şeyler öğretmek istedim."*³³

Bu anlatımda İmam, insanın tesire açık olma kapasitesini tarlaya benzetiyor. Bir şey ekilmemiş tarlaya hangi tohum ekilirse ekilsin kabul eder ve geliştirir. Ancak ekilmiş tarla yeni bir tohumu kabul etmez ve olması gerektiği gibi geliştirmez.

Başka bir rivayette İmam Sadık (a.s) Şialara, karşıtları kendi düşüncelerini zerk etmeden önce, olabildiğince erken evlatlarının öğretimiyle ilgilenmelerini tavsiye ediyor:

*"Mürchie'den önce gençlerinize hadis öğretiniz."*³⁴

³¹ Biharul-Envar, c. 23, s. 236, 2. rivayet.

³² A.g.e., c. 23, s. 236, 2. rivayet.

³³ Nehcu'l-Belağa, s. 295, 31. Mektup.

³⁴ Kafi, c. 6, s. 47, 5. rivayet.

Eğer taze fidanlarımızın şahsiyetlerinin Kuran esasına göre kolayca şekil almasını istiyorsak Kuran'ın ilk ders maddesi olarak onlara öğretilmesi lazımdır.

Üçüncü sorunun cevabında –Kuran okuma alışkanlığının oluşturulması- sadece üç konuya değineceğiz:

1- Kuran'ın öğrenilmesi tekrarı gerektirir. Bir kez okumayla öğrenme gerçekleşmez.

2- Kuran'la beşerin yazdığı kitaplar arasında fark vardır. Sıradan kitapları bir kez okumayla tüm konusunu anlamak mümkün olabilir ama Kuran “zahiri ve batını olan bir kitaptır. Zahiri hüküm ve emir, batını ilim ve marifettir. Zahiri güzel, batını derindir... Harikaları sayılamaz ve ilginçlikleri eskimez. Hidayet meşaleleri ve hikmet alametleri ondadır.”³⁵

Bununla beraber Kuran'ın anlaşılması, okunmasını ve tekrarlanmasını gerektirir. Bu yüzden birçok rivayetlerde Müslümanlara Kuran tilaveti tavsiye edilmiştir. Peygamber (s.a.a) Kesir'e şöyle buyuruyor:

“Evladım! Kuran kıraatinden gaflet etme. Çünkü Kuran kalbi canlandırır ve kötülüklerden ve pisliklerden alıkoyar.”³⁶

3- İnsanın şahsiyetinin şekil almasında Kuran'ın tesiri, sürekli okunması şartına bağlıdır. Zira insanın şahsiyetinin şekil alması zamanla gerçekleşir.

Yukarıdaki üç konuya teveccühle, Kuran'ın sürekli okunması, Kuran öğretiminin hedefine ulaşmak için zaruridir.

Özet

Söylediklerimizle şunlar açıklığa kavuştu:

- 1- Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt (a.s) Kuran öğretiminin üzerinde duruyorlardı.
- 2- Kuran'ı ilk ve en önemli ders maddesi unvanıyla çocuklara ve yetişkinlere öğretiyorlardı.
- 3- Buna ilaveten çocuklara düzenli olarak Kuran tilavetiyle meşgul olmalarını öğretiyorlardı.

³⁵ Mizanu'l-Hikme, c. 8, s. 65, 16109. rivayet.

³⁶ Mizanu'l-Hikme, c. 8, s. 81, 16203. rivayet.

Namaz, çeşitli boyutları olan bir ibadettir. Namazda hem zikir vardır, hem kıraat ve hem de amel. Bu yüzden öğretimi için de özel bir yöneme ihtiyaç vardır. Masumların (a.s) siyerinde namaz öğretimi için kullanılan esas yöntem, amelî yöntemdir. Şu anlamda ki namaz kılma şeklini sözlü olarak açıklamak ve anlatmak yerine, muhatabın önünde yapıyorlar ve onların da kendi kıldıkları şekilde namazlarını kılmalarını istiyorlardı.

İkinci Konu Masumların (a.s) Siyerinde Namaz Öğretimi

Namaz, İslam'ın üzerinde oldukça durulan rükünlerinden biridir. Öyle ki dinin direği ve İslam'ın başı sayılmıştır.³⁷ Bu yüzden Masumların (a.s) siyerinde de bunun öğretimine fazlasıyla özen gösterilmiştir. Bu bölümde Masumların (a.s) eğitimsel siyerlerinde namaz öğretimini inceleyeceğiz. Bu araştırmada onların namaz öğretiminde kullandıkları noktaları keşfetme peşindeyiz.

Bu bölümün konuları şu başlıklar altında sunulacaktır: 1- Namaz öğretimi yöntemi. 2- Hataların uyarılarak düzeltilmesi. 3- Ebeveynlerin, evlatlarına namazı öğretmekle vazifelendirilmesi. 4- Tüm halkın cemaat namazlarına katılması için ortam hazırlanması. 5- Müstehapların öğretimine özen göstermek. 6- Müstehaplarda aşırılığın önlenmesi. 7- Namaz öğretiminin yaşı. 8- Çocukların namazlarında kolaylık.

Son iki başlık çocuklara namaz öğretimiyle ilgilidir. Bu sebeple onları, "Çocuklara namaz öğretimi niteliği" başlığı altında işleyeceğiz.

1- Namaz öğretimi yöntemi

Namaz, çeşitli boyutları olan bir ibadettir. Namazda hem zikir vardır, hem kıraat ve hem de amel. Bu yüzden öğretimi için de özel bir yöneme ihtiyaç vardır. Masumların (a.s) siyerinde namaz öğretimi için kullanılan esas yöntem, amelî yöntemdir. Şu anlamda ki namaz kılma şeklini sözlü olarak açıklamak ve anlatmak yerine, muhatabın önünde yapıyorlar ve onların da kendi kıldıkları şekilde

³⁷ Mizanu'l-Hikme, c. 5, s. 369, 10246. rivayet.

namazlarını kılmalarını istiyorlardı. Peygamber'in (s.a.a) namaz öğretimi hakkında şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

“Benim nasıl namaz kıldığımı gördüyseniz öyle namaz kılın.”³⁸

Bu yöntemin, sözlü anlatım yöntemine kıyasla daha etkili ve daha az masraflı olduğu anlaşılmaktadır. Zira sözlü anlatımda muhatabın, anlatanın kastını tam anlamıyla anlamaması veya eğitimcinin tam anlamıyla kastını anlatamaması mümkündür. Ancak amelî öğretimde anlaşılama ölçüsü en alt düzeydedir. İlaveten bu yöntemde muhatap yorulup sıkılmamaktadır.

Elbette Masumların (a.s) siyerinde bu yöntem namaz öğretimine mahsus değildir, Hac ve diğer ibadetlerin öğretiminde de kullanılmıştır. Peygamber (s.a.a) hicretin onuncu yılında Haccetmek kastıyla Mekke'ye müşerref oldu. Bu Hac, “Veda Haccı” olarak meşhur oldu. Bu Hac, Peygamber'in (s.a.a) Müslümanlarla beraber yaptığı ilk Hac olduğundan ve Müslümanlar İslami Haccın nasıl olduğunu bilmediklerinden, onlara Haccın nasıl yapılacağını öğretmesi gerekiyordu. Ancak Peygamber (s.a.a) Haccı öğretmek için ne bir kitapçık bastırды ne de bir sınıf oluşturdu. Sadece Haccın nasıl yapılacağını benden öğrenin diye bildirdi. Müslümanlar da aynı Peygamber'in (s.a.a) haccettiği gibi yaparak Hac merasimini yerine getirdiler. Veda Haccı'nın yapıış şekliyle ilgili olarak şöyle rivayet edilmiştir:

Peygamber (s.a.a) dört dirhemlik eski ve yıpranmış havutu olan bir deve üzerinde tavaf ederek haccetti ki halk kendisini görebilsin ve şöyle buyurdu: “*Hac amellerinizi benden öğrenin.*”³⁹

Teyemmüm ve sadaka verme hususunda da Peygamber (s.a.a) ve Masumlar (a.s) bu yöntemden istifade etmişlerdir. Rivayette şöyle geçmektedir:

Bir tembel, İmam'a (a.s) teyemmümü sordu. İmam (iki) elini(n içini) halıya vurdu, sonra ikisini yüzüne çekti ve her bir elinin arkasını diğer eliyle meshetti.⁴⁰

Başka bir rivayet de şöyledir:

İmam Sadık (a.s) oğlu Muhammed'e şöyle buyurdu: “*O miktardan geriye ne kadar kaldı?*” Muhammed “40 dinar” dedi. İmam (a.s) şöyle buyurdu: “*Git ve onu sadaka ver.*” Muhammed dedi ki: “*Ondan daha fazlası bana kalmadı.*” İmam (a.s) şöyle buyurdu: “*Onu sadaka ver, çünkü Allah onun yerini doldurur.*”⁴¹

³⁸ Evaliu'l-Âli, c. 1, s. 198, 8. rivayet.

³⁹ Evaliyu'l-Âli, c. 4, s. 34, 118. rivayet.

⁴⁰ Kafi, c. 3, s. 62, 3. rivayet.

⁴¹ Kafi, c. 4, s. 9, 3. rivayet.

2- Hataların uyarılarak düzeltilmesi

İbadetlerin öğretiminde amelî yöntem, diğer yöntemlere kıyasla daha fazla meziyete sahip olsa da, bazı muhatapların yanlış anlaması, eğitimcinin bazı amellerini yanlışlıkla o amelin müstehaplarından sanması veya ibadetlerin bazı cüzlerini yapma şeklinde hata etmesi mümkündür. Ayrıca özel durumlara mahsus ibadetlerin bazı özelliklerinden bahsedilmemesi de mümkündür.

Bu eksikliğin telafisi için Masumlar (a.s) bir kişinin namaz kılışında hata yaptığını gördüklerinde onu uyarıyor ve doğru yapılışını anlatıyorlardı. Gereken durumlarda da söylenmemiş ayrıntıları anlatıyorlardı. Örnek olarak bu siyerlerden birkaç örneğe teveccüh ediniz:

Ebu Abdullah Eş'arî şöyle diyor: Peygamber (s.a.a) ashabıyla namaz kıldı. Sonra ashabından bir gurubun arasına oturdu. Bir adam geldi ve namaz kıldı. Ancak rükûya gitmiyordu ve secdesi yeri gagalamak gibiydi. Peygamber (s.a.a) onu izliyordu. Şöyle buyurdu:

“Görüyor musunuz? Eğer bu adam ölürse Muhammed'in dini üzere ölmemiştir. Namazında yeri gagalıyor, aynı karganın kan yemek için yeri gagalaması gibi. Namaz kılan ama rükûya gitmeyen ve secdede yeri gagalayan kimsenin durumu, aç olan ama açlığını gidermek için bir-iki tane hurma yemeyen kimse gibidir. Abdesti tam alın, rükû ve secdeyi tam olarak yerine getirin.”⁴²

Bu siyerde Peygamber (s.a.a), namazın doğru olmadığı hakkında ashabını uyarılmış ve doğru şeklini anlatmıştır.

Başka bir siyerde de Peygamber (s.a.a), secde izi olması için alnını yaralayan adama itiraz ediyor ve onu bu işten men ediyor:

Peygamber (s.a.a), alnını yaralayan bir adam gördü. Ona şöyle buyurdu:

“Allah'la yarışan mağlup olur, Allah'tan uzaklaşmaya çalışsanı Allah rüsva eder ve Allah'a hile yapana Allah hile yapar. Neden alnını sakince yere koymuyorsun?!”⁴³

Başka bir siyerde İmam Kâzım (a.s), rükûda sırtını düz tutmayan kimseyi uyarıyor ve bundan men ediyor:

Ali bin Ukbe şöyle diyor: İmam Kâzım (a.s) beni Medine'de namaz kılarken gördü. Başım yukardaydı ve sırtım da düz değildi. Yanıma birini yollayarak (böyle) yapma dedi.⁴⁴

⁴² Nuri, Hüseyin, Mustedreku'l-Vesail, c. 3, s. 39, 5. rivayet.

⁴³ A.g.e., c. 1, s. 98, 2. rivayet.

⁴⁴ Kafi, c. 3, s. 321, 9. rivayet.

Başka bir örnekte de Peygamber (s.a.a), namazında sorun olan bir kimseyi uyarıyor ve ona doğru namaz kılma şeklini öğretiyor:

Refa'e bin Rafi şöyle diyor: Resulullah'la (s.a.a) mescitte oturmuştum. Bir adam gelerek iki rekat namaz kıldı. Sonra geldi ve Peygamber'e (s.a.a) selam verdi. Onun namazını izlemiş olan Peygamber (s.a.a) selamını aldı ve şöyle buyurdu:

“Dön ve namazını kıl çünkü (doğru) namaz kılmadın.” Üç veya dört seferden sonra adam: “Kuran'ı sana indirene andolsun uğraştım, çabaladım. Bana öğret ve göster” dedi. Peygamber (s.a.a) buyurdu: “Namaz kılmak istediğinde...”⁴⁵

3- Ebeveynlerin, çocuklarına namazı öğretmekle vazifelenirilmesi

Masumların (a.s) tüm Müslümanlara namaz öğretme imkânları olmadığı için namaz ve diğer ibadetleri öğretmede başka araçlardan da faydalanıyorlardı. Bu araçlardan birisi de ailelere namaz öğretiminde aile reislerinden faydalanmaktı. Şu siyere bakınız:

Malik bin Huveyris diyor ki: Biz aynı yaşta olan birkaç genç, Peygamber'in (s.a.a) yanına gittik ve yirmi gece yanında kaldık. Peygamber (s.a.a) merhametli ve yumuşak huyluydu. Ailelerimizi özlediğimizi anlayınca onları sordu, biz de cevapladık. Şöyle buyurdu:

“Ailelerinizin yanına dönün, ailelerinizde namazınızı kılın, onlara da öğretin ve onlara (namazı) emredin.”⁴⁶

4- Tüm halkın cemaat namazına katılması için ortam hazırlanması

Namaz, ibadî bir ameldir ve İslam'da Müslümanlara beş vakit namazı cemaatle kılmaları tavsiye edilmiştir. Masumların (a.s) siyerinde cemaat namazının, herkesin katılabileceği şekilde kılınması üzerinde çok durulmuştur. Bu yüzden (s.a.a) Peygamber (s.a.a) cemaat namazını, muhtasar ve katılanların en zayıfının durumuna uygun şekilde kıldırıyordu ve cemaat namazını uzatmayı men ediyordu.

Bir adam Peygamber'e (s.a.a) şöyle dedi: “Ey Resulullah! Falanca namazı o kadar uzatıyor ki, güçlükle namazı kılıyorum.” Peygamber (s.a.a) o güne dek görülmemiş bir öfkeyle vaazında şöyle buyurdu:

“Ey insanlar! Siz artık insanları kaçırıyorsunuz! Kim insanlarla beraber namaz kılsa muhtasar kılsın. Çünkü aralarında hasta, güçsüz veya bir işi olan kimseler vardır.”⁴⁷

⁴⁵ Sünen-i Nesaî, c. 3, s. 60.

⁴⁶ Sahih-i Buharî, c. 8, s. 132.

⁴⁷ Sahih-i Buharî, c. 1, s. 31.

Namaz, ibadî bir ameldir ve İslam'da Müslümanlara beş vakit namazı cemaatle kılmaları tavsiye edilmiştir. Masumların (a.s) siyerinde cemaat namazının, herkesin katılabileceği şekilde kılınması üzerinde çok durulmuştur. Bu yüzden (s.a.a) Peygamber (s.a.a) cemaat namazını, muhtasar ve katılanların en zayıfının durumuna uygun şekilde kıldırıyordu ve cemaat namazını uzatmayı men ediyordu.

5- Müstehap namazların ve namazın müstehaplarının öğretimine özen gösterilmesi

Masumlar (a.s) vacip namazların öğretilmesiyle yetinmiyorlardı. Müstehap namazları ve namazın usulünü ve müstehaplarını da yerine getiriyorlardı. Başkalarına da müstehap namazları kılmayı tavsiye ediyorlardı. Zürare şöyle naklediyor:

“Gençliğimde İmam Sadık’ın (a.s) yanına gittim. İmam bana müstehap namazları ve oruçları saydı.”⁴⁸

Hemmad’dan da şöyle nakledilmiştir:

Bir gün İmam Sadık (a.s) bana döndü ve şöyle buyurdu: “*Hemmad! Güzel namaz kılabiliyor musun?*” Cevabında “Evet, ben Hariz’in yazdığı namaz kitabını ezberliyorum” dedim. İmam buyurdu ki: “*Kalk ve namaz kıl.*” Namaz kıldım, namazdan sonra İmam bana şöyle buyurdu: “*Hemmad! Güzel namaz kılamiyorsun! Bir Müslümanın 60-70 yıldan sonra namazını tüm âdâbına ve kurallarına uygun yerine getirememesi oldukça kötüdür.*” Hemmad diyor ki: Aşağılık duygusuna kapıldım ve namazı bana öğret, dedim. İmam (a.s) tamamen âdâbına uygun bir namaz kıldı ve buyurdu ki: “*Hemmad! Böyle namaz kıl.*”⁴⁹

Bu siyerde İmam’ın (a.s) Hemmad’a doğru namaz kılmadığını söylerken kastı, Hemmad’ın namaz âdâbına tamamen riayet etmemesiydi. Bu siyerden İmam’ın (a.s), 60 yılını İslam’da geçiren Hemmad’dan bu yaşta namazı tüm âdâbına riayet ederek kılmasını beklediği anlaşılmaktadır.

Bununla birlikte Masumlar (a.s) müstehaplarda ifrat etmenin de önüne geçmişlerdir.

⁴⁸ Kafi, c. 3, s. 442, 1. rivayet.

⁴⁹ Biharu'l-Envar, c. 81, s. 185, 1. rivayet.

6- Müstehaplarda ifratın men edilmesi

İslam kolaylık ve hoşgörü dinidir, bütün durumlarda ifrat ve tefritten uzaktır. Emiru'l-Muminin (a.s) ifrat ve tefriti cehaletin göstergesi sayıyor ve şöyle buyuruyor:

“Cahil ya ifrat eder, aşırıya gider veya tefrit eder, yetersiz kalır.”⁵⁰

İbadetler hakkında da İslam bu kurala riayet etmekte ve takipçilerini ifrattan sakındırmıştır. Peygamber'in (s.a.a) ashabından biri şöyle diyor:

Peygamber (s.a.a) benim gündüzleri oruç tuttuğumu, geceleri de namaz kıldığımı haber aldı. Ya birini yolladı veya kendisiyle görüştü. Buyurdu ki:

“Ben sana oruç tutup iftar etmemeni ve namaz kılıp uyumamanı mı söyledim? Bazı günler oruç tut ve gecenin bir kısmında ibadet et. Çünkü gözünün senin üzerinde bir hakkı vardır, nefsinin ve ailenin de senin üzerinde bir hakkı vardır.”⁵¹

7- Masumların (a.s) siyerinde çocuklara ve ergenlere namaz öğretiminin niteliği

Şimdiye kadar söylediklerimiz daha çok yetişkinlere namaz öğretimiyle ilgiliydi. Masumların (a.s) siyerinde çocuklara ve ergenlere namaz ve diğer ibadetlerin öğretilmesiyle ilgili ilginç ve dikkate değer noktalar vardır. Bu bölümde Masumların (a.s) siyerinde çocuklara ve ergenlere namaz öğretimiyle ilgili olan eğitimsel noktalardan ikisini anlatacağız.

1- Çocuklara namazı öğretmeye başlama yaşı

Masumların (a.s) siyerinde çocuklara namaz öğretimine çok özen gösterilmiştir. Masumların (a.s) siyerine göre çocuklara namazı öğretmeye başlama yaşı yedi yaştır. Rivayette şöyle geçer: İmam Sadık (a.s), dostlarından birine şöyle buyurdu:

“Biz çocuklarımızı beş yaşında namaza başlatıyoruz. Siz çocuklarınızı yedi yaşında namaza başlatın.”⁵²

2- Çocuklara namazı öğretirken kolaylık sağlama

Masumlar (a.s) çocuklara namaz öğretirken çocukların yeteneklerini ve kapasitelerini de göz önünde bulunduruyorlardı. Bu yüzden çocuklara namazı öğretirken ve

⁵⁰ Nehcu'l-Belağa, 70. Hikmet.

⁵¹ Vesailu'ş-Şia, c. 4, s. 19, 5. rivayet.

⁵² Vesailu'ş-Şia, c. 4, s. 19, 5. rivayet.

namaza alıştıran onları zorlamıyorlardı ve namazın birçok müstehabına ve âdâbına uymalarını onlardan istemiyorlardı. Birçok rivayette İmamların (a.s) çocuklara öğle ile ikindiye ve akşam ile yatsıyı birlikte kılmalarını emrettikleri konusuna değinilmiştir. Oysa yetişkinler bu dört namazı dört vakitte kıyorlardı. Fuzayl bin Yesar şöyle diyor: Ali bin Hüseyin çocuklara akşam ile yatsıyı birlikte kılmalarını emrederek şöyle buyuruyordu:

“Bu, uyumalarından ve yatsı namazlarının kaza olmasından iyidir.”⁵³

Yine rivayet edilmiştir ki: İmam Zeyne'l-Abidin (a.s) yanında olan çocukları öğle ile ikindiye ve akşam ile yatsıyı bir vakitte kılmaya zorluyordu. Ona itiraz ettiler ve O şöyle buyurdu:

“Bu, onlar için daha kolaydır ve daha çok yapmaya can atarlar. Namazı zayi etmezler, uyumazlar (böylece namazları kaza olmaz) ve başka bir işle meşgul olmazlar.”⁵⁴

Özet

Söylediklerimizden, Masumların (a.s) namaz öğretimi siyerlerinin aşağıdaki gibi olduğu ortaya çıkmaktadır:

- 1- Onların namaz öğretimi yöntemleri, amelî yöntemdi. Yani diğerlerinin namaz kıılma üslubunu öğrenmeleri için kendileri amelen kıyorlardı. Ayrıntılar ve kişilerin olası hataları hakkında uygun fırsatlarda uyarıda bulunuyorlardı.
- 2- Çocuklara namaz öğretiminde, ebeveynleri namaz öğretmekle vazifelendiriyorlardı.
- 3- Namaz öğretiminde onlara namazın müstehablarını ve müstehap namazları da öğretiyorlardı ama müstehaplarda ifratın önüne geçiyorlardı.
- 4- Herkesin katılabilmesi için cemaat namazlarını muhtasar kıldırıyorlardı.

Çocuklara namaz öğretiminde ise siyerleri şöyleydi:

- 1- Namaz öğretimine çocuklar mükellef olmadan önce, yedi yaşında başlıyorlardı.
- 2- Zamanla namaz kıılma alışkanlığı edinsinler diye namaz kıılmada onlara zorluk çıkarmıyorlardı.

⁵³ Kafi, c. 3, s. 409, 2. rivayet.

⁵⁴ Nuri, Hüseyin, Mustedreku'l-Vesail, c. 15, s. 160, 2. rivayet.

Üçüncü Konu Zikir ve Dua Öğretimi

İslami metinlerde dua ve zikir üzerinde çok durulmuştur. Allah, Kuran'da şöyle buyuruyor:

De ki: “Sizin duanız olmasaydı, Rabbim size itina gösterir miydi?”⁵⁵

Resulullah (s.a.a) da şöyle buyuruyor:

“Dua ibadetin beynidir.”⁵⁶

Allah, Kuran'da müminleri çokça zikre çağırılmaktadır:

“Ey iman edenler! Çokça zikir ile Allah'ı zikredin. Ve O'nu sabah ve akşam tesbih edin.”⁵⁷

Rivayetlerde de Allah'ın zikri üzerinde durulmuştur. Emiru'l-Muminin (a.s), İmam Hasan'a (a.s) Allah'ı anmasını tavsiye ederek şöyle buyuruyor:

“Oğulcuğum! Sana takvayı, Allah'ın emirlerine itaati ve Onu anarak kalbini âbâd etmeni tavsiye ediyorum.”⁵⁸

Masumların (a.s) kendileri de zikreden ve dua eden kimselerdi. Emiru'l-Muminin'in (a.s) ve İmam Seccad'ın (a.s) duaları meşhurdur. Bir rivayette İmam Sadık (a.s) şöyle buyuruyor:

“Emiru'l-Muminin çok dua eden biriydi.”⁵⁹

Yine şöyle rivayet edilmiştir:

“Peygamber (s.a.a) yirmi beş kez istiğfar etmeden –ne kadar kısa da olsa- bir toplandıktan ayrılmıyordu.”⁶⁰

İmam Sadık (a.s) da şöyle buyuruyor:

“Babam çokça zikrediyordu. Onunla yürürken Allah'ı zikrediyordu. Onunla yemek yerken Allah'ı anıyordu. İnsanlarla konuşuyordu ama bu, Onu Allah'ın zikrinden alıkoymuyordu ve dili damağına yapışmış halde “La ilahe illallah” dediğini görüyordum.”⁶¹

⁵⁵ Furkan suresi, 77. ayet.

⁵⁶ Mizanu'l-Hikme, c. 3, s. 245, 5519. rivayet.

⁵⁷ Ahzap suresi, 41-42. ayetler.

⁵⁸ Mizanu'l-Hikme, c. 3, s. 417, 6392. rivayet.

⁵⁹ Kafi, c. 2, s. 467, 8. rivayet.

⁶⁰ A.g.e., c. 2, s. 504, 4. rivayet.

⁶¹ A.g.e., c. 2, s. 499, 1. rivayet.

Masumlar (a.s) zikir ve duaya verdikleri önem sebebiyle, bunu başkalarına da öğretiyorlardı. Bu bölümde, kullandıkları noktalara ulaşmak için, zikir ve dua öğretilimiyle ilgili siyerlerini inceleyeceğiz. Bu bölümün konuları şu başlıklar altında sunulacaktır: 1- İnsanlara zikir ve duayı tavsiye etmek. 2- Dua ve zikir ehli kimselerin teşvik edilmesi. 3- Diğerlerine bazı duaların ve zikirlerin öğretimi. 4- Çocukları zikir ve duaya alıştırmak.

1- İnsanlara zikir ve duayı tavsiye etmek

Masumlar (a.s) takipçilerine dua ve Allah'ı zikretmeyi tavsiye ediyorlardı. İmam Rıza (a.s), dostlarına şöyle buyurdu:

“Enbiyanın silahını kuşanın.” Dediler ki: *“Enbiyanın silahı nedir?”* İmam buyurdu: *“Dua.”*⁶²

Peygamber'den (s.a.a) de şöyle rivayet edilmiştir:

“Size en iyi ve en yüksek dereceye sahip, Allah katında en temiz olan, sizin için altın ve gümüşten daha iyi olan ve yine düşmanlarınızla savaşış ölmenizden ve öldürmenizden daha iyi olan amelinizi söyleyeyim mi?” Evet, dediler. Peygamber (s.a.a) buyurdu ki: *“Allah Teâla'nın çokça zikri.”*⁶³

Yine şöyle rivayet edilmiştir: Peygamber (s.a.a), tarlasına ağaç eken bir adamın yanından geçiyordu. Durdu ve ona şöyle buyurdu:

“Seni sürekli olan, daha çabuk ürün veren, meyveleri daha lezzetli ve kalıcı olan ağaçlara yönlendirmemi ister misin?” Adam *“Evet, beni yönlendir”* dedi. Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu: *“Sabah ve akşam Subhanellahi ve'l-hamdulillahi ve la ilahe illallahu vallahu ekber* de. Eğer bu zikri söylersen her teşbihe karşılık meyveleri daimi

“Masumlar (a.s) zikir ve duaya verdikleri önem sebebiyle, bunu başkalarına da öğretiyorlardı. Bu bölümde, kullandıkları noktalara ulaşmak için, zikir ve dua öğretilimiyle ilgili siyerlerini inceleyeceğiz. Bu bölümün konuları şu başlıklar altında sunulacaktır:

- 1- İnsanlara zikir ve duayı tavsiye etmek.
- 2- Dua ve zikir ehli kimselerin teşvik edilmesi.
- 3- Diğerlerine bazı duaların ve zikirlerin öğretimi.
- 4- Çocukları zikir ve duaya alıştırmak.

”

⁶² A.g.e., c. 2, s. 468, 5. rivayet.

⁶³ A.g.e., s. 498, 1. rivayet.

olan çeşitli ağaçlardan on tanesi cennette sana verilecek.” Adam dedi ki: “Ey Resulullah! Bu tarlayı fakirlere vakfettiğime dair seni şahit tutuyorum.”⁶⁴

2- Zikir ve dua ehli kimselerin teşvik edilmesi

Masumlar (a.s) bazen zikreden ve dua eden kişileri teşvik ediyorlardı. Sekunî şöyle diyor:

Peygamber (s.a.a), namazında Allah'ı anan, yüce bir içerik ve derin ibarelerle Allah'a yakınlaşmaya çalışan bir Arap gördü. Sağlam kelimeleri ve ibarelerinin üslubu, onun bilgisini ve imanının ve kemâlinin derecesini gösteriyordu. Peygamber (s.a.a), namazını tamamladıktan sonra onu alıp kendi yanına getirmesi için birisini belirledi. Arap namazını bitirince Peygamber'ın (s.a.a) yanına geldi. Peygamber (s.a.a) ona bir parça altın hediye etti... Sonra şöyle buyurdu:

“Sana bu altını neden hediye ettiğimi anladın mı?” Arap “Akralık ve yakınlık sebebiyle” dedi. Peygamber (s.a.a) buyurdu ki: “Yakınlığın bir hakkı vardır ama ben bu altını sana, Allah Teâlâ'ya güzel hamdettiğin için hediye ettim.”⁶⁵

3- Dua ve zikir öğretimi

Masumlar (a.s) bazı durumlarda kişilere özel bir dua veya zikir öğretiyorlardı ve onlardan yapmalarını istiyorlardı. Örneğin İmam Sadık'ın (a.s) şöyle buyurduğu nakledilmiştir:

Babamın oğullarından birinin (rahatsızlık ve acıdan) şikâyeti vardı. Babam yanına gitti ve şöyle buyurdu: “On defa **Ya Allah** de. Bir mümin yoktur ki bunu desin ve Allah teberek ve teâlâ ona **“Lebbeyk ey kulum! Hacetini iste”** demesin.”⁶⁶

Yine İmam Rıza'nın (a.s) şöyle buyurduğu nakledilmiştir:

“Şükür secdesinde bu duayı eden kimse, Peygamber'in (s.a.a) yanında Bedir günü savaşmış gibidir.” Dedik ki: “Yazalım mı?” İmam (a.s) “Yazın” buyurdu.⁶⁷

Sonra duayı söyledi ve muhatapları da yazdılar.

4- Çocukları zikir ve duaya alıştırmak

Masumlar (a.s), evlatlarını duaya ve Allah'ı zikretmeye alıştıyorlardı. İmam Sadık'ın (a.s) şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir:

⁶⁴ A.g.e., c. 2, s. 367, 4. rivayet.

⁶⁵ Hayatu'l-Kulub, c. 2, s. 63.

⁶⁶ Vesailü'ş-Şia, c. 4, s. 1132, 12. rivayet.

⁶⁷ Mustedreku'l-Vesail, c. 5, s. 139, 13. rivayet.

“(Babam) Bizi bir araya topluyordu ve güneş doğana kadar Allah’ı zikretmemizi emreliyordu.”⁶⁸

İmam Zeynelabidin’in (a.s) oğlu Zeyd de şöyle diyor:

“İmam Zeynelabidin 15 Şaban gecesini hepimizi bir araya topluyordu ve geceyi üç bölüyordu. Sonra ilk kısmında bizimle namaz kılıyordu; ardından dua ediyordu ve biz de âmin diyorduk; sonra istiğfar ediyordu ve biz de istiğfar ediyor, Allah’tan cenneti istiyorduk. Böylece fecir doğuyordu.”⁶⁹

Şöyle nakledilmiştir:

İmam Sadık (a.s), Ebu Harun’a şöyle buyurdu: “Ey Ebu Harun! Biz çocuklarımıza, namazı emrettiğimiz gibi, Fatıma (a.s) tesbihatını da emreliyoruz. (Bu zikre) Bağlı ol çünkü bu zikri bırakıp da bedbaht olmamış hiçbir kul yoktur.”⁷⁰

Özet

Masumların (a.s) siyerinde dua ve zikir öğretimi şöyleydi:

- 1- Diğerlerine zikir ve duayı tavsiye ediyorlardı.
- 2- Dua edenleri ve zikredenleri teşvik ediyorlardı.
- 3- Bazı zikirleri ve duaları diğerlerine öğretiyorlardı.
- 4- Çocukları zikre ve duaya alıştıyorlardı.

Dördüncü Konu Oruç Öğretimi

Oruç, önemli İslami ibadetlerden biridir ve İslami metinlerde üzerinde çok durulmuştur. Peygamber’den (s.a.a) nakledilen bir rivayette şöyle buyuruyor:

“Oruç tutunuz çünkü ateşe karşı bir siperdir.”⁷¹

Bu sebeple Masumlar (a.s) orucun ve oruç tutma öğretiminin üzerinde duruyorlardı. Bu bölümde Masumların (a.s) siyerinde oruç tutma öğretimini inceleyeceğiz. Bu araştırmada hedefimiz, onların oruç tutma öğretiminde kullandıkları noktalara ulaşmaktır. Bu bölümün konuları şu başlıklar altında sunulacaktır: 1- İnsanları Ramazan

⁶⁸ Kafi, c. 2, s. 498, 1. rivayet.

⁶⁹ Biharul-Envar, c. 80, s. 115, 32. rivayet.

⁷⁰ Kafi, c. 3, s. 343, 13. rivayet.

⁷¹ Mizanu'l-Hikme, c. 5, s. 467, 10624. rivayet.

ayına girmeye hazırlamak. 2- Çocuklarda oruç tutma öğretimine başlama yaşı. 3- Oruç tutma öğretimi yöntemi.

1- İnsanları Ramazan ayına girmeye hazırlamak

Masumlar (a.s) Ramazan ayı gelmeden önce bu ayın önemini insanlara anlatıyorlardı ve onlardan kendilerini Ramazan ayından faydalanabilmek için hazırlamalarını istiyorlardı. İmam Bâkır (a.s) şöyle buyuruyor:

Peygamber (s.a.a) Ramazan'a üç gün kala Bilal'e şöyle buyurdu: "İnsanların arasında selâ oku." Sonra halk toplandı. Sonra Peygamber (s.a.a) minbere çıktı ve Allah'a hamd ve sena etti. Sonra şöyle buyurdu: "Ey insanlar! Bu, Allah'ın size mahsus kıldığı bir aydır ve tüm aylardan daha üstündür. Onda, bin aydan daha hayırlı olan bir gece vardır. Bu ayda ateş kapıları kapalı ve cennet kapıları açıktır. Bu ayı geçiren ama bağışlanmayan kimse Allah'ın rahmetinden uzak olsun."⁷²

Yine bir başka rivayette şöyle nakledilmiştir:

Peygamber (s.a.a) (Ramazan ayından önce) insanlara dönerek şöyle buyurdu: "Ey insanlar! Ramazan ayı doğduğunda serkeş şeytanlar bağlanırlar ve gökyüzü kapıları, cennet kapıları ve rahmet kapıları açılırlar. Ateş kapıları kapanırlar. Bu ayda dualar müstecaptır ve iftar sırasında Allah, bir gurubu cehennem ateşinden azat eder. Her gece bir münadi "Bir isteği olan var mı? İstiğfar eden biri var mı?" diye seslenir."⁷³

İmamlar (a.s) da Peygamber'i (s.a.a) izleyerek Ramazan ayından önce evlatlarına gereken tavsiyeleri veriyorlar ve onları Ramazan ayına girmeye hazırlıyorlardı. Musmeî şöyle diyor:

"İmam Sadık (a.s) Ramazan ayına girerken evlatlarını tembihliyor ve şöyle buyuruyordu: "Kendinizi zahmete sokun ve çabalayın. Zira bu ayda rızıklar paylaşılır, eceller belirlenmekte, Allah'ın evine gidecek ziyaretçiler tayin edilmektedir. Bu ayda bir gece vardır ki, o gecede yapılan ameller bin ayda yapılan amellerden daha üstündür."⁷⁴

Bu tavsiyeler, insanların Ramazan ayına girmeye daha fazla hazırlıklı olmalarını ve bereketlerinden daha iyi faydalanmalarını sağlamaktadır.

2- Oruç tutma öğretimi yaşı

Masumların (a.s) siyerinde çocuklara oruç tutma öğretimi, çocuklar mükellef olmadan önce başlıyordu. İmam Sadık'tan (a.s) nakledilen bir rivayette şöyle okuyoruz:

⁷² Kafi, c. 4, s. 67, 5. rivayet.

⁷³ Kafi, c. 4, s. 67, 6. rivayet.

⁷⁴ A.g.e., c. 4, s. 66, 2. rivayet.

“Biz çocuklarımıza yedi yaşındayken güçlerinin yettiği ölçüde, yarım güne kadar, ondan biraz daha az veya çok oruç tutmalarını emrediyoruz. Açlık ve susuzluğa yenik düştüklerinde iftar ederler. Oruca alışana ve oruç tutma gücüne kavuşana kadar böyle yaparlar. Siz, çocuklarınıza dokuz yaşında, güçlerinin yettiği ölçüde oruç tutmalarını emredin. Susuzluğa yenik düştüklerinde iftar etsinler.”⁷⁵

Bu siyere göre ebeveynler, dokuz yaşından itibaren çocuklarına oruç öğretimine başlamakla vazifelidirler. Zira bu yaşta çocuklar, bu öğretimi kabule hazırdırlar.

3- Oruç tutma öğretimi yöntemi

Masumlar (a.s) çocuklara oruç tutmayı öğretirken hangi yöntemden faydalanıyorlardı? Onların eğitimsel siyerine baktığımızda, alıştırma yöntemini kullandıklarını görüyoruz. Yani çocuklara, bu amele zamanla alışsınlar ve mükellef olduklarında rahatça bu ameli yerine getirebilsinler diye, yedi veya dokuz yaşından itibaren oruç tutmayı emrediyorlardı.

Yukarda naklettiğimiz siyerde İmam Sadık (a.s) bu konuyu açıkça beyan etmiştir.

Bu siyerden başka bir sonuç daha elde edilmektedir. O da oruç tutmaya alıştırırken iki noktaya riayet edilmesi gerekliliğidir: Zaman ve kolaylık.

Oruç öğretiminde çocuğun iki veya birkaç gün oruç tutmayla bu amele alışması beklenmemelidir. Alışkanlığın oluşması uzun bir süreç gerektirir. Bu yüzden İmam, bu öğretime başlama yaşını dokuz olarak belirlemiştir ve buluğ yaşına kadar altı yıl süre vardır.

İlaveten oruç öğretiminde çocuğun fiziksel gücü de dikkate alınmalıdır ve çocuktan oruç tutmasına dair beklenti buna uygun olmalıdır. Bu yüzden İmam (a.s) şöyle buyuruyor: Dayanabildikleri yere kadar oruç tutsunlar ancak susuzluk veya açlığa yenik düştüklerinde iftar etsinler. Zamanla, çocukların gücü arttıkça, daha uzun süreli oruç tutarlar. Bu durum, birkaç yıl sürer ve sonra rahatça tüm gün oruç tutabilirler.

Masumlar (a.s) çocuklara oruç tutmayı öğretirken hangi yöntemden faydalanıyorlardı? Onların eğitimsel siyerine baktığımızda, alıştırma yöntemini kullandıklarını görüyoruz. Yani çocuklara, bu amele zamanla alışsınlar ve mükellef olduklarında rahatça bu ameli yerine getirebilsinler diye, yedi veya dokuz yaşından itibaren oruç tutmayı emrediyorlardı.

⁷⁵ Tabatabaî, Seyyid Muhammed Hüseyin, Sünenu'n-Nebî, s. 157, 158. rivayet.

Bu siyerden elde edilen bir başka konu da şudur: Çocuklar oruç tutma alıştırmalarıyla, oruç tutma gücüne kavuşurlar. “*Alışana ve (oruç tutma) gücüne kavuşana kadar*” ifadesinden, oruç tutma gücünün sadece fiziksel gelişime değil, alışkanlığa da bağlı olduğunu anlıyoruz. Kaldı ki fiziksel olarak güçlü ama oruç tutmaya dayanamayan yetişkinler de vardır. Çünkü bunu alışkanlık edinmemişlerdir. Sadî, Gülistan’da bu iddiayı destekleyen bir hikâye naklediyor:

“Horasanlı iki derviş birbirlerine yol arkadaşı olarak sefere çıkmışlardı. Biri zayıftı ve iki gecede bir iftar ederdi, diğeri kuvvetliydi ve günde üç kez yerdi. Kazara bir şehirde casusluk ithamıyla tutuldular. İkisini bir odaya koyup kapısına da duvar ördüler. İki hafta sonra günahsız oldukları anlaşıldı. Baktılar ki kuvvetli olan ölmüş, zayıf olan sağ kalmış. Şaşırıp kaldılar. Bir bilge dedi ki: Bunun tersi şaşırırdı. Biri çok yiyendi, zavallı dayanamadı ve sıkıntıyla helâk oldu. Bu diğeriye kendini tutandı, alıştığı üzere sabretti ve sağ kaldı.”⁷⁶

Özet

Oruç tutma öğretiminde Masumların (a.s) siyeri şöyleydi:

1- Ramazan ayı gelmeden önce bu ayın önemi hakkında insanları uyarıyorlardı ve gerekli tavsiyelerle onları Ramazan ayına girmeye hazırlıyorlardı.

2- Evlatlarına oruç tutma öğretimine mükellef olmadan önce, yedi yaşında başlıyorlardı. Ancak diğerlerine, evlatlarına oruç tutma öğretimine dokuz yaşında başlamalarını tavsiye ediyorlardı.

3- Oruç tutma öğretiminde yöntemleri, oruç tutma alışkanlığı edinebilsinler ve mükellef olduklarında gerekli güce sahip olabilsinler diye çocuklara alıştırma yaptırma üzerineydi. Elbette bu alıştırmada çocuğun gücünü kesinlikle göz önünde bulunduyorlar ve yapabileceklerinin fazlasını onlardan beklemiyorlardı.

Ek

Masumların (a.s) siyerinde namaz ve oruç öğretilimiyle ilgili tüm konulara ulaşamıyoruz, bu konuların çoğu onların sözlerinde (rivayetlerde) geçmektedir. Bu yüzden bu kısımda namaz ve oruç öğretilimi alanındaki Masumların (a.s) siyerini ve rivayetlerin genelini mütalaa edecek ve buna dayanarak namaz ve oruç öğretilimi için bir program sunacağız.

Buna göre bu bölümde iki konuyu inceleyeceğiz:

1- Namaz öğretilimi programı

2- Oruç tutma öğretilimi programı

⁷⁶ Külliyyat-ı Sadî, s. 135.

Birinci ek:

Masumların (a.s) siyerinde ve rivayetlerde namaz öğretimi programı

Namaz öğretimi programını elde etmek için ilk adım, Masumların (a.s) siyerine başurmaktır. Bu sebeple önce rivayetleri inceleyeceğiz, sonra namaz öğretimi aşamalarını ve her aşamanın öğretim içeriğini ve hedeflerini, en son da Masumların (a.s) siyerinde namaz öğretimi programının özelliklerini beyan edeceğiz.

1- Rivayetlerin incelenmesi

Çocukların namazı hakkında Masumlardan (a.s) çeşitli rivayetler vardır. Bunları üç guruba ayırabiliriz:

1- İçinde “vacip” lafzı geçen rivayetler

2- İçinde “emir”, “uyarı” ve “öğretim” lafızları geçen rivayetler

3- Namaz vazifesini yerine getirmeye zorlamak için çocuklara fiziksel ceza izni veren rivayetler.

Bu rivayetleri sırayla zikredecek ve sonra inceleyeceğiz.

Birinci gurup rivayetler

1- Ebu Abdullah (a.s) şöyle buyurdu:

“Çocuk altı yaşına geldiğinde namaz ona vaciptir ve oruç tutma gücüne kavuştuğu zaman oruç ona vacip olur.”⁷⁷

2- Ali bin Cafer, kardeşi Hz. Musa’dan (a.s) şöyle naklediyor:

“İmama şöyle sordum: Oğlan çocuğa ne zaman namaz ve oruç vacip olur? Buyurdu ki: Buluş yaşına yaklaştığında ve namaz ve orucu anladığında.”⁷⁸

3- Muhammed bin Müslim diyor ki:

İmam Bâkır veya Sadık’a (a.s) şöyle sordum: “Çocuk ne zaman namaz kılsın?” Buyurdu: “Namazı anladığı zaman.” Dedim ki: “Ne zaman namazı anlar ve namaz ona vacip olur?” Buyurdu: “Altı yaşında.”⁷⁹

Bu rivayetlerin zahirinden, namazın altı yaşında veya buluş yaşına yakın yaşlarda çocuğa vacip olduğu anlaşılmalıdır. Ancak çeşitli rivayetlere ve –Şia ve Sünni- tüm Müslümanların icmâsına göre buluşa ermeden önce namaz çocuğa vacip değildir. Bu yüzden bu rivayetlerin zahirini alamayız.

⁷⁷ Vesailü’ş-Şia, c. 4, s. 19, 4. rivayet.

⁷⁸ A.g.e., s. 18, 3. rivayet.

⁷⁹ A.g.e., s. 18, 2. rivayet.

Öyleyse bu rivayetlerde “vacip”ten kasıt nedir?

Şia'nın büyük fakihlerinin uyardığı gibi, rivayetlerde vacip, müstehap anlamındadır. Yani çocuk altı yaşına geldiğinde ve namazı anlayabildiğinde, kendisine vacip olmasa da namaz kılması iyidir. Bu sebeple fakihlerden hiçbiri buluğa ermemiş çocuğa namazın vacip olduğuyla ilgili fetva vermemiştir.⁸⁰ Bu müstehabın hikmetini ve delilini daha sonra anlatacağız.

İkinci gurup rivayetler

Bu rivayetlerde “emir”, “uyarı” ve “öğretim” lafızları kullanılmıştır.

4- Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu: “*Oğlan sağ elini sol elinden ayırabildiğinde, ona namazı emredin.*”⁸¹

5- Ebu Abdullah (a.s) şöyle buyurdu: “*Biz evlatlarımıza beş yaşında namaz kılmasını emrediyoruz. Siz evlatlarınıza yedi yaşında namaz kılmayı emredin.*”⁸²

6- Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu: “*Evlatlarınıza on yaşına geldiklerinde namaz kılmayı emredin.*”⁸³

7- Hz. Ali (a.s) şöyle buyurdu: “*Evlatlarınıza namaz öğretin ve sekiz yaşında onları namaz hakkında uyarın.*”⁸⁴

8- Muaviye bin Veheb diyor ki: Ebu Abdullah’a (a.s) sordum ki “Çocukları kaç yaşında namaz kılmaları için uyaralım?” Buyurdu: “*Altı-yedi yaşları arasında.*”⁸⁵

9- İmam Rıza (a.s) şöyle buyurdu: “*Çocuk yedi yaşında namaz için uyarılır.*”⁸⁶

Bu rivayetlerden ilk üçünün içeriği çocuğa namazın emredilmesiyle ilgilidir ancak yaş konusunda ihtilaf vardır: İlk rivayette sağ el ile sol eli birbirinden ayırabildiği -ki bu beş-altı yaşlarıdır- zaman denilmektedir. Daha sonra bahsedeceğimiz başka bir rivayette bu konu açıkça geçmektedir. Diğer rivayet yedi yaş, sonraki rivayet de on yaş bu bunun için belirlemiştir.

7, 8, ve 9. rivayetler de çocuğun namaz hakkında uyarılmasını istemiş ve bunun yaşını altı, yedi ve sekiz olarak beyan etmiştir. Öğretim için de bir rivayet bize ulaşmış ama bunun için bir yaş açıklanmamıştır.

⁸⁰ Yezdî, Seyyid Muhammed Kâzım, El-Urvetu'l-Vuska, c. 1, s. 741, 35. konu ve c. 2, s. 217, 2. konu, s. 503, 1. konu.

⁸¹ Tebesî, Hukuk-u Ferzendan der Mekteb-i Ehl-i Beyt (a.s), s. 233.

⁸² Vesailü'ş-Şia, c. 4, s. 19, 5. rivayet.

⁸³ Mustedreku'l-Vesail, c. 3, s. 19, 3. rivayet.

⁸⁴ Vesailü'ş-Şia, c. 4, s. 20, 8. rivayet.

⁸⁵ A.g.e., c. 4, s. 18, 1. rivayet.

⁸⁶ A.g.e., c. 21, s. 460, 1. rivayet.

Çocuğun yaşamının ilk yedi yılını oyun ve padişahlık dönemi olarak gören diğer rivayetlerde de bu anlamı taşımaktadır. Oyun döneminde ciddi bir öğretim verilemez ve çocuk namaz hakkında uyarılamaz. Ama bu yaştan sonrasında bazı rivayetlerde "emir", bazılarında "uyarı" geçmektedir. Bazı rivayetlerde 6, 7 ve sonraki yaşlarda çocuğa namazın emredilmesi ve diğer bazılarında uyarı izninin verilmesi, rivayetlerin anlamıyla zıtlık oluşturmamaktadır.

"Emir" ve "uyarı" rivayetleri, emir ve uyarı yaşı hakkında ihtilafıdır ama bu ihtilaf, "mutlak hükmün şartlı hükme hamledilmesi" ve "şartların taaddüdü ve karşılığın vahdeti" kaideleri esasınca ortadan kalkar. Elde edilen sonuç, emir için uygun zamanın 5 yaştan, uyarı için ise 6-7 yaştan yukarı olduğuudur. Bununla beraber bu yaşlardan her birinde bu işe başlanabilir. Rivayetlerdeki yaş farklılıklarının sebebine daha sonra değineceğiz.

Bu rivayetlerde şu noktaya dikkat etmek gerekir: Emir, uyardan farklıdır zira emir, arkasından mutlaka uyarıyı gerektirmemektedir. Bu noktaya ve emir ve uyarı rivayetlerinin 6-7 yaş ve sonrasında müşterek olmasına ama daha küçük yaşlarda namazın sadece emredilmiş olmasına teveccühle, 6-7 yaşlarından küçük olduğunda bir uyarının söz konusu olmadığı ve sadece çocuğa namaz kılmasının emredilebileceği anlaşılmaktadır.

Çocuğun yaşamının ilk yedi yılını oyun ve padişahlık⁸⁷ dönemi olarak gören diğer rivayetlerde de bu anlamı taşımaktadır. Oyun döneminde ciddi bir öğretim verilemez ve çocuk namaz hakkında uyarılamaz. Ama bu yaştan sonrasında bazı rivayetlerde "emir", bazılarında "uyarı" geçmektedir. Bazı rivayetlerde 6, 7 ve sonraki yaşlarda çocuğa namazın emredilmesi ve diğer bazılarında uyarı izninin verilmesi, rivayetlerin anlamıyla zıtlık oluşturmamaktadır. Zira bu rivayetler, usulün "çeşitli rivayetlerde bir şartın gerçekleşmesi için başka şartlar beyan edilirse, şartın gerçekleşmesi durumunda tüm diğer şartlar da gerçekleşir" kaidesine uygundur. Buna göre bu rivayetler hakkında, çocuk 6 veya 7 yaşına girdiğinde hem emir ve hem de uyarı caizdir, denmelidir.

Öğretim de 5-6 yaşından buluşu ve ondan sonrasını kapsayan böyle bir genişliğe sahiptir. Nihayetinde bazı yaşlarda öğretim o kadar ciddi değildir ama bazı yaşlarda

⁸⁷ Vesailü's-Şia, c. 21, s. 472, 1 ve 2. rivayetler.

ciddi ve uyarıyla birlikte. Bununla beraber uyarı rivayetlerinde şu konu hala belirsizdir: Bu uyarı sadece sözel bir istek düzeyinde midir, yoksa fiziksel uyarıyı da kapsamakta mıdır? Bu belirsizlik, Arapça'da uyarının, fiziksel uyarı anlamını da içermesinden kaynaklanmaktadır.⁸⁸ Bu soru, üçüncü gurup rivayetler incelenirken cevabını bulacaktır.

İkinci gurup rivayetlerden şunlar çıkmaktadır:

1- Namazın doğrudan öğretimi 5 ila 6 yaşlarında, çocuğun namazı anlayabileceği yaşlarda, başlar.

2- Bu aşamada öğretim fazla ciddi değildir, uyarı söz konusu değildir ve çocuk, oyunla beraber namazla aşına olur.

3- Namaz öğretiminin ikinci aşaması yedi yaşında başlar. Ciddi aşamadır, işin içinde zorlama ve uyarı vardır. İkinci yedi yıl dönemini edep verme, öğretim ve itaat dönemi olarak gösteren rivayetler de bu konuyu onaylamaktadır.

Üçüncü gurup rivayetler

Rivayetlerin bu gurubunda namaz öğretimi amacıyla çocuğun fiziksel olarak cezalandırılmasına izin verilmiştir. Bu rivayetler şöyledir:

10- Resulullah (s.a.a) buyurdu ki: *“Evlatlarınız yedi yaşına geldiklerinde namaz kılmalarını emredin. Dokuz yaşında namazı bıraktıklarında onlara vurun.”*⁸⁹

11- Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu: *“Ailenin küçüklerine dil ile namazı ve tahareti öğret. On yaşına geldiklerinde onlara vur ama üç defa sınırını aşma.”*⁹⁰

12- Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu: *“Çocuğa yedi yaşında namaz öğretin ve on yaşında namaz için (ona) vurun.”*⁹¹

Bu gurup rivayetlerde 9 veya 10 yaşından itibaren çocukların namaz öğretimi ve kılınması için, gerektiğinde cezalandırılmalarına izin verilmiştir. Yani bu yaştan itibaren namaz öğretimi daha ciddi bir aşamaya geçmekte ve sözlü uyarının yanında ceza da verilebilmektedir. Cezanın başlaması için ilk rivayette 9, ikinci rivayette 10 yaşın zikredilmiş olması, iki rivayetin çeliştiğini göstermemektedir. Zira daha önce de söylediğimiz gibi bu iki rivayet bir araya geldiğinde çocuğun 9 veya 10 yaşına geldiğinde namaz için cezalandırılabileceği ortaya çıkmaktadır.

⁸⁸ Tarihî, Fahrüddin, Mecmeu'l-Bahreyn, Ehez maddesi.

⁸⁹ Mustedreku'l-Vesail, c. 15, s. 160, 1. rivayet ve c. 3, s. 19, 4. rivayet.

⁹⁰ Tebesî, Muhammed Cevad, Hukuk-u Ferzandan der Mekteb-i Ehl-i Beyt (a.s), s. 221.

⁹¹ A.g.e., s. 222.

İlaveten bu rivayetlere göre sadece 9 veya 10 yaşında çocuk cezalandırılabilir, ondan önce cezalandırılmaz (özellikle de 11. rivayette bu açıkça belirtilmektedir). İkinci gurup rivayetlerde “uyarı”dan kastın sadece sözlü uyarı olduğu anlaşılmaktadır, bundan fazlası değil. Çocuklara nazik ve merhametli davranmayı ve onlarla çocuk dilinde konuşmayı tavsiye eden rivayetler de, 9-10 yaşından önce çocuğun teşvik, sevdirmeye ve benzeri yollarla namaza yönlendirilmesi gerektiğini teyit etmektedir.

On yaş için 6. rivayet namaza emri, 11 ve 12. rivayetler fiziksel cezayı, ikinci gurup rivayetler de uyarıyı (öncelik kavramıyla) tavsiye etmiştir. Bu yaşta her üçü de kullanılabilir. Genel olarak üst aşamalardan her biri, altındaki aşamaları içinde barındırmaktadır. Mesela uyarının tavsiye edildiği yedi yaşta, namaz da emredilebilir.

Bu rivayetleri son olarak toplarsak namaz öğretiminin sırayla geçilmesi gereken üç aşaması olduğu neticesine ulaşırız. Bu üç aşama şunlardır:

1- Başlangıç aşaması. Bu aşama, çocuğun namazı genel olarak anlayıp idrak edebildiği 5-6 yaşlarında başlar ve 6-7 yaşlarında sona erer. Rivayetlerde bu aşamanın yıllarının belirlenmesiyle ilgili olan ihtilaf, çocukların kişisel farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Bazı çocukların düşünsel gelişimleri daha hızlı olmaktadır, bazılarının ise böyle olmamaktadır. Bu aşamada işin içinde zorlamanın hiçbir türü yoktur, çocuk sadece namazla tanıştırılmalıdır.

2- Orta aşama. Bu aşama 6-7 yaşlarında başlar, 9-10 yaşlarında biter. Bu dönemin başlamasıyla ilgili rivayetlerdeki başlangıç ve bitiş yaşlarının farklılığı yine çocukların zihinsel gelişiminin farklılığındandır.⁹² Bu aşamada namaz öğretimi biraz daha ciddi bir hal almakta, çocukların namazları gözlemlenmekte ve bunun için sözlü uyarı da yapılabilmektedir.

3- Son aşama. Bu aşama 9 veya 10 yaşında başlayarak buluğa girildiğinde sona erer. Bu aşamada öğretim oldukça ciddidir. Çocuk namazı bırakırsa, fiziksel ceza bile verilebilir. Bu aşamada çocuk namazla aşına olur, hükümlerini, faydalarını ve etkilerini öğrenir ve günlük namazlarını düzenli kılar. Diğer bir deyişle namaz kılma alışkanlığı şekillenir ve kalıcı olur.

Bu rivayetler namaz öğretimi aşamalarını şekillendirse de, öğretimin içeriğiyle ve her aşamada uyulması gereken özel noktalarla ilgili bilgi vermemektedir. Acaba 5 yaşındaki çocuktan, 12 yaşındaki ergenin kıldığı gibi bir namaz kılması mı beklenmelidir? Acaba çocuğa tüm namaz tek seferde mi yoksa zamanla parça parça mı öğretilmelidir? Bunlar, İmam Sadık'tan (a.s) nakledilen ayrıntılı bir rivayette cevabını bulabileceğimiz meselelerdir. Rivayet şöyledir:

⁹² Bostanî, Mahmud, El-İslam ve İlmü'n-Nefs, s. 55.

14- Abdullah bin Fuzale, İmam Bâkır veya Sadık'ın (a.s) şöyle buyurduğunu naklediyor:

“Oğlan üç yaşına geldiğinde ona yedi kere **La ilahe illallah** demesi söylenir. 3 yaş 7 ay 20 günlük olduğunda ona yedi kere **Muhammeden Resulullah** demesi söylenir. Dört yaşına geldiğinde ona yedi kere **Sallallahu alâ Muhammed ve âl-i Muhammed** demesi söylenir. Beş yaşını doldurduğunda ona sol elin hangisi ve sağ elin hangisi diye sorulur. Eğer doğru cevap verirse kibleye doğru çevrilir ve secde etmesi söylenir. Sonra altı yaşına kadar çocuk bırakılır. Altı yaşını doldurduğunda rükû ve secde öğretilir ve namaz kılması söylenir. Yedi yaşına kadar böyle devam eder. Yedi yaşını doldurduğunda elini yüzünü yıkaması, sonra da namaz kılması söylenir. Dokuz yaşına kadar böyle yapılır. Dokuz yaşında ona abdest öğretilir ve abdest için ona vurulabilir ve ona namaz öğretilir ve namaz için ona vurulabilir. Abdest ve namazı öğrendiğinde Allah, ebeveynini kendi rahmetiyle kuşatır.”⁹³

Bu rivayette, her üç aşamada yapılması gereken şeyler anlatılmıştır. Aynı zamanda bu rivayetten, namaz öğretimine doğrudan başlamadan önce, inanç esasları olan tevhit ve İslam Peygamberi'nin (s.a.a) nübüvvetinin çocuklara telkin edilmesi gerektiğini anlıyoruz. Bu rivayete göre namaz öğretimine bir aşama daha eklenmektedir.

2- Namaz öğretiminin aşamaları, hedefleri ve içerikleri

Burada her aşamada yapılması gerekenlerin ayrıntısını anlatacağız:

1- Ortam oluşturma aşaması

Bu aşamada kelime-i tevhid –La ilahe illallah- ve Peygamber'in (s.a.a) risaleti –Muhammeden Resulullah- çocuğa dört yaşına kadar telkin edilmelidir.

2- Başlangıç aşaması

Çocuk, namazı anlama kudretini kazandığında -5 yaş- onu kibleye doğru yöneltmeli ve ona secde etmek öğretilmelidir. Yani çocuk bu yaşta ibadetin aslı ve kalbi olan, kâinatın yaratıcısı karşısında secde etmekle aşına olmalıdır.

3- Orta aşama

Bu aşamada çocuk iki şeyi öğrenmeli ve alıştırmasını yapmalıdır.

a) Rükû ve secde öğretimi. Bu, çocuğa 6 yaşında öğretilir. Bu yaşta çocuktan sadece içinde rükû ve secde olan bir namaz istenmektedir. Diğer bir deyişle bu aşamada

⁹³ Vesailü'ş-Şia, c. 21, s. 474, 3. rivayet.

çocuğun namazı, sadece namazın bir görünümüdür, kâmil bir namaz değildir. Çünkü ne abdest lazımdır, ne niyet ve hatta ne kıraat veya el-yüz yıkamak... Çocuk bu alış-tırılmayı bir yıl boyunca yapar ve yapmadığında da uyarılır.

b) Çocuk 7 yaşında olduğunda, önceden kıldığı şekildeki namaza ilaveten ondan elini ve yüzünü de yıkaması istenir. Elbette bu yıkama abdest değildir. Zira abdestte özel bir sıra, elin dirsekten itibaren yıkanması ve baş ile ayağın meshi gereklidir. Oysa bu yaşta çocuktan sadece bileklerine kadar ellerini ve yüzünü yıkaması istenmektedir. Çocuk bunu 9 yaşına kadar –yani iki yıl boyunca- yapar. Bunu yapmadığında da uyarılır ve bundan fazlası ondan beklenmez.

4- Son aşama

Bu aşamada çocuk dört yıl boyunca namazın amellerini ve hareketlerini tekrarladığı için namazın şekliyle ve vaktiyle kâmilen aşına olduğundan ve bir noktaya kadar bunu huy edindiğinden abdest ve namaz bütünüyle ona öğretilir. Bu konuda artık uyarılır ve lüzum halinde cezalandırılır. Buna da buluş yaşına kadar devam edilir. Bu şekilde çocuk, yaklaşık dört yıl boyunca da doğru namaza alışır. Doğal olarak bu müddet boyunca çocuk namazla aşına olur, namaza alışır ve bu alışkanlık onda kalıcı olur.

Elbette çocuğun bu aşamada öğrendiği namazın, doğruluk şartlarının asgari düzeyine sahip olması gerekir. Namazı müstehaplarına riayet etmesi ise gerekmez. Bu konuyu onaylayan rivayet, İmam Zeynelabidin'in (a.s) çocuklara –müstehap olarak ayrı ve bir saat kadar arayla kılınması gereken- akşam ve yatsı namazlarını birlikte kılma-larını buyurduğu rivayettir. Bunun sebebini de fazilet vakti dışında namaz kılma-larının, hiç kılma-malarından daha iyi olduğu şeklinde açıklamaktadır.

Bu rivayetten başka bir konu da açıkça anlaşılmaktadır. İmamların (a.s) buluşdan önce çocukların namaz kılma-larına dair ısrarlarının sırrı, çocukların namazla aşına ol-maları, namaza alışmaları ve bu alışkanlığın onlarda yer etmesini istemeleridir. Zira bu rivayette çocuklardan istenen ve –zorla da olsa- yapmaları emredilen, namazın bir görünümüdür, doğru şekliyle namaz değil. Bu yüzden Şia'nın büyük fakihleri, çocuk-ların buluşdan önce namaza alıştırmaları yönünde fetva vermişlerdir.⁹⁴

3- Masumların (a.s) siyerinde namaz öğretiminin özellikleri

Şimdi, bu rivayetlerde bahsedilen konulardan bazıları hakkında açıklamalar ya-pılması gerekmektedir:

1- Namaz, basit görünüşünün aksine İslam dininin kâmilecessümü ve de namaz kılanın dinidir. Acaba din, Allah Teâla'yı tanımaktan ve namaz kılanın mutlak kudret

⁹⁴ Yezdi, Seyyid Muhammed Kazım, El-Urvetu'l-Vuska, c. 1, s. 741, 35. konu ve c. 2, s. 217, 2. konu.

sahibi, hekîm ve alîm olan Allah'ın karşısında salt teslimiyetinden başka bir şey midir? Bununla birlikte ibadet görüntüsündeki ameller ve hareketler ancak namaz kılan kişi Allah ve Resulünü tanıdığına gerçekten ibadet ve kulluk olacaktır. Çocukların Allah hakkında –yetişkinlerin sahip olduğu türden- bir bilgiye sahip olamayacakları doğrudur ancak Allah hakkında sınırlı bir idrak gücüne sahiptirler. Bu yüzden namaz öğretimine başlamadan önce çocuk biraz Rabbiyle aşına olmalıdır (Ortam hazırlama aşaması).

2- Namaz alışkanlığının oluşturulması sadece çocuğun, namaz amellerini ve zikirlerini belli vakitlerde ve gereken şartlara uyarak öğrenmesi ve bunu alışkanlık edinmesi demek olsaydı, namazın hedefi olan Allah'ın hatırlanması ve kulluğun takviyesiyle ters düşerdi. Zira böyle bir kişi, bir makine gibi özel vakitlerde iradesiz ve bilinçsizce amelleri tekrarlamaktadır. Çocuğun, namazın sırlarını idrak edecek erişkinliğe sahip olmadığı doğrudur. Çocuktan bunu beklemek de makul değildir. Ancak bu da, çocukta namazın mekanik alışkanlığın oluşturulmasına cevaz vermez.

Bu zarardan korunmak için rivayetlerde bir çözüm yolu sunulmuştur ve o da çocuğa, namaz hakkında genel bir anlayışı oluşturduğunda namazın öğretilmesidir. Sağ ve sol elini ayırt edebilen bir çocuk, belirsiz de olsa namazın esasının tek Ya-

Namaz, basit görünüşünün aksine İslam dininin kâmil tecessümü ve de namaz kılanın dinidir. Acaba din, Allah Teâla'yı tanımaktan ve namaz kılanın mutlak kudret sahibi, hekîm ve alim olan Allah'ın karşısında salt teslimiyetinden başka bir şey midir? Bununla birlikte ibadet görüntüsündeki ameller ve hareketler ancak namaz kılan kişi Allah ve Resulünü tanıdığına gerçekten ibadet ve kulluk olacaktır.

raticı karşısında huzu ve huşunun izharı olduğu tasavvuruna sahip olabilir. Bu yüzden çocuğun böyle bir anlayışa sahip olduğu 5-6 yaşlarında namaz öğretimine başlanması tavsiye edilmiştir. Bu yaşta, çocuk sadece kulluğun ruhu ve namazın özünü –ki tek Allah'ın karşısında secdedir- aşına olmaktadır ve bir yıl bu minval üzere amel ve alıştırma yapmaktadır. İlâveten namaz öğretimi boyunca namazın faydaları, etkileri ve sırları da çocuğun anlayabileceği düzeyde beyan edilir. Aynı, İmam Sadık'ın (a.s) Ramazan ayı gelmeden önce bu ay ve faziletleri hakkında evlatlarıyla konuşması gibi.⁹⁵ Bu şekilde namaz alıştırması ve alışkanlığı, namaz hakkında bilinç ve anlayışla birlikte olur ve alışkanlık temeline kurulu eğitimin yan etkileri ortadan kalkar.

3- Ceza, alışkanlığın oluşturulmasında müessir etkenlerden biridir. Bu araç, eğer ceza konusu kişi uygun bir idrak ve anlayış gücüne sahipse ve yanında bilgi de verilirse

⁹⁵ Tebesî, Muhammed Cevad, Hukuk-u Ferzendan der Mekteb-i Ehl-i Beyt (a.s), s. 225.

kişide bilinçli alışkanlık oluşturur. Akdi takdirde oluşturulan alışkanlık mekaniksel ve Pavlov'un şartlı refleksi düzeyinde olacaktır. Bu yüzden Masumlar (a.s) namazın kâmil öğretimine ve fiziksel cezaya ancak 9-10 yaşından sonra, o da diğer yöntemlerin etkisiz kalması durumunda, izin vermişlerdir. Çünkü bu yaşlarda çocuğun anlayış gücü dikkate değer oranda artmıştır.⁹⁶

4- Namaz, İslam'ın özü ve Müslümanlığın tecessümüdür, Kuran'da buyrulduğu gibi **"Büyük bir iş"**dir.⁹⁷ Bu yüzden çocuğun bir günde veya bir yılda buna dayanmaya alışması beklenemez. Aksine zamanla öğrenmeli, sırtına ermeli ve bunu kendine huy edinmelidir. Belki de bu sebeple Masumlar (a.s) 8 yaş civarını bu emre tahsis etmişler ve namaz öğretimine secdeyle başlanılmasını ve zamanla kâmil namaza ulaşılmasını tavsiye etmişlerdir. Bu süreçte, çocuğun gelişim oranına göre namaz öğretimi daha ciddi ve daha kâmil olur ve 9-10 yaşında zirveye ulaşır. Zira bu yaşlar çocuğun şahsiyetinin şekil alma sürecinde oldukça önemlidir ve bu yaşlarda -9'dan 15'e kadar- namaz alışkanlığı oluşmazsa başka alışkanlıklar onun yerini alacak ve namaz alışkanlığının oluşturulması giderek daha da zorlaşacaktır.⁹⁸

Özet

Tüm söylediklerimize bakarsak namaz öğretimi aşamalarından her birindeki faaliyetler ve aşamalar şu şekildedir:

- 1- Ortam hazırlama aşaması. 3 yaşından 5 yaşına kadar sürer. Bu aşamadaki faaliyetler şunlardır:
 - 3 yaşında **La ilahe illallah** lafzının telkini.
 - 3 yaş 7 ay 20 günlükken **Muhammeden Resulullah** lafzının telkini.
 - 4 yaşında **Sallallahu alâ Muhammedin ve âlihi** lafzının telkini.
- 2- Başlangıç aşaması. (5'ten 6 yaşına veya 6'dan 7 yaşına kadar) Bu aşamanın faaliyetleri şunlardır:
 - Çocuğun kıbleyle aşına olması.
 - Çocuğun secdeyle aşına olması. Bu aşamada zorlama olmadığı gibi uyarı da yoktur.
- 3- Orta aşama. (6 veya 7 yaşından 9 veya 10 yaşına kadar) Öğretim faaliyetleri şunlardır:
 - 6 yaşında rükû ve secde öğretilir.

⁹⁶ Bostanî, Mahmud, El-İslam ve İlmü'n-Nefs, s. 80.

⁹⁷ Bakara suresi, 45. ayet.

⁹⁸ Mutahharî, Murtaza, İslam ve Talim ve Terbiyet, c. 2, s. 97.

- 7 yaşından 9 yaşına kadar namazdan önce el ve yüzün yıkanması, rükû ve secde edilmesi ve bunların alıştırması çocuğa öğretilir.
 - Zikredilen amellerin yapılmasını gözlemek, takip etmek ve lüzum halinde sözlü uyarda bulunmak.
- 4- Son aşama. 9 veya 10 yaşında başlar ve buluşda sona erer. Bu aşamanın faaliyetleri de şunlardır:
- Abdest ve namazın kâmil öğretimi.
 - Namaz farzasının yerine getirilmesini gözlemek ve takip etmek ve gerektiğinde fiziksel ceza ve uyarı.

İkinci ek:

Masumların (a.s) siyerinde ve rivayetlerde oruç öğretimi programı

Oruç ve çocuklar ve ergenlere öğretimiyle ilgili bazı meseleler vardır. Mesela bu ibadet amelinin öğretimi kaç yaşında başlar? Acaba bu yaş kız ve erkek için aynı mıdır? Bu öğretimde hangi yöntem kullanılmalıdır? Acaba ceza ve uyarı da söz konusu mudur?

Bu bölümde önce çocuklara oruç öğretiminin zaruretine değineceğiz. Sonra bu konudaki Masumların (a.s) siyerini ve rivayetlerini işleyeceğiz ve bunlara dayanarak oruç öğretimi için bir program sunmaya çabalayacağız. Yine bu kalıba göre, bu alandaki sorulara bir cevap vermeye çalışacağız.

Bu bölümün konuları şöyledir: 1- Oruç öğretimi programı hazırlama zarureti. 2- Oruç öğretimi alanında Masumların (a.s) rivayetlerinin ve siyerlerinin incelenmesi. 3- Oruç tutma öğretimi yöntemi. 4- Oruç hükümleri öğretimi. 5- Oruç tutma ve ceza. 6- Kız çocuklarına oruç tutma öğretimi.

1- Oruç öğretimi programı hazırlama zarureti

Oruç, İslam'ın önemli ibadetlerinden biridir ve rivayetlerde İslam'ın beş esastan biri sayılmıştır. Bize ulaşan çeşitli rivayetlerin içeriği şöyledir: "İslam beş temel üzerine kuruludur: Namaz, oruç, zekat, Hac ve İmamların (a.s) velayeti."⁹⁹ Bundan öte orucun önemli eğitimsel ve manevî etkileri de vardır. Bu etkilerden biri, iradenin güçlendirilmesi ve kişinin heva ve heveslerine hâkimiyetidir.

Diğer taraftan çocuklar buluş yaşına ulaştıklarında bir ay oruç tutmakla mükelleftirler. Önceden bu ibadet amelinin çocuklara öğretilmemesi ve çocukların bu farzı yerine getirmek için lazım olan hazırlığa sahip olmamaları durumunda, buluş yaşına

⁹⁹ Vesailü'ş-Şia, c. 1, s. 9, 5. rivayet.

geldiklerinde rahatlıkla oruç tutabileceklerinden emin olunamaz. Bu yüzden çocuklar bu ameli yapmaya hazır olsunlar diye mükellef olmadan önce onlara bu amel öğretilmelidir.

2- Masumların (a.s) siyerinin ve rivayetlerinin incelenmesi

Masumların (a.s) siyerinde ve rivayetlerinde teveccüh gösterilmiş konulardan biri, alıştırma orucudur. Çocukların orucu hakkında çeşitli rivayetler vardır. Bu rivayetleri sırasıyla zikrediyoruz.

Birinci gurup rivayetler

Bu rivayetlerde “emir” ve “uyarı” lafızları kullanılmıştır ve oruca emretme yaşı 9 olarak belirlenmiştir:

1- İmam Sadık'ın (a.s) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: *“Biz evlatlarımıza yedi yaşındayken güçleri yettiğinde, yarım gün veya biraz eksiği ya da fazlası, oruç tutmalarını emrediyoruz. Açlık ve susuzluğa yenik düştüklerinde iftar ederler. Böylece oruca alışırlar ve oruç tutma gücüne kavuşurlar. Siz evlatlarınıza dokuz yaşındayken oruç tutmalarını emredin. Güçleri yettiğinde oruç tutsunlar ve susuzluğa yenik düştüklerinde iftar etsinler.”*¹⁰⁰

2- İmam Sadık (a.s) şöyle buyuruyor: *“Çocuk dokuz yaşına geldiğinde oruç üzerine, dayanabildiği ölçüye göre, uyarılır. Öğlene veya öğleden sonraya kadar oruç tutmaya dayanabiliyorsa, o kadar zaman oruç tutar. Susuzluk ve açlığa yenik düştüğünde iftar eder.”*¹⁰¹

Bu iki rivayetten anlaşılana göre, çocuklarda oruç öğretimine başlama yaşı dokuzdur.

İkinci gurup rivayetler

Bu gurup rivayetlere göre, çocuğun oruca başlama yaşı, çocuğun oruç tutma gücüne sahip olduğu zamandır:

3- Semae şöyle diyor: İmam Sadık'a (a.s) sordum ki: *“Çocuk ne zaman oruç tutar?”* Buyurdu: *“Oruç tutma gücünü bulduğunda.”*¹⁰²

4- İmam Bâkir'a (a.s) şöyle sordular: *“Çocuk ne zaman oruç tutar?”* Buyurdu: *“Ne zaman oruç tutma gücü olursa.”*¹⁰³

¹⁰⁰ A.g.e., c. 7, s. 169, 3. rivayet.

¹⁰¹ A.g.e., 13. rivayet.

¹⁰² A.g.e., 2. rivayet.

¹⁰³ A.g.e., 5. rivayet.

5- İmam Ali'nin (a.s) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: “Çocuğa namaz, namazı idrak edebildiğinde; oruç, oruca gücü yettiğinde emredilir.”¹⁰⁴

Şimdi ortaya çıkan soru şudur: Çocuklar hangi yaşta oruç tutma gücüne sahip olurlar? Görünüşe göre genellikle çocuklar buluğ yaşına yaklaştıkları ve örfte onlara ergen denildiği zaman oruç tutma gücüne kavuşmaktadırlar. Bazı rivayetlerde bu konu belirtilmiştir.

Üçüncü gurup rivayetler

Bu rivayetlerde çocukları oruç tutma hakkında uyarma yaşı, ergenlik yaşı olarak belirlenmiştir.

6- İmam Zeynelabidin (a.s) şöyle buyurdu: “Ama alıştırma orucu, çocuk ergenliğe geçtiğinde öğrenmesi için oruç tutmaya zorlanmasıdır. Elbette bu oruç vacip değildir.”¹⁰⁵

7- Ali bin Cafer şöyle diyor: İmam Kazım'a (a.s) sordum ki: “Oğlan çocuğa namaz ve oruç ne zaman vacip olur?” Buyurdu: “Ergenlik yaşına geldiği ve namaz ve orucu idrak ettiği zaman.”¹⁰⁶

Bu iki rivayette oruç tutmaya başlama yaşı, buluğa yakın dönem ve orucun idrak edildiği zaman olarak belirlenmiştir. Zikretmek gerekir ki yukardaki rivayetlerde geçen vacipler, şer'i mükellefiyet vacipleri değildir, eğitimsel vaciplerdir. Zira mükellefiyet vaciplerinin ölçüsü buluğdur, ergenlik değil. İlaveten bu gurup rivayetlerin içeriği, ikinci gurupla zıtlık içermemektedir; aksine bu rivayetler ikinci gurup rivayetlerin tefsiri ve açıklamasıdır. Çocuğun oruç tutma gücüne kavuştuğu yaşın, ergenliğe girdiği yaş olduğunu açıklamaktadır.

Şimdi ortaya çıkan soru şudur: Ergenlik yaşı, yani çocuğun oruç tutma gücüne kavuştuğu yaş hangi yaştır?

Dördüncü gurup rivayetler

Bu gurup rivayetlerde çocuğun oruç tutması için uyarılma zamanınının 14-15 yaşları olduğu geçmektedir.

8- İmam Sadık'a (a.s) sordum ki: “Çocuk kaç yaşında oruç tutması için uyarılır?” Buyurdu: “!4-15 yaşında ve eğer bundan önce kendisi oruç tutarsa onu kendi haline bırak.” Oğlum bu yaştan önce oruç tuttu ve ben onu bıraktım.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Muhakkık Nuri Tabersî, Mustedreku'l-Vesail, c. 7, s. 393, 2. rivayet.

¹⁰⁵ Vesailü'ş-Şia, c. 7, s. 169, 4. rivayet.

¹⁰⁶ A.g.e., 6. rivayet.

¹⁰⁷ A.g.e., 1. rivayet.

9- İmam Sadık (a.s) şöyle buyurdu: “Çocuk 15 yaşından 16 yaşına kadar oruç tutma üzerine eğitilir.”¹⁰⁸

10- Rivayet edilmiştir ki “Erkek çocuk 14 yaş civarına (15-16’ya) kadar oruç tutması için uyarılır, ancak bu yaştan önce oruç tutarsa bırakılır.”¹⁰⁹

Bu rivayetlerden, ergenlik yaşları yani çocukların oruç tutma gücüne kavuştuğu ve oruç tutmaları hususunda uyarılmaları gereken yaşlar, 14 yaş civarındır. Yani bazı çocuklar 12-13 yaşlarında, bazıları 15-16 yaşlarında ergenliğe girmekte ve oruç tutma gücüne sahip olmaktadır. Bu şekilde denilebilir ki ikinci, üçüncü ve dördüncü gurup rivayetler aynı anlama sahiptirler ki o da şudur: Ne zaman çocuk tamamen oruç tutma gücüne kavuşursa, o zaman kâmil oruç tutmaya zorlanmalı ve bu konuda uyarılmalıdır. Buna karşılık birinci gurup rivayetler farklı bir anlama sahiptir ki o da şudur: Çocuklara 9 yaşında oruç tutmaları emredilmelidir ve bu konuda uyarı yapılmıştır. Ancak kâmil oruç değil, güçleri ne kadarına yetiyorsa ona; yarım gün veya biraz eksikliği ya da fazlası.

Şimdi bu rivayetlere göre oruç öğretimine ve oruç tutma alıştırmaya başlama yaşının 9 olduğu konusu aydınlanmaktadır. 9-13 yaşları arasında çocuklara, güçleri yettiğince oruç tutmayı emretmek gerekir. 13-14 yaşlarına geldikten sonra onlara kâmil oruç tutmaları emredilmeli ve yapmamaları durumunda uyarılmaları gerekmektedir.

Sonuç olarak oruç öğretiminin iki aşaması vardır: İlk veya başlangıç aşaması 9 yaşında başlar ve 13-14 yaşlarında sona erer. İkinci aşama ise 13-14 yaşlarında başlar ve buluş çağında sona erer. Ek olarak eğitimcinin ilk aşamadaki beklentileri ve çocuğa karşı davranışları ile ikinci aşamadaki arasında çok fark vardır. İlk aşamada çocuktan yapabildiği kadar, yarım gün veya biraz daha azı veya fazlası oruç tutması istenir. Bu şekilde çocuğun tüm Ramazan ayında oruç tutması bir yana, bir gün bile tam oruç tutmaması mümkündür. Bu yüzden bu yaşlarda çocuğun oruç tutması, gerçek ve tam oruç tutmaktan öte, daha çok oruçla aşına olması açısındanadır. Ayrıca bu aşamada çocuğa sadece oruç tutması emredilmektedir ve bu emir, istemek ve zorlamaktan çok tavsiye ve öğüt niteliğindedir. Ancak ikinci (son) aşamada oruç tutma emri zorunluluk açısına sahip olduğu gibi, emirdeki tavsiye yönü oldukça soluk ve renksiz kalmaktadır. Çocuktan beklenen oruç, orucun görüntüsü değil, kâmil bir oruçtur. Zira bu yaşta kâmil oruç tutma gücü vardır.

Özet olarak şöyle diyebiliriz:

1- Oruç tutma öğretimine başlamak için uygun yaş 9’dur.

2- Oruç tutma öğretiminin iki aşaması vardır:

¹⁰⁸ A.g.e., 13. rivayet.

¹⁰⁹ A.g.e., 14. rivayet.

Sonuç olarak oruç öğretiminin iki aşaması vardır: İlk veya başlangıç aşaması 9 yaşında başlar ve 13-14 yaşlarında sona erer. İkinci aşama ise 13-14 yaşlarında başlar ve buluğ çağında sona erer. Ek olarak eğitimcinin ilk aşamadaki beklentileri ve çocuğa karşı davranışları ile ikinci aşamadaki arasında çok fark vardır. İlk aşamada çocuktan yapabildiği kadar, yarım gün veya biraz daha azı veya fazlası oruç tutması istenir.

İlk veya başlangıç aşaması: Bu aşama 9 yaşında başlayarak 13-14 yaşlarında son bulur. Hedef, çocuğun oruçla aşına olmasıdır. Bu aşamada çocuk, gücü yettiğinde, yarım gün veya biraz daha az ya da çok oruç tutar. Orucu zorunlu olarak kâmil oruç değildir.

İkinci veya son aşama: Bu aşama 13-14 yaşlarında başlayarak buluğ çağında sona erer. Hedefi çocuğun kâmil oruca alışması ve oruç tutma gücüne kavuşmasıdır. Bu aşamada emir ve tavsiyenin yanında, eğitimcinin ciddi isteği ve zorlaması da söz konusudur ve eğer çocuk bu emre riayet etmezse uyarılır.

3- Oruç tutma öğretimi yöntemi

Oruç tutma öğretimi programında temel yöntem, oruç tutma alışkanlığının oluşması için alıştırma ve tekrardır. İmam Sadık'ın (a.s) bir rivayetinde bu konu belirtilmiştir. İmam (a.s) bu rivayette şöyle buyuruyor:

“Biz evlatlarımıza yedi yaşında oruç tutmalarını emrediyoruz... Oruç tutmaya alışsınlar ve (oruç tutma) gücüne kavuşsunlar diye.”¹¹⁰

Ancak bu rivayette tavsiye edilen alışkanlık temeline dayalı eğitimin, bilgi ve bilinç temelli eğitimle uyumsuz olmadığı konusuna dikkat edilmelidir. Çünkü biz insanların günlük hayatta yaptığımız işlerin çoğu alışkanlık üzeredir. Yürümek, yemek, yazmak, okumaktan tutun da ders verme şekli, araştırma ve konuşma yapma gibi uzmanlık gerektiren konulara kadar tüm işler alışkanlık esasına göre yapılmaktadırlar.

¹¹⁰ Vesailü'ş-Şia, c. 7, s. 169, 3. rivayet.

Önemli olan özel, makul ve akla yatkın alışkanlıkların oluşturulabilmesi ve kişinin bilinçlice bunları yapabilmesidir. Bu şekilde, alışkanlık temelli eğitim kınanmamakla kalmaz, beğenilir de.

Oruç öğretiminde de bu konuya dikkat ediliyordu: Evvela oruç tutmanın kendisi, her Müslüman ferdin zaruri ve gerekli vazifelerinden biridir ve oruç tutma alışkanlığı bu vazifenin yerine getirilmesi için zaruri şarttır. İkinci olarak çocukta bu alışkanlık, bunun zaruretini idrak edecek yetiye sahip olduğu zaman oluşturulmaya başlanacaktır. İmam Kazım (a.s) kendisine sorulan “Oruç ne zaman çocuğa gereklidir?” sorusunun cevabında şöyle buyurmaktadır:

“Buluğa yaklaştığı ve namaz ve orucu tanıdığı zaman.”¹¹¹

Bu rivayetten, oruç öğretiminin, çocuğun orucun ne olduğunu ve neden oruç tutması gerektiğini bildiği zaman başladığını anlamaktayız. Bu sebeple fakihler de mümeyyiz çocuğun oruç tutma alıştırmayı yapmasının müstehap olduğuna dair fetva vermişlerdir. Bununla beraber oruç öğretiminde alışkanlık oluşturulması yönetiminden faydalanmak ne kınanmış bir iştir ve ne de bilgi ve bilinçle uyumsuzdur.

4- Oruç hükümleri öğretimi

Oruç tutma alıştırmaya ve oruç alışkanlığının oluşturulmasına ilaveten oruç adabının ve hükümlerinin –en azından zaruri olanlarının- da çocuğa öğretilmesi gerekir. Rivayetlerde de şer’i adabın ve hükümlerin öğrenilmesi üzerinde çokça durulmuştur. Bununla beraber Masumların (a.s) siyerinde çocuklara oruç adabının ve hükümlerinin öğretilmesi hususu geçmemektedir. Bu belki de çocukların, anne, baba ve baliğ uzuvlarının oruç adabıyla ve hükümleriyle aşına olan ve amelde de bunlara uyan Müslüman ailelerde yaşıyor olmalarından kaynaklanmaktadır. Neticede çocuklar da kendiliğinden bu adap ve hükümlerle aşına oluyolar.

5- Oruç tutma ve ceza

Acaba oruç tutma öğretiminde cezadan istifade edilebilir mi? Bunun hakkında da siyer ve rivayetlerde bir konu geçmemektedir. Bununla beraber rivayetlerde, oruç öğretiminin ikinci aşamasında uyarıya değinilmiştir. Ancak uyarının, istek ve sözlü zorlamanın yanında fiziksel cezayı da kapsadığı şüphelidir ve bundan cezaya cevaz çıkarılamaz.

¹¹¹ A.g.e., c. 7, s. 168, 6. rivayet.

6- Kız çocuklarına oruç tutma öğretimi

Oruç öğretimine başlama yaşı ve aşamaları hakkında söylediklerimiz kesinlikle erkek çocuklar ve onlara namaz öğretimiyle ilgilidir. Şimdi şu soru ortaya çıkmaktadır: Masumların (a.s) siyerinde ve rivayetlerde geçen, kız çocuklarına namaz öğretimine başlama yaşı kaçtır?

Masumların (a.s) siyerinde açıkça bununla ilgili bir konu geçmemektedir. Ancak Masumların (a.s) siyerindeki erkek çocukların orucu hakkında sunulan genel kaideye bakarak kız çocuklarına oruç öğretimi için uygun yaşa ulaşabiliriz. Bu kaide şudur: “Erkek çocuklar buluğ yaşına yaklaştıkları vakit, onlara oruç tutmaları emredilmelidir.”

Bu kaide erkek çocuklarına mahsus değildir, kız çocuklarını da kapsar. Bununla birlikte buluğ yaşına yaklaşan kız çocukları, oruç tutma alıştırmaları yapmalıdırlar. Bu yaş, kızlarda 7'dir. Bununla birlikte kız çocuklarına 7 yaşından itibaren güçleri ölçüsünde, bedensel gelişimlerine uygun olarak, yarım gün veya bundan biraz az ya da fazla, oruç tutmaları emredilmelidir. Zamanla kâmil oruç emredilmeli ve bu konuda uyarılmalıdırlar.

Elbette şu noktanın zikredilmesi gerekir ki kız çocuklarına orucun emredilmesi ve bunun üzerine uyarılması, kâmil oruç tutma gücüne sahip olmaları şartına bağlıdır. Eğer bir kız çocuğunun kâmil oruç tutma gücü yoksa ebeveynler gücünün yettiği kadarını emretmeli ve fazlasını istememelidirler.

Özet

Söylediklerimizin toplamından aşağıdaki sonuçlara ulaştık:

- 1- Oruç tutma öğretimine başlama yaşı erkek çocuklarda 9, kız çocuklarda 7 yaş civarıdır.
- 2- Oruç tutma öğretimi yöntemi, oruç tutma alıştırmaları ve tekrarıdır. Ancak oruç tutma alıştırmalarında çocuğun gücü dikkate alınmalıdır.
- 3- Oruç tutma öğretiminin iki aşaması vardır:

İlk aşama 9 yaşında başlar ve 13-14 yaşlarında sona erer. Bu aşamada çocuk sadece oruç tutma esasıyla aşına olur ve ondan kâmil ve doğru oruç tutması beklenmez.

İkinci aşama 13-14 yaşlarında başlar ve buluğla sona erer. Bu aşamada çocuğa kâmil oruç tutması emredilir ve bu emir üzerine uyarılır.
- 4- Oruç tutmayla ilgili zaruri hükümler de ikinci aşamada çocuğa öğretilir.

Sonuç

Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in (a.s) ibadetlerin öğretimi hakkındaki siyerlerinin toplamından şu sonuçlara ulaşılabılır:

1- Kuran öğretimi, gençlerin şahsiyetinin şekillenmesindeki derin tesirleri sebebiyle çokça öneme sahiptir ve ilk ders maddesi olarak gençlere öğretilir.

2- İbadetlerin öğretiminde alışkanlık oluşturulmasının önemli rolü vardır. Elbette alışkanlık oluşturulması bilginin gücünün görmezden gelinmesi anlamında değil, ibadet eğitimi alanında bilginin tek başına yeterli olmadığı ve eğitim alan kişide ibadetleri yerine getirme alışkanlığının da oluşturulması gerektiği anlamındadır. Bu konu özellikle namaz, oruç, Kuran tilaveti, zikir ve dua için geçerlidir.

3- İbadet eğitiminde özellikle çocuklarda; güçlerini, özellikle de bedensel güçlerini göz önünde bulundurmak oldukça önemlidir. Zira bu noktaya riayet edilmemesi, eğitimsel çabaların istenilen sonuca ulaşmamasına yol açar.

4- İbadet eğitimi zaman alan bir iştir ve bir hafta veya bir ay içerisinde bir kimse- nin namaz veya oruç ehli olması beklenemez. İbadetlerin öğretimi, mükellefiyet ya- şından birkaç yıl önce başlamalıdır ki çocuk zamanla namaz ve oruç alışkanlığı edin- sin ve mükellef olduğunda bu vazifeleri yerine getirmeye tamamen hazır olsun.

İslamî Görüşe ve Psikolojik Çalışmalara Göre Çocukların ve Ergenlerin Cinsel Eğitimi

Dr. Ali Naki Fakihî, Dr. Muhsin Şukufa Yekta, Ekrem Perend

Özet

Cinsel eğitim, eğitim alanındaki önemli konulardan biridir. İnsanın şahsiyetinin nasıl şekil alacağı üzerinde önemli bir role sahiptir ve insanın düşüncelerini, duygularını ve davranışlarını etkiler. Bu konu önemli olmakla birlikte, özellikle de bizim ülkemizde bu alanda yapılmış kapsamlı ve uygun programlar yoktur. Gençlerin çoğu cinsel bilgilere uygunsuz kaynaklardan ve yanlış yöntemlerle ulaşmaktadırlar ve bu konu hakkında yeterli bilgiye sahip değildirler. Batılı ülkelerde de çeşitli cinsel eğitimlerin varlığıyla beraber, henüz ergenlerden çoğunun bu alanda gerekli bilgilere sahip olmadıkları görülmektedir. Bu makalenin hedefi İslam kültüründe ve psikolojik araştırmalarda uygun cinsel eğitimlerin hedeflerinin, usullerinin, içeriklerinin, üsluplarının ve faydalarının incelenmesidir. Bu makalede İslami metinler ve psikolojik çalışmaların geçmişi incelenerek cinsel eğitimlerin önemi ve zarureti, uygun yöntemleri ve kaynakları ve cinsel sapmaların önlenmesi konuları incelenmiş ve sonda cinsel eğitimler hakkında sonuç alınmaya çalışılmıştır.

Giriş

Cinsel içgüdüler ve gelişmesindeki etkenler, kız ve erkek çocuğun cinsel motivasyonu, rolü ve nasıl karşılanması gerektiği gibi konular, tarihi elimizde olan Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi ilahi dinlerin izleyicileri arasında gündeme gelmiştir. Mevcut kaynaklara bakılarak cinsel eğitimle, özellikle de buluş çağındaki ergenlere nasıl eğitim verileceğiyle ilgili farklı bakış açılarının ibrâz edildiği söylenebilir. İnsanlar, onların başında da enbiya ve ulema, cinsel eğitime önem vermiş, özel bölümlerde üzerinde çalışmışlardır (İsmailî, 1381).

Aynı şekilde Kuran'da, hadiste ve ar-dından ahlak ve fıkah kitaplarında, özellikle

nikâh konusunda, muhtelif dönemlerde doğrudan veya dolaylı şekilde cinsel konular işlenmiştir. Günümüzde, Freud'dan Young'a, Adler'e, Herney'e, Führler'e ve Frankl'a kadar, psikologlar da cinsel konularla ilgili farklı konular ve görüşler ortaya atmışlardır (Fakihî, 1384).

Cinsel Eğitim ve Önemi

Her ergen, üremenin fizyolojisi ve anatomisiyle ilgili bazı noktaları öğrenerek bir tutuma sahip olur. Bu tutum onun gelecekteki cinsel davranışını etkiler. Üremeye ve cinsel konularla ilgili bilgilerin cinsel davranış ve buna karşı tutum göz önünde bulundurulurken hazırlanmış planlı programlar

*Gerçekte İslamî açı-
dan cinsel eğitimin
maksadı, kişinin buluş
yaşına geldiğinde
cinsel konularda
helal ve haramı bir-
birinden ayırabilmesini,
karı-kocalık vazifeleri hak-
kında bilgi sahibi olmasını,
başiboşluktan sakınmasını
ve İslamî iffet kurallarını
huy edinmesini sağlaya-
cak şekilde eğitilmesidir.*

doğrultusunda öğretilmesine cinsel eği-
tim¹ denir. İslamî bakış açısına göre cin-
sel eğitimin hedefi, cinsel konularla ilgili
sağlıklı bir tutumun oluşturulması ve uy-
gun bilgilerin anlatılmasıdır. Ayrıca ruhsal
sağlık kazandıracak ve toplumsal uyumla
sonuçlanacak öğretileri içermeli ve toplum-
sal uyumsuzluk ve ahlaki bozuklukları en
az seviyeye indirmelidir (a.e).

Gerçekte İslamî açıdan cinsel eğitimin
maksadı, kişinin buluş yaşına geldiğinde
cinsel konularda helal ve haramı birbirin-
den ayırabilmesini, karı-kocalık vazifeleri
hakkında bilgi sahibi olmasını, başiboş-
luktan sakınmasını ve İslamî iffet kural-
larını huy edinmesini sağlayacak şekilde
eğitilmesidir.

¹ Sex education

Cinsel davranış ve motivasyon, iç-
güdüseldir ama çevresel faktörlerin et-
kisi altında tamamen doğal kalmaz ve
başka yönlere kayar. Bu yüzden cinsel
yaşamın gelişimini tamamlaması doğaya
bırakılamaz ve doğru biçimde eğitilme-
sinden gaflet edilemez. Aksine istenilen
hedeflere ulaşmak ve cinsel faaliyetlere
yön vermek için çalışmak gerekir. Doğru
yönlendirilmeyen ve belirli bir programın
izlenmediği cinsel faaliyetler, beden ve
ruh sağlığını tehlikeye atan sorunlar ya-
ratır. Diğer taraftan çocuğun ergenlik ve
gençlik yaşlarına kadar kendi haline bı-
rakılması ve doğru eğitimin verilmemesi
onu, insanın yaratılışının hedefi olan saa-
dete ulaşmaktan alıkoyar. İmam Ali (a.s)
edebe sahip olunmamasını ve doğru eği-
timden mahrum olmayı bütün kötülük-
lerin sebebi olarak görmüş ve şöyle bu-
yurmuştur:

*“Edepsizlik ve sahih eğitimden mahru-
miyet, her kötülüğe sebep olur.” (İbn-i
Ebi'l-Hadid, tarihsiz, s. 258)*

Bu vasıfla ebeveynler, öğretmenler
ve çocuk bakıcıları, doğrudan ve dolaylı
eğitimlerle, çocuklarda ve ergenlerde cin-
sel bilgilerin ve kontrol becerilerinin, do-
ğal gelişimle beraber artacağı bir ortam
oluşturmalıdırlar. Böylece kendi istek ve
iradeleriyle cinsel yanlışlardan kaçınabil-
melidirler. Her dönemde değerler ve dinî
kistaslar öğrenilirken ve kontrol beceri-
leri geliştirilirken doğru ve kâmil şekilde
cinsel konuların eğitimi, kişileri kurtu-
luşa ve bozulmadan sakınmaya yönlendirir,
toplumu ve genç nesli ruh sağlığına
kavuşturur.

Psikolojik Araştırmalarda Cinsel Eğitimin Faydaları

Huston, Martin ve Foulds'a göre (1990) cinsel eğitim seminerlerine ve programlarına katılan kişiler, ergen çocuklarıyla cinsel konuları daha rahat konuşabiliyorlar. Yine bu ebeveynler çocuklarına cinsel konularla ilgili okunacak uygun kitaplar temin ediyorlar (Caron ve meslektaşları, 1993). Adeloye'nin araştırması (1991) çoğu ebeveynin, çocuklarının cinsel eğitimle ilgili bir ders almasını onayladığını göstermektedir. King, Parisi ve Odwyer'in (1993) araştırmaları, hiç cinsel eğitim almamış katılımcıların sadece yüzde 18'inin, cinsel eğitim almış olanların ise yüzde 86, 5'inin çocuklarıyla cinsel konular hakkında konuştuğunu göstermektedir. Araştırmacılar bazıların dikkat çeken sorularından biri şudur: Acaba gençlere bir dönem cinsel eğitim verilmesinin onların gelecekte çocuklarıyla cinsel konular hakkında konuşma istekleri üzerinde bir etkisi olacak mı, olmayacak mı? Çeşitli araştırmalar, bu eğitimlerin katılımcılar üzerinde uzun dönemli etkisi olduğunu gösteriyor.

Genel olarak gençler, cinsel eğitim kurlarında kendi değerlerini ve cinsel görüşlerini anlatabilir, fikir alışverişinde bulunabilirler (Rodriquez, 1989). Pillai ve Yates (1993), ergenlerde cinsel sapmaların ve hamileliğin önlenmesi yolunda ilk adımın cinsel eğitim kurları olduğuna ve bu programların olumlu sonuçlar yaratacağına inanıyor. Okullarda doğru cinsel eğitimin verilmesi, ergenlerin cinsel konularda sorumluluk duygusunun ve idrakinin artmasını sağlamaktadır (Menew ve meslektaşları, 1998). Genel olarak cinsel

eğitim programları ergenlerin cinsel konular hakkında bilgisini sabırla artırıyor (Veiser ve Van-Bilsen, 1994). Cinsel eğitim programları daha geç cinsel ilişkiye başlamayı (Yorgensen, Pats ve Camp, 1993; Carbay, Bart, Leland ve Fotro, 1991; Zabin, Hersch, Smith, Street ve Hardy, 1986) ve eğitim alanlarda hamileliğin ve kürtajın daha az görülmesini sağlıyor (Viness, Clairry ve Scholvictor, 1978; Williams, Achelys ve Norton, 1985).

Cinsel eğitimin tesirleri üzerinde çalışan birçok araştırmacı, cinsel eğitimin cinsel faaliyetleri, hamileliği ve kürtajı azalttığı sonucuna varmışlardır (Dars, Chaiks-Darend, Maorin ve Viola, 1989; Daikas ve Costner, 1990; Edwards, Stinman, Arnold ve Hackanson, 1980; Howard, McCab, 1990; Nofstad, 1992; İsveç Ulusal Kurulu, 1978; Schink, Belight, Gylcherst ve Brad, 1981; Turner, Corpita, Moon ve Hill, 1993).

Bazı araştırmaların sonucu, cinsel eğitimlere katılan kişilerin cinsel davranışlarında veya cinsel birliktelik sayılarında hiç artışın görülmediğini göstermektedir (Anderson ve meslektaşları, 1990; Dawson, 1986; Freastberg, Moor ve Peterson, 1985; Cow, Sanstin ve Polk, 1992; Philiber ve Tatum, 1982; Pickidy- Wiess, Deiss-Louyang, Andrade, Paulus ve David, 1990; Spencer, 1978). Birçok araştırma, cinsel eğitimin cinsel faaliyet düzeyine etkisi olmadığını göstermiştir (Baldwin, Whitely ve Baldwin, 1990; Berger, 1987; Bernard ve Schwartz, 1977; Blanchard, Naring, Micheud ve Dobowitz-Arber, 1993; Davidson ve Darling, 1986; DeFine Olivarius, Warm, Peterson, Crone ve Laing,

1992; Dignan, Denson, Enspaugh ve Seamitch, 1985; Esan ve Zilmann, 1987; Hertz, 1993; Corbay, 1985; Riz ve Zimmerman, 1974; Sachundhavat, Lang Tungkam, Canato ve Cachaest, 1988; Seagall, DeClement, Dubain, Crasosky ve Saliba, 1995; Wiess, Rabinowitz ve Roxtal, 1992; Willant ve John, 1992; Yarber ve Anu, 1981.) Elbette az sayıda araştırma, cinsel eğitimin, eğitim alanların cinsel faaliyetlerini artırdığını da gösteriyor (Marsiglio ve Moot, 1986)

Cinsel Eğitimin Hedefleri

Cinsel konular hakkındaki araştırmaların geçmişi incelendiğinde, bu alanda araştırma yapan araştırmacıların çoğunun cinsel eğitimin aşağıdakilere benzer hedefleri olduğunu hatırlattığı görülmektedir:

- 1- İstenmeyen hamileliklerin önlenmesi.
 - 2- Bulaşıcı cinsel hastalıkların azalması.
 - 3- Bu alandaki yanlış bilgi oranının azaltılması.
 - 4- Ergenlerin ve gençlerin cinsel konularda doğru kararlar almalarına yardım edilmesi.
 - 5- Ergenlerin, kadının ve erkeğin toplumdaki rolü hakkında soru sormalarına ve düşünmelerine yardım edilmesi.
 - 6- Cinsel duyguların gösterilebileceği ahlaki çerçevenin oluşturulması (Reeses, 1993)
- Bu hedeflerin, cinsel eğitimin hedeflerinin küçük bir parçası olduğu açıktır. Cinsel kimliğin geliştirilmesi, cinsel ilişkilerin sağlıklı hale getirilmesi ve cinsel

sapmaların önlenmesi, cinsel eğitimin muhtelif toplumlardaki önemli hedeflerindedir. Cinsel eğitimin Batı'daki geçmişi, hedeflerinin daha da genişlediğini göstermektedir. Günümüzde eğitim programlarının daha çeşitli ve geniş çaplı hedefleri vardır. Bazı araştırmacılar, cinsel eğitimlerin mahsul vermesi için belirlenmiş hedefler ve kabul edilmiş yöntemlerle, dakik ve yerinde müdahalelerin lazım ve gerekli olduğunu söylemektedir(Mellanbi, Philips ve Trip, 1992).

Cinsel Eğitim Esasları

Cinsel eğitim esaslarından kasıt, cinsel eğitimde riayet edilmesi gereken genel diyebileceğimiz kurallardır. Bu esaslar çoğunlukla bütün yaş sınıflarında vardır (Fakihî, 1375). Burada bu kurallardan bazılarını İslam'ın bakış açısından inceleyeceğiz.

1- Cinsel içgüdünün doğal ve temiz bir şey olduğuna teveccüh esası: Hadis metinlerinde bu ihtiyacın doğallığı, temizliği ve aşağılık olmadığı üzerinde durulmuştur. Örneğin Peygamberimize (s.a.a) Müslümanlardan bazılarının eşlerinden uzaklaştıkları ve ibadetle meşgul oldukları haberi ulaşınca, onları kınayarak şöyle buyurmuştur:

“Kadınlardan yüzünüzü mü çevirdiniz? Oysa ben (sizin Peygamberiniz olduğum halde) bu işe yüz çevirmediğim ve gündüz yemek yiyorum (her gün oruç tutmuyorum), gece de uyuyorum (bütün geceyi ibadetle geçirmiyorum)? Öyleyse

kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir.”

Bu münasebetle Allah Teala şu ayeti nazil etmiştir:

“Ey inananlar, Allah’ın size helal ettiği tertemiz şeyleri haram etmeyin kendinize ve aşırı gitmeyin. Şüphe yok ki Allah, aşırı gidenleri sevmez.”²

Resulullah’ın (s.a.a) bu davranışı ve bununla ilgili ayet, kadın ve erkeğin birbirine meyletmesinin doğal ve iyi olduğunu göstermektedir. İnsanın yemeye ve uyumaya olan meyli gibi kendiliğinden kınanmış değildir. Aksine insan, Allah’ın yiyecek gibi nimetlerinden faydalandığı ve lezzet aldığı gibi doğal olarak cinsel içgüdülerden de zevk almalı ve onu bastırmaktan kaçınmalıdır.

2- Cinsel ihtiyaçların insanın yüce ihtiyaçlarıyla uyumuna teveccüh: İslamî bakış açısına göre bir insanın cinsel ihtiyacı, sevmek, hoşlanmak, yakınlık ve duygusal bağ gibi diğer ihtiyaçlarıyla iç içedir. Bu yüzden bu ihtiyaçların toplamını, hepsinin birlikte uyum içinde cinsel davranışa yansıdığı tek bir yapı olarak kabul etmek gerekir. İmam Rıza (a.s) şöyle buyurmuştur:

“Eğer evlilik hakkında muhkem bir ayet ve Resulullah’ın (s.a.a) izlenen bir sünneti de olmasaydı, yine de zeminini Allah Teala’nın doğal olarak insanlara yerleştirdiği yakınla iyilik ve yabancılarla ünsiyet konusu, gönül sahibi ve doğru düşünen akıllıların evlenmeye yönelmesi ve

Resulullah’ın (s.a.a) bu davranışı ve bununla ilgili ayet, kadın ve erkeğin birbirine meyletmesinin doğal ve iyi olduğunu göstermektedir. İnsanın yemeye ve uyumaya olan meyli gibi kendiliğinden kınanmış değildir. Aksine insan, Allah’ın yiyecek gibi nimetlerinden faydalandığı ve lezzet aldığı gibi doğal olarak cinsel içgüdülerden de zevk almalı ve onu bastırmaktan kaçınmalıdır.

² (Maide/87) (Allame Tabatabaî, 1360)

koşması için bir sebebi.” Muhammedî Reyşehrî, 1376, s. 2248-2249)

Yine Resulullah (s.a.a) şöyle buyurmuştur:

“İslam’da, Allah katında izdivaçtan daha sevgili ve daha aziz bir yapı yoktur.” (Meclisî, 1413, s. 222).

Bu iki hadisten şu sonuç çıkarılabilir: Cinsel ilişki doğaldır ve kınanmadığı gibi, aşağılık da değildir; aksine akıllıcadır.

3- Evliliğin önemi: İnsanın ruhsal ve duygusal yapısı evlilikle ve bu doğal içgüdüünün tatmin edilmesiyle huzura kavuşur ve Allah’ın katında sevilen insanî ve duygusal ilişkilere, güzel huylara sebep olur. Allah katında evliliğin akıllıca olması ve sevilmesi, evliliğin ve cinsel ilişkinin yüce insanî özelliklerle iç içe olması ve insanın amelen birçok ahlakî fazilete ve münasip toplumsal ilişkilere yönelmesine ortam hazırlaması sebebiyledir.

4- Cinsel eğitimin eğitim düzenine tabi olması: İslam açısından cinsel eğitim, genel eğitim düzeni kurallarına tabidir ve insanın tekâmülü ve Allah’a yakınlık hedefi yolunda eğitim ve öğretimin genel hedeflerine ortam hazırlamalıdır. Bu yüzden hadis metinlerinde Allah’a itaat ve müminlerin dindarlığına yardımcı olan en iyi vesile olduğu geçmektedir. Resulullah (s.a.a), Hz. Ali (a.s) ve Hz. Fatuma (s.a) evlendikten sonra Hz. Ali’ye (a.s) şöyle sordu:

“Eşini nasıl buldun?” Hz. Ali (a.s) şöyle buyurdu: “Allah’a itaatte en iyi yardımcıdır.” (A.g.e., s. 117)

Evliliğe teveccüh hususunda Resulullah (s.a.a) bekâr bir genç olan ashabından birine şöyle buyurmuştur:

“Ey Cuveybir! Keşke iffetini korumak için evlenseydin. Bu durum senin dinine ve dünyana da yardım ederdi.” (A.g.e., s. 118; Hürr Amulî, 1398, s. 14)

5- Eğitim alanının değerinin korunması: Ergeni yücelterek kendi büyüklüğünün farkına varmasını sağlamak ve şahsiyetine hakareti önleyerek onu aşağılamaktan şiddetle uzak durmak, bir iç kontrol mekanizması şeklinde onun aşağılık ve sapkın şehvete dayanan isteklerinin önüne geçer. Emiru’l-Muminin (a.s) şöyle buyurmuştur:

“Yüce bir nefse sahip olan kimseye, sapkın şehvet ve istekler aşağılık görünür.” (Meclisî, 1413, s. 78).

Kastedilen, bir kimse izzeti ve değerliliği içselleştirirse ve yüce olduğunu hissederse onda aşağılık ve uygunsuz meyillerin şekillenmeyeceğidir.

6- Öğrencinin yaşına ve özelliklerine uygun eğitimin verilmesi: Bilgilendirmelerde yaş ve ruhsal-duygusal durum göz önünde bulundurularak doğrudan veya dolaylı yöntemler kullanılmalıdır. Örneğin çocukların buluğa girmekte olduğu ve cinselliğin bir miktar uyandığı dönemde her iki yöntem de kullanılmalıdır. Yerinde yönlendirmelerle buluşun belirtileri ve göstergeleri hakkında bilgilendirilmelidirler. Böylece genellikle o dönemde ortaya çıkan endişe ve ızdırap önlenabilir, bunun doğal bir durum olduğunu anlamaları

Takvalı olmak ve ilahi azaptan korkmak, bütün içgüdüler gibi, cinsel içgüdülerin de kontrolünde önemli bir rol oynar. İç ve dış duyularının dümenini ve yönlendirilmesini akla ve şeriata teslim eden bir kimse, rahatlıkla (ihtiyaçlarını temin için yaptığı) seçimleri sırasında doğru yolu seçebilir ve sarsıntılardan korunabilir. Gündelik hayatında Allah'ın sözlerine ve davranışlarına şahit olduğuna inanan biri, bütün varlığıyla O'nun rızasını kazanmaya çalışacaktır.

sağlanabilir. Yerinde yönlendirmeler ergenin arkadaşlarına başvurma veya genellikle çeşitli zararları olan kitapları okuma ihtiyacı duymamasını sağlar. Ergenlik öncesinde geçirecekleri bedensel ve ruhsal değişimler, ortaya çıkacak yeni ve bilmedikleri belirtiler hakkında çocuklara bilgi vermek lazım ve gereklidir, belirsizliğe terk edilmemelidirler. Diğer taraftan kız çocukları, erkeklerden iki yıl kadar önce buluğa girdiklerinden annelerin kızlarıyla ilgili vazifesi daha hassastır. Anne samimiyet ve sevgiyle yeni buluğa girmiş kızının yanında olmalı, her zaman onun bilgili kılavuzu ve surlarının mahremi rolünü yerine getirmelidir. Baba da ergen oğluya ilgili aynı vazifeye sahiptir. Bu aşamaların hepsinde verilen bilgiler iffetle beraber olmalı ve gerekli inceliklere riayet edilmelidir ki çocuk ve ebeveyn arasındaki perdeler ortadan kalkmasın (Sadat, 1368).

7- Takva ile ihtiyacın temininin iç içe olması: Takvalı olmak ve ilahi azaptan korkmak, bütün içgüdüler gibi, cinsel içgüdülerin de kontrolünde önemli bir rol oynar. İç ve dış duyularının dümenini ve

yönlendirilmesini akla ve şeriata teslim eden bir kimse, rahatlıkla (ihtiyaçlarını temin için yaptığı) seçimleri sırasında doğru yolu seçebilir ve sarsıntılardan korunabilir. Gündelik hayatında Allah'ın sözlerine ve davranışlarına şahit olduğuna inanan biri, bütün varlığıyla O'nun rızasını kazanmaya çalışacaktır (Sabit, 1379).

8- Kademeli eğitim: Eğitimin diğer alanları gibi cinsel eğitim de bir seferlik değildir ve zaman içerisinde kademeli olarak ve gelişim merhaleleri süresince devam etmelidir. Kademe esasının uygulanması şu şekilde olur: Cinsel meselelerin geneline tevaccühle gelişimin her merhalesinde gerekli eğitimler verilmeli, böylece muhtelif yaşlarda öğretilecek her şey öğretilmiş olmalıdır. Eğitim alanının bütün konuları tek seferde idrak etmesi beklenmemelidir. Her aşamanın gerektirdiği şekilde, yavaş yavaş konulardan bir kısmı öğrenilmiş olmalıdır. Eğitim basit konulardan başlayıp devamında daha karmaşık konulara geçmelidir. Bu sebeple riayet metinlerinde her yaş merhalesi için cinsel eğitim hedefini güden muhtelif

eğitimlerden bahsedilmiştir. Bu makalenin devamında bu alandaki bazı rivayetlere değinilmiştir.

Genel olarak İslami bakışta, diğer eğitim türlerinde olduğu gibi cinsel eğitimde de bazı noktalar dikkate alınmalıdır. Bu noktalar arasında denge, gelişim dönemine uygun yönlendirme, hayâ eğitimi, cinsel sapmaların önlenmesi ve davranışın ıslahı ve değiştirilmesi sayılabilir (Fakihî, 1385, s.360-362).

Cinsel Eğitim Programlarının İçeriği

Cinsel eğitimde temel konulara dikkat edilmelidir. Campton'a göre (1989) eğitimciler, insanın cinsel meselelerini anlama yönünde anahtar kılavuz olabilecek bazı psikolojik görüşlerden faydalanabilirler. Cinsel eğitim beden gelişimi, cinsel davranışlar ve sağlıklı irtibat kuruluması hakkında bilgiler verebilir. Cinsel eğitimin içeriği yaşla ve muhatabın gelişim düzeyiyle (Landrio, 1994) uyumlu olmalı; yine cinsel meselelerle ilgili eğitim programlarının içeriği, bütün katılımcılara uygun olacak şekilde olmalıdır (Viracon, 1994).

İnsanlar cinsel fizyoloji eğitimi aldıkları gibi, bununla ilgili psikolojik meselelerle de aşına olmalıdırlar (a.g.e.). Cinsel konular eğitimi üreme, soyaçekim, türle ilgili biyokimya uygulamaları, türlerin anatomik farkları, çocukluktan yetişkinliğe psikolojik değişimler ve bunun davranış değişimi üzerindeki etkileri gibi konuları kapsamalıdır. Bununla beraber cinsel eğitim konuları için biyolojik, psikolojik, etik ve kültürel boyutları

içerecek çok boyutlu bir örnek dikkate alınmalıdır. Böylece cinsel konular hakkında tutarlı, uygun ve yeterli bilgi içeren bir uygulama hazırlanmalıdır (Moglia, 1994).

Aile içi ilişki örneklerinin ergenlere verilecek cinsel eğitim oranıyla arasında olması muhtemel irtibata önemli bir tesiri vardır. Diğer bir deyişle ergen çocuklarıyla yakın ve dostça ilişkileri olan ebeveynler evde çok daha iyi cinsel eğitim verebilirler. Yine evlatlarına cinsel eğitimde en fazla müdahalede bulunabilenler, sağlıklı ilişkileri olan ailelerdir (Baldwin ve Baranowski, 1990).

İslamî bakış açısında buna ek olarak cinsel davranış ve eğilimlerde normal ve anormal olan değerlerin, sağlık, beden, ruh, toplum ve maneviyatın cinsel sapmalardan gördüğü zararlar, cinsel sapmalar karşısında kendini kontrol yöntemleri, kız ve erkeğin iletişimiyle ilgili fıkıh hükümleri ve ergenlik ve gençlik dönemlerinde her yönden evliliğe hazırlanmaları üzerinde durulmuştur. Bu bakışa göre tahrik edici eğitim programlarından sakınılması tavsiye ediliyor.

Cinsel Eğitim Yöntemleri

Ebeveynlerin çocukları üzerinde kullandıkları en yaygın eğitim yöntemleri şunlardır:

1- Yeterli bilgilerin verildiği bilgilendirme yöntemi.

2- Yeterli olmayan bilgilerin verildiği bilgilendirme yöntemi (Örneğin hayali, kısıtlayıcı veya yanlış).

3- Bilgilendirmeyen yöntem (Soruların görmezden gelinmesi).

4- Ebeveynlerin eğitimi başka kaynakların (akrabalar, arkadaşlar, kitaplar veya kitle iletişim araçları) üzerine atıldığı yöntem.

Araştırmalar Batı ülkelerinde çoğu ebeveynin yeterli bilgilerle bilgilendirme yöntemini kullandıklarını ve çoğu gencin de bu yöntemi tercih ettiğini göstermektedir. Öyle görünüyor ki eğitim yönteminin gelişim yaşına uygun, bilgilendirici, yönlendirici ve sapmaları önleyici nitelikte olması gerekiyor. Bununla beraber sorunların görmezden gelinmesinden, anlaşılmaz ve hayali bilgiler vermekten sakınılmalıdır. Ebeveynlerin doğru eğitim yöntemlerini öğrenerek çocuklarının cinsel eğitimini uhdelerine almaları daha iyi olur.

Cinsel Eğitimi Kimler Vermelidir?

Cinsel konuların eğitimi evde veya okulda verilebilir. Eğer ev ve okul işbirliği ve dayanışma içinde olursa daha iyi ve daha hızlı sonuç alınır. Bu eğitimler en az yan etkiye sahip olacak şekilde verilmelidir. Cinsel konuların hepsinin aynı tahrik edici düzeyde olmadığı dikkate alınarak tahrik düzeyi yüksek olanlar dolaylı yoldan öğretilmelidir. Eğitimde, eğitim alanın idrak ve anlayış düzeyi dikkate alınmalıdır. Şer'î emirler ve öğretiler doğrudan, meraktan ve tahrikten kaynaklanan şeyler dolaylı öğretilmelidir.

Kyman'a göre (1995), ebeveynler cinsel konuları kendi çocuklarına iki kesin farz üzerine öğretmelidirler:

1- Ebeveynler aynı iyi ve mahir bir eğitmen gibi cinsel konular hakkında yeterli bilgiye sahiptirler.

2- Çocuklara cinsel konularda eğitim verilmesi kararı, ebeveynin kendi ihtiyarındadır.

Çocuklarına cinsel eğitimi kendileri verme kararında olmayan veya çocuklarının okullarda cinsel konularda eğitim almasını istemeyen aileler, genellikle bu eğitimin çocuklarının cinsel konularda serbestliğini artıracığından korkmaktadır (Adeloye, 1991). Reis ve Seidl (1989), müdürlerin ve eğitmenlerin resmi cinsel eğitim programlarının icrasında en büyük engel olarak ebeveynleri gördüklerini ve ebeveynlerin genellikle çocuklarıyla cinsel konuları konuşurken rahatsızlık duyduklarını hissettiklerini söylüyorlar.

Çocukluk Döneminde Cinsel Eğitim

Cinsel eğitim ve cinsiyet rolü, çocukların bu yolla bir kültürde kadına ve erkeğe biçilen değerlerle, görüşlerle, motivasyonlarla ve davranışlarla tanışması durumu için kullanılır. Hedefi de çocukların özel cinsiyet rollerini yerine getirebilmeleri için eğitilmeleridir. Böyle bir süreçte çocuk, cinsel davranış rolü gibi sınıflandırılmış davranış modellerine ve cinsiyet rolü kabulüne teveccüh eder (Havza ve üniversite, 1372). Araştırmalar, çocukluk döneminde cinsel öğrenme tecrübelerinin büyük bölümüne anne ve babanın müdahil olmadığını gösteriyor ama ebeveynin, çocuğun cinsiyetine uygun ve bilinçli yaklaşımı oldukça etkilidir. Mesela ailelerde erkek çocuklarına, kız çocuklarına göre

daha sert davranılması (Caplan ve Sadoc, 1379), cinsiyetlerine göre kız çocuklarına kızlara uygun, erkek çocuklarına erkeklere uygun kıyafetlerin giydirilmesi veya kızlara ve erkeklere kendilerine uygun düşen davranışların hatırlatılmasına önem verilmesi gibi konular, çoğunlukla ailedeki en önemli eğitim adaptörleri arasında sayılıyor (Ahmedî, 1373).

Bazıları cinsel eğitimin buluş dönemine mahsus olduğuna inansa da araştırmalar cinselliğe ve bununla ilgili konulara ilgi duymanın çocukluktan başladığını gösteriyor. Serben, cinsel eğitimin çocukluk yıllarının başlarından itibaren verilmesi gerektiğini gösteren kapsamlı araştırmalar yapmıştır. Buluş yaşlarında ergenler için cinsel meseleler gizemli değildir ve faydalı bilgilere daha az ihtiyaç duyarlar. Çünkü ergenler, önceki yıllarda muhtelif yollarla cinsel bilgiler edinmişlerdir.

İslam'a göre buluş döneminin cinsel eğitimin başladığı dönem değil, hidayet ve kontrolün arttığı dönem olduğuna dikkat edilmelidir. Bu yüzden bu konuya çocukluk yaşlarından itibaren ilgi gösterilmelidir. Bu eğitimin ertelenmesi, doğal gelişimden sapmaya neden olabilir (Marfavi, 1379)

Çocukluk Döneminde Cinsel Eğitim Stratejileri

Cinsel eğitim alanında dinî ve psikolojik metinlerde bazı stratejiler sunulmuştur. En önemlilerine değinelim:

1- Çocuğun yaşına uygun bilgilerin verilmesi: İnsanın davranışları, çocukluk

dönemindeki düşüncelerinden, meyillerinden ve isteklerinden etkilenir. Bir çocuk cinsel konular hakkında doğru düşüncelere sahip olursa kesinlikle yaşamının sonraki dönemlerinde insanlığın yüce hedefleriyle uyumlu davranışlara sahip olacaktır. Bu yüzden kız ve erkekle ilgili cinsel bilgiler ve her birinden davranışlarında, oyunlarında kıyafetlerinde ve benzerlerinde göstermeleri beklenenler, uygun yöntemlerle onlara intikal ettirilmelidir. Daha küçük yaşlarda cinsel konulara girilmemeli ve çocuğun meraklı ve aktif zihni, cinsel konularla ilgili düşünceler ve uyarıcılarla bulandırılmamalıdır. Bununla birlikte çocuk cinsel buluşa yaklaştığında ve cinsel konulara karşı idrak ve anlayışa ulaştığında, o idrak düzeyine göre cinsel konular işlenmelidir (Sabit, 1381).

2- Çocuğun cinsellikle ilgili sorularına uygun cevaplar: Çocukların genellikle buluşdan önceki dönemde doğrudan veya dolaylı olarak cinsel konular hakkında soruları vardır. Bazı anne ve babalar, üzerini örtmek amacıyla çocuklarına cevap vermektan kaçınıyor ve "büyüyünce anlarsın" benzeri ibarelerle çocukları sustururlar. Bazı ebeveynler cevap verirler ama doğru olmayan cevaplar verirler ve çoğunlukla da çocuk bunu anlar. Bu iki yöntem de doğru değildir. Zira soru soran ve kendisine rehberlik edilmeyen çocuk, başkaları tarafından saptırılabilir. Ne mutlu ki bu sorular nispeten basittir ve rahatlıkla uygun cevaplar verilebilir.

Cevap, çocuğun anlayabileceği düzeyde olmalıdır. Sapmasına yol açacak kötü öğretiler içermemeleridir. Cevaplar doğru, evhamdan uzak, ikna edici, saygınlığı

bozmayacak, çocuk ve ebeveyn arasındaki hayâ perdesini koruyacak şekilde olmalıdır. Aynı şekilde soruyu soranda cinsel sorulara karşı nefret ve isteksizlik oluşturmamalıdır. Cinsel soru sorana, cinsel konulara karşı hassasiyet göstermemesi için doğal davranmak da önemlidir. Çocukların sorularını cevaplarırken en az düzeyde yetinmek, genel konuşmak, eğitimcinin manevi ruhiyesini takviye ederek konuları anlatmak, cevap için uygun ortamı hazırlamak ve dinî kavramlar, diğer önemli noktalar (a.g.e.).

3- Dolaylı eğitim: Çocukluk döneminde dolaylı eğitim, doğrudan eğitimden daha uygun ve daha etkilidir. Örnek verelim:

a) Evde hayvan beslemek: Çocuklar, hayvanların hamile olduğunu ve yavrularını görerek veya işiterek bazı cevaplar alırlar ya da daha iyi idrak etmeleri için ortam oluşur.

b) Bitki ve çiçek yetiştirmek: Tohum ekmek, bitki ve çiçek yetiştirmek, onların gelişimi çocuklar için benzer ve münasip bir derstir.

c) Hikâye anlatmak: İnsanların ve hayvanların hayatlarıyla ilgili hikâyeler anlatmak, çocukların bazı sorularını cevaplayacak değerli noktalar içerebilir.

d) Çocukların, doğal bir durum olan yeni bebeklerin dünyaya gelmesine dikkatlerinin çekilmesi, bazı sorularına cevap olabilir (a.g.e.).

4- Kız ve erkek ilişkilerinin sınırlarıyla ilgili eğitim: Çocukların ilişkileri, ebeveynlerin dolaylı gözetimi altında

olmalıdır. Zira bazen bu ilişkilerde aynı cinse temayül edilebilmektedir. Ebeveynlerin kontrolü dışında birbirlerinden cinsel haz almaya çalışabilirler. Bu yüzden arkadaşların ve görüşülen kimselerin çocuklarıyla ilgili yeterli bilgiye sahip olunmalıdır. Hatta aile içinde kız ve erkek kardeşlerin ilişkileri yeterli düzeyde kontrol edilmelidir. Mahrem olmak her ne kadar sınırlılığı azaltsa da cinsel meyli ortadan kaldırmamaktadır. Öyleyse kontrol görmezden gelinemez (Sadat, 1368). Çocukların ergenlerle ilişkileri de kontrol edilmelidir. Tecrübeler, çocukların bu yaşlarda gerekli akıl gelişimine sahip olmadıkları için, buluş çağının değişimleri etkisinde kalan ergenlerin suistimaline maruz kalabileceklerini veya o gelişim aşamasında kendileri için zararlı olabilecek konularla aşına olabileceklerini göstermiştir.

5- Erken ergenliğin önlenmesi: Erken ergenliğin sebepleri arasında hormonlar, çevre etkeni, sinirsel hastalıklar, beyin hastalıkları, doğal etkenler sayılabilir (Schamille, 1371). Erken cinsel uyarılar (müstehcen filmlerin izlenmesi gibi), kontrolsüz kız ve erkek ilişkileri ve benzerlerinin çocuklar için kötü sonuçları olabilir. Zina veya eşcinsellik gibi sapkın amellere çekilebilir, kız ve erkek kardeşleri veya diğerlerini iğfale yeltenebilir ya da mastürbasyona müptela olabilirler (Eminî, 1368).

Genel olarak çocuğun çevresi iffetin gelişebileceği bir ortam olmalıdır. Çocukların cinsel eğilimleri, zamanında uyanacak ve çabuk tahrik olmayacak şekilde eğitilmelidir. İslam, cinsel içgüdülerin erken uyanması yoluyla oluşabilecek sapkınlıkları

önlemek için birçok tavsiyelerde bulunmuştur. Mesela:

a) Anne-babanın cinsel ilişkisi sırasında çocuğun olmaması: İslamî emirlerde, aile ortamının çocukların yersiz uyarılardan uzak kalacağı şekilde düzenlenmesi konusu önemlidir. Eğer aile ortamı huzurlu olursa çocukların yeteneklerinin gelişmesi, iyi meyveler vermesi ve ahlaki faziletler edinmeleri üzerinde etkili olur. İslam erken ergenliği önlemek için özel zamanlarda çocukların, ebeveynlerinin yanında olmamalarını emretmiştir.

b) Çocukları öpmenin ve okşamamanın sınırı: İslam öğretilerinde ebeveynlerin çocuklarına sevgi göstermeleri üzerinde çok durulmuştur. Nitekim Resulullah (s.a.a) şöyle buyurmuştur:

“Çocuklarınızı çok öpün ve her öpücükle cennette bir derece edindiğinizi bilin.” (Meşkinî, 1377).

İslam bu sevgiyi gerekli görüyor ama sapkınlıkların ortaya çıkmasını önlemek için bazı emirler veriyor. Mesela çocukları öpmenin, onlara sarılıp okşamamanın bir sınırı olduğu ve ifrata ve tefrite düşülmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Yine yabancı insanların bebeklere sevgilerini göstermek için okşayıp öpmemeleri gerekmektedir. Zira bu, buluşa girmeden yıllar önce çocuğun cinsel olarak uyarılmasına sebep olabilir. Resulullah (s.a.a) şöyle buyuruyor:

“Altı yaşındaki kız çocuğunu, erkek çocuğu öpmemelidir. Aynı şekilde kadınlar yedi yaşını geçen erkek çocuklarını

öpmekten kaçınılmalıdır.” Tabersî, s. 115).

Emiru'l-Muminin (a.s) şöyle buyuruyor:

“Bir kız çocuğu altı yaşına geldiğinde namahremin onu öpmeye ve kucağına almaya hakkı yoktur.” (a.g.e.)

c) Çocukların yatakları: Şeriatın cinsel uyarıları önlemek için üzerinde durduğu yöntemlerden biri de çocuklarının yataklarının ayrılmasıdır. Belirlenmiş olan yaş aralığı yedi ila ondur. Resulullah (s.a.a) şöyle buyurmuştur:

“Çocuklarınız yedi yaşına geldiğinde yataklarını ayırın.” (Hürr Amulî, h.k. 1389, s. 28)

Başka bir hadiste de şöyle buyurmuştur:

“On yaşında kızlar kızlarla, erkekler de erkeklerle yatmasınlar.” (Ebu Âşık, 2001, s. 112)

Bu anlatıma göre çocuğun yatağının ebeveyninden ve diğer çocuklarından ayrılması gereklidir. Zira böylece çocuğun cinsel tahriki önlenir.

Ergenlik Döneminde Kız ve Erkeğin Sağlıklı İlişki için Eğitilmesi

Ergen ve genç kızların ve erkeklerin ilişkileri günümüzün üzerinde çalışılması gereken toplumsal ve kültürel önemli konularından biridir. Bu alanda konuşma-

nın zarureti aşağıdaki araştırmayla açığa çıkıyor.

Araştırmacıların birinin hazırladığı istatistiklere göre Tahran'ın beşinci bölgedeki liselerde 16-19 yaş arası kızların ve erkeklerin %54.2'si, şimdiye dek karşı cinsten en az birisiyle arkadaşlık yaptıklarını söylemiştir. Bu konu, istatistiğe katılanların %95'inin Müslüman ve %86'sının namaz kılıyor olması açısından önemlidir. Namaza bağlılık dereceleri farklı olmasına rağmen her halükârda bu istatistik, namaz kılan gençlerin yarıdan fazlası arasında kız ve erkek ilişkisinin yaygın olduğunu gösteriyor (Talebeler, 1378). Bu konuyla ilgili aşağıdaki temel konular hakkında ergenlere eğitim verilmesi gereklidir:

1- Kız ve erkek arasındaki çekim insanlığın doğasından kaynaklanmaktadır. Sevgiye ve sevmeye eğilim, cinsel içgüdü, güzellik ve muhabbet bu çekimin doğal alanları arasındadır. Kızların ve erkeklerin bu doğal alanları veya mutluluğa, iyiliklere, faziletlere ve değerlere eğilimleri gibi diğer doğal ortamlarla uyumlu olursa bu, onlara gelişim ve tekâmül alanı sağlayacaktır. Diğer bir deyişle fitrî eğilimlerinin hepsinin eğitilmesi ve uygulamaya dökülmesi, ruh sağlıklarının artmasını sağlayacaktır. Bu gelişim tek taraflı olduğunda, o alanlardan sadece birinde görüldüğünde ise ruhsal bozukluğu, ahlaki fesatları, ailevi ve toplumsal sorunları ardından getirecektir.

2- Kız ve erkek ilişkilerinin sağlıklı ve sağlıklı olmasının ölçüsü, ilişkilerinin doğal ve fitrî eğilimleriyle uyumlu veya uyumsuz olmasıdır.

3- Kızın ve erkeğin, ilişkilerin doğal ve fitrî esaslarına, kendi eğilimlerine ve davranışlarına aşına olması gerekir. Böylece ilişkileri bu esaslara uygun olmadığında içsel kontrolleriyle şahsiyetlerine, izzetlerine ve mutluluklarına zarar verecek şeylerden kaçınabilirler.

Kız ve Erkek İrtibatına Kuran'ın Bakışı

a) Sözlü İrtibat

Kız ve erkeğin sözlü irtibatına örnek olarak Kasas suresi 25. ayeti verebiliriz. Bu ayette Hz. Musa (a.s) ve Şuayb'ın kızlarından bahsedilmektedir:

“Derken o iki kadının biri, utanarak ona geldi de babam dedi, hayvanlarımızı suladığından dolayı seni mükâfatlandırmak için çağırıyor.”

Ayette kullanılan “istihya” kelimesi, hayâ ile beraber olan bir konuşmayı ve görüşmeyi anlatmaktadır. Yani kız ve erkek ilişkilerinde hayâ korunmalıdır. Bu hayâ, kişinin kötü işlerle uğraşmasına veya denetimsiz davranışlarda bulunmasına izin vermeyen kendini kontrolüdür.

b) Göz İrtibatı

Gözle kurulan irtibatlar da bakakalmama ve bakışı sürdürmeme şartına bağlıdır. Başka türlü ifade edecek olursak şehvetle bakılmamalıdır. Şehit Mutahharî'nin tabiriyle (1353) bakakalmaktan kasıt gözlerini dikmek, karşı cinsi süzmektir; yüce ve başlangıç yapma anlamında bir bakış de-

ğil. Yani bakış söze başlamanın, yüz yüze gelmenin mukaddimesi olmalıdır.

Nur suresinin 30. ayetinde **“Mümin erkeklere söyle gözlerini (haramdan) sakınsınlar.”** ve **“Mümin kadınlara da söyle gözlerini (haramdan) sakınsınlar.”** ayetinde kasıt şehvetli bakışın terk edilmesidir. Bu ayetin nüzul sebebinde şöyle geçer: Bir gün bir genç, Medine sokaklarında bir kadınla karşılaştı. O zamanki kadınlar örtülerini kulaklarının arkasına atıyorlardı ve boyunlarının bir kısmı görü-lüyordu. Genç, Benî falan sokağına girene dek kadına baktı. Kadından gözünü ayıramayan gencin suratu, duvardan dışarı çıkmış bir kemiğe isabet etti ve yüzü kanadı. Yolunun üzerinde Resulullah'ın (s.a.a) yanına vardı. Peygamber ona ne olduğunu sordu, o da olayı ona anlattı. Sonra Ceb-rail bu ayeti indirdi (Allame Tabatabaî, 1360, s. 116).

c) İşbirliği İrtibatı

Karşı cinsle işbirliği ve yardımlaşma, Hz. Musa (a.s) ve Şuayb'ın kızlarıyla ilgili ayetlere göre caizdir.

“İyilik etmek ve kötülükten sakınmak hususunda birbirinize yardım edin” (Maide/2)

ayetin kız ve erkeklerin birbirine yardımını da kapsayan genel bir anlamı vardır. Bu da karşı cinsle işbirliği yapmanın caiz olduğunun delilidir.

d) Duygusal İrtibat

Kızın ve erkeğin irtibatı sonucu onların ikisinde veya sadece birinde ortaya çıkan evlilik eğilimi reddedilmemiştir. Elbette marazi bir eğilim, yani denetimsiz bir cinsel davranış eğilimi caiz değildir. Delili de kadınların tahrik edici konuşması karşısında inen **“Gönlünde bir hastalık olan ümide düşer”** ayetidir. (Ahzap/32).

e) Tahrik Edici İrtibat

Kız, erkek, kadın ve erkek ilişkilerinde sesli, duygusal ve davranışsal türlerde şehvet uyandıran tahrik unsurları olmamalıdır. Kuran'da, Ahzap suresi 32. ayette şöyle buyrulmaktadır:

“Ey Peygamberin eşleri, siz, öbür kadınlardan birine benzemezsiniz; çekiniyorsanız sözü yumuşak bir tarzda söylemeyin.”

Aile Kurmak için Ruhen Hazırlık Yapmak

Gençlerde evliliğe karşı olumlu bakışın kuvvetlenmesi için ruhen buna hazır hale getirilmelidirler. Bu, ailenin ve okulun vazifesidir. Ortaokul ve ortaöğretim dönemlerinde ev idaresi, çocuk yetiştirme ve fıkıh gibi derslerin verilmesi faydalı olacaktır (Şeriatmedaî, 1371).

Ergen, lezzet, huzur, iffetin korunması, imanın kuvvetlendirilmesi, neslin bekası ve salih bir neslin yetişmesi gibi hedefler için, ölçülü bir evlilik için hazır olmalıdır. İmam Sadık (a.s) şöyle buyurmuştur:

Gençler eş seçiminde yeterli dikkati göstermeli, birbirlerinin yapabileceklerini, isteklerini ve ihtiyaçlarını öğrenmeli, eşinin ve kendisinin haklarını bilmelidirler. Güzel konuşma, iyi dinleme, dil ve amel ile muhabbeti gösterme, eşin değerini göstererek ve onu yücelterek karşılıklı saygı gösterme, alay ve aşağılamadan kaçınma, hoşgörü, güler yüz ve iyi ilişkiler gibi müşterek hayatta iletişim kurma becerileriyle aşına olmalıdırlar.

Bir gün Resulullah (s.a.a) minbere çıktı ve Allah'a hamd ve senadan sonra şöyle buyurdu: "Ey insanlar! Cebrail, ilahi dergâhtan yanıma gelerek şöyle dedi: Bakire kızlar meyve gibidirler; yetiştiğinde toplanmazlarsa güneş ışığı onları çürütür ve rüzgâr dağıtır. Kız çocukları buluğa erdiklerinde ve kadınlar gibi cinsel eğilimler hissettiklerinde kocadan başka devaları yoktur. Eğer evlenmezlerse fesattan âmânda değillerdir. Zira onlar beşerdir ve beşer hatadan korunmuş değildir." (Ferid Tenkabenî, 1375, s. 182).

Ergenlik döneminde evliliğin şartları ve eş seçme ölçüleri hakkında konuşulmalıdır. Kişi beden ve fikir açısından geliştiğinde, buluğa erdiğinde, duygusal ve toplumsal olgunluğa kavuştuğunda evlenmesi için teşvik edilmelidir. Kişilerin bedensel ve cinsel buluşları, toplumsal ve akli buluşlarından daha önce olsa da evlilik için duygusal ve toplumsal olgunluk gereklidir (Seccadî, 1379). Bu sebeple Stone en iyi evlilik yaşının ruhsal ve toplumsal buluş gerçekleştiği zaman olduğuna inanıyor. Eş seçiminin en belirgin ölçüleri hadislerde de üzerinde durulan denklik, kültür, din ve inanç benzerlikleri ile ruh ve duygu uyumudur. Ruhsal liyakat de eş seçimi ölçütlerindedir. Ruhsal liyakatten kasıt ruhsal buluş ve gelişimdir. Akıl yetileri, yaratılış ve huy açılarından kemale ulaşan ve en zor vaziyetlerde evlilikteki uyumlarını koruyabilecek kişiler vardır. Kendilerine has yaratılış ve huyları olan, düşünsel gelişimini tamamlamadığı için birçok vaziyette uyumlarını koruyamayan kişiler de vardır (Stone ve Stone, 1379).

Gençler eş seçiminde yeterli dikkati göstermeli, birbirlerinin yapabileceklerini, isteklerini ve ihtiyaçlarını öğrenmeli, eşinin ve kendisinin haklarını bilmelidirler. Güzel konuşma, iyi dinleme, dil ve amel ile muhabbeti gösterme, eşin değerini göstererek ve onu yücelterek karşılıklı saygı gösterme, alay ve aşağılamadan kaçınma, hoşgörü, güler yüz ve iyi ilişkiler gibi müşterek hayatta iletişim kurma becerileriyle aşına olmalıdırlar.

Gençler, müşterek hayatta maneviyyatın ve ahlakın hüküm sürmesi gerektiğini ve de şehvetten ve nefsin isteklerine gark

olmaktan sakınmaları gerektiğini bilmelidirler (Şerefi, 1376). İmam Ali (a.s) şöyle buyurmuştur:

“Kendi şehvetlerini sınırlayan ve ifrat etmeyen kimse, insanlık değerini ve manevî şahsiyetini muhafaza etmiştir.” (Ferid Tenkabenî, 1375, s. 215).

İslam, şehvet peşinde koşmayı önlemek için cinsel isteklerin tatminini eşle sınırlıyor ve evlenme imkânı olmayan kimselelere oruç tutmak, spor yapmak ve takvalı olmak gibi önerilerde bulunuyor.

Sonuç

Çoğu araştırmacının ilgisini çeken konulardan biri cinsel faaliyetler ve sonuçları hakkındaki eğitimin kültürel tesirinin karşılaştırılmasıdır. Batı ülkelerinde muhtelif araştırmaların karşılaştırılması, cinsel eğitim ve ilgili hizmet alanlarında (aile kurulması gibi) açıklık siyaseti güden kültürlerde istenmeyen hamileliklerin, çocuk düşürmenin ve bulaşıcı cinsel hastalıkların sayısını düşürmede başarılı olduğunu göstermektedir (Adelman ve Pittman, 1986; Jones ve meslektaşları, 1985; Cruger ve Vynser, 1981; Sidalki, 1987; Sinch, 1986).

Jones ve meslektaşları (1985) cinsel eğitimler ve sonuçları alanında 37 ülkeyi birbiriyle karşılaştırdı. Araştırmalarının sonucu, cinsel eğitimle ilgili daha özgür olan Batı ülkelerinde ergenlerin hamilelik oranının ve neticede çocuk düşürmenin daha az olduğunu göstermektedir. Amerika, Kanada, İngiltere, İsveç, Hollanda ve Fransa gibi ülkeler kıyaslandığında, en yüksek

ergenlerde hamilelik ve çocuk düşürme oranının Amerika’da olduğu görülüyor. 1980’de 15-19 yaş arası ergenlerin hamilelik oranı Amerika’da %9,6, İngiltere’de %4,5 ve Hollanda’da %1,4’tür.

Cinsel eğitim alanında yapılmış araştırmalar gözden geçirildiğinde, Batı ülkelerinde cinsel eğitimin daha çok ergenlik döneminde hamilelik, bulaşıcı cinsel hastalıklar ve çocuk düşürme gibi sonuç odaklı olduğu anlaşılıyor. Çünkü bu ülkelerde evlilik öncesi cinsel ilişki nispeten revaçtadır ve anormal karşılanmamaktadır. Batı ülkelerinde siyasetçilerin ve eğitimcilerin esas uğraşı evlilik dışı ilişkilerin önlenmesi değil, cinsel ilişkilerin kontrolüdür. Bu yüzden Batılı cinsel eğitim programlarının çoğunda bulaşıcı cinsel hastalıklar, özellikle AIDS, hamilelikten korunma yöntemleri ve tehlikeli cinsel davranışlar üzerinde durulmaktadır. Oysa İslam düşünürleri açısından cinsel eğitimler, tek tek bütün kişilerin ruh sağlığını ve ailenin korunması hedefiyle yapılır. Bu açıdan bakıldığında sağlıklı cinsel ilişkilerin büyük çaplı bedensel, ruhsal ve toplumsal sonuçları olabilir.

İslamî bakışa göre cinsel eğitimin hedefi, sağlıklı bir bakış oluşturulması ve cinsel konular hakkında münasip ve yeterli bilgiye sahip olunmasıdır. Ayrıca ruh sağlığı ve toplumsal uyumla sonuçlanacak, toplumsal uyumsuzluğu, davranış bozukluklarını ve ahlaki anormallikleri en az düzeye indirecek eğitimleri de içermelidir (Fakihî, 1384). Bununla birlikte cinsel ilişkilerin sağlıklı hale getirilmesi ve cinsel sapmaların önlenmesi, cinsel eğitimin önemli hedeflerindedir.

Cinsel eğitimlerin içeriğinde biyolojik, psikolojik, ahlaki ve kültürel boyutlar da dikkate alınmalıdır. Böylece cinsel konulara karşı bilginin yanında tutarlı bir yaklaşım ortaya çıkabilir (Moglia, 1994).

İslamî bakışta zikredilen içeriğe ila- veten cinsel davranış ve eğilimlerde normal ve anormal değerlerin eğitimi, cinsel sapmaların sağlığa, bedene, ruha, topluma ve maneviyata verdiği zararlar, cinsel sapmalardan sakınma üslupları, kız ve erkeklerin irtibatta olduğu alanlarla ilgili fıkıh hükümleri ve ergenlik döneminde evliliğe hazırlama yöntemleri gibi konular üzerinde de durulmaktadır. Aynı şekilde kızları ve erkekleri cinsel açıdan tahrik edecek eğitim programlarından kaçınılması da tavsiye edilmiştir.

İslamî bakışa göre cinsel eğitimde aşağıdaki özellikleri taşıyan esaslara tevccüh edilmiştir:

a) Cinsel ihtiyacın doğal ve fitrî kaynağı vardır.

b) Doğal ihtiyaçların tamamına tevccüh edilmiştir.

c) Eğitim sistemi usulleriyle uyumludur.

d) Bu esaslar, eğitimcinin yüce eğitim hedeflerine ve yaratılışın gayesine ulaşmasını kolaylaştırır.

İslami bakış, gençleri ve ergenleri maruz kalabilecekleri bedensel, ruhsal, manevi ve kişiliklerine yönelik zararlar ve de yanlış ilişkilerin uhrevî sonuçları hakkında bilgilendirmeyi amaçlar. Evlilik, Batı'da daha az üzerinde durulan başka bir konudur. Oysa evlilik, gençlerin cinsel ihtiyaçlarının

giderilmesi, ahlaki, ruhsal ve bedensel sağlıklarının korunması için İslam'ın da tekit ettiği en uygun yoldur.

Kaynakça

- 1- Kuran-ı Kerim
- 2- İbn-i Ebi'l-Hadid (tarihsiz), *Şerh-i Nehcu'l-Belağa*, Mısır, c. 20.
- 3- Ebu Aşık, Abdu'l-Nuaym İbrahim (2001), *Terbiyetü'l-Benati fi'l-İslam*, Mısır, Mektebetü'l-Evladi Şeyhi't-Turas.
- 4- Ahmedî, Ali Asğar (1373), *Tahlil-i Terbiyeti ber Revabit-i Duhter ve Peser der İran*, Tahran, İntişarat-ı Evliya ve Mürebbiyan.
- 5- Stone, Abraham ve Hannah Stone (1379), *Pasuh bi Mesail-i Cinsî ve Zenaşuî*, Te-razallah İhvan tercümesi, Tahran, Neşr-i Erguvan.
- 6- _____ (1379), *Danistenihay-i Cinsî ve Zenaşuî*, Muhammed Rıza Dijkam ter-çümesi, Tahran, Kilit-i Telayî.
- 7- Stone, Gloria (1379), *Pasuh bi Porseşhay-i Cinsî*, Ebu'l-Fazl Nazarî tercümesi, Tah- ran, Neşr-i Sahil.
- 8- İsmailî, İsmail (tarihsiz), *Emsal-i Kuran*, Tahran, Usve.
- 9- İsmailî, Ali (1381), *Cevan, Engize ve Reftar-ı Cinsî*, Tahran, Likau'n-Nur.
- 10- Eminî, İbrahim (1368), *Âyin-i Terbiyet*, Tahran, İntişarat-ı İslamî.
- 11- Ensarî, Muhammed Ali (k. 1376), *Tercüme-i Gururu'l-Hikem ve Durru'l-Kelem*, Gum, Müessese-i Halîç, c. 2
- 12- Sabit, Hâfız (1381), *Terbiyet-i Cinsî der İslam*, Gum, Müessese-i Amuzeşî ve Pejuheşî-yi İmam Humeynî.

- 13- _____ (1379), *Derâmedî ber Terbiyet-i Cinsî der Nehcu'l-Belağa, Terbiyet-i İslamî*, Gum, Müessesesi-i Âmuzeşî ve Pejuheşî-yi İmam Humeynî.
- 14- Bir gurup müellif (1372), *Revanşinasiy-i Rüşd*, Tahran, Simet.
- 15- Bir gurup yazar (1353), *Tefsir-i Numune*, Tahran, Daru'l-Kutubi'l-İslamiyye, c. 14.
- 16- Hür Amulî, Muhammed Bin Hasan (k. 1398), *Vesailü's-Şia*, Tahran, El-Mektebetu'l-İslamiye, c. 5.
- 17- Rızazade, Fatime Begüm (1369), *Nizam-i Cinsiy-i Kudek ve Nucevan der İslam*, Yüksek lisans tezi, Tahran, Danışgâh-ı Terbiyet-i Müderris.
- 18- Sadat, Muhammed Ali (1368), *Reftar-i Pederan ve Ferzendan*, Tahran, İntişarat-ı Evliya ve Mürebbiyan.
- 19- Seccadî, Muhammed Kâzım (1379), *Pasuh bi Sualat-i Cinsiyi Kudekan ve Nucevanan*, Tahran, İntişarat-ı Hani.
- 20- Şarkî, Muhammed Rıza (1376), *Dünyay-ı Nucevan*, Tahran, Terbiyet.
- 21- Şeriatmedarî, Ali (1371), *Revanşinasiy-i Terbiyetî*, Tahran, Neşr-i Sipehr.
- 22- Şemil Şiblî (1371), *Revanşinasiy-i Buluğ ve Terbiyet-i Cinsiy-i Kudekan ve Nucevanan*, Pervin Kasımî ve Fazlullah Şahluyîpur tercümesi, Tahran, İntişarat-ı Hisam.
- 23- Tabersî, Hasan bin Fazl (k. 1376), *Mekarimu'l-Ahlak*, Tahran, Daru'l-Kitabi'l-İslamî.
- 24- Attaran, Muhammed (1368), *Âra-i Mürebbiyan-i Buzurg-i Muselman*, Tahran, Vezaret-i Amuzeş ve Perveres, Sazman-ı Bernameriziy-i Amuzeşî.
- 25- Allame Tabatabâî, Seyyid Muhammed Hüseyin (1360), *El-Mizan fi Tefsiri'l-Kuran*, Tahran, El-Mektebetu'l-İslamiyye.
- 26- Ferid Tenkabenî, Murtaza (1372), *El-Hadis*, Tahran, Neşr-i Ferheng-i İslamî.
- 27- Fakihi, Ali Naki (1375), *Usul-i Terbiyet-i İslamî*, Talim ve Terbiyet, No: 47, s. 21-44.
- 28- Caplan, Harold ve Benjamin Sadok (1378), *Hülasay-i Revanpezeşkiy-i Ulum-i Reftar-i Revan-i Pezeşkiy-i Balinî*, Nasrullah Purefkaî ve Muhammed Bakır Kecbaf tercümesi, Revanşinasiy-i Reftar-i Cinsî, Tahran, Neşr-i Revan.
- 28- Kuleynî, Muhammed bin Yakup (tarisiz), *Usul-i Kafi*, Tahran, El-Mektebetu'l-İslamiyye.
- 29- Kochenkof ve Lopic (1369), *Revanşinasî ve Terbiyet-i Cinsî*, Muhammed Takizade tercümesi, Tahran, Bonyad.
- 30- Meclisî, Muhammed Bakır (k. 1413), *Biharu'l-Envar*, Beyrut, Daru'l-İhyai't-Turasi'l-Arabî.
- 31- Meşkinî, Ali (1377), *İzdivaç der İslam*, Gum, İntişaratu'l-Hadi.
- 32- Mutahharî, Murtaza (1353), *Mesele-i Hicap*, Tahran, Şirket-i Sehamiy-i İntişar.
- 33- Muarrifavî, İbrahim (1379), *Terbiyet-i Cinsî Terbiyet-i Feramuş Şode*, Tahran, Neşriyeyi Behmen.
- 34- Nuri Tabersî (1987), *El-Mustedreku'l-Vesail*, Beyrut, Alu'l-beyti'l-İhyau't-Turas, c. 2.
- 35- Valid men, Muhammed (1380), *Çigunegiy-i Tanzim-i Revabit ve Reftarhay-i Cinsî*, Tez, Gum, Muessesey-, Amuzeşî ve Pejuheşî-yi İmam Humeynî.
- 36- Adeloye, J.A. (1991), "The Attitude of Adults to the Teaching of Sex Education in Post-Primary Schools", *Nigerian Journal of Guidance and Counseling*, No: 4 (1-2), s. 71-78.

- 37- Anderson, J.E., L. Kann, D. Holtzman ve diğerleri (1990), "HIV7AIDS Knowledge and Sexual Behavior Among High School Students", *Family Planning Perspectives*, 22, s. 252-255.
- 38- Baldwin, S. E. Ve M.V. Baranoski (1990), "Family Interactions and Sex Education in the Home" *Adolescence*, No: 25 (99), s. 573-582.
- 39- Baldwin, J.I.S. Whiteley ve J.D. Baldwin (1990), "Changing AIDS –and fertility- Related Behavior: The Effectiveness of Sexual Education", *The Journal of Sex Research*, 27, s. 245-262.
- 40- Berger, D.K. (1987), "Influence of Family Planning Counseling in an Adolescent Clinic on Sexual Activity and Contraceptive use", *Journal of Adolescent Health*, 8, s. 436-440.
- 41- Bernard, H.S. ve A.J. Schwartz (1977), "Impact of a Human Sexuality Program on Sex-Related Knowledge, Attitudes, Behavior and Guilt of College Undergraduates", *Journal of the American College Health Association*, 25, s. 182-185.
- 42- Blanchard, M., F. Narring, P.A. Michaud ve F. Dubois-Arber (1993), The Effect of the Swiss Stop-AIDS campaigns 1987-1992: Increase in Condom Use Without Promotion of Sexual Promiscuity. Poster Presentation, Track D, Do-D02-3474, Ninth International Conference on AIDS, Berlin.
- 43- Caron, S.L., D.B. Carter, C. M. Daves ve E. Macklin (1993), "Evaluating the Effectiveness of Workshop Interventions on Contraceptive use Among First Year College Students", *Journal of Psychology and Human Sexuality*, No: 9 (3-4); 90-120.
- 44- Dures, J.P., G. Chaix-Durand, M. Maurin, J.L. Viala ve F. Gremy (1989), Preliminary Study on the Prevention of Voluntary Terminations of Pregnancy and of Sexually Transmitted Diseases in the Adolescent by Giving Information in the Third Year (of Secondary School), *Contraception- Fertilitesexualite*, 17, s. 1021-1026.
- 45- Davidson, J.K. ve C.A. Darling (1986), "The Impact of College Level Sex Education on Sexual Knowledge, Attitudes and Practices: The Knowledge/Sexual Experimentation Myth Revisited", *Deviant Behavior*, 7, s. 13-30.
- 46- Dawson, D.A. (1986), "The Effects of Sex Education on Adolescent Behavior", *Family Planning Perspectives*, 18, s. 162-170.
- 47- De Fine Olivarius, F., A.M. Worm, C.S. Petersen ve diğerleri (1992), "Sexual Behavior of Women Attending an Inner-city STD Clinic Before and After a General Campaign for Safer Sex in Denmark", *Gonitourinary Medicine*, 68, s. 296-299.
- 48- Dignan, M., D. Denson, D. Anspaugh ve D. C'mich (1985), "Effects of Sex Education on Sexual Behaviors of College Students", *Adolescence*, 20, s. 171-178.
- 49- Dycus, S. G.M. Costner (1990), "Healthy Early Adolescent Development (11-13 year olds): Implementing a Human Sexuality Curriculum for Seventh Graders", *Elementary School Guidance and Counseling*, 25, s. 46-53.
- 50- Edelman, M.W. ve K.J. Pittman (1986), "Adolescent Pregnancy: Black and White", *Journal of Community Health*, 11, s. 63-69.
- 51- Edwards, L.E., M.E. Steinman, K.A. Arnold ve E.Y. Hakanson (1980), "Adolescent

- Pregnancy Prevention Services in High-school”, *Clinics Family Planning Perspectives*, 12, s. 6-14.
- 52- Eisen, M. Ve G.L.Zellman (1987), “Changes in Incidence of Sexual Intercourse of Unmarried Teenagers Following a Community-based Sex Education Program”, *The Journal of Sex Research*, 23, s. 527-544.
- 53- Furstenberg, F.F., K.A. Moor ve J.L. Peterson (1985), “Sex Education and Sexual Experience Among Adolescents”, *American Journal of Public Health*, 75, s. 1331-1332.
- 54- Herlitz, C. (1993), “Sexual Behavior in the General Population of Sweden”, *Social Science and Medicine*, 36, s. 1535-1540.
- 55- Howard, M. Ve H.B. Mc Cabe (1990), “Helping Teenagers Postpone Sexual Involvement”, *Family Planning Perspectives*, 22, s. 21-26.
- 56- Huston, R.L., L.J. Martin ve D.M. Foulds (1990), “Effect of a Program to Facilitate Parent-Child Communication about Sex”, *Clinical Pediatrics*, No: 29 (11), s. 626-633.
- 57- Jorgensen, S.R., V. Potts ve B. Camp (1993), “Project Taking Charge: Six month Follow up of a Pregnancy Prevention Program for Early Adolescents”, *Family Relations*, 42, s. 401-406.
- 58- King, B.M., L.S. Parisi ve K.R. Odwyer (1993), “College Sexuality Education Promotes Future Discussions About Sexuality Between Former Students and Their Children”, *Journal of Sex Education and Therapy*, No: 19 (4), s. 258-293.
- 59- Kirby, D., R.P. Barth, N. Leland ve J.V. Fetro (1991), “Reducing the Risk: Impact of a New Curriculum on Sexual Risk-Taking”, *Family Planning Perspectives*, 23, s. 253-263.
- 60- Kroger, F. Ve P.J. Wiesner (1981), “STD Education: Challenge for the 80s”, *The Journal of School Health*, 51, s. 278-281.
- 61- Ku, L.C., F.L. Sonenstein ve J.H. Pleck. The Association of AIDS Education and Sex Education with Sexual Behavior and Condom Use Among Teenage Men. *Family Planning Perspectives*, 24, s. 100-106.
- 62- Kyman, W.(1995), “The First Step: Sexuality Education for Parents”, *Journal of Sex Education and Therapy*, No: 21 (30), s. 153-157.
- 63- Lenderyou, G. (1994), “Sex Education: A School-based Perspective”, *Sexual and Marital Therapy*, No: 9 (2), s. 127-144.
- 64- Marsiglio, W. Ve F.L. Mott (1986), “The Impact of Sex Education on Sexual Activity, Contraceptive Use and Pre-Material Pregnancy, Among American Teenagers”, *Family Planning Perspectives*, 18, s. 151-162.
- 65- Mellanby, A., J.Tripp’in yardımıyla (1992), “Sex Education: More is not Enough”, *Journal of Adolescence*, No: 15 (4), s. 446-449.
- 66- Moglia, R. (1994), “Sexuality Education in Higher Education in the Vsai: Analysis and Implication”, *Sexual and Marital Therapy*, No: 9 (2), s. 181-191.
- 67- Monyooe, L.A. ve C.N. Fumba (1998), Pupils Views on Sex Education in Transkei Schools, South Africa. *Psychological Reports*, No: 82 (1), s. 337-338.
- 68- Nafstad, P. (1992), Evaluation of a Program to Prevent Unwanted Pregnancies Among Young Women in the Stovener

- District, Oslo, 1988-1990. Tidsskr Nor Løegforen, 112, s. 3112-3114.
- 69- National Swedish Board of Health and Welfare, Committee on Health Education. *Living Together: A Family Planning Project on Gotland Sweden*, Stockholm, Author, 1978.
- 70- Philliber, S.G. ve M.C. Tatum (1982), "Sex Education and the Double Standard in School", *Adolescence*, 17, s. 273-283.
- 71- Pick-de-weiss, S., R. Diaz-Loving, P. Andrade-Palos ve H.P. David (1990), "Effect of Sex Education on the Sexual and Contraceptive Practices of Female Teenagers in Mexico City", *Journal of Psychology and Human Sexuality*, 3, s. 71-93.
- 72- Pillai, V.K. ve D.L. Yates (1993), "Teenage Sexual Activity in Zambia: The Need for a Sex Education Policy", *Journal of Biosocial Science*, No: 25 (3), s. 411-414.
- 73- Rees, B. Ve S. Zimmerman (1974), "The Effects of Formal Sex Education on the Sexual Behaviors and Attitudes of College Students", *Journal of the American College Health Association*, 22, s. 370-371.
- 74- Reis, Janet ve A. Seidl (1989), "School Administrators, Parents and Sex Education: A Resolvable Paradox?", *Adolescence*, No: 24 (95), s. 639-645.
- 75- Rodrigues, O.M. (1989), "Proposal for Training Sex Educators in Psychology Faculties", *Revista Latino-Americana de Sexologia*, No: 4 (2), s. 211-221.
- 76- Sakondhavat, C., P. Leungtongkum, M. Kanato ve C. Kuchaisit (1988), "Kap Study on Sex Reproduction and Contraception in Thai Teenagers", *Journal of the Medical Association of Thailand*, 71, s. 649-652.
- 77- Schinke, S.P., B.J. Blythe, L.D. Gilchrist ve G.A. Burt (1981), "Primary Prevention of Adolescent Pregnancy", *Social Work with Groups*, 4, s. 121-135.
- 78- Siedlecky, S (1987), "Sexuality Education and the Needs of Young People", *Health Right*, 6 (4), s. 11-16.
- 79- Siegal, D., R. Diclemente, M. Dubin, F. Krasovsky ve P. Saliba (1995), "Change in Junior High School Students' AIDS-related Knowledge, Misconceptions' Attitudes and HIV-Preventative Behaviors: Effects of a School-based Intervention", *AIDS Education and Prevention*, 7, s. 534-543.
- 80- Singh, S. (1986), "Adolescent Pregnancy in the United States: An Interstate Analysis", *Family Planning Perspectives*, 18, s. 210-220.
- 81- Spanier, G.B. (1978), "Sex Education and Premature Sexual Behavior Among American College Student", *Adolescence*, 13, s. 659-674.
- 82- Turner, J.C., E. Korpita, L.A. Mohn ve W.B. Hill (1993), "Reduction in Sexual Risk Behaviors Following a Comprehensive Health Education Intervention", *Journal of American College Health*, 41, s. 187-193.
- 83- Vincent, M.L., A.F. Clearie ve M.D. Schluchter (1987), "Reducing Adolescent Pregnancy Through School and Community-based Education", *Journal of the American Medical Association*, 257, s. 3382-3386.
- 84- Visser, A.P. ve B.P. Van (1994), "Effectiveness of Sex Education Provided to Adolescents", *Patient Education and Counseling*, No: 23 (3), s. 147-160.
- 85- Weerakoon, P. (1994), "Sexuality Education or Allied Health Professionals: A

- Program to Meet Individual Student Needs”, *Journal of Sex Education and Therapy*, No: 20 (1), s. 41-46.
- 86- Weis, D.L., B. Ranbinowitz ve M.F. Ruckstuhl (1992), “Individual Changes in Sexual Attitudes and Behavior with in College Level Human Sexuality Courses”, *Journal of Sex Research*, 29, s. 43-59.
- 87- Wielandt, H.B. ve B. Jeune (1992), Has the Age at Sexual Debut Changed after the Safe Sex Campaign? Ugeskr laeskr, 54, s. 271-275.
- 88- Williams, J.E., C.M. Achilles and C.P. Norton (1985), Appalachian Adolescent Health Education Project (AAHEP) Evaluation: A Study of Teen Pregnancy in East Tennessee (1982-1985), Paper Presented to the Mid-South Educational Research Association (MSERA), Biloxi, MS.
- 89- Yarber, W.L. ve T. Anno (1981), “Changes in Sex Guilt, Primarily Sexual Intimacy Attitudes and Sexual Behavior During a Sexuality Course”, *Health Education*, s. 17-21.
- 90- Zabin, L.S., M.B. Hirsh, E.A. Smith, R. Strett ve diğerleri (1986), “Evaluation of a Pregnancy Prevention Program for Urban Teenagers”, *Family Planning Perspective*, 8, s. 119-126.

İslam'da Hicabın Kapsamının, Felsefesinin ve Eğitimsel Etkilerinin İncelenmesi

Meryem Azimiyan, Dr. Said Beheştî

Özet

Bu makalede İslam'da hicabın felsefesi, sınırları, eğitimsel etkileri ve hicabın içselleştirilmesinin yolları araştırılarak işlenmiştir. Bu araştırma bir tür tanımlayıcı araştırmadır. Kütüphane yöntemiyle bilgiler toplanmış, bilgilerin sınıflandırılması araştırma içerikli oldu. Kuran, sünnet, akıl ve fitrat açısından hicabın felsefesi incelendikten sonra hicap için iki temel felsefeye ulaşıldı. İlki toplumda erkeklerinin tahrikinin önlenmesi ve diğeri hem rahatsız edebilecek olanların şerrinden uzak kalabileceği, hem de rahatlıkla topluma karşılabileceği şekilde kadının emniyetinin sağlanmasıdır. Kadının hicabının kişisel boyutta sınırları, yüzü ve elleri hariç bütün bedenini namahrem yanında örtmesidir. Mahremlerin yanında böyle örtünmesine gerek yoktur. Bununla beraber kadınlar, konuşmalarıyla ve yürümeleriyle dahi, sosyal ortamlarda dikkat çekmenin her tür-lüsünden sakınmalıdırlar. Hicabın en önemli etkileri kişisel boyutta kadının korunması, huzuru ve emniyeti, aile boyutunda ailenin güçlenmesi ve sebatı, toplumsal boyutta da toplumun ahlakının korunmasıdır. Hicabı içselleştirme yöntemleri ise şunlardır: Allah'a imanın kuvvetlendirilmesi ve artırılması, hicap konusunda bilgilendirme, hicabın felsefesinin ve olumlu etkilerinin anlatılması, hicabın üstün örneklerinin tanıtılması...

Giriş

Kadının örtünmesi ve hicabı, her zaman bir rengi ve ahengi olan, herkesin kendi bakış açısına göre eleştirip incelediği tarih kadar uzun bir hakikattir. Örtünmeye muhalif olan kesimler, genellikle bunun için mantık dışı ve makul olmayan açıklamalar yapmaya çalışmışlardır. Elbette insanın en baştan hurafe farz ettiği konu için beyan ettiği açıklama da hurafeyle uyumlu olacaktır. Bu tür kişilerin hicap felsefesine karşı sundukları deliller riyazet ve ruhbanlık, kadının istismarı, emniyet hissetmeme ve kıskançlıktır. Acaba bu hükmü kadınlara farz eden İslam, bu delilleri kabul ediyor mu? Yoksa İslami hicap felsefesi başka bir konu mudur?

Bu araştırmada İslam'da hicap felsefesi ve delilleri ayetler ve rivayetler dikkate alınarak dört bölümde incelenecektir. Sonra kişisel, ailevî ve toplumsal açıdan hicabın kapsamı, nihayetinde de hicabın eğitimsel etkileri ve içselleştirilme yöntemleri anlatılacaktır.

Hicabın Felsefesi

Bu araştırmada hicap felsefesinin delillerine bakılacaktır. Bunlar, bu hükmün vâcip olmasının da sebepleridir. İslam'da vahiy kaynağı, bu faraziye-yi açıklayan ayetleri içermektedir. Devamında Masum İmamların (a.s) sünnetine (söz, fiil ve onay) başvuru-lararak bu hükmün ayrıntılı temelleri daha da belirginleşecektir.

a) Kuran'ın bakış açısından hicap

Hicap ayetlerine ve nüzul tertibine dikkat edilirse hicap hükmünün bir seferde ilan edilmediği, azar azar, zamanın geçmesiyle ve ortamın hazır olmasıyla nazil olduğu görülmür. “İlk önce hicri beşinci yılın son günlerinde, Peygamber'in Zeynep binti Cahş'la (Zeyd bin Harise'nin boşadığı karısı) düğün yemeğinde Peygamber eşlerinin örtünmesi ayeti Peygamber'e (s.a.a) nazil oldu. Bu ayet-i kerimede bütün erkeklere, perde arkasından Peygamber'in eşleriyle konuşmaları emredildi.

İkinci aşamada akrabalar bu hükmün kapsamından çıktı ve onların Peygamber'in eşleriyle perde olmadan konuşmalarına izin verildi. Üçüncü aşamada örtü(cilbab/çarşaf) Peygamber ve mümin eşlerine ve kızlarına bir hak ünvanıyla verildi. Dördüncü aşamada Nur suresi ayetleri hanımların hicap hükümlerini açıkladı. Beşinci aşamada mahrem hanımların istirahat mahalline girebilmek için izin alınması konusu işlendi. (Âbidinî, Neşriye-i Fıkıh, No: 23, s. 49-50)

İlk aşama: Ahzap suresi 32, 33 ve 53. ayetlerin nazil olması

“...Kadınlardan bir şey istediğiniz zaman perde ardından isteyin.” (Ahzap/53).

Sonra bu ayetin sebebini açıklarken şöyle buyuruyor:

“Bu, sizin yürekleriniz bakımından da daha temizdir, onların yürekleri bakımından da.”

Bu surede hicap ayeti nazil olmadan önce, Peygamber'in eşlerinin, ilahi takvayı korumaları halinde diğer kadınlardan üstün olduklarını beyan eden başka ayetler nazil olmuştur. Peygamber eşlerine, zaruri işleri dışında evlerinden dışarı çıkmamaları, erkeklerle naz ve işveyle konuşmamaları ve ilk cahiliye dönemindeki gibi süslenmeleri de emredilmiştir.

“Ey Peygamberin eşleri, siz, öbür kadınlardan birine benzemezsiniz; çekiniyorsanız sözü yumuşak bir tarzda söylemeyin ki gönlünde bir hastalık olan ümide düşer sonra ve doğru ve güzel söz söyleyin. Ve evlerinizde oturun ve ilk cahiliyet devrinde olduğu gibi sokaklara çıkmayın.” (Ahzap/32-33)

İkinci Aşama: Ahzap suresi 55. ayetin nazil olması

“Peygamberin kadınlarının, babalarına, oğullarına, erkek kardeşlerine, erkek kardeşlerinin oğullarına, kız kardeşlerinin oğullarına, inanan kadınlara ve sahip oldukları kölelere ve cariyelere görünmelerinde bir vebal yok ve çekinin Allah’tan; şüphe yok ki Allah her şeye tanıktır.” (Ahzap/55)

Bu ayet incelendiğinde adı geçen ilk beş gurubun “birinci derece mahremler” olduğu görülmektedir. Bununla beraber Peygamber’in hanımları için olan hicap hükmü, onları birinci derece mahremlerin gözünden uzak tutmak amacıyla verilmemişti. Diğer bir deyişle Allah resulünün eşleri, daha önceden mahrem akrabalarıyla perde arkasından konuşmakla yükümlü olmadıkları gibi, Peygamber’le evlendikten sonra da perde olmadan mahrem akrabalarıyla konuşabilirler.

Üçüncü aşama: Ahzap suresi 59. ayetin nazil olması

“Ey Peygamber, eşlerine ve kızlarına ve inananların kadınlarına söyle; dışarı çıkacakları vakit dışarıya mahsus elbiselerini giysinler; bu, onların tanınıp incinmemelerini daha iyi sağlar ve Allah, suçları örter, rahimdir.” (Ahzap/59)

Buraya kadar Peygamber eşlerinin kendilerini perde arkasında korumaları gerektiği, sadece mahrem akrabalarıyla, mümin kadınlarla ve kölelerle perde olmadan yüze gelebilecekleri anlaşıldı. Bir taraftan da bu vazife, Peygamber’in hanımlarını içine alan özel bir şerefti. Şüphesiz hicabın şerefli ve bir hak olması yönü, bir yükümlülük olması yönünden daha fazlaydı. Bu yüzden hicap hükmünün ilan edilmesinin ardından bu emre uyanların cennetle müjdelenmesi ve uymayanların cehennem azabıyla korkutulması konu edilmedi. Aksine aklın ve örfün beğeneceği bir sebep sunuldu:

“Bu, onların tanınıp incinmemelerini daha iyi sağlar.”

Şerefli ve bir hak olması yönü daha ön planda olduğu için de Medineli kadınlar, azamet ve haşmetlerinin ön plana çıkması için, Peygamber siyah çarşaf giymelerini buyurmadığı halde siyah çarşaf giydiler. Elbette Arabistan yarımadası gibi ülkelerde, güneş ışığını kendine çekmesi sebebiyle siyah giysi giymek pek uygun değildir. Bununla beraber bu tür giysi giymeye getirilebilecek tek açıklama, azametli ve haşmetli olmak ve bu haktan tamamen faydalanabilmek için bu seçimin yapıldığıdır.

Burada, ayette geçen asıl kelime olan “cılbab” kelimesi açıklanmalıdır. Cılbab için lügat ve tefsir kitaplarında çeşitli manalar ve örnekler zikredilmiştir. *Ruhu'l-Meanî*'de cılbab için birkaç mana zikredilmiştir:

1. Yukardan aşağıya kadar örten şey; çarşaf gibi. 2. Örtü. 3. Aba. 4. Kadınların, elbiselerinin üzerine giydiği bütün elbiseler; pardesü vb. 5. Kendisiyle örtülen her

Şerefli ve bir hak olması yönü daha ön planda olduğu için de Medineli kadınlar, azamet ve haşmetlerinin ön plana çıkması için, Peygamber siyah çarşaf giymelerini buyurmadığı halde siyah çarşaf giydiler. Elbette Arabistan yarımadası gibi ülkelerde, güneş ışığını kendine çekmesi sebebiyle siyah giysi giymek pek uygun değildir. Bununla beraber bu tür giysi giymeye getirilebilecek tek açıklama, azametli ve haşmetli olmak ve bu haktan tamamen faydalanabilmek için bu seçimin yapıldığıdır.

şey; aba veya başka bir şey. 6. Başörtüsünden daha büyük, cüppeden daha küçük giysi.

Buradan, bu ayetin hicabı ve hicabın sınırlarını yenilemek amacıyla olmadığı anlaşılıyor. Amaç, örtüyü özgür ve iffetli kadınların bir sembolü kılmak ve bunu bir ayrıcalık olarak sunarak hanımların şevkle hicabı kabul etmelerini sağlamaktır. Belki de bu tür bir sembolle iffetli kadınların iffetsizlerden veya özgürlerin kölelerden ayrılmasını kadınların kendisi istemiştir. Çünkü reziller ve haydutlar tarafından rahatsız ediliyorlar, bu sebeple de zamanlı zamanlısız Peygamber'e şikâyetle bulunarak bir çare arıyorlardı. Bu yüzden Allah bu hal yolunu onlara sunmuştur.

Dördüncü aşama: Nur suresinin 30-31. ayetlerinin nüzülü

“İnanan kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar ve açığa çıkanlardan, görünenlerden başka ziynetlerini göstermesinler ve örtülerini, göğüslerini örtecek bir tarzda omuzlarından aşağıya doğru salsınlar; kocalarından yahut babalarından, yahut kocalarının babasından, yahut oğullarından, yahut üvey oğullarından, yahut erkek kardeşlerinden, yahut erkek kardeşlerinin oğullarından, yahut kız kardeşlerinin oğullarından, yahut Müslüman kadınlardan, yahut kendi malları olan kölelerden, yahut erkeklikten kesilmiş veya kudreti olmayan erkek hizmetçilerden, yahut da henüz kadınların gizli hallerine vakıf olmayan erkek çocuklardan başka erkeklere ziynetlerini göstermesinler; gizledikleri ziynetler, bilinsin diye ayaklarını da vurmasınlar ve tövbe edin hepiniz Allah'a ey inananlar da kurtulun, erin muradımıza.”

Nur suresinin 31. ayeti hicabın dördüncü aşamasıdır. Kadınların hicabına ilaveten erkeklere uzun bakmamak, namahrem yanında süslerini belli etmemek gibi başka konular da bu ayetin nüzul sebepleri arasında bilinir. “İnanan kadınlara söyle” ayetinden, Medine kadınlarının başlarını ve bedenlerini örttükleri ama başlarının ve göğüslerinin bazı kısımlarını açık bıraktıkları anlaşılmaktadır. Bununla beraber bu ayette, örtülme kısımların örtülmesiyle ilgili emirler vermiştir. Başörtülerinizi yakalarınızın üzerine atın buyruğundan, bu ayet-i kerime nazil olmadan önce başörtüleri ön taraftan bağlamadıkları ve boyunlarının açıkta olduğu anlaşılmaktadır.

Burada “himar”ın çoğulu olan “humur” kelimesinin anlamından bahsetmemiz gerekiyor: “Himar” mutlak örtü anlamındadır ve burada başörtüsü kastedilmektedir. Bu, hanımların başlarının üzerinden baş ve boyunlarına atıkları örtüdür. Kuran-ı Kerim, himar ve cilbabın hedeflerini farklı beyan ediyor. Himarı mutlak vacip buyurmuştur. Nur suresinden anlaşıldığı kadarıyla bunun hedefi erkeklerin tahrik olmasını önlemektir. Ancak cilbab, kadının kendi emniyetini sağlayan ve onu serserilerin şerhinden koruyan bir örtüdür. Bununla beraber himar erkeklerin tahrik olmasını önlemek içindir ama cilbab kadının kendi emniyeti içindir. Öyleyse bu ikisi aynı olamaz. Yoksa kadınların emniyeti için Nur suresindeki ayet yeterli olurdu, başka bir ayete daha gerek olmazdı.

b) Sünnet açısından hicap

Sünnetle beraber Kuran, İslam kültürünü tanıma kaynağıdır. İslam’ı tanımak ve beşeri toplumun çeşitli boyutları hakkında İslam şeriatının bakışına ulaşmak için bu iki kaynaktan faydalanılır. Peygamber’den (s.a.a) ve Masum İmamlardan (a.s) hicap hakkında nakledilen rivayetlerde, Kuran’ın hicapla ilgili konuları daha fazla açıklanmaya ve şerh edilmeye çalışılır.

Sünnet, Masum İmamların (a.s) söz, fiil ve onaylarını kapsar. Bununla beraber hem bu konudaki hadislerine, hem de onların o günün toplumundaki davranış ve siyerlerinin türüne başvurulabilir. Aynı şekilde Müslüman kadınların İslam’ın ilk zamanlarındaki siyeri de kadınların yüce şahsiyetlerinin örneği ünvanıyla dikkate alınabilir. Zira onlar her zaman namahrem karşısında bedenlerini ve saçlarını örtmüşlerdir. Bunu da bütün toplumsal alanlarda da varlıklarını sürdürürken yapmışlardır.

Resulullah’ın (s.a.a) kızı Hz. Fatıma Zehra’nın (a.s) bütün yaşam alanlarındaki davranışları Müslüman kadınların hepsi için şahsına münhasır ve yüce bir örnektir. Beşeriyetin kendi çizgisinde marifete ve kemale ulaşmaya susadığı, boş ve yanlış örnekleri izlediği için başıboş ve şaşkın kalakaldığı bir dünyada kâmil insanlardan daha iyi ve daha kâmil bir örnek bulunamaz. Aşağıdaki rivayetlerde hicapla ilgili şu hususlar geçmektedir:

**Sünnetle
beraber Kuran,
İslam kültürünün
tanınma kaynağıdır.
İslam'ı tanımak ve
beşeri toplumun
çeşitli boyutları
hakkında İslam
şariatının bakışına
ulaşmak için bu
iki kaynaktan
faidalanılır.
Peygamber'den
(s.a.a) ve Masum
İmamlardan (a.s)
hicap hakkında
nakledilen
rivayetlerde,
Kuran'ın hicapla
ilgili konuları
daha fazla
açıklanmaya ve
şerh edilmeye
çalışılır.**

1- Vücudu belli eden giysi giymenin men edilmesi

Bir gün Ebu Bekir'in kızlarından biri ve Peygamber'in hanımlarından birinin kız kardeşi olan Esmâ, vücudunu gösteren ince bir elbiseyle Peygamber'in evine geldi. Peygamber ondan yüzünü çevirerek şöyle buyurdu: *"Ey Esmâ, kadın buluğa erdikten sonra yüzü ve elleri dışında vücudunun bir yerinin görünmemesi gerekir."* (Secestanî, tarihsiz, c. 2, s. 383)

Bir şeyin örtülmesi vacip olduğunda, yani o şeyin muhakkak örtülmesi gerektiğinde uzuvları gizlemeyen ince örtü, örtü sayılmamaktadır.

2- Ev dışında makyajın ve koku kullanmanın men edilmesi

Bunun hakkında şöyle rivayet edilmiştir:

"Peygamber (s.a.a) kadının başkaları için kendisini süslemesini men etti ve şöyle buyurdu: *"Eğer kocasından başkası için süslenirse Allah'ın onu ateşte yakması gerekir."* (Meclisî, 1376, c. 103, s. 243)

3- Bakmaktan ve göz süzmekten sakınma

İmam Sadık (a.s) şöyle buyuruyor: *"Bakış, asi şeytanın zehirli oklarından bir oktur. Bir bakışın süresinin o kadar kısa ama pişmanlıklarının uzun süreli olduğu çok görülmüştür."* (Hürr Amulî, 1363, c. 14, Nikâh babı)

4- Namahremlle tokalaşmanın yasaklanması

İslam'ın yasakladığı hususlardan biri de namahremlerle tokalaşmaktır. Bu konu hakkında yüce İslam Peygamberi (s.a.a) şöyle buyuruyor:

“Kendisine mahrem olmayan bir kadınla tokalaşan kimse, Hak Teala'nın gazabını üzerine çeker.” (a.g.e., s. 143)

5- Kadın ve erkeğin birbirine karışmasından sakınmak

Bir gün Resulullah, kadınların ve erkeklerin beraber camiden çıktığını gördü. Kadınlara hitaben “Erkeklerin gitmesini beklemeniz, onların ortadan sizlerin de kenardan gitmeniz daha iyidir.” buyurdu. Başka bir gün de Resulullah kapılardan birini göstererek “Şu kapıyı kadınlara ayırmamız ne iyi olur.” diye buyurdu. (Secestanî, Tarihsiz, c. 1, s. 184)

6- Fesadın ve kayıtsızlığın önlenmesi

İmam Rıza (a.s) hicabın sebebi hakkında şöyle buyurmuştur:

“Kadınların saçlarına bakmak haram oldu çünkü eğer saçları namahrem erkekler tarafından görülürse tahrike yol açar. Bu da ardından fesadı ve kayıtsızlığı getirir ve halkın haram işlere bulaşmasına sebep olur.” (Saduk, 1376, c. 2, s. 287)

Erkeklerin vazifeleri

Kuran'da ve rivayetlerde hicabın korunması ve kadınların süslenmekten kaçınması emirlerine ilaveten erkeklere de bazı mesuliyetler yüklenmiştir. Bu mesuliyetlerden bazıları şunlardır:

1- Gayretli olmak

İmam Sadık'tan (a.s) şöyle rivayet edilmiştir: “Âlemin yaratıcısı gayretlidir ve gayretli insanı sever.” (Payende, 1364, s. 143) Yine şöyle buyurmuştur: “Gayreti olmayan erkek, kalbi ters bir insandır.” (Hürr Amulî, 1363, c. 14, s. 108)

2- Eşin ve kız çocukların yönlendirilmesi ve kontrolü

Kuran'da şöyle buyuruluyor:

“Ey iman edenler! Kendinizi ve ailelerinizi yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun.” (Tahrîm/6)

3- Diğerlerinin hanımlarına karşı iffetli olunması

Peygamber (s.a.a) şöyle buyurmuştur: “Kendi hanımlarınızın iffetli olması için diğerlerinin hanımlarına karşı iffetli olunuz.” (Hürr Amulî, 1363, c. 14, s. 141)

c) Akıl açısından hicap

İslam âlimleri ve düşünürleri, örtü felsefesi hakkında bazı konulardan bahsetmişlerdir. Şimdi akıl açısından hicabın delillerinden bahsedeceğiz:

1- Cinsel içgüdülerin kontrolünde hicap etkeni

Cinsel içgüdü, insanın en güçlü içgüdülerinden sayıldığı için, bu içgüdüünün yönlendirilmesi ve tahrikinin önlenmesi, ahlak ve değerlerle ilgili konuların düzenlenmesinde büyük rol üstlenmektedir. Freud, ruhsal hastalıkların hepsinin, cinsel içgüdülerin bastırılmasından kaynaklandığına inanıyordu. Ayrıca toplumun cinsel eğilimler karşısında katı tutumlar sergilememelerini sağlamaya çalışmıştır. Ancak cinsel özgürlüğün olduğu birkaç on yıldan sonra ruhsal hastalık oranlarının azalmadığı, üstelik zamanla daha da çoğaldığı görülmüştür. Psikoloğlara göre insanın kendisinde hissettiği gam ve üzüntünün tepkime yoğunluğuyla zevk verici eğilimlerinin yoğunluğu birbiriyle irtibatlıdır. Eğer insan yoğun cinsel uyarılara maruz kalmazsa depresif de olmaz. Öyle ki ergenlerin ve gençlerin yapılarındaki değişimlerin çoğu, bu yaşta heyecanlarında iniş çıkışların görülmesi sebebiyledir. Eğer insan yoğun bir şekilde tahrik olursa, gevşemeye de hazır olmalıdır. Bu açıdan yaşamda heyecanın sebatı ve sükûnet, iffete aykırı görüntülerden uzaklıkla irtibatlıdır. Bu açıdan da toplumda kadınların örtüsü ve hicabı, tahrik edici görüntülerin kontrol etkeni sayılmaktadır.

2- Kadınların kirli bakışlardan korunması

Müslüman kadın, toplumda iffet ve saygının biçimlenmiş halidir. Aslında örtü, bir çeşit kadına saygı duymak ve onu şehvetli ve hayvanca bakışlardan korumaktır. Nitekim kadın, sınırları korumazsa her kalbinde hastalık olan ona tama' eder ve kirli bakışla özel alanını ihlal eder. Neticede salim kalması ve salim bir nesil yetiştirmesi gereken o şahsiyet, günaha bulanmış bakışların etkisi altında şehvetlere doğru çekilir.

3- Kadın ve erkeğin hayatının ve sağlığının korunması

Hicap, kadın ve erkek arasında bir garantidir ve en önemli etkilerinden biri ikisinin de hayatını korumasıdır. İnsan nefsi, sapmaya meyillidir ama salim aklın kuvvetlendirilmesi insanın şehvetlere kapılmasına engel olur.

4- Toplumda kadınların var olabilmesi için uygun ortamın hazırlanması

İslam'ın kadınlara verdiği örtünme vazifesi, onlar evden dışarı çıkmasınlar anlamında değildir. İslam'da hapsedmek, kilitlemek yoktur. Eski İran ve Hindistan gibi bazı kadim ülkelerde bu tür yaklaşımlar olmuştur ama İslam'da yoktur. İslam'da

Freud, ruhsal hastalıkların hepsinin, cinsel içgüdülerin bastırılmasından kaynaklandığına inanıyordu. Ayrıca toplumun cinsel eğilimler karşısında katı tutumlar sergilemelerini sağlamaya çalışmıştır. Ancak cinsel özgürlüğün olduğu birkaç on yıldan sonra ruhsal hastalık oranlarının azalmadığı, üstelik zamanla daha da çoğaldığı görülmüştür. Psikologlara göre insanın kendisinde hissettiği gam ve üzüntünün tepkime yoğunluğuyla zevk verici eğilimlerinin yoğunluğu birbiriyle irtibatlıdır. Eğer insan yoğun cinsel uyarılara maruz kalmazsa depresif de olmaz.

kadının örtünmesi, kadının erkeklerle muâşeretinde vücudunu örtmesi ve kendini göstermemesidir.

5- Ailede ve toplumda fesadın ortaya çıkmasının önlenmesi

İslam'da örtünmenin kadınlara mahsus olmasının sebebi, kendini göstermeye ve süslenmeye meylin kadınlara özgü olmasıdır. Kalplerin elde edilmesi söz konusu olduğunda erkek av, kadın ise avcıdır. Bedenin ele geçirilmesinde ise erkek avcı, kadın da avdır (Mutahharî, 1358). İnsan aklı, kendisinin menfaatine olan ve ihtiyacını gideren veya bir zararı kendisinden uzaklaştıran şeyin yapılmasını emreder. Bununla birlikte şehvetin ve evhamın zinciriyle esir olmayan her akıl -ilahi dinlere bağlı olmasa bile- bunun lüzumuna hükmedecektir. Nitekim batılı kadınlardan bazılarının hicap kültürünü kabul ettiklerinin sinyalleri verilmeye başlanmıştır. Çünkü kadının çıplaklığından kaynaklanan zararları tamamen hissetmektedirler. Hicap, hangi düşünceye sahip olurlarsa olsunlar bütün kadınlar için ahlaki bir vazifedir.

d) Fıtrat açısından hicap

Kadının hicaba yönelmesinin sebebi, fıtrî veya içgüdüsel olan utanma ve hayâ duygusudur. Utanma, hayâ, iffete ve temizliğe duyulan aşk ve iştiyak, yaratılıştaki gizlenmiş bir tedbir ve mekanizmadır. Hatta bazen elinde olmadan namahrem gözünden kendini gizlemeye mecbur eden şeydir. Bu yüzden hayâ ve örtünme duygusunu kaybetse bile, emniyetsiz bir toplum ortamında örtünmeye yöneliyor. Psikologlar

hayânın, kadının yaradılışıyla iç içe geçtiğine inanıyorlar. Buluş döneminin bedensel değişimleri –ki genellikle çeşitli ruhsal durumların görülmesiyle beraberdir- içsel hayâ etkenini ortaya çıkarır. Bazıları da kadının örtünmesinin, kendi cazibesini fazlaştırması yönünde fitrattan gelen akıllıca bir tedbir olduğuna inanmaktadırlar.

Hicap, çarşaf veya özel bir kıyafet giyme anlamında değil, Kuran'da örtünme anlamında fitrî bir emir telakki edilmiştir. Araf suresi 20. ayette Âdem ve Havva hakkında şöyle buyrulmuştur:

“Şeytan, onlara gizli kalmış olan avret yerlerini belirtip göstermek için ikisini de vesveselendirdi ve bu ağacın meyvesini yerseniz mutlaka iki melek haline gelir yahut da ebedi ömre kavuşursunuz, onun için Rabbiniz sizi nehyetti dedi.”

Uzun lafın kısısı, fitrî özellikler olan hayâ ve utanmanın, örtünün ortaya çıkışı ve devamındaki rolü görmezden gelinerek zahîr başka bir sebep peşine düşülemez. Bu insanî özellik, insanın örtünmesinin temel felsefelerinden biri olmuştur. İnsanın sadece sıcaktan ve soğuktan korunmak için örtünmeye yöneldiği söylenemez. İslam şeriatı da örtüyü, bu özellik esasına dayanarak savunmuştur.

Bununla birlikte hayâ, bütün insanların fıtratında olan sabit bir esastır ki insanın ruhsal tarafına dönmektedir. Elbette halkın kendisinden hayâ ettiği ölçüler ve konular, onların kültür, düzen ve değerlerine tabidir. Neredeyse bütün fitrî konular da böyledir; ölçüleri kültürlerine tabidir. Ancak bununla beraber bu ölçüler, ilahi kanunlarla uyumlu olmalıdır. Mukaddes şeriatın fitrî meselelerdeki konumunun kendisini gösterdiği ve fıtrata göre ölçüyü belirlediği yer burasıdır (Bankipurferd, 1383, s. 19)

Hicabın sınırları

İslam toplumdaki mümin fertlerin hepsine sınırları koruma emrini vermiştir ve bu konu hakkında kadın ile erkek arasında fark yoktur. Önce erkeklere bakmamalarını emrediyor, sonra kadınların vazifelerini açıklıyor. Nur suresinin 30. ayetinde ve 31. ayetin başında şöyle buyuruyor:

“İnananlara söyle: Gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar, bu, daha temiz bir harektir size. Şüphe yok ki Allah, ne işlerseniz hepsinden de haberdardır. İnanan kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar ve açığa çıkanlardan, görünenlerden başka ziynetlerini göstermesinler ve örtülerini, göğüslerini örtecek bir tarzda omuzlarından aşağıya doğru salsınlar.”

Bu ayetten, kadınların yüzleri ve bileğe kadar elleri dışında kalan bedenlerinin tamamını örtmelerinin vacip olduğu anlaşılıyor. Yüzü ve bileğe kadar elleri istisna ettikten sonra şöyle buyuruyor:

“Örtülerini, göğüslerini örtecek bir tarzda omuzlarından aşağıya doğru salsınlar.”

Himarın çoğulu olan humuru tanımlarken, gerdanı örtecek magna veya başörtüsü denmiştir. Yani şapka veya fular gibi başka bir şeyle sadece başın ve yakanın örtülmesi Kuran'ın kastını karşılamamaktadır ve bu örtü yeterli değildir; himarın sınırları (ki yüz dışında başın ve gerdanın örtülmesidir) korunmalıdır.

Bu iki ayet –Ahzap suresinin 59. ve Nur suresinin 31. ayetleri- hicabın bir kısmını beyan etmektedir, tamamını değil; yani Kuran'ın tabirinden de cilbap ve himarın farklı olduğu anlaşılmaktadır. Cilbap, beden giysisidir ama himara asla beden giysisi denilmemektedir. Öyleyse cilbabın himardan daha genel olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte saçların, gerdanın ve göğsün örtülmesi vaciptir. Hatta kadının ziynetlerini göstermesi de haram kılınmıştır.

Bununla beraber Nur suresi 31. ayetin devamında bir gurup erkek istisna edilerek mahremler gösterilmiştir. Yani kadının ziynetlerine bakabilecek ve kadının, yanlarında ziynetlerini örtmek zorunda olmadığı bir gurup erkek tanıtılmıştır.

“Kocalarından yahut babalarından yahut kocalarının babasından yahut oğullarından yahut üvey oğullarından yahut erkek kardeşlerinden yahut erkek kardeşlerinin oğullarından yahut kız kardeşlerinin oğullarından yahut Müslüman kadınlardan yahut kendi malları olan kölelerden yahut erkeklikten kesilmiş veya kudreti olmayan erkek hizmetçilerden yahut da henüz kadınların gizli hallerine vakıf olmayan erkek çocuklardan başka erkeklere ziynetlerini göstermesinler.”

Özetle, kadının kocasına ve mahremlerine ziynetlerini göstermesinin sakıncasının olmadığı söylenebilir. Baba, oğul, kardeş, dayı, amca ve diğer mahremlerin yanında başını, gerdanını, kollarını, bilekten itibaren ayaklarını açık bırakabilir, örtmeyebilir.

Nur suresi 31. ayetin devamında şöyle buyruluyor:

“Gizledikleri ziynetler bilinsin diye ayaklarını da vurmasınlar ve tövbe edin hepiniz Allah'a, ey inananlar da kurtulun, erin muradınıza.”

Yanlarında ziynetleri örtmenin vacip olmadığı mahremlerin istisna edilmesinin ardından, ziynetlerin sesini duyurmamalarıyla ilgili takva meselesini öğütüyor. Arap kadınları genellikle halhal takarlardı ve diğerleri pahalı ve çeşitli halhaller taktıklarını bilinsin diye ayaklarını sertçe yere vururlardı.

Bu ayetten toplumda hicabın türü ve sınırları anlaşılabilir. Şöyle ki erkeklerin, özellikle de hasta kalplilerin ilgisini çekebilecek her şeyden kaçınmak gerekir. Hakikatte, ne şekilde olursa olsun tahrik ve cezbetme men edilmiştir. Çünkü Kuran'ın

deyimiyle hasta kalplileri tahrik ve cezbetme, kadınların kendi başına iş çıkarmakta, sorun yaratmaktadır. İş ve çalışma özgürlüğünü ondan almaktadır.

Kuran, özel bir zarafetle ev ortamındaki örtünün ve ilişkilerin sınırını da biçimlendiriyor ve en küçük meselelere bile teveccüh gösteriyor. Nur suresinin 58 ve 59. ayetlerinde şöyle buyruluyor:

“Ey iman edenler! Ellerinizi altındakiler (köle ve cariyeleriniz) ve sizden henüz ergenliğe ermemiş olanlar (yanınıza girmek için) üç vakitte sizden izin istesinler: Sabah namazından önce, öğle vakti elbiselerinizi çıkardığınız vakit ve yatsı namazından sonra. Bunlar sizin için üç mahremiyet vaktidir. Bunların dışında (izinsiz yanınıza girmelerinde) sizin için de onlar için de bir sakınca yoktur. Onlar etrafınızda dolaşsınlar; birbirinizin yanına girip çıkarsınız. İşte Allah size ayetleri böyle açıklamaktadır. Allah bilendir, hekimdir. Sizden olan çocuklar ergenliğe erdiklerinde artık kendilerinden öncekilerin izin istedikleri gibi izin istesinler. İşte Allah size ayetlerini böyle açıklamaktadır. Allah bilendir, hekimdir.”

Ev ortamında hicaba ve iffete riayet etmek çok önem taşır. Çünkü çocukların karakterlerinin alacağı şeklin temeli, kurallarla aşına olmak ve örtünün türüne ve sınırlarına alışmak çocukluk yıllarında oturur. Anne ve babanın rolü ve çocukların önünde birbirlerine davranış şekilleri bellidir.

Bu konunun sonunda üç noktaya işaret etmeliyiz:

a) Kadının toplumdaki özgürlüğüyle hicabın ilişkisi

Hz. Ali (a.s) şöyle buyuruyor: *“Kim şehvetleri terk ederse özgür olacaktır.”* Özgürlüğün düşüncüyü ifade, siyasi faaliyet ve diğer dalları vardır. Hicap hangi özgürlüğü kadının elinden alıyor? Kadının toplumda bulunmasının yasaklanmadığını, aksine bunun arzu edilen bir şey olduğunu söyledik. Kadın ve erkeğin, iki insan olarak bir arada bulunmasının da haram olmadığını, haram olanın kadın ve erkek cinsiyetlerinin birbirine karışması olduğunu da söyledik. Kadının toplumsal ve siyasi faaliyette bulunması önünde bir engel yoktur. Öyleyse hicap, kadının hangi özgürlüğünü elinden alıyor? Kastedilen özgürlük, cinsel sefahat ve içgüdülerde sınır tanımamak ise elbette hicap bu özgürlüğü sınırlandırıyor. Zaten hicabın amacı da budur.

b) Giysi ve toplumda modanın etkisi

Giysi sadece toplum kültürünün etkisi altında değildir, tek tek kişilerin şahsiyetlerini de tanıtmaktadır. Elbette kişilerin şahsiyeti ve toplumun genel kültürü arasında da kuvvetli bir irtibat vardır. Manevi ve insani yüce değerlerin itibarsızlaştığı ve insanın iç âleminin dış görünüşünden kazandığı haysiyet ve anlamdan ibaret olduğu bir

Hicabın kadın üzerinde bıraktığı etki, önce onun ruhunda görülür. Zira kişi özgürce kendisine bir örtü seçtiğinde, ona saygı gösterdiğinde ve mukaddes kabul ettiğinde, kesinlikle kendisini huzurlu ve başı dik hisseder. Bu, Müslüman kadında insanî değerlerin korunmasıdır. Ancak kadın, ziynetini ve bedenini namahremlerin gözü önüne serip göstererek, kendisini bir sanat tablosuna çevirip aşağılık ve alçaklık duvarına asarsa etrafında sinekler uçuşmaya başlar ki neticesi onun insanî şahsiyetinin çığnenmesinden başka bir şey değildir.

toplumda, muhakkak insanın bütün şahsiyeti, diğerlerinin kendisi hakkındaki görüşlerine ve teveccühlerine göre şekil alır. Böyle bir toplumdaki kişilerin, üzerlerine giydikleri giysiler gibi her vesileyle kendilerine şahsiyet kazandırmaya çalışacakları ortadadır.

Moda ve giysilerde görülen sürekli değişim, kişilerin ruhları ve zamirleri üzerinde böyle bir etki bırakmaktadır. Kişi kendisini mantıklı ve makul yollardan mümtaz ve müşahhas kılamadığında giysilerindeki değişikliklerle ve makyaj şekilleriyle diğerlerinin dikkatini çekebileceği her türlü yola başvurur.

c) Şöhret giysisinin haram oluşu

İslam, kadınların ve erkeklerin aynı ağırlığa ve toplumsal meşruiyete sahip olmasını istiyor. Giysileri sıradan ve her türlü dikkati çekmekten uzak olmalıdır. Kişinin toplumda ayrıcalığına sebep olacak giysi giymesi bile yasaklanmıştır. Eğer bir giysi bir kimsenin şöhretine sebep olursa onu haram ilan ederek, bunu kişinin aşağılığının ve alçaklığının alameti olarak görmüştür. Bununla ilgili İmam Sadık (a.s) şöyle bu yuruyor:

“Kişinin şahsiyetsizliği(ni göstermek) için onu meşhur edecek bir giysi giymesi veya bir bineğe binmesi yeterlidir.” (Hürr Âmulî, 1363, c. 3, s. 152)

Hicabın Eğitimsel Etkileri

Hicabın kadın üzerinde bıraktığı etki, önce onun ruhunda görülür. Zira kişi özgürce kendisine bir örtü seçtiğinde, ona saygı gösterdiğinde ve mukaddes kabul ettiğinde, kesinlikle kendisini huzurlu ve başı dik hisseder. Bu, Müslüman kadında insanî değerlerin korunmasıdır. Ancak kadın, ziynetini ve bedenini namahremlerin gözü önüne serip göstererek, kendisini bir sanat tablosuna çevirip aşağılık ve alçaklık duvarına

asarsa etrafında sinekler uçuşmaya başlar ki neticesi onun insanî şahsiyetinin çiğnenmesinden başka bir şey değildir.

Hanımlar sınırları koruyarak, başkalarının haklarını gözeterek ve hemcinslerinin ruhunu ve bedenini tahrir etmeyerek içinde var oldukları bir toplumda gençler için emin ve huzurlu bir ortam oluştururlar. Ruhsal sağlığa ve mutluluğa doğru ilerlerler. İslam'ın hedefi de kadın ve erkek Müslümanların sakin bir ruha, düzgün bir morale ve temiz göz ve kulağa sahip olmalarıdır. Şimdi hicaba doğru şekilde riayet edilmesi-neticelerini kişisel, ailevî ve toplumsal olmak üzere üç boyutta inceleyeceğiz:

a) Hicabın kişisel etkileri

1) Manevî başarılar:

Belki de hicabın en önemli kişisel tesiri, kadının ilahi emirlere kulluğunu ve itaatini ilan ederek bu hükmü tam anlamıyla icra etmesi ve sonra da bu kulluk tacını iftiharla başına taktığı için, içinde oluşan mutluluk ve memnuniyet duygusudur. Örtülü kadın kendisi ve Allah arasından, Allah'ı seçmiş; din hükümleri ve nefsinin istekleri arasından din hükümlerine yönelmiştir. Böyle bir seçim, onun psikolojisine, düşüncesine ve ameline başka bir renk katar, giysisine anlam verir ve onu mantıklı, Allah'ın beğendiği bir amel kılar, tekâmülü doğrultusunda yaptıklarına ekler. Kadın, cinsel takvaya riayet eder, kendisini namahreme karşı örterse Allah'ın takvalılara vaadi onu da kapsar; hak ile batılı birbirinden ayırma gücüne sahip olur, yaşamda saadet ile bedbahtlık yollarını tanır, günahları örtülür, affedilir ve ibadetin tadını idrak, cesaret, hakkı söylemek, her durumda şer'î vazifeyi bilmek ve haramları terk etmek, kabiliyetlerin geliştirilmesi gibi diğer başarılarla da nail olur. (Ekberî, 1377, s. 98)

İslam tedavidense önlem almayı tercih eder. Bu sebeple usulleri belirleyerek insanı tehlikeye ve günaha düşmekten alıkoyar. Bu usullerin en önemlisi Allah'ın huzuruna çıkılacağına olan iman ve inançtır. Bu da manevî ve ruhî kemalleri cezbeden en önemli şeylerdendir.

2) Kişisel saygının ve değerinin korunması:

Usulen nefsin isteklerini yenmek ve haram lezzetlerden vazgeçmek, insana kimlik ve vakar verir. Kadının hicabı onun, karşısında nefs-i emmaresini dize getirdiği büyük cihadıdır. Bu hakikati herkes biliyor. Müslüman olmayan bilim adamları bile hicabın kadına kimlik ve vakar verdiğini ve onu saygın kıldığını itiraf ediyorlar. Kendisini gösteren kadınların cinsel çekicilikleri var ama hak ettikleri değere sahip değiller.

Genel olarak erkekler kadınlara iki farklı şekilde bakıyor: Kendini gösteren veya açık giyinen kadınlara şehvetle, eğlencesine ve yüzeysel yaklaşıyor ama örtülü kadınlara saygıyla. Usulen erkekler örtülü kadının yüzüne bakmayı sürdürme gücüne

sahip değiller, zira İslamî hicap bakış kesicidir. Erkeğin kadınlarla konuşurken başını öne eğmesi onlara duyduğu bir tür saygıdır.

Örtünmemek, kadının gerçek değerini, dış görünüşünün gölgesi altında bırakıyor ve onu safahata ve tamaha feda ediyor. Kadının hakiki marifete ulaştıktan ve hayâ ve iffet sıfatına bağlılıktan sonra, şahsiyetini yüceltmesinin tek yolu örtüsüdür. Kadının üstünlüğü eş olma kemâline, anne olma kemâline ve toplumsal kemâle sahip olmasındadır. Eş olarak eksik, anne olarak yetersiz ve toplumsal açıdan oyuncak olan bir kadın, şahsiyet üstünlüğünden nasipsizdir (Sazman-ı Tebligat-ı İslamî, 1368, s. 54-55). Elbette hicabın sadece kadının saygınlığını korumak için olmadığı noktasını hatırlatalım. Hicap ancak iffet ve hayâ sıfatlarıyla ve Allah'ın emirlerine itaatle beraber olduğunda onu ihtirama layık kılar.

3- Kadının korunması, huzuru ve emniyeti:

Muhafızın yanında olan insan kendini daha huzurlu hisseder ve muhtemel olasılıklar karşısında onun korumasından faydalanır. Dinî örtü de kadını kirli bakışlardan ve muhtemel zararlardan koruyarak ona huzur ve koruma sağlayan bir bekçidir. Bu örtü ne kadar kâmil olursa, koruma ve emniyet oranı da o kadar artar (Ekberî, 1377, s. 103).

“Kadın değerli ve muazzez bir varlıktır ve beşerin eğitiminde kader belirleyici rolü vardır. Değeri, sınırsız ilişkilerin tehlikesi altında bırakılmayacak kadar çoktur.” (Kaimî, 1373, s. 390). Kadının özelinin korunması, onun korunmasıdır ve ilk etkisini ruhsal huzuru üzerinde bırakır. Zira bu özelin kendisi ve namahrem arasında mahfuz kalmasının gölgesinde emniyet hisseder ve hiç kimse ona saldırmaya cesaret edemez.

b) Hicabın ailevi etkileri

1- Hazların sınırlandırılması:

İslam'da kadının örtünme felsefesiyle ilgili, hazların sınırlandırılmış olması da zikredilebilir. İslam her türlü cinsel hazzın, tensel, görsel veya işitsel, aile sınırlarının içinde ve kanunlar çerçevesinde olmasını ister ki kadın ve erkek bütün varlıklarıyla birbirlerinin yanında olsun, kurdukları ve devam ettirdikleri aileyi mesken edinilebilecek sağlam bir siper haline getirsin, sakin ve huzurlu olarak kendilerinin ve soylarının gelişimi için ellerinden geldiğince çaba gösterebilsinler. (a.g.e., s. 394)

2- Aile içinde doğru olan ve beğenilen süs:

Eğer kadın, duygu selini ailesine akıtırsa, güzelliklerini ve süsünü ailesiyle sınırlandırırsa ve topluma metanet, vakar ve örtüsüyle çıkarsa hem kendi ailesi, hem de

diğer aileler sıcak, mahfuz ve sağlam kalırlar. Ama kadın toplumda, ayağını iffet ve hicap çerçevesinin dışına çıkarırsa ilk darbeyi kendi aile yaşantısına vurmamakla kalmaz, bu süslenmeyle ve kendini göstermeyle karşı karşıya gelen diğer erkeklerin ailesini de yıkılmaya maruz bırakır. Zira bu sahneleri görerek zamanla eşlerinin konumu gözleminde zayıflar, ailelerine kalpten bağlılıklarını azalır. (Hüsrevî, 1370, s. 178)

Buna dayanarak şöyle denilebilir: Hicap, ailenin etrafına çekilmiş ve onu karanlıktan ve dağılmaktan koruyan bir kaledir.

3- Ailenin dayanıklılığı ve sebatı:

Şüphesiz bütün toplumların saadeti, o toplumdaki ailelerin saadetine bağlıdır. Aile, toplumun en küçük ve aynı zamanda en hayatî ve değerli çekirdeği ve unsurudur. Aile, gelecek neslin eğitim merkezi ve toplumdaki bireyler için ruhsal ve duygusal bir sığınaktır. Eğer aileler, bireylerini korumak için yeterli cazibeye sahip olmazlarsa, toplum dağılmaya yüz tutar. Aile unsurunun sarsıntıda olduğu bir toplum, içi boş tuğlalarla örülen bir bina gibidir, en ufak bir fırtınada toplum binası çökebilir. Bununla beraber toplumu korumak için ailenin korunması ve kuvvetlendirilmesi yönünde çalışılmalıdır. Batı'nın huzursuzluğunun sırrı da büyük ölçüde bu yapıcı unsura dikkat edilmemesindedir. Kadın ve erkeğin meşru evlilik sınırları içinde cinsel duygularının birbirlerine mahsus kılınması, ailenin korunması, sebatı ve dayanıklılığı üzerinde en önemli etkidir.

Kadınların kendi hicaplarıyla hem kendi ailelerini sağlamlaştırmada, hem de diğer ailelerin sebatını artırmada rollerinin olduğu açık ve net bir konudur. Kadının kendi ailesini sağlamlaştırmasında hicabın rolü, kocasının kendi paklığına güven ve itimadını çekmesi açısındandır. Kesinlikle böyle bir güven ve itimat, ailenin korunmasında müessirdir. Diğer ailelerin sebatındaki rolü ise aile ve evlilik sınırları dışındaki ilişkilerden mahrum kalan erkeklerin doğal olarak kendi eşlerine daha fazla teveccüh etmesi ve neticede ailelerin daha da sağlamlaşması açısındandır.

“Elbette hicabın aileyi sağlamlaştırmak için gerekli bir şart olduğu noktasına dikkat etmeliyiz, yeterli değil. Bununla beraber aile kurumunun sarsılmamasını isteyenler, diğer şartlara da teveccüh göstermelidirler. Yine de şöyle söylenebilir: Hicap, ailevî ilişkilerin sağlamlaştırılmasında en müessir etken iken hicapsızlık da aileyi sarsan etkenlerden en yıkıcı olanıdır.” (Sazman-ı Tebligat-ı İslamî, 1365, s. 56-57)

4- Neslin selameti:

Allah Teala, insan vücuduna, onlar vesilesiyle maddi ve manevi hayatına tekamül kazandırsın diye çeşitli istekler ve ihtiyaçlar yerleştirmiştir. Cinsel istek, aile kurumu şekillensin, neslin bekası, selameti ve de beşer toplumunun hayatının

devamı garantilensin diye yüce Allah'ın insan vücuduna yerleştirdiği istek ve iç-güdülerden biridir. Dinî öğretiler de bunu gerçekleştirmenin makul ve meşru yollarını belirlemiştir. Eğer cinsel istek, sahih çizgide olursa neslin selametinin korunmasının yanında insan da bedensel, ruhsal kemal yolunda olur ve nihayetinde de huzura kavuşur. Eğer yanlış, sapık ve aşırı çizgiye düşerse de insanın mahvına sebep olur ve beşer neslinin selametine, telafisi olmayan ağır bir darbe vurur. (Hüsrevî, 1370, s. 182)

Bazıları, Bertrand Russell gibi, özgür ilişkilerin önlenmesinin sebebinin sadece erkeğin nesliyle ilgili kafasının rahat olması için olduğunu zannetmişlerdir. Oysa konu sadece neslin paklığı değil, daha önemli bir konudur: Eşler arasında en temiz duyguların icadı ve aile yapısında kâmil ittihat ve birliğin oluşturulmasıdır. İnsanın beş duyu organıyla gerçekleşen cinsel tahriklerin, üreme sistemi üzerinde etkili bir rolü vardır.

Bilim adamları, göz ile meydana gelen tahriklerin hipofiz bezi –beynin altında küçük bir bez- üzerinde etki bıraktığına inanıyorlar. Bu bez, altı hormon üretiyor ve üç tanesinin üreme sistemi üzerinde etkisi var. Örtünmeyen kadınlara bakmanın böyle bir etkisi var ve nihayetinde evlatlar üzerinde olumsuz etkiye ve kalıtsal bozukluklara sebep oluyor.

Anlatılanlara teveccüh edilirse, kendini gösteren kadınlar ve kızlar, kendilerinde bu kalıtsal bozukluklar olmadığı halde, toplumdaki nesillerin selameti üzerinde affedilemeyecek, reva görülemeyecek bir tesir bırakacaklardır. Hicabın felsefesi, böyle etkileri önlemektir.

c) Hicabın toplumsal etkileri

1- Toplum ahlakının sebat ve selameti:

İslam, toplumda ahlak selametini korumak için kadın ve erkeğin ciddi ve metin olmasını önermiştir. Allah, konuşma hususunda, hatta yürüme hususunda kadınları uyarmıştır. Erkeklerin ilgisini çekmeyecek şekilde yürümelerini buyurmuştur (Nur/31). Toplumun selameti, İslam'ın yüce hedeflerindedir. Resulullah (s.a.a) şöyle buyurmuştur: *“Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim.”* İslam'ın büyük rehberinin hekîm beyanına dikkat, toplumun güzel ahlakını tamamlamak için bütün alanlardan faydalanılması gerektiği noktasını aydınlatmaktadır. Buna ortam hazırlayan en önemli etkenlerden biri, kesinlikle hicaptır.

Toplumun iffetinin yara almaması için herkes çaba göstermelidir ve herkes kendi payına toplumdaki iffeti korumakla vazifelidir. Bu sebeple toplumun iffetini korumanın, toplumdaki her ferдин toplumsal vazifesi olduğunu söylüyorlar. Elbette bu boyutta, kadınların payı daha ağırdır.

Şöyle denilebilir: Hicapsızlık ve sınırsızlık birbirinden farklı iki durumdur. Kadının örtüsüz olması, sınırsız olmasını gerektirmez. Aynı şekilde sınırsız olan bir kadın, muhakkak örtüsüzdür de denemez.

Elbette bu konu bir noktaya kadar kabul edilebilir ama bahsedilen konu, örtünmenin sınırsızlığın mukaddimesi olduğu ve evlilik dışı şehvi isteklere ortam hazırladığıdır. Bununla birlikte bunun kökü, kaynağından kesilmelidir. Ailelerin ve toplumun iffetinin yaralanmaması, kadının toplumsal boyutta büyük başarılarla ulaşabilmesi ve mukaddes hizmet alanının şehvî arzularla kirlenmemesi için hicabın yüce değerinden yardım almaktan başka bir çare yoktur, hicap korunmalıdır.

Herkesin gözünü namahremlere yumması gerektiği de doğrudur ama herkes de bedenini şehvet uyandırıcı biçimde başkalarının gözü önüne sermemekle de vazifelidir. Beden ve beden görünümü şehvet uyandırıcı bir mal olarak kullanılmamalı ve şehvetli gözlerin ilgisi çekilmemelidir.

Eğer hicabın ailevî etkilerinde önceki iki hedef, yani aile sebatı ve nesil selameti, dinî ve İslamî örtü gölgesinde güzelce topluma yerleşirse saptırıcı hiçbir unsur ve etken, o toplumu gerçek hedefinden alıkoymaz. Çünkü toplumun saadet ve kemali aile ve nesil selameti etkenlerine bağlıdır. Eğer Batı ve Amerika kültürlerine bakacak olursak, toplum sebatının ve selametinin orada özel bir sarsılmayla karşı karşıya olduğunu görürüz. Zira örtüye riayet etmedikleri ve iffeti, hayâyı korumadıkları ve cinsel içgüdülerini kontrol etmedikleri için, hem toplumda hem de ailede kişisel ve toplumsal şahsiyet temelinin genel bir zarar görmesine sebep olmuşlardır.

2- Kadının özgürlüğü:

Bizim özgürlükten kastımız iş, çalışma ve tahsil yolunda gelişim ve ilerleme özgürlüğüdür.

İşgücünü ve toplumsal faaliyeti zayıflatan şey, cinsel hazları ev ortamından topluma çekmek, örtünmemeyi yaymak ve cinsel ilişki özgürlüğüdür. Hicap kadını hapsedmek, iktisadî, kültürel ve toplumsal faaliyetlerden alıkoymak ve bu şekilde kabiliyetlerinin kilitli kalması demek değildir. İslam kadınının dışarı çıkmasına ve ilim tahsil etmesine engel değildir. Aksine ilim tahsilini kadına ve erkeğe vacip bilir. İslam hiçbir zaman kadının işsiz oturup atıl kalmasını istemez. Kadının bedenini örtmesi kültürel, toplumsal ve iktisadî hiçbir faaliyetine engel olmaz. Bu gücü felç eden şey, iş ortamının şehvi lezzet arayışlarıyla kirlenmesidir.

İslam Cumhuriyeti kurucusu İmam Humeynî'nin, 15 İsfend 1358 tarihli konuşması sırasında şöyle dediğini görüyoruz: “İslam meclisine kadınlar açık saçık gelip gitmemeliler. Hicaplı olurlarsa gelmelerinin, çalışmalarının bir sakıncası yoktur ama şer'i hicaba uysunlar ve şer'i hususları korusunlar.”

Bazen muhalifler diyorlar ki özgürlük beşerin doğal hakkıdır ve hicap özgürlüğe manidir. Özgürlük kelimesinin açıklaması ve cevabında şöyle demeliyiz: Bu eleştiri sadece hicaba mahsus değildir, oruç için de bunu öne sürebilir ve oruç hükmünün, insanın yemek yeme özgürlüğüne aykırı olduğunu söyleyebiliriz. Aynı şekilde dünyadaki trafik kuralları da sürücülerin özgürce araba kullanmalarını engellemektedir. Yine bütün haramlar ve vacipler insanın özgürlüğünü kısıtlamaktadır. Elbette laik ekolde her şeyin caiz olduğu malumdur. Bu yüzden biz, bir din ve ekolü kabul ettiğimizde onun hükümlerini uygulamamız gerektiğini söylüyoruz. Biz Müslümanız ve Kuran ve sünnete bağlıyız. Öyleyse Allah'a kulluk ederek ilahi hükümler doğrultusunda hayvanî özgürlüklerimizi sınırlandırmalıyız.

3- Siyasi ve kültürel bağımsızlığın korunması:

Günümüzde birçok toplumda giysiden siyasi fayda sağlıyorlar. Hintlileri dikkate alalım, nasıl da giysilerini siyasi bir olguya çevirmişler ve o özel giysiyle uluslararası toplantılara katılıyorlar.

Afrikanlı toplumlardaki kadınları ve erkekleri dikkate alalım, nasıl da giysilerinden bağımsızlık belgesi oluşturuyorlar ve bu belgeyle kendilerini Batı'nın kültürel saldırılarından koruyorlar. İslami toplumlarda da kadınlar hicap veya tesettür şeklindeki özel örtülerini, İslam'ı özgürce kabullerinin belgesi olarak ilan ediyorlar.

“Giysi; fikrî, dinî, siyasî ve kültürel bağımsızlığı da ifade eden, bedenın bayrağı sayılır. Buradan giysi değişikliğinin düşünce değişikliğini gösterdiği sonucuna ulaşabiliriz. Buna bağlı olarak kişilerin davranışlarında da değişiklik olur ki bu durumda ülkenin bağımsızlığına gölge düşer. Özellikle de insanın dış vaziyetinin iç vaziyetini anlatması ve bağımlılığın içerde başladığını ve kişilerin zahirinde tecelli ettiğini göstermesi açısından önemlidir.” (Kaimî, 1373, s. 385-387)

“Montesquieu'nun deyimiyle demokrasi rejiminde iffetin kaybedilmesi, en büyük bedbahtlıklara ve bozukluklara sebep oluyor. Öyle ki bu, rejimin temellerini yok edecektir.” (a.g.e.)

Bazen bozulmaların artmasının bir hükümeti devirme sebebi olduğu, itiraf etmemiz gereken bir gerçektir. Biz bunun örneklerini bu büyük dünyanın çeşitli bölgelerinde, Latin Amerika'da, Ortadoğu'da ve diğer yerlerde gördük. Gelecektekiler de gelecekte diğer birçok toplumun çöküşüne şahit olacaklar.

Hicap, üçüncü dünya toplumları için sömürgeyle savaşma anlamına gelebilir ve onların amaçları yolunda bir engel olabilir. Cezayirli kadınlar Fransa saldırı güçleriyle mücadeleleri sırasında bunu çok güzel gösterdiler ve onlara darbe vurdular. Gerçekte onlar Müslüman olduklarını ve küfrün İslam'ı yenmesini kabul etmeyeceklerini söylediler.

Hicap, üçüncü dünya toplumları için sömürgeyle savaşma anlamına gelebilir ve onların amaçları yolunda bir engel olabilir. Cezayirli kadınlar Fransa saldırı güçleriyle mücadeleleri sırasında bunu çok güzel gösterdiler ve onlara darbe vurdular. Gerçekte onlar Müslüman olduklarını ve küfrün İslam'ı yenmesini kabul etmeyeceklerini söylediler.

“Eğer İslam toplumunda hicaba en azından bu gözle bakarsak siyasi açıdan yaygınlaştırılması neticesine varırız. İslami bir toplumda bir milliyetçi bile vatanının bağımsızlığı ve emniyetini korumak için hicabı kabul etmelidir. Elbette bir Müslüman, imanı ve inancı gereği bunu kabul eder.” (a.g.e., s. 387)

Eğer sömürgeciler, iffeti ve örtüyü kadından almayı başarsa o toplumun her şeyini, mesela erkeklerini, iradesi ve sultanı altına alabilir. İran İslam İnkılabının başarısının sırlarından birisi de kadınların süratle kendilerini bulması, hicap silahına sarılarak satılmış Pehlevî rejiminin karşısında durması ve onları dize getirmesidir.

4- İktisadî işgücünün korunması:

“Hicap, işgücünü koruyan bir etkidir. Herkesin resmi çalışma saatinin işe harcamasını sağlar. Bakışlardan, kaş göz işaretlerinden, tuzağa düşürmelerden, âlem yapmalardan kaynaklanan vesveseler ortadan kalkar. İçgüdüsel hazların ev ortamından iş ortamına çekilmesi, işgücünün zayıflamasına ve sermayelerin heder olmasına yol açar.” (a.g.e., s. 398)

Diğer taraftan İslami örtünmeye uygun hicabın iktisadî rolü, her türlü moda düşkünlüğü ve bundan kaynaklanan rekabet ortamlarını ortadan kaldırmasıdır. Eğer kadınlar kendilerini süsleyerek ve sergileyerek değil, sade, düzenli ve gereken ölçüde örtünerek toplumda var olurlarsa modaya tapma kaynaklı afetlerin ve sıkıntılarının birçoğu kendiliğinden ortadan kalkar.

Makyaj malzemelerinin ve pahalı giysilerin özellikle de modanın sürekli değişmesiyle yarattığı ağır masraflar, ailelerin ve toplumun omuzlarına takatleri kesen mali bir yük bindirmekte ve ilaveten toplumun sermayelerinin heder olmasına sebep olmaktadır.

Kızlarda hicabı içselleştirme yöntemleri

1- Allah'a imanın artırılması ve kuvvetlendirilmesi:

Hicap kültürünü içselleştirmek ve yaymak için iffet ve hayâ faziletiyle beraber, önce toplum bireylerinin, ahlak ve davranışlarının kökü ve ruhu diyebileceğimiz, dinî

inançlarının ve imanının güçlendirilmesine tevccüh gösterilmelidir. Örtünmemenin en önemli etkenlerinden biri, hayânın zayıflamasına yol açan iman ve maneviyat zayıflığıdır. İman, insanı günahlara düşmekten koruyan bir sığınak gibidir. Hz. Ali (a.s) şöyle buyuruyor: “İnsanın imanı, amellerinde görülür.” (Âmedî, 1373, s. 62)

Doğru inançlar ve sağlam imanlar, kişinin ve toplumun yaşamının niteliğinde en yüce rolü oynar.

2- Hicap hükümleriyle ilgili bilgilendirme (Kadınlara ve erkeklere ayrı)

Bazı gençlerin örtünün sınırlarıyla ve hükümleriyle aşına olmaması, örtünmemenin diğer sebeplerinden biridir. Mahrem ve namahrem arasındaki ilişkilerin sınırları ve İslami örtünün nasıl olması gerektiği hakkında bilgi sahibi olmamak, yanlış örtünmeyle veya örtünmemeyele sonuçlanmaktadır. Oysa bu kimseler İslami örtünün hükümlerini bilseler, düzeltme yoluna giderler.

3- Hicap hükmünün delillerinin ve olumlu etkilerinin anlatılması:

İffetin ve hicabın yaşamlarında kültürel, toplumsal ve ailevî etkilerinin ve felsefesinin, delilleriyle ve doğru bir şekilde gençlere anlatılması ve riayet edilmediğinde doğacak kötü sonuçların gözlerinde canlandırılması, onların hicabın ve iffetin akî ve mantıkî hakikatini idrak etmelerine yardım edebilir.

4- Üstün hicap örneklerinin tanıtılması:

İnsanların yaşamında büyük kahramanların çok tesirli olduğuna dair şüphe yoktur. Beşer her zaman kendi yaşamında seçkin örnekler arama ve ahlakını ve davranışını ona uyarlama çabasıdır. Ruhsal ve davranışsal yapı üzerinde örneklerin önemli bir rolü vardır. Günümüzde ciddi meselelerden biri, Müslüman kadınların İslam tarihindeki üstün simalarla olması gerektiği gibi aşına olmamasıdır.

Kadın kalbinde Ali sevgisine yer verirse, onun ailesini örnek kabul eder ve örnek alırsa dokunulmaz olur ve toplumda varlığı kaygı yaratmaz, aksine kafa rahatlığı sağlar. Bununla beraber Ehl-i Beyt'in sevgisini öğretmek, örnek almayı ve etkilenmeyi öğretmek anlamında olacaktır. Sonra, ergenlerin gözü önündeki örneklerin, özellikle de öğretmenlerinin örtünme şekli onlar üzerinde büyük etki bırakır.

5- Medyanın ıslahı:

Dakik bir gözleme ihtiyacı olan önemli alanlar arasında kitap basımı ve yayımı, basın, film yapımıcılığı ve müzik sektörlerini sayabiliriz. Bunlar aydın görünümü altında iffetin yaygınlaşmasına aykırı ürünler üretmektedirler. Bu tür hareketlere karşı kati tavır koyulmalıdır.

6- Okullarda çocuklara verilen dinî eğitimin ilgi çekici hale getirilerek canlandırılması:

Okullar, eğitim, öğretim ve tezkiye merkezleridirler. Dinî konuların işlenmesi, diğer ders konuları gibi bir gereksinimdir. Eğitim ve öğretim olmadan sadece tavsiye etmek, dinî örtüyü kuru ve zorlama bir emre dönüştürür. Tavsiyenin bilgiyle birlikte olması ise kabulünü kolaylaştırır. Hicap hakkında bilgi, yapılmasının garantisidir.

7- İyiliği emretme ve kötülükten sakındırma:

İyiliği emretme ve kötülükten sakındırma, toplumda yaygın ve cesur bir şekilde uygulanırsa ve örtüsüz kadınlar sürekli İslam toplumu tarafından iyiliğe çağrılırsa gerektiği gibi örtünmeyenlerin büyük bölümüyle ilgili sorun ortadan kalkar. Elbette hakkın beyanında edep ve dostça yöntemler kullanılmalıdır. Çünkü nefis hakir olduğunda eğitime açık olmayacağı noktası dikkate alınmalıdır.

8- Hayâ, iffet ve hicap doğrultusunda kültürel hazırlık:

Toplumda sahipsiz hicap ve örtü kültürünü oluşturmak için önce hayâ kültürünü oluşturmak, sonra iffet için planlama yapmak ve ardından özel hayatın korunması doğrultusunda, daha sonra en somut düzeyde, yani hicap üzerinde çalışmak gerekir. Hayâ, dış göstergelerle belli olan tamamen içsel bir şeydir. Eğer köklere inilerek toplum bireyleri hayâ ile eğitilirse hicap kültürünü canlandırmak için çok fazla zamana ihtiyacımız olmayacaktır. Bununla beraber hayâ alanında kültürel yapılanma için, iffet veya sonraki merhale olan hicap kültürünün oluşturulmasına nispetle daha uzun bir zaman zarfı gereklidir.

Sonuç

Özetle hicabın, aşağıdaki etkenler arasında irtibat kurmak için çalışan ilahi bir davranış olduğu söylenebilir:

a) Kültür ve din irtibatı: Çünkü Yüce Yaradan hicabın sınırlarını belirlemiş ama icrasını beşerin örfüne ve kültürüne bırakmıştır.

b) İnsanın davranışında tekamül ve irade arasında irtibat: Çünkü hicap, Müslüman kadının kendi seçtiği bir fiildir.

c) Akıl ve iman arasında irtibat: Çünkü hicap kadının, icrası tefekkür ve akla dayalı olan amelî imandır.

d) Hicabın siyaset ve din ile irtibatı: Hicabın siyasi, kültürel ve toplumsal alanlarda geniş yansımaları vardır ve kişinin dinî ve milli kimliğinin bir sembolü sayılmaktadır.

Netice olarak, bizim İslami eğitim tanımımıza göre ki “Düşüncelerin, ahlakın ve amellerin Allah eksenli ve İslami öğretilere mutabık olarak düzenlenmesidir” (Beheştî, 1382, s. 138) hicap, kadının nefsi ve düşüncesi üzerinde huzur, denge ve sükûnet etkisi bırakmakta, ızdırabı ondan uzaklaştırmakta ve içinde taşıdığı yüce sıfatları uyandırmaktadır. Belki de bu yüzden sapkın ve gazezli kişiler, hicabı gördüklerinde rahatsız ve muzdarip olmaktadır. Hicap, Allah’a yaklaşmak için yapılan ibadi amellere yoğunlaşmaya yardım eder. Zira ilahi kanunlara uygun olan her şey, düzen ve denge nin kurulmasına yardım eder. Hicabın şeklinin nasıl olduğu önemli değildir (pardesü, başörtü, çarşaf ve diğerleri), önemli olan onun ruhu ve anlamıdır ki Allah tarafından bir teyit mührüdür ve Müslüman kadın İslami hicabı, Allah’a yaklaşma kastıyla iftiharlı ve izzetli bir taç gibi başına takmaktadır.

Kaynakça

Kuran-ı Kerim.

Ehberî, Muhammed Rıza (1377), *Tahlil-i Nû ve Ameli ez Hicab der Asr-ı Hazır*, Tahran: İntişarat-ı Peyam-ı İtret.

Âmedî, Abdulvahid bin Muhammed (1373), *Gureru'l-Hikem ve Durru'l-Kelem*, Cemaleddin Muhammed Hansarî şerhi, Tahran: İntişarat-ı Danışgâh-i Tahran.

Bankipurferd, Emir Hüseyin (1383), *Haya*, İsfahan: İntişarat-ı Hadis-i Rah-ı Aşk.

Beheştî, Said (1382), *Terbiyet-i İslami*, Tahran: Feslname-i Talim ve Terbiyet-i Vezaret-i Âmuzeş ve Perveruş.

Payende, Ebu'l-Kasım (1364), *Nehcu'l-Fesahe*, Tahran: İntişarat-ı Kanun-i Cavid.

Celalî, Zeynep (1372), *Hicap ez Didgah-ı Revanşinasi*, Silsile Nişesthayi Pejuheşkede-i İmam Humeyni (r.a).

Hür Amulî, Muhammed bin Hasan (1363), *Vesailu's-Şia*, 20 cilt, Tahran: İntişarat-ı İslamî.

Hüsrevî, Hasan (1370), *Mecmuayi Makalat-ı Puşuş ve İfaf*, Dovvumîn Nemayişgah-i Teşhis ve Menzilet-i Zen.

Rehber, Muhammed Taki (1368), *Hicap ve Şahsiyet-i Zen der İslam*, Gum: Sazman-ı Tebligat-ı İslamî.

Sazman-ı Tebligat-ı İslamî (1368), *Hicap ve Azadî (Mecmuayi Makalat-ı Konferans-ı Zen)*, Tahran: Çaphaneyi Allameyi Tabatabaî.

Secistanî, Ebi Davud (tarihsiz), *Sünen-i Ebi Davud*, Kahire: Daru'l-İhyai's-Sünneti'n-Nebeviyye.

Saduk, Ebu Cafer (1376), *İlelu's-Şerai*, Gum: İntişarat-ı Mektebetu'd-Daverî.

Tabatabaî, Seyyid Muhammed Hüseyin (1361), *El-Mizan fi Tefsiri'l-Kuran*, Seyyid Muhammed Bakur Musevî Hemedanî tercümesi, Tahran: İntişarat-ı Muhammed.

Kaimî, Ali (1373), *Hayat-ı Zen der Endişe-i İslamî*, Tahran: İntişarat-ı Emirî.

Meclisî, Muhammed Bakır (1376), *Biharu'l-Envar*, Muhammed Bakır Kumreî tercümesi, c. 110, Tahran: Mektebetu'l-İslamiyye.

Mutahharî, Murtaza (1358), *Mesele-i Hicab*, Tahran: İntişarat-ı Sadra.

_____ (1358), *Nizam-ı Hukuk-i Zen der İslam*, Tahran: İntişarat-ı Sadra.

Mehdizade, Hüseyin (tarihsiz), *Berresiyi Şubehat-ı Hicab*, Silsile Nişesthayi Pejuheşkede-i İmam Humeynî (r.a), Tahran.

Modernite Düşüncesi Etkiler ve İcaplar

Dr. Gulamhüseyn İbrahimi Dinani

Konuya girmeden ve gelenek ile modernlik arasındaki ilişkiyi ortaya koymadan önce mantıksal kriterlere uygun olarak modernite ve gelenegin tanımını yapmak, her birinin mahiyetini açıklamak, sonra da bu ikisinin nasıl bir alışveriş ve etkileşim içinde bulunduğuna bakmak uygun olacaktır. Modern insan kimdir ve gelenekçi insan nasıl biridir?

Gelenek, modernlik veya modernite konusunda kapsayıcı ve kuşatıcı bir tanım yapmak çok güçtür. Bununla ilgili çeşitli tarifler gösterilmiş ve herkes kendi bakış açısına göre bir tanım yapmıştır. Bendenizin kanaati, net bir bilgi için bu iki olgunun etki ve alametlerine odaklanmanın epeyce yardımcı olacağı yönündedir.

Modernite ve modernliğin tanımına giriş

Kimileri moderniteyi tanımlarken ileriye doğru hareket, ileri gitme, sürekli hareket, ilerleme, terakki, bir yerde

durmamamız, belirtsizlik veya belli renkte olmama, içinde kaçınılmaz olarak kriz, sıkıntı, çelişki, kuşku ve tereddüt bulunan sürekli hareketten bahseder. Bu tanımların tamamı doğru olsa da olmasa da modernitenin, modern insanın ve modern dünyanın bazı alametleri vardır. İnsanlık tarihi boyunca geçmişi olmayan bir dünya. Günümüzde modern insan, modernitede mevcut bulunan hasletlerin aynısı olan özellikler taşımaktadır. Whitehead'ın modernitenin manasını aşağı yukarı açıklayan bir cümlesi vardır. Şöyle der: Geçmişteki insanlar kendilerine ve başkalarına hep neleri tecrübe ettiklerini anlatırdı. Ama modern insan neleri tecrübe ettiğini anlatmıyor, neleri tecrübe edebileceğini söylüyor. Neleri tecrübe ettiğini anlatmak, neleri tecrübe edebileceğini söylemekten oldukça farklıdır. Tıpkı geçmişle şu anın farkı gibi.

Bu sözü çözümlediğimizde, kökünün, Kant'ın dile getirdiklerinde bulunduğunu görürüz. Kant, neleri anlayabileceğimizden bahsediyordu. Modernitenin öncüsünün ve

belki de kurucusunun Kant olduğunu söylemek abartı sayılmaz.

Modernitenin bir felsefi ve fikri kökü vardır. Kişinin modern veya gelenekçi düşünmesi ya da davranmasının onun dış görünüşünde bile etkisi vardır.

Bunlar tefekkürün etkileridir. Yani insanlık modern düşünme tarzını elde ettiği için teknolojiye ulaştı, tekniğe ulaştığı ve onu keşfettiği için düşünce biçimi değişmiş değildir. Hiç kuşku yok bunlar düşünceyi değiştirir ama esas, fikirdir. Düşünce pratiğin menşesidir. Pratik de düşünceye etki edebilir. Fakat asıl olan, pratiğin kaynağı düşüncedir. Dolayısıyla tartışma daha ziyade modern ve geleneksel düşünce tarzının ne tür bir düşünce olduğudur.

Modernitenin özellikleri

Modern düşünce için zikredilen özelliklerden biri, büyübozumudur. Yani modern insan, hiçbir büyü, simge ve sırı inanmaz. Herşeyin apaçık, berrak, bilimsel ve deneysel olmasını ister. Eğer bir şey açık, berrak ve bilimsel değilse (o da

deneysel bilime göre) değeri yoktur. Modernite sır, sembol ve büyüün boyunduruğu altına girmez. Büyüleri bozmaya çalışır. Elinden gelse her türlü büyü, sır ve simgeyi ortadan kaldırmak ister. Bu, modern düşüncenin ayırt edici özelliğidir. Buna karşılık gelenekçi düşünce simge ve sırı tam bir uyum içindedir. Onda simge ve sırın belli bir yeri vardır. Hatta büyü bile ilgi alanındadır.

Modern düşüncenin bir diğer hususiyeti şöyle söylemesidir: Tarih, değerlerin laboratuandır. Değerler daima bu laboratuarda çatışırlar. Çeşitli değerler çatışır ve modern insan sorumlu davranarak tercihte bulunmakla yükümlüdür. Değerler birbiriyle savaş halindedir, siz de oradasınız ve tercihle yüzyüzesiniz. Der ki, birçok değer hayattadır. Kavimler, milletler, felsefeler, fırkalar ve kül-

türler muhtelif değerlere sahiptir ve bunlar birbiriyle çatışma halindedir. Hindu, hayvanı öldürmemek ve onlara eziyet etmemek gerektiğini söyler. Hayvan kesmeyi çirkin görür. İslam ise aksine, koyun kesmeyi caiz kabul eder. Hindu bunun günah olduğuna inanır. İslam ise hacda kurban

Modern düşünce için zikredilen özelliklerden biri, büyübozumudur. Yani modern insan, hiçbir büyü, simge ve sırı inanmaz. Herşeyin apaçık, berrak, bilimsel ve deneysel olmasını ister. Eğer bir şey açık, berrak ve bilimsel değilse (o da deneysel bilime göre) değeri yoktur. Modernite sır, sembol ve büyüün boyunduruğu altına girmez. Büyüleri bozmaya çalışır. Elinden gelse her türlü büyü, sır ve simgeyi ortadan kaldırmak ister.

kestirir. Modern insan, batılının bir değere, doğulunun başka bir değere sahip olduğu bu değerler çatışmasında tercihte bulunma yükümlülüğü olduğuna inanır. Bu, modernitenin kendine özgü özelliklerindedir. Geleneksel insan bu değerlerden herhangi birine bağlıdır. Ama modern insan için bunlar karşı karşıyadır ve tercih yükümlülüğü vardır.

Modern insanın evrene bakışı bilimsel ve deneyseldir. Yani deneyin önü alındığı ve durduğu yerde modern insanın düşüncesi kalakalır. Çünkü o, gözlemlenebilen ve deneysel olanı, laboratuara sokulabileni kabul eder. Fakat mevzu burada sona ermez. Bilakis modern insan, deney ayağı topalladığında ve laboratuara sokulamadığında düşünceye durma talimatı verir. Bu ikinci bölüm çok önemlidir. Madem ki deney ve laboratuar işin içindedir, duyum-sayararak görmektedir, öyleyse kabul edebilir. Ama deneyin yolun sonuna geldiği soyut durum karşısında düşünceye der ki “dur”. Yani “düşünme”. Yani madem ki deney ayağı işin içindedir, öyleyse düşünce ayağı da işin içindedir. Deney ayağı topalladığı an düşünce de sona erer. Buna mukabil gelenekçi düşüncenin yola devam etmesi gerektiğini söyler.

Modernitenin bu özelliği ve gelenekten farklılıkları, Whitehead’in neyi tecrübe edebileceğimiz sözünü hatırlatmalıdır. Yani tecrübe edemez olduğumuzda artık düşünce de yoktur.

Zikredilen şey modernitenin özellikleridir ve doğal olarak düşüncesinde bu özelliklerin bulunduğu kişi psikolojik ve ruhsal açıdan kuşkucu ve büyübozucudur.

Daha az inanır, zor inanır. Hemen kuşku duyar, eleştirir, durumları mercek altında deneye tabi tutar, deneyini yapamadığı şeyi reddeder, eleştirel davranır, nihayet ondan sonra karar verir. Onun gözünde değerler savaş halindedir ve o tercihte bulunmalıdır. Ama hangi kritere göre tercihte bulunacaktır. Çünkü deney her zaman sözkonusu olamamaktadır. Bunun için doğru dürüst bir kriteri yoktur. Bu yüzden seçiminin sonucu bir tür ızdırap olacaktır. Bu sebeple modern düşünür daima ızdırap çeker. İstikrarı yoktur. Çıpası olmayan gemidir. Muallaktadır. Sürekli ızdırap ve kaygıya maruz kalır.

Modernite düşüncesi Descartes zamanından başlar. Aslında modernitenin kurucusu olan Kant’la birlikte doruğa ulaşmıştır. Bu tarz düşünce insanlık dünyasında 300-400 yıl önce ortaya çıktı. Daha önce böyle bir şey yoktu.

Modernitenin özellikleri arasında yeni olana eğilim de vardır.

Modernist düşünce açısından büyük filozof Aristo bugün artık eskimiştir. Descartes, Aristo’nun sert muhaliflerindedir. Descartes, Yunanca bilmemekle övünürdü ve Aristo’nun eserlerini okumamıştı. Descartes’in metodu Aristo karşı bir yöntemdir. Ama bugün Aristo’dan neler eskimiştir? Daha çok bilimsel ve pozitivist boyutu bulunanlar. Aristo biyolojisi bugün büyük ölçüde eskidir. Aristo büyük bir biyologtu. Yaban bir bahçede tüm hayvanları topladı ve onları incelemeye koyuldu. Fakat artık Aristo’nun biyolojisi eskimiştir. Aristo’nun tıbbı, fiziki, astronomisi de eskimiştir. Fakat Aristo’nun

felsefesi de eski midir? Siz inansanız da ben buna inanmam. Acaba Eflatun'un felsefesi bugün eski midir?

Benim bakışaçıma göre felsefe eskimez. Tabii ki fizik, coğrafya ve bilimsel konularla irtibatlı olduğu ölçüde değişime uğrar ve dönüşür. Günümüzdeki bilim, biyoloji ve tıp da yarın eskiyecektir. Sokrat ve Hipokrat tıbbını eskitmiş olan bu tıbbın kendisi de yarın eskimiş olacaktır.

Ama özgün felsefe, düşünce ve fikir bir kere ortaya çıktığında artık bir daha ölmez ve yokolmaz. Herşey ortadan kalkar, düşünce hariç. Düşüncenin fani olduğunu düşünmüyorum. Ayet, sadece Allah'ın baki olduğunu söylüyor (Celal ve ikram sahibi Rabbinin zâtı bakidir¹). Düşünce, Rabbin vechidir. Özgün düşünce bir kez ortaya çıktığında ne eskir, ne de yokolur. Toplumun o düşünceyi kabul edebilmesi için belli bir zaman geçmesi gerekebilir. Yüzyıllarca gizli kalmış ve insanların karşılaşmaya henüz hazır olmadıkları pek çok düşünce vardır. Ama dünyada o düşünceyi beğenen ve onunla ilişkili bir tek kişi bulunsa bile sözkonusu fikir mevcuttu. Bundan dolayı özgün fikirler daima vardır, velev ki zaman ve tarih bakımından geçmişe ait olsun.

Modernist, şu anda geçmişten neyin eksik olduğunu söyler. Ama aynı sözü tersinde de söylemek mümkündür: Geçmiş neden kötüdür? Yalnızca öncesine ait olması nedeniyle. Eğer onun üstünde bir şeyiniz varsa o mutlaka doğrudur. Fakat felsefede günümüz filozofu Eflatun'dan daha iyi mi konuşur? Eflatun'un düşüncesinin

¹ Rahman 27 (Çev.)

sırf geçmişe ait olduğu için artık geçersiz hale geldiği söylenebilir mi? Sırf geçmişte kalması nedeniyle neden geçersiz olsun? En azından kendi çapında itibarı vardır oysa.

Diğer bir tartışma da şudur ki, insan geçmişi unutulabilir mi? Gelenek geçmişi aittir. İnsan geçmişe sahip olmayabilir mi? Zamanın hakikatının ne olduğunu bilmiyoruz.

Hıristiyan aziz Augustine der ki: "Zamanın ne olduğunu biliyorum. Bugünün bugün olduğunu biliyorum. Önceki saat bir saat önceydi, şu an ise bir saat sonrasındır. Ama soyut olarak bana zamanın ne olduğunu sorsalar zamanın ne olduğunu bilemem." Zamanın mahiyeti nedir? Hareket miktarı! Hareketin miktarı nedir? Arazdaki hareketin miktarı mı? Yoksa cevherdeki hareketin miktarı mı? Meşhur Alman filozofu Heidegger, varlığın miktarı olduğunu söyler. Bizim Ebu'l-Berekat da bin yıl önce varlığın miktarı olduğunu söylemişti.

Her halükarda zamanın mahiyeti üzerine ihtilaf büyüktür. Fakat bir şeyi biliyoruz. O da şudur: Her ne varsa üç kısma ayrılır: Geçmiş, şimdi, gelecek. Dün, bugün, yarın.

Eğer dün yok idiysek bugün de yokuz ve yarın da olmayacağız. Hiç kuşku yok belki yarın olmayacak. Çünkü henüz gerçekleşmedi. Olup olmayacağı da belli değil. Kimbilir belki yarın kıyamet kopacak ve yarın hiç olmayacak. Ama ya dün? Dünü mü inkar etmek daha doğru, yarın mı? Yarının gelip gelmeyeceğini bilmiyoruz, ama dün nasıl inkar edilebilir ki?

Dün, şimdi, yarın. Bu taksim, onu gerçek yapan insan içindir.

İnsanın geçmişi vardır. Bu üç zamandan (geçmiş, şimdi, gelecek) hangisi daha kesindir? Şimdiki zaman kuşku ve görecelidir. Gittiğini ve geçmişe ait olduğunu söylediğimizde insan kendi geçmişinden habersiz olamaz. Geçmişi bulunmayan insan kâmil değildir. Batılı düşünürlerden biri şöyle der: İnsanın varlığının tamamı da kendi zamanı değildir. İnsan bir bütündür, çünkü kâmilidir ve varlığı daha çok geçmişe aittir. Yani geçmişin mahsulüdür ve tabii ki geleceği de düşünür. Zira umudu vardır.

Geleceğe bakmaksızın da insanın yaşaması müşküldür, hatta hayatta bile kalamaz. Gelece bakmak daha çok umutta tecelli eder. Hepimizin umut taşırız. Yani karşımıza ne çıkacağını görmek için geleceğe bakarız. Yarının filan şekilde olmasını umarız. Bu beni hayatta tutar.

İntihara teşebbüs eden çoğu kişi, gelecekte umudunu kaybetmiş olanlardır. “Ne için hayatta olalım ki” derler. Hayatta kalmak geleceğe sahip olmak demektir. İnsan amacı düşünür. “Niçin hayattayım” der. Eğer varlık felsefesi yoksa intihara teşebbüs eder. Öyleyse hem umut biçiminde geleceğin önemi vardır, hem yaşadığımız şu anın, hem de geçmişin. İnsan kendisine müracaat ettiğinde geçmişin ürünü olduğunu görür. Her insanın, çoğunlukla da yaşlıların, uzun bir geçmişleri olduğundan psikologlar der ki, yaşlılar tek başlarına kaldıklarında geçmişini düşünürler. Çünkü iyi bir geçmişleri olmuştur. Gençler daha ziyade geleceği düşünür. Ama

İntihara teşebbüs eden çoğu kişi, gelecekte umudunu kaybetmiş olanlardır. “Ne için hayatta olalım ki” derler. Hayatta kalmak geleceğe sahip olmak demektir. İnsan amacı düşünür. “Niçin hayattayım” der. Eğer varlık felsefesi yoksa intihara teşebbüs eder. Öyleyse hem umut biçiminde geleceğin önemi vardır, hem yaşadığımız şu anın, hem de geçmişin. İnsan kendisine müracaat ettiğinde geçmişin ürünü olduğunu görür.

bu gençler aynı zamanda geçmişi de düşünürler. Çünkü geçmişin mahsulüdürler. Bu söz tek tek bireylerde doğru olmakla kalmaz, tarihin tamamında da doğrulanır. Tarih geçmişin ürünüdür. Bilim tarihi, oldukça modernist batılılardan birinin ifadesiyle şöyledir: “Öyle bir çağda yaşıyoruz ki her gün yapılan bilimsel icatlar geçmiş bin yıla, hatta belki daha fazlasına bedeldir. Bazen bin yıl geçer ama bir icat yapılmazdı. Fakat şu anda her geçen gün birkaç yüzyıla bedel icatlar yapılıyor.” Bir uzman diyor ki, hangi zamanda yaşadığınla övünüyorsun ama filin boynuna binmiş bir karınca gibi olduğunu bilmen gerekir. Modern insan bugün “şöyle bir çağda yaşıyorum” diye iftihar ediyor. Evet, epeyce enformasyon var, fakat tarih filinin boynuna binmişsin. Tarih filinin boynuna binmişiz, geleneğe dayanıyoruz ve gelenekten el çekemiyoruz. Asla dönüyoruz. Kavimler ve her millet kendi tarihine dönüyor, atalarının ve ecdadının geleneğine ve geçmişine. Ama daha hassas bakarsak geçmişi sadece geçmiş zaman olarak görmez ve zamanın ötesine geçeriz. Bizim geçmişimiz artık zamansal geçmiş değildir. Geçmiş asla dönüşüyor. “Benim geçmişim” dediğimde “benim aslım” demiş oluyorum. Aslımın zamanda olması zorunlu değildir. İnsanın aslı vardır. Aslı

nerededir? Tarihsel açıdan doğrudur. İnsan tarihe, geçmişe, gelenek ve kültüre sahiptir. O kültürle yetişmiştir. O dille konuşur. Varlığının tamamı Farsça ve kendi kültürümdür. Ben başka her dille konuşurum ve ama o dili altın suyuyla yazsalar da benim için Farsça gibi olmaz. Benim kültürüm, Müslüman İran kültürüdür. Milletim, İranlıdır. Dinim İslam’dır. Bunlar insandan ayrılabilir mi? Bu tarihtir. Ama ben, zaman sözkonusu olmaksızın aslımı ve geçmişimi sunuyorum.

Dinle neyden, çünkü şikayet etmede (ben hikaye yerine şikayet okuyorum, çünkü Mevlana’nın aslı nüshasında da böyledir) / Ve ayrılıkları hikaye etmede Şikayet, işte o inilti ve o karanlık sırdır. Aslımın peşine düşmüştür. Aslım nedir? Ayrılıklardan şikayet ediyor. Kopup geldiğim bir aslım var. Nasıl geldim?

Meleket bahçesinin kuşuyum, yarısı toprak âlemine ait. Ceberruttanım, yarısı toprak âlemine ait. Ben neyden yapıldım? Topraktan mı? Sudan mı? Hücreden mi? Onlar neyden yapıldı? Onlar beni nereden getirdi?! Nereden geldim? Gelişim ne ileydi? Nihayetinde nereye gidiyorum? Orayı bana gösterin. Aslım neredendir? Bu, her bireyin içsel iniltisi ve bilmek istediği karanlık sırdır. Sürekli “aslım ne” diye sorar. Bu dinde vardır; felsefe, tarih ve Jung’un gelişmiş psikolojisinde de bu aynıdır.

Bir geçmişim var, hem zamanda, hem de aslım olan zamansızlıkta. Oraya dönmek istiyorum. Arifler ve hakimlerin, Freud ve Jung gibi psikologların bütün söyledikleri Mevlana’nın Farsça şiirindeki bir beytte özetlenebilir:

Dinle neyden, çünkü şikayet etmede (ben hikaye yerine şikayet okuyorum, çünkü Mevlana'nın aslı nüshasında da böyledir) / Ve ayrılıkları hikaye etmede

Şikayet, işte o inilti ve o karanlık sırdır. Aslının peşine düşmüştür. Aslım nedir? Ayrılıklardan şikayet ediyor. Kopup geldiğim bir aslım var. Nasıl geldim?

“Aşk menziline yürüyen yolcuym, yokluk serhadinden” “Yokluktan geldim” demiyor. “Yokluk serhadi”nin yokluktan farkı vardır. Varlık kıtasına varıncaya dek bütün bu yolu geldim. Geçmişimiz olmaması düşünülemez. Şu anda yalnızca felsefeye odaklanmıyoruz. Tarihimizin geçmişi de önemlidir. Tarihimize çokça dönüp bakmalıyız.

Hiçbir beşer tarihini ve iftihar ettiği şeyleri unutamaz. Biz geçmişin mahsulüyük. Dolayısıyla geleneğin kendine ait bir değeri vardır. Hiçbir zaman gelenekten kopamayız, çünkü kimliksiz kalırız. Kimliksiz kalmak, şahsiyetsiz olmaktır. Öyleyse geçmiş olmak zorundadır. Üstelik

milletimizin sahip olduğu böylesine parlak bir geçmişse. Milletimizin medeniyet geçmişi var. İslam'ın bu ülkede parlak bir geçmişi var. Din büyüklerimiz var. Hari-kulade bir gelenek ve büyük mütefekkirler. Şu anda modern dönemde olduğumuz ve modernitenin geçmişten kopmayı gerektirdiği bahanesiyle geçmişle ilişkimizi kesemeyiz.

Geçmişten kopmaya güç yetiremeyiz. Aynı şekilde aslımıza dönmeliyiz. Hem tarihsel aslımıza, hem de manevi aslımıza. Melekuti âlemdeniz, mana âlemindeniz ve geçmişle daimi ve kâmil ünsiyetimiz olmalı. Geleceği geçmişi temel olarak yorumlamalıyız. Geçmişi olmayan kimse, yeni olduğu iddiasında bile bulunamaz. Arzetmek istediğim bu nokta çok önemlidir. Kim yenilik getirebilir? Geçmiş olan kişi. Ancak bu kişi “bugün yeni bir söz söylüyorum” diyebilir. Yani geçmişe dayanmayı temel olarak bugün yeni renk taşıyan bir söz söyleyebiliyorum. Ama geçmiş olmayan ve geçmişten söz edemeyen kimse nasıl yenilik iddiasında olabilir. Ne

Eğer gelecekte umutsuz olursak yaşayamayız. Şu anda yaşıyor olmamıza karşın geçmişten kopamayız. Kopardık kimliksiz kalırız. Yenilik iddiası da taşıyamayız, çünkü geçmişimiz yoktur. Kendimizin başköşesinde olabildiğimizde, kendi kimliğimizi taşıdığımızda ve sözümüzün bir mevkii bulunduğu anda yeni sözümüzün de anlamı olabilecektir. Böylece geçmişimizdeki tarihi bütün fenlerinde tanıyabileceğiz; edebiyatçı edebiyat tarihini, filozof felsefe tarihini, fakih fıkıh tarihini tanıyabilecek. Yoksa kervandan geriye kalacağız.

yenidir, ne eski. Bir hiçtir, nerede kaldı eski olmak. Yeninin, geçmişle mukayese edildiğinde anlamı vardır. Eğer hiçbir geçmişin yoksa, yeni de olamazsın. Ne söylediğin anlaşılmaz. Ne yenidir, ne eski. Dolayısıyla yenilik ve güzel söz söylemek de geçmişle ve tarihle ünsiyete muhtaçtır. Tüm işlerimizde geçmişimize dönmek zorundayız. Taş devrine dönmek değil kasdettiğim. Hatta 50 yıl öncesini de tavsiye etmiyorum. Geçmişe asla dönemezsiniz. Geçmiş unutamayacağımız gibi. Buna imkan yoktur. Söylemek istediğim, geçmiş gözönünde bulundurmadır. Geçmişte ne idik ve şimdi neyiz. Bu söz fıkıhta, felsefede, deneysel bilimlerde ve edebiyatta da vardır.

Sözün özü

Sözün hulasası şudur ki, geleceğe bakmamazlık edemeyiz. Eğer gelecekte umutsuz olursak yaşayamayız. Şu anda

yaşıyor olmamıza karşın geçmişten kopamayız. Koparsak kimliksiz kalırız. Yenilik iddiası da taşıyamayız, çünkü geçmişimiz yoktur. Kendimizin başköşesinde olabildiğimizde, kendi kimliğimizi taşıdığımızda ve sözümün bir mevki bulunduğunda yeni sözümüzün de anlamı olabilecektir. Böylece geçmişimizdeki tarihi bütün fenlerinde tanıyabileceğiz; edebiyatçı edebiyat tarihini, filozof felsefe tarihini, fakih fıkıh tarihini tanıyabilecek. Yoksa kervandan geriye kalacağız. Üstelik de elimizdeki o zengin mirasa, İslam'ın ve Müslüman İran'ın zengin kültürüne rağmen. Bu büyük bir sözdür. Belki bazı İslam ülkeleri bizim söylediğimiz kadar söyleyemezler. Müslüman İran'ın mütefekkirleri ve iftiharları vardı. Bu bizim iftihar ettiğimiz şeylerdendir. Bunları bilmemiz gerekir. Şu anda da yaşıyoruz. Gelecekte de umut duymalıyız. Dünyayı tanımalıyız. O zaman yeni bir söz söyleyebiliriz ve sözümüzün anlamı olur.

Ebu Hamza-i Sumali Duası

Ehl-i Beyt Mektebinin en büyük şahsiyetlerinden olan Şeyh Tusi (r.a) “Misbah” adlı dua kitabında Ebu Hamza-i Sumali’den, rivayet etmiştir ki, İmam Zeynü’l-Âbidin aleyhisselam, Ramazan ayının gecelerini genelde ibadet etmekle geçirirdi ve sahur vakti olunca şu duâyı okurdu:

أَنَا أَنْزَلْنَا فِي
الْقَلْبِ
الْيَسِيلَةَ

إِلَهِي لَا تُؤَدِّبْنِي بِعُقُوبَتِكَ وَ لَا تَمَكِّرْ بِي فِي حِيلَتِكَ مِنْ أَيْنَ لِي الْخَيْرُ
يَا رَبِّ وَ لَا يُوجَدُ إِلَّا مِنْ عِنْدِكَ وَ مِنْ أَيْنَ لِي النَّجَاةُ وَ لَا تُسْتَطَاعُ إِلَّا
بِكَ لَا الَّذِي أَحْسَنَ اسْتَعْنَى عَنْ عَوْنِكَ وَ رَحْمَتِكَ وَ لَا الَّذِي أَسَاءَ وَ
اجْتَرَأَ عَلَيْكَ وَ لَمْ يُرْضِكَ خَرَجَ عَنْ قُدْرَتِكَ يَا رَبِّ يَا رَبِّ يَا رَبِّ

بِكَ عَرَفْتُكَ وَ أَنْتَ دَلَلْتَنِي عَلَيْكَ وَ دَعَوْتَنِي إِلَيْكَ وَ لَوْ لَا أَنْتَ لَمْ أَدْرِ
مَا أَنْتَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَدْعُوهُ فَيُجِيبُنِي وَ إِنْ كُنْتُ بَطِيئًا حِينَ يَدْعُونِي
وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَسْأَلُهُ فَيُعْطِينِي وَ إِنْ كُنْتُ بَخِيلًا حِينَ يَسْتَقْرِضُنِي وَ
الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنَادِيهِ كُلَّمَا سَأَلْتُ لِحَاجَتِي وَ أَخْلُو بِهِ حَيْثُ سَأَلْتُ لِسِرِّي
بِغَيْرِ شَفِيعٍ فَيَقْضِي لِي حَاجَتِي وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَا أَدْعُو غَيْرَهُ وَ لَوْ
دَعَوْتُ غَيْرَهُ لَمْ يَسْتَجِبْ لِي دُعَائِي

وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَا أَرْجُو غَيْرَهُ وَ لَوْ رَجَوْتُ غَيْرَهُ لَأَخْلَفَ رَجَائِي وَ
الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَكَلَّنِي إِلَيْهِ فَأَكْرَمَنِي وَ لَمْ يَكِلْنِي إِلَى النَّاسِ فَيُهَيِّئُونِي
وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي تَحَبَّبَ إِلَيَّ وَ هُوَ غَنِيٌّ عَنِّي وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي
يَحْلُمُ عَنِّي حَتَّى كَأَنِّي لَا ذَنْبَ لِي فَرَبِّي أَحْمَدُ شَيْءٍ عِنْدِي وَ أَحَقُّ
بِحَمْدِي .

“Allah’ım; cezalandırarak beni edep eyleme. Kendi başıma bırakarak da tuzağına düşer etme. Ey Rabbim! Nereden bir hayır umarım; oysa senin katından başka kimseden hayır gelmez. Kurtuluşa nasıl erebilirim; oysa ancak senin lütfunla kurtuluşa erişilir. Ne iyi amel sahibi, senin yardım ve merhametinden gânidir; ne de kötü işler yapıp sana karşı gelen ve senin hoşnutluğunu kazanmayan senin kudret ve tasallutundan çıkabilir. Ey Rabbim, ey Rabbim, ey Rabbim!(Bu sözü nefesi kesilinceye kadar tekrarlarıdır).

Seni, seninle tanıdım. Sen beni kendine yönelttin ve kendi kapına çağırdın. Eğer senin yardımın olmasaydı, senin kim olduğunu bilemezdim. Hamt (bütün övgüler) Allah’a mahsustur. O Allah’a ki ben O’nu çağırıyorum bana icabet ediyor; oysa O beni çağırdığında ben gevşek davranıyorum. Hamt Allah’a mahsustur; Allah’a ki istediğimi veriyor; oysa benden ödünç isteğince, (kullarına borç vermemi) isteyince cimrilik ediyorum.

Hamt O Allah’a mahsustur ki, istediğim vakit hacetim için O’nu çağırıyorum ve sırrımı bir aracı olmadan O’na açıyorum, O da hacetimi karşılıyor. Hamt O Allah’a mahsustur ki, O’ndan başkasını çağırmam. Eğer O’ndan başkasını çağırsaydım bile bir sonuç vermez. Hamt O Allah’a mahsustur ki, O’ndan başkasına ümit bağlamam; eğer O’ndan başkasına ümit bağlarsam, benim ümidim hiçe çıkar.

Hamt Allah’a mahsustur ki, işlerimi O üzerine aldı ve beni onurlandırdı. Beni, halka terk etmeyerek halkın küçümsemesinden kurtardı. Hamt O Allah’a mahsustur ki, benden gani olduğu halde kendisini bana dost kıldı. Hamt O Allah’a mahsustur ki, hiç bir günah işlememişim gibi bana yumuşak davranıyor, Benim nezdimde övgüye en layık olan Rabbimdir ve ben O’na hamt ediyorum.

اللَّهُمَّ إِنِّي أجدُ سُبُلَ الْمَطَالِبِ إِلَيْكَ مُشْرَعَةً وَ مَنَاهِلَ الرَّجَاءِ إِلَيْكَ
[لَدَيْكَ] مُتْرَعَةً وَ الْاِسْتِعَانَةَ بِفَضْلِكَ لِمَنْ أَمَلَكَ مُبَاحَةً وَ أَبْوَابَ الدُّعَاءِ
إِلَيْكَ لِلصَّارِحِينَ مَفْتُوحَةً وَ أَعْلَمُ أَنَّكَ لِلرَّاجِحِ [لِلرَّاجِحِينَ] بِمَوْضِعِ إِجَابَةٍ
وَ لِلْمَلْهُوفِينَ [لِلْمَلْهُوفِ] بِمَرْصَدِ إِعَانَةٍ وَ أَنَّ فِي اللَّهْفِ إِلَى جُودِكَ
وَ الرِّضَا بِقَضَائِكَ عَوْضًا مِنْ مَنَعِ الْبَاخِلِينَ وَ مَنذُوحَةً عَمَّا فِي أَيْدِي
الْمُسْتَأْثِرِينَ وَ أَنَّ الرَّاحِلَ إِلَيْكَ قَرِيبُ الْمَسَافَةِ وَ أَنَّكَ لَا تَحْتَجِبُ عَنْ
خَلْقِكَ إِلَّا أَنْ تَحْجُبَهُمُ الْأَعْمَالُ [الْأَمَالُ] دُونَكَ وَ قَدْ قَصَدْتُ إِلَيْكَ
بِطَلِبَتِي،

وَ تَوَجَّهْتُ إِلَيْكَ بِحَاجَتِي وَ جَعَلْتُ بِكَ اسْتِعَانَتِي وَ بِدُعَائِكَ تَوَسَّلِي
مِنْ غَيْرِ اسْتِحْقَاقٍ لِاسْتِمَاعِكَ مِنِّي وَ لَا اسْتِجَابٍ لِعَفْوِكَ عَنِّي بَلْ لِثِقَتِي
بِكَرَمِكَ وَ سُكُونِي إِلَى صِدْقِ وَعْدِكَ وَ لَجْئِي إِلَى الْإِيمَانِ بِتَوْحِيدِكَ وَ
يَقِينِي [وَ ثِقَتِي] بِمَعْرِفَتِكَ مِنِّي أَنْ لَا رَبَّ لِي غَيْرُكَ وَ لَا إِلَهَ [لِي] إِلَّا
أَنْتَ وَ حَدِّكَ لَا شَرِيكَ لَكَ اللَّهُمَّ أَنْتَ الْقَائِلُ وَ قَوْلُكَ حَقٌّ وَ وَعْدُكَ
صِدْقٌ [الصِّدْقُ] وَ اسْأَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا وَ لَيْسَ
مِنْ صِفَاتِكَ يَا سَيِّدِي أَنْ تَأْمُرَ بِالسُّؤَالِ وَ تَمْنَعَ الْعَطِيَّةَ وَ أَنْتَ الْمَنَّانُ
بِالْعَطِيَّاتِ عَلَى أَهْلِ مَمْلَكَتِكَ

Allah'ım; ben, istekleri sana yöneltmenin yolunu açık görüyorum. Sana doğru coşan ümit pınarlarını dolu buluyorum. Sana ümit besleyene yardımın lütfunla hazırdır. Seni çağırانların yüzüne dua kapıları açıktır. Biliyorum ki, ümit edenlerin hacetini yerine getiren; perişan olanların hallerini gözeten gerçekten de sensin. Ve biliyorum ki senin kerem ve ihsanın için yakarmak, kaza ve kaderine rıza göstermek cimrilerin tutumlarına karşı bana bir mükâfatur Ve dünya taliplerinin ellerindekinden ihtiyaçsızlıktır.

Sana doğru hareket edenin mesafesi yakındır. Muhakkak ki, kullarıyla aranda bir engel koymamışsın (seni basiret gözüyle müşahade edebilirler). Fakat ne var ki, insanların yaptıkları, onlara bir engel teşkil ediyor. Ben, isteğimi senin kapına getirmişim.

Hacetimi sana bildiriyorum; sana sığınıyorum, yakarışımı sana aracı kılıyorum; hâlbuki duamın katında kabul olunmasına ve affına layık değilim. Ama ben, senin keremine güveniyor ve vaadin doğruluğuyla huzur buluyorum. Birliğine olan imanım, senden başka Rabbim olmadığına dair yakın ve marifetimle sana yöneliyorum. Senden başka tapılacak hiç bir mabut yoktur, birsin ve ortağın yoktur.

Allah'ım; "Allah'ın fazlından isteyin; Allah daima sizlere karşı şefkatlidir-merhametlidir" diye buyuran sensin. Sözün haktır ve vadin doğrudur. Ey Mevlam, kullarına, senden hacet istemeği emrettiğin halde onları bahşışinden mahrum etmek senin şanından uzaktır. Sen, kullarına sayısız bahşışlerde bulunansın. Kullarına, sürekli şefkatli ve raufsun.

وَ الْعَائِدُ عَلَيْهِمْ بِتَحْنِنٍ رَأْفَتِكَ [بِحُسْنِ نِعْمَتِكَ] إِلَهِي رَبِّيتَنِي فِي نِعْمِكَ وَ
إِحْسَانِكَ صَغِيرًا وَ نَوَّهْتَ بِاسْمِي كَبِيرًا فَيَا مَنْ رَبَّانِي فِي الدُّنْيَا بِإِحْسَانِهِ
وَ تَفَضَّلَهُ [بِفَضْلِهِ] وَ نِعِمَّهُ وَ أَشَارَ لِي فِي الْآخِرَةِ إِلَى عَفْوِهِ وَ كَرَمِهِ
مَعْرِفَتِي يَا مَوْلَايَ دَلِيلِي [دَلَّتْنِي] عَلَيْكَ وَ حُبِّي لَكَ شَفِيعِي إِلَيْكَ وَ أَنَا
وَاثِقٌ مِنْ دَلِيلِي بِدَلَالَتِكَ وَ سَاكِنٌ مِنْ شَفِيعِي إِلَى شَفَاعَتِكَ أَدْعُوكَ يَا
سَيِّدِي بِلِسَانٍ قَدْ أَحْرَسَهُ ذَنْبُهُ رَبِّ أَنَا حِيكَ بِقَلْبٍ قَدْ أَوْبَقَهُ جُرْمُهُ أَدْعُوكَ
يَا رَبِّ رَاهِبًا رَاغِبًا رَاجِيًا خَائِفًا إِذَا رَأَيْتُ مَوْلَايَ ذُنُوبِي فَرَعْتُ وَ إِذَا
رَأَيْتُ كَرَمَكَ طَمَعْتُ

فَإِنْ عَفَوْتَ [عَفَرْتَ] فَحَيِّرْ رَاحِمٍ وَ إِنْ عَذَّبْتَ فَغَيِّرْ ظَالِمٍ حُجَّتِي يَا اللَّهُ
فِي جُرْأَتِي عَلَى مَسْأَلَتِكَ مَعَ إِتْيَانِي مَا تَكْرَهُ جُودَكَ وَ كَرَمَكَ وَ عُدَّتِي
فِي شِدَّتِي مَعَ قَلَّةِ حَيَاتِي رَأْفَتِكَ وَ رَحْمَتِكَ وَ قَدْ رَجَوْتُ أَنْ لَا تَخِيبَ
بَيْنَ ذَيْنِ وَ ذَيْنِ مُنْتَبِي فَحَقِّقْ رَجَائِي وَ اسْمَعْ دُعَائِي يَا خَيْرَ مَنْ دَعَا دَاعٍ
وَ أَفْضَلَ مَنْ رَجَاهُ رَاجٍ عَظُمَ يَا سَيِّدِي أَمَلِي وَ سَاءَ عَمَلِي فَأَعْطِنِي مِنْ
عَفْوِكَ بِمِقْدَارِ أَمَلِي وَ لَا تُؤَاخِذْنِي بِأَسْوَأِ عَمَلِي فَإِنَّ كَرَمَكَ يَجِلُّ عَنْ
مُجَازَاةِ الْمُذْنِبِينَ وَ حِلْمَكَ يَكْبُرُ عَنْ مُكَافَاةِ الْمُقْصِرِينَ ،

Allah'ım; küçüklüğümde nimetlerinle beni eğiten ve büyüdüğümde, ismimi yücelten sensin. Ey dünyada beni ihsan ve lütfuyla terbiye eden ve ahirette kendi af ve keremine ümitlendiren (Rabbim),Ey Mevlam! Beni sana yönlendiren seni tanımamdır ve sana olan sevgim senin katında şefaattir. Ben kendi kılavuz ve şefaattimin doğruluğundan eminim.

Ey Mevlam! Günahının çokluğundan konuşmayan bir dille seni çağırıyorum. Ey Rabbim! Günahtan dolayı helakete doğru yönelen bir kalple sana niyaz ediyorum. Ey Rabbim! Korku ve ümit içinde seni çağırıyorum.

Ey Mevlam! Günahlarıma baktığımda dehşete kapılıyorum, ama senin keremine baktığımda, umutlanıyorum. Eğer beni affeder sen, bu senin merhametlilerin en üstünü olduğun içindir; (rahmetin bunu gerektirir) ve eğer beni cezalandırırsan hakkımda zulmetmiş olmazsın.

Allah'ım; istemediklerini yapmama rağmen, beni senden hacetimi istemeğe cesaretlendiren senin bahşış ve keremindir. Günah işlemekten çekinmediğim halde, zor anımda dayanağım senin rahmet ve ra'fetindir. Günahkâr olmama rağmen, benim ümidimi boşa çıkarmayacağını, arzumu gerçekleştireceğini ümit ediyorum. Ümidimi gerçekleştir ve duâmı kabul buyur! Ey dergâhına niyazda bulunulanların en hayırlısı ve ey ümit bağlanmaya layık olanların en üstünü!

Ey Mevlam! Arzum büyük, amelim ise kötüdür; affından bana, arzusun miktarınca ihsan eyle ve beni kötü amelimden dolayı hesaba çekme; çünkü senin keremin günahkârları cezalandırmaktan daha üstündür. Hilim ve sabrın hata işleyenleri cezalandırmaktan daha büyüktür.

وَ أَنَا يَا سَيِّدِي عَائِدٌ بِفَضْلِكَ هَارِبٌ مِنْكَ إِلَيْكَ مُتَنَجِّزٌ مَا وَعَدْتَ مِنْ
الصَّفْحِ عَمَّنْ أَحْسَنَ بِكَ ظَنًّا وَ مَا أَنَا يَا رَبِّ وَ مَا خَطْرِي هَبْنِي بِفَضْلِكَ
وَ تَصَدَّقْ عَلَيَّ بِعَفْوِكَ أَيُّ رَبِّ جَلِيلِي بِشْرِكَ وَ اغْفُ عَن تَوْبِيحِي بِكَرَمِ
وَ جِهَتِكَ فَلَوْ اطَّلَعَ الْيَوْمَ عَلَى ذَنْبِي غَيْرَكَ مَا فَعَلْتَهُ وَ لَوْ خِفْتُ تَعْجِيلَ
الْعُقُوبَةِ لَأَجْتَنَبْتُهُ لَا لِأَنَّكَ أَهْوَنُ النَّاطِرِينَ [إِلَيَّ] وَ أَخَفُّ الْمُطَّلَعِينَ [عَلَيَّ]
بَلْ لِأَنَّكَ يَا رَبِّ خَيْرُ السَّاتِرِينَ وَ أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ وَ أَكْرَمُ الْأَكْرَمِينَ ،
سَتَّارُ الْغُيُوبِ غَفَّارُ الذُّنُوبِ عَلَامُ الْغُيُوبِ تَسْتُرُ الذَّنْبَ بِكَرَمِكَ وَ تُؤَخِّرُ الْعُقُوبَةَ
بِحِلْمِكَ فَلَكَ الْحَمْدُ عَلَى حِلْمِكَ بَعْدَ عِلْمِكَ وَ عَلَى عَفْوِكَ بَعْدَ قُدْرَتِكَ وَ
يَحْمِلُنِي وَ يُجَرِّئُنِي عَلَى مَعْصِيَتِكَ حِلْمُكَ عَنِّي وَ يَدْعُونِي إِلَى قَلَّةِ الْحَيَاءِ
سَتْرِكَ عَلَيَّ وَ يُسْرِعُنِي إِلَى التَّوْبِ عَلَى مَحَارِمِكَ مَعْرِفَتِي بِسَعَةِ رَحْمَتِكَ وَ
عَظِيمِ عَفْوِكَ يَا حَلِيمٌ يَا كَرِيمٌ يَا حَيُّ يَا قَيُّوْمٌ يَا غَافِرَ الذَّنْبِ يَا قَابِلَ التَّوْبِ ،
يَا عَظِيمَ الْمَنِّ يَا قَدِيمَ الْإِحْسَانِ أَيْنَ سَتْرُكَ الْجَمِيلِ أَيْنَ عَفْوُكَ الْجَلِيلِ
أَيْنَ فَرْجُكَ الْقَرِيبِ أَيْنَ غِيَاثُكَ السَّرِيعِ أَيْنَ رَحْمَتُكَ الْوَاسِعَةُ أَيْنَ عَطَايَاكَ
الْفَاضِلَةُ أَيْنَ مَوَاهِبُكَ الْهَنِيئَةُ أَيْنَ صَنَائِعُكَ السَّيِّئَةُ أَيْنَ فَضْلُكَ الْعَظِيمِ أَيْنَ
مُنُّكَ الْجَسِيمِ أَيْنَ إِحْسَانُكَ الْقَدِيمِ أَيْنَ كَرَمُكَ يَا كَرِيمٌ بِهِ [وَ بِمُحَمَّدٍ وَ
آلِ مُحَمَّدٍ] فَاسْتَقْدِنِي وَ بِرَحْمَتِكَ فَحَلِّضْنِي يَا مُحْسِنُ يَا مُجْمَلُ ،

Ey Mevlam; ben senin büyüklüğüne sığınmaktayım. Gazabından lütfuna koşmaktayım. Affın hususunda iyi kanaate sahip olan hakkında, affın muhakkaktır; Ey Rabbim, ben kimim ki benden intikam alsın? Değerim nedir ki? Büyüklüğünle günahımı affet ve affınla bana lütufta bulun. Ey Rabbim, kötü amelime, perde çek (ört). Zatının yüceliği hürmetine, beni kınamaktan vazgeç.

Eğer bugün senden başkası günahımı bilseydi, o günahı işlemezdim. Eğer günahımdan dolayı hemen azaba uğrayacağımdan korksaydım, o günahı kaçınırdım. Bu ise senin değersiz ve önemsiz olduğun anlamına gelemez; haşa. Bu tutumum senin kusurları örtenlerin en hayırlısı, hüküm verenlerin en iyisi ve kerem sahiplerinin en üstünü olduğundandır. İnsanların kusurlarını örtensin, günahları affedensin ve mutlak surette gaybı bilensin. İnsanların günahlarını kereminle örtersin ve hilminle cezalarını geciktirirsin. Her şeyi bilmene rağmen hilimli olduğun ve her şeye kadir olduğun halde affettiğin için hamt olsun sana. Hilmin, sana karşı gelmeye beni cür'etlendiriyor; kusurlarımı örtmen, benim hayâmın az olmasına sebep oluyor; affının büyüklüğüne ve rahmetinin genişliğine olan marifetüm, beni günah işlemeğe cüretkâr ediyor.

Ey Halim, ey Kerim, ey diri olan, ey yaratıkları var edip koruyan, ey günahları affeden, ey tövbeleri kabul eden, ey bahşîşi büyük ve ey ihsanı sürekli olan! Güzelce kusurları örtmen hani? Büyük affın nerede? Hemen kazanılabilen kurtuluşun hani? Acil yardımın ve geniş rahmetin hani? Değerli bahşîşlerin, güzel bağışların sonsuz lütufların büyük kerem ve nimetlerin, kadim ve ezeli ihsanın nerededir? Ey Kerim, keremin nerededir?

Keremin hürmetine, Muhammed ve Muhammed'in Ehl-i Beyt'inin hürmetine, beni kurtuluşa erdir. Rahmetinin hürmetine, beni kurtar. Ey her işi iyi ve güzel olan Allah, ey nimet veren ve ey lütuf sahibi!

يَا مُنْعِمُ يَا مُفْضِلُ لَسْتُ أَتَّكِلُ فِي النَّجَاةِ مِنْ عِقَابِكَ عَلَى أَعْمَالِنَا بَلْ
بِفَضْلِكَ عَلَيْنَا لِأَنَّكَ أَهْلُ التَّقْوَى وَ أَهْلُ الْمَغْفِرَةِ تُبَدِّئُ بِالْإِحْسَانِ نِعْمًا
وَ تَغْفُو عَنِ الذَّنْبِ كَرَمًا فَمَا نَذِرِي مَا نَشْكُرُ أ جَمِيلَ مَا تَنْشُرُ أَمْ قَبِيحَ
مَا تَنْشُرُ أَمْ عَظِيمَ مَا أُبْلِيَتْ وَ أَوْلَيْتَ أَمْ كَثِيرَ مَا مِنْهُ نَجَّيْتَ وَ عَافَيْتَ يَا
حَبِيبَ مَنْ تَحَبَّبَ إِلَيْكَ وَ يَا قُرَّةَ عَيْنٍ مَنْ لَادَ بِكَ وَ انْقَطَعَ إِلَيْكَ أَنْتَ
الْمُحْسِنُ،

وَ نَحْنُ الْمُسِيئُونَ فَتَجَاوَزْ يَا رَبِّ عَن قَبِيحِ مَا عِنْدَنَا بِجَمِيلِ مَا عِنْدَكَ
وَ أَيُّ جَهْلِ يَا رَبِّ لَا يَسَعُهُ جُودُكَ أَوْ أَيُّ زَمَانٍ أَطْوَلَ مِنْ أَنَاتِكَ وَ مَا
قَدَرُ أَعْمَالِنَا فِي جَنْبِ نِعْمِكَ وَ كَيْفَ نَسْتَكْثِرُ أَعْمَالًا نُقَابِلُ بِهَا كَرَمَكَ
[كَرَامَتِكَ] بَلْ كَيْفَ يَضِيقُ عَلَى الْمُذْنِبِينَ مَا وَسِعَهُمْ مِنْ رَحْمَتِكَ يَا
وَاسِعَ الْمَغْفِرَةِ يَا بَاسِطَ الْيَدَيْنِ بِالرَّحْمَةِ فَوَ عِزَّتِكَ يَا سَيِّدِي لَوْ نَهَزْتَنِي
[انْتَهَزْتَنِي] مَا بَرَحْتُ مِنْ بَابِكَ وَ لَا كَفَفْتُ عَن تَمَلُّقِكَ لِمَا انْتَهَى إِلَيَّ
مِنَ الْمَعْرِفَةِ بِجُودِكَ وَ كَرَمِكَ وَ أَنْتَ الْفَاعِلُ لِمَا تَشَاءُ تُعَذِّبُ مَنْ تَشَاءُ
بِمَا تَشَاءُ كَيْفَ تَشَاءُ وَ تَرْحَمُ مَنْ تَشَاءُ بِمَا تَشَاءُ كَيْفَ تَشَاءُ لَا تُسْأَلُ عَن
فِعْلِكَ وَ لَا تُتَنَازَعُ فِي مُلْكِكَ وَ لَا تُشَارَكُ فِي أَمْرِكَ،

Ben, azabından kurutulmak için amellerime değil, senin bize olan lütuf ve ihsanına güveniyorum. Çünkü sensin korkulmaya layık olan ve sensin affetmeğe layık olan. Önce nimetler vererek kulların hakkında ihsanda bulunursun, sonra kereminle günahlarını affedersin. Bilmiyorum hangisinin şükürünü yerine getireyim: Bana verdiğin güzel nimetlerin mi? Üzerine perde çektiğin (örttüğün) kötü yönlerimin mi? Zor imtihanları bana kolaylaştırıp onların çoğundan beni selamete kurtarmanın mı?

Ey sana sevgi besleyenin dostu, ey sana sığınanın ve herkese olan bağlılığımı kesip sadece sana alaka bağlayanın gözünün ışığı! Sensin her işi iyi olan ve biziz kötü amel sahibi; öyleyse ey Rabbim, kendi güzelliğinle kötü yönlerimizi bağışla.

Ey Rabbim; senin lütuf ve ihsanının kapsamadığı bir cehalet mi var? Ve senin hilim ve yumuşaklığımı tüketen bir zaman mı var? Amellerimizin, senin nimetlerinin karşısında bir değeri yoktur. Senin sonsuz kereminin karşısında kötü amellerimizi nasıl çok sayabiliriz?!

Ey Rabbim; senin sonsuz merhametin, günahkârları nasıl kapsamına almaz?! Ey mağfireti hesapsız olan, ey rahmet eli daima açık olan!

Ey Mevlam! Eğer beni, katından ve rahmet kapından uzaklaştır-san bile ant olsun izzetine kesinlikle kapından geri dönmem ve sana yalvarmaktan vazgeçmem. Çünkü senin kerem ve ihsan sahibi olduğunu iyice biliyorum. İstedığın işi yaparsın, istediğini -istediğin kadar ve istediğin şekilde- azaplandırır-sın. İstedicine -istediğin kadar ve istediğin şekilde- merhamet edersin. Yaptıkların hakkında kimse seni sorguya çekemez. Mülkünde sana karşı gelinemez. Yönetiminde ortak olamaz.

وَ لَا تُضَادُّ فِي حُكْمِكَ وَ لَا يَغْتَرِضُ عَلَيْكَ أَحَدٌ فِي تَدْبِيرِكَ لَكَ الْخَلْقُ وَ
الْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ يَا رَبِّ هَذَا مَقَامٌ مِنْ لَذَبِكَ وَ اسْتَجَارَ بِكَرَمِكَ
وَ أَلْفِ إِحْسَانِكَ وَ نِعْمِكَ وَ أَنْتَ الْجَوَادُ الَّذِي لَا يَضِيقُ عَفْوُكَ وَ لَا يَنْقُصُ
فَضْلُكَ وَ لَا تَقِلُّ رَحْمَتُكَ وَ قَدْ تَوَثَّقْنَا مِنْكَ بِالصَّفْحِ الْقَدِيمِ وَ الْفَضْلِ الْعَظِيمِ،
وَ الرَّحْمَةِ الْوَاسِعَةِ أَفْتَرَاكَ [تُرَاكَ] يَا رَبِّ تُخَلِّفُ ظُنُونَنَا أَوْ تُخَيِّبُ آمَالَنَا كَلَا يَا
كَرِيمٌ فَلَيْسَ هَذَا ظَنَّنَا بِكَ وَ لَا هَذَا فِيكَ طَمَعْنَا يَا رَبِّ إِنَّ لَنَا فِيكَ أَمَلًا طَوِيلًا
كَثِيرًا إِنَّ لَنَا فِيكَ رَجَاءً عَظِيمًا عَصَيْنَاكَ وَ نَحْنُ نَرْجُو أَنْ تَسْتُرَ عَلَيْنَا وَ دَعَوْنَاكَ
وَ نَحْنُ نَرْجُو أَنْ تَسْتَجِيبَ لَنَا فَحَقِّقْ رَجَاءَنَا مَوْلَانَا فَقَدْ عَلِمْنَا مَا نَسْتَوْجِبُ
بِأَعْمَالِنَا وَ لَكِنْ عِلْمُكَ فِيْنَا وَ عَلِمْنَا بِأَنَّكَ لَا تَضْرِفُنَا عَنْكَ وَ إِنْ كُنَّا غَيْرَ
مُسْتَوْجِبِينَ لِرَحْمَتِكَ فَأَنْتَ أَهْلٌ أَنْ تَجُودَ عَلَيْنَا وَ عَلَى الْمُذْنِبِينَ بِفَضْلِ سَعَتِكَ،
فَامُنُّ عَلَيْنَا بِمَا أَنْتَ أَهْلُهُ وَ جُدْ عَلَيْنَا فَإِنَّا مُحْتَاجُونَ إِلَيْكَ يَا غَفَّارُ
بِنُورِكَ اهْتَدَيْنَا وَ بِفَضْلِكَ اسْتَعْنَيْنَا وَ بِنِعْمَتِكَ [فِي نِعْمِكَ] أَصْبَحْنَا وَ أَمْسَيْنَا
دُنُوبُنَا بَيْنَ يَدَيْكَ نَسْتَغْفِرُكَ اللَّهُمَّ مِنْهَا وَ نَتُوبُ إِلَيْكَ تَتَّحَبُّبُ إِلَيْنَا بِالنِّعَمِ وَ
نُعَارِضُكَ بِالذُّنُوبِ خَيْرُكَ إِلَيْنَا نَازِلٌ وَ شَرُّنَا إِلَيْكَ صَاعِدٌ وَ لَمْ يَزَلْ وَ لَا
يَزَالُ مَلِكٌ كَرِيمٌ يَأْتِيكَ [عَنَّا] بِعَمَلٍ قَبِيحٍ فَلَا يَمْنَعُكَ ذَلِكَ مِنْ أَنْ تَحُوطَنَا
بِنِعْمِكَ وَ تَتَفَضَّلَ عَلَيْنَا بِالْإِيَّامِ فَسُبْحَانَكَ مَا أَحْلَمَكَ وَ أَعْظَمَكَ وَ أَكْرَمَكَ،

Hükmüne muhalefet olunmaz. Tedbirinde hiç kimse sana itiraz edemez. Yaratmak ve hüküm sana mahsustur. Âlemlerin Rabbi olan Allah'ın şanı yücedir.

Ey Rabbim; sana yönelen, keremine sığınan ihsan ve nimetlerini tanıyan bir kulun olarak kapına gelmişim. Sensin affını günahkârlara çok görmeyen cömert. Fazlın eksilmez ve rahmetin azalmaz. Biz, senin kadim ve ezeli affına, sonsuz lütuf ve rahmetine güveniyoruz. Ey Rabbim; acaba bizimle, sana olan umut ve beklentimizin aksine mi muamele edeceksin?! Veya umutlarımızı boşa mı çıkaracaksın?! Hayır! Kesinlikle. Ey Rabbim! Senin hakkında böyle bir zanna sahip değiliz ve senin dergâhına olan umudumuz bu değildir.

Senden arzu ve beklentimiz çok büyüktür. Sana karşı günah işledik, ama arzumuz günahlarımızı örtmendir. Seni çağırdık, ümidimiz duamıza icabet etmendir. Arzumuzu gerçekleştir, ey Mevlamız! Yaptıklarımızın karşısında neye müstahak olduğumuzu biliyoruz. Ama sen halimizi biliyorsun. Biz de biliyoruz ki, sen katundan bizleri eli boş geri çevirmezsin. Biz senin rahmetine layık olmasak da, sen, sonsuz lütfunun gereği bize ve günahkârlara ihsanda bulunmaya layıksın. Layık olduğun şeyin hürmetine bize ihsanda bulun. Bize ihsan ve bağışta bulun; çünkü senin bağışına muhtacız.

Ey çok bağışlayan; senin nurunla hidayete erdik, fazl ve ihsanıyla gâni olduk; nimetinle sabahladık ve akşam ettik. Günahlarımız sana aşikârdır.

Allah'ım, senden af diliyoruz ve tekrar sana dönüyoruz. Sen, bize çeşitli nimetler vererek şefkat gösteriyorsun. Biz ise bunun karşısında günah işliyoruz. Senin hayrın daima bize inmektedir, bizim ise fenalığımız sürekli sana gelmektedir. Her zaman kerim bir melek kötü amelimizi senin huzuruna getirir; ama bu (amelimizin kötü olması) bize, bol bol zahirî ve batînî nimetler vermene engel olmuyor. Her şeyden münezzehsin. Yarattığında ve tekrar dirilttiğinde hilmin, keremin ve lütfun sonsuzdur.

مُبَدِّئًا وَ مُعِيدًا تَقَدَّسَتْ أَسْمَاؤُكَ وَ جَلَّ ثَنَاؤُكَ وَ كَرَّمَ صَنَائِعُكَ وَ فِعَالُكَ
أَنْتَ إِلَهِي أَوْسَعُ فَضْلًا وَ أَعْظَمُ حِلْمًا مِنْ أَنْ تُقَايِسَنِي بِفِعْلِي وَ خَطِيئَتِي
فَالْعَفْوِ الْعَفْوِ سَيِّدِي سَيِّدِي سَيِّدِي.

اللَّهُمَّ اشْغَلْنَا بِذِكْرِكَ وَ أَعِدْنَا مِنْ سَخَطِكَ وَ أجزنا مِنْ عَذَابِكَ وَ ازرُقْنَا
مِنْ مَوَاهِبِكَ وَ أَنْعِمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلِكَ وَ ازرُقْنَا حَجَّ بَيْتِكَ وَ زِيَارَةَ قَبْرِ
نَبِيِّكَ صَلَوَاتِكَ وَ رَحْمَتِكَ وَ مَغْفِرَتِكَ وَ رِضْوَانِكَ عَلَيْهِ وَ عَلَى أَهْلِ بَيْتِهِ
إِنَّكَ قَرِيبٌ مُجِيبٌ وَ ازرُقْنَا عَمَلًا بِطَاعَتِكَ وَ تَوْفِنَا عَلَى مِلَّتِكَ وَ سُنَّةِ
نَبِيِّكَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي وَ لِوَالِدَيَّ وَ ارحمهُمَا كَمَا
رَبَّيَانِي صَغِيرًا اجزهمَا بِالْإِحْسَانِ إِحْسَانًا وَ بِالسَّيِّئَاتِ غُفْرَانًا ،

اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِلْمُؤْمِنِينَ وَ الْمُؤْمِنَاتِ الْأَحْيَاءِ مِنْهُمْ وَ الْأَمْوَاتِ وَ تَابِعْ بَيْنَنَا
وَ بَيْنَهُمْ بِالْخَيْرَاتِ [فِي الْخَيْرَاتِ] اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِحَيِّنَا وَ مَيِّتِنَا وَ شَاهِدِنَا
وَ غَائِبِنَا ذَكْرِنَا وَ أَنْثَانَا [إِنَاثِنَا] صَغِيرِنَا وَ كَبِيرِنَا حُرِّنَا وَ مَمْلُوكِنَا كَذَبِ
الْعَادِلُونَ بِاللَّهِ وَ ضَلُّوا ضَلَالًا بَعِيدًا وَ خَسِرُوا خُسْرَانًا مُبِينًا اللَّهُمَّ صَلِّ
عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اخْتِمْ لِي بِخَيْرٍ وَ اكْفِنِي مَا أَهَمَّنِي مِنْ أَمْرِ
دُنْيَايَ وَ آخِرَتِي وَ لَا تُسَلِّطْ عَلَيَّ مَنْ لَا يَزْحَمُنِي وَ اجْعَلْ عَلَيَّ مِنْكَ
وَاقِيَةً بَاقِيَةً،

İsimlerin mukaddestir, methin yücedir. Tüm eser ve nişanelerin güzeldir. Allah'ım! Senin lütuf ve hilmin o kadar büyük ve çoktur ki, asla beni hatalarım ve kötü işlerimle değerlendirmezsin. Ey Mevlam! Ey Mevlam! Ey Mevlam! Bağışla bizi; bağışla bizi; bağışla bizi.

Allah'ım, bizi, kendini anmaya muvaffak et. Gazabından aman ver, azabından uzak eyle, bahşişlerinden bize de nasip eyle. Bize, evini (Ka'beyi) ve Peygamber'inin kabrinin ziyaretini nasip eyle; salat, rahmet, mağfiret ve hoşnutluğun ona ve Ehl-i Beyt'ine olsun. Muhakkak ki sen -kullarına- yakın ve onların dualarına icabet edensin. Her yaptığımızı kendin için itaat kıl. Bizi, kendi dininin ve Peygamber'inin (Allah'ın salat ve selamı ona ve Ehl-i Beyt'ine olsun.) sünneti üzerine öldür.

Beni ve anne-babamı bağışla. Onlara merhamet et. Beni onlar büyüttü; hakkımdaki ihsanlarına karşı onlara ihsanda bulun, Onların günahlarını bağışla.

Mü'min erkekleri ve kadınları, onların dirilerini ve ölülerini bağışla. Bizleri hayır işlerde onlara takipçi kıl.

Allah'ım, dirimizi, ölümüzü, huzurda olanımızı ve olmayanımızı, erkeğimizi, kadınıımızı, küçüğümüzü, büyüğümüzü, efendimizi ve kölemizi (bunların hepsini) affet. Allah'tan dönenler yalan dediler ve onlar zor bir sapıklığa düştüler ve onlar açık bir hüsrana uğradılar.

Allah'ım; Muhammed'e ve Muhammed'in Ehl-i Beyt'ine salat et. İşimi hayırla sonuçlandır. Önemli dünya ve ahiret işlerimde bana yardımcı ol. Bana acımayan, bana musallat etme. Kendi katından bana daima bir koruyucu nasip eyle. Verdiğin güzel nimetleri elimden alma. Kendi lütuf ve kereminden bol, helal ve temiz rızık bana nasip eyle.

وَ لَا تَسْلُبْنِي صَالِحَ مَا أَنْعَمْتَ بِهِ عَلَيَّ وَ ارْزُقْنِي مِنْ فَضْلِكَ رِزْقًا وَاسِعًا حَلَالًا
طَيِّبًا اللَّهُمَّ اخْرُسْنِي بِحِرَاسَتِكَ وَ احْفَظْنِي بِحِفْظِكَ وَ اكْلَأْنِي بِكِلَاءَتِكَ وَ ارْزُقْنِي
حِجَّ بَيْتِكَ الْحَرَامِ فِي عَامِنَا هَذَا وَ فِي كُلِّ عَامٍ وَ زِيَارَةَ قَبْرِ نَبِيِّكَ وَ الْأُئِمَّةِ عَلَيْهِمُ
السَّلَامُ وَ لَا تُخَلِّبْنِي يَا رَبِّ مِنْ تِلْكَ الْمَشَاهِدِ الشَّرِيفَةِ وَ الْمَوَاقِفِ الْكَرِيمَةِ.
اللَّهُمَّ تُبِّ عَلَيَّ حَتَّى لَا أَعْصِيكَ وَ أَلْهَمْنِي الْخَيْرَ وَ الْعَمَلَ بِهِ وَ خَشْيَتَكَ بِاللَّيْلِ وَ
النَّهَارِ مَا أَبْقَيْتَنِي يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ اللَّهُمَّ إِنِّي كُلَّمَا قُلْتُ قَدْ تَهَيَّأْتُ وَ تَعَبَّأْتُ [تَعَبَّيْتُ]
وَ قُمْتُ لِلصَّلَاةِ بَيْنَ يَدَيْكَ وَ نَاجَيْتُكَ أَلْقَيْتَ عَلَيَّ نُعَاسًا إِذَا أَنَا صَلَّيْتُ وَ سَلَبْتَنِي
مُنَاجَاةَكَ إِذَا أَنَا نَاجَيْتُ مَا لِي كُلَّمَا قُلْتُ قَدْ صَلَّحْتُ سِرِّي وَ قَرَّبْتُ مِنْ مَجَالِسِ
التَّوَابِينَ مَجْلِسِي عَرَضْتُ لِي بَلِيَّةٌ أَزَالَتْ قَدَمِي وَ حَالَتْ بَيْنِي وَ بَيْنَ خِدْمَتِكَ
سَيِّدِي لَعَلَّكَ عَنْ بَابِكَ طَرَدْتَنِي وَ عَنْ خِدْمَتِكَ نَحَيْتَنِي أَوْ لَعَلَّكَ رَأَيْتَنِي
مُسْتَخْفًا بِحَقِّكَ فَأَقْصَيْتَنِي أَوْ لَعَلَّكَ رَأَيْتَنِي مُعْرِضًا عَنْكَ فَقَلَيْتَنِي أَوْ لَعَلَّكَ
وَ جَدْتَنِي فِي مَقَامِ الْكَادِبِينَ [الْكَذَّابِينَ] فَرَفَضْتَنِي أَوْ لَعَلَّكَ رَأَيْتَنِي غَيْرَ شَاكِرٍ
لِنِعْمَائِكَ فَحَرَمْتَنِي أَوْ لَعَلَّكَ فَقَدْتَنِي مِنْ مَجَالِسِ الْعُلَمَاءِ فَخَدَلْتَنِي أَوْ لَعَلَّكَ
رَأَيْتَنِي فِي الْعَافِلِينَ فَمِنْ رَحْمَتِكَ آيَسْتَنِي أَوْ لَعَلَّكَ رَأَيْتَنِي آفٍ مَجَالِسِ
الْبَطَّالِينَ فَبِنْتِي وَ بَيْنَهُمْ خَلَيْتَنِي أَوْ لَعَلَّكَ لَمْ تُحِبَّ أَنْ تَسْمَعَ دُعَائِي فَبَاعَدْتَنِي
أَوْ لَعَلَّكَ بِجُرْمِي وَ جَرِيرَتِي كَافَيْتَنِي،

Allah'ım; beni korumana al, her beladan koru ve beni kendin hi-maye et. Bu yıl ve her yıl bana kendi evinin (Ka'be'nin) ziyare-tini nasip eyle. Peygamber'inin kabrinin ziyaretini ve İmamla-rın ziyaretini (Allah'ın salat ve selamı onlara olsun) nasip eyle. Ey Rabbim; o kutsal ve şerefli yerlerde bulunmaktan beni mah-rum bırakma.

Allah'ım; bana, bir daha günah etmemek üzere tövbe etmeği nasip eyle. Kalbime, iyi iş yapmayı ilham eyle; iyi olana amel etmeyi, gece, gündüz ve beni yaşattığın sürece senden korkmayı, bana na-sip eyle, ey âlemlerin Rabbi!

Allah'ım; ne zaman sana ibadet etmeğe hazırlandımsa ve namaz kılmak için sana yöneldimse bana dalgınlık ve uyku verdin, sana yalvarış ve münacat halini benden aldın. -Allah'ım- neden böyle bir duruma düştüm?

Ne zaman ıslah olduğumu ve tövbe edenlerin toplantılarına ka-tılmaya yakın olduğumu sandımsa azmimi kıran ve sana kulluk etmeğe engel olan önemli bir hadiseyle karşı karşıya kaldım. Ey Mevlam yoksa beni kapından kovmuş ve hizmetinden kenara mı itmişsin?

Belki de, senin hakkını hafife aldığımı gördüğün için beni ken-dinden uzaklaştırmışsın. Veya senden yüz çevirdiğimi gördüğün için bana gazap etmiş veya beni yalancılardan sayıp da teveccü-hünden atmışsın veya nimetlerinin şükürünü yerine getirmeyen bir kul olduğumu gördüğün için beni mahrum etmişsin veya âlimlerin toplantısından uzak olduğum için beni aşağılamış veya beni ga-fillerden sayıp dolayısıyla rahmetinden ümidimi kesmişsin. Veya başboş insanların toplantılarına meyil ettiğimi görüp beni onlara dost kılmışsın veya benim duamı işitmek istemediğin için beni dergâhından uzaklaştırmışsın veya suçum, günahım ve senden utanmadığım için beni cezalandırmışsın.

أَوْ لَعَلَّكَ بِقَلَّةِ حَيَاتِي مِنْكَ جَازِيْتِي فَإِنْ عَفَوْتَ يَا رَبِّ فَطَالَمَا عَفَوْتَ عَنِ
الْمُذْنِبِينَ قَبْلِي لِأَنَّ كَرَمَكَ أَيُّ رَبِّ يَجِلُّ عَنْ مُكَافَاةِ الْمُقْصِرِينَ وَ أَنَا عَائِدٌ
بِفَضْلِكَ هَارِبٌ مِنْكَ إِلَيْكَ مُتَنَجِّزٌ [مُتَنَجِّزٌ] مَا وَعَدْتَ مِنَ الصَّفْحِ عَمَّنْ أَحْسَنَ
بِكَ ظَنًّا إِلَهِي أَنْتَ أَوْسَعُ فَضْلاً وَ أَعْظَمُ حِلْماً مِنْ أَنْ تُقَايِسَنِي بِعَمَلِي أَوْ أَنْ
تَسْتَزِلَّنِي بِخَطِيئَتِي وَ مَا أَنَا يَا سَيِّدِي وَ مَا خَطَرِي هَبْنِي بِفَضْلِكَ سَيِّدِي،

وَ تَصَدَّقْ عَلَيَّ بِعَفْوِكَ وَ جَلِّلْنِي بِسِرِّكَ وَ اغْفُ عَن تَوْبِيحِي بِكَرَمِ وَجْهِكَ
سَيِّدِي أَنَا الصَّغِيرُ الَّذِي رَبَّيْتَهُ وَ أَنَا الْجَاهِلُ الَّذِي عَلَّمْتَهُ وَ أَنَا الضَّالُّ الَّذِي
هَدَيْتَهُ وَ أَنَا الْوَضِيعُ الَّذِي رَفَعْتَهُ وَ أَنَا الْخَائِفُ الَّذِي آمَنْتَهُ وَ الْجَائِعُ الَّذِي
أَشْبَعْتَهُ وَ الْعَطْشَانُ الَّذِي أَرْوَيْتَهُ وَ الْعَارِي الَّذِي كَسَوْتَهُ وَ الْفَقِيرُ الَّذِي أَغْنَيْتَهُ
وَ الضَّعِيفُ الَّذِي قَوَّيْتَهُ وَ الدَّلِيلُ الَّذِي أَغْرَزْتَهُ،

وَ السَّقِيمُ الَّذِي شَفَيْتَهُ وَ السَّائِلُ الَّذِي أَعْطَيْتَهُ وَ الْمُذْنِبُ الَّذِي سَتَرْتَهُ وَ
الْحَاطِئُ الَّذِي أَقْلَنْتَهُ وَ أَنَا الْقَلِيلُ الَّذِي كَثَّرْتَهُ وَ الْمُسْتَضْعَفُ الَّذِي نَصَرْتَهُ وَ
أَنَا الطَّرِيدُ الَّذِي آوَيْتَهُ أَنَا يَا رَبِّ الَّذِي لَمْ أَسْتَحِيكَ فِي الْخَلَاءِ وَ لَمْ أُرَاقِبَكَ
فِي الْمَلَأِ أَنَا صَاحِبُ الدَّوَاهِي الْعُظْمَى أَنَا الَّذِي عَلَى سَيِّدِهِ اجْتَرَى أَنَا الَّذِي
عَصَيْتُ جَبَّارَ السَّمَاءِ أَنَا الَّذِي أَعْطَيْتُ عَلَى مَعَاصِي الْجَلِيلِ الرُّشَا أَنَا الَّذِي
حِينَ بُشِرْتُ بِهَا خَرَجْتُ إِلَيْهَا أَسْعَى أَنَا الَّذِي أَمَهَلْتَنِي فَمَا ارْعَوَيْتُ وَ سَتَرْتَ
عَلَيَّ فَمَا اسْتَحْيَيْتُ وَ عَمِلْتُ بِالْمَعَاصِي فَتَعَدَّيْتُ

Ey Rabbim! Eğer beni affetsen bu sana yarasır; nitekim benden önce nice günahkârları sen affettin. Çünkü -Ey Rabbim- senin lütuf ve keremin günah işleyen kulları cezalandırmaktan daha yücedir; ben de senin lütfuna sığınıyorum. Gazabından senin merhametine doğru kaçıyorum. Affın hakkında iyi kanaate sahip olana mağfiretin muhakkaktır.

Allah'ım! Senin fazl ve hilmin o kadar büyük ve geniştir ki, hiç bir zaman beni amel ve günahımdan dolayı aşağılamazsın. Ey Mevlam! Ben neyim ve değerim nedir ki?!

Ey Mevlam! Lütuf ve keremin hürmetine beni bağışla. Kusurlarımı ört. Zatının azameti hürmetine günahımdan geç.

Ey Mevlam! Ben, senin büyüüttüğün küçüğüm; ilim bahşettiğin cahilim; hidayet ettiğin yolunu kaybedenim; yücelttiğin hakirim; güvence verdiğin korkanım; doyurduğun aç ve suya kandırdığın susamışım; giyindirdiğin çıplığım; zenginleştirdiğin fakirim; güçlendirdiğin zayıfım; aziz ettiğin zelilim; şifa verdiğin hastayım; bağışta bulunduğun dilenciyim; günahını örttüğün günahkârım; hatasını bağışladığın hatakarım; (neslini) çoğalttığın azım; yardım ettiğin mustazafım; huzuruna kabul ettiğin kovulmuşum.

Ey Rabbim! Ben, gizlide senden hayâ etmeyen utanıp çekinmeyen, açıkta seni gözetmeyen zavallıyım. Ben, büyük musibetler sahibiyim. Ben, Mevlasına karşı çıkan cüretkârım. Ben, gökyüzünün güçlü Rabbine isyan eden biriyim. Ben, büyük günah yolunda malımı harcayanım. Ben, büyük günahlara doğru koşanım. Bana mühlet verdin, kendime gelmedim. Günahlarımı örttün, çekinmedim. Günah işlemekte haddi aştım.

وَ أَسْقَطْتَنِي مِنْ عَيْنِكَ [عِنْدِكَ] فَمَا بَالِيْتُ فَبِحِلْمِكَ أَمَهَلْتَنِي وَ بِسِرِّكَ
سَتَرْتَنِي حَتَّى كَأَنَّكَ أَغْفَلْتَنِي وَ مِنْ عُقُوبَاتِ الْمَعَاصِي جَبَّنْتَنِي حَتَّى
كَأَنَّكَ اسْتَحْيَيْتَنِي إِلَهِي لَمْ أَغْصِكَ حِينَ عَصَيْتُكَ وَ أَنَا بِرُبُوبِيَّتِكَ جَا حِدٌ
وَ لَا بِأَمْرِكَ مُسْتَخِفٌّ وَ لَا لِعُقُوبَتِكَ مُتَعَرِّضٌ وَ لَا لَوَعِيدِكَ مُتَهَاوِنٌ
لَكِنْ خَطِيئَةٌ عَرَضَتْ وَ سَوَّلَتْ لِي نَفْسِي وَ غَلَبَنِي هَوَايَ وَ أَعَانَنِي
عَلَيْهَا شِقُوتِي وَ غَرَّبَنِي سِرِّكَ الْمُرْخَى عَلَيَّ فَقَدْ عَصَيْتُكَ وَ خَالَفْتُكَ
بِجُهْدِي فَالآنَ مِنْ عَذَابِكَ مَنْ يَسْتَنْقِذُنِي وَ مِنْ أَيْدِي الْخُصَمَاءِ غَدَا مَنْ
يُخَلِّصُنِي،

وَ بِحَبْلِ مَنْ أَتَّصِلُ إِنْ أَنْتَ قَطَعْتَ حَبْلَكَ عَنِّي فَوَا سَوَأَتَا [أَسْفَا]
عَلَى مَا أَحْصَى كِتَابُكَ مِنْ عَمَلِي الَّذِي لَوْ لَا مَا أَرْجُو مِنْ كَرَمِكَ وَ
سَعَةِ رَحْمَتِكَ وَ نَهَيْكَ إِيَّايَ عَنِ الْقُنُوطِ لَقَنْطُتُ عِنْدَ مَا أَتَذَكَّرُهَا يَا
خَيْرَ مَنْ دَعَاهُ دَاعٍ وَ أَفْضَلَ مَنْ رَجَاهُ رَاجٍ اللَّهُمَّ بِذِمَّةِ الْإِسْلَامِ أَتَوَسَّلُ
إِلَيْكَ وَ بِحُزْمَةِ الْقُرْآنِ أَعْتَمِدُ إِلَيْكَ وَ بِحُبِّي النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ الْقُرَشِيِّ
الْهَاشِمِيِّ الْعَرَبِيِّ التِّهَامِيِّ الْمَكِّيِّ الْمَدَنِيِّ أَرْجُو الزُّلْفَةَ لَدَيْكَ فَلَا
تُوحِشْ اسْتِيْنَاسَ إِيمَانِي،

Beni gözünden düşürdün, yine kendime gelmedim. Ama sen hilminle bana mühlet verdin; kereminle kusurlarımı örttün; bana karşı kusurlarımı hiç görmemiş gibi davrandın; benden hayâ ediyormuşsun gibi günahlarımın azabını benden uzaklaştırdın.

Allah'ım! Günah işlediğim zaman, senin Rabliğini inkâr ederek, emrini hafife alarak, azabına göğüs gererek, tehdidini umursamamış olarak günah işlemedim. Bir hataydı oldu; nefsim onu bana güzel gösterdi; heva ve hevesim bana galip geldi; bedbahtlığım buna yardımcı oldu. Diğer taraftan kusurlarımı örtmene, aldandım. Böylece, sana isyan ettim, emrine muhalefete kalkıştım. Şimdi senin azabından kim kurtaracak beni?! Yarın davacılarımdan kim koruyacak beni?! Eğer tutunacağım ipi çekip koparırsan, kimin ipine tutunurum ben?! Amel defterimin açılacağı gün vay benim halime!

Eğer kerem ve sonsuz rahmetine ümit etmeseydim ve rahmetinden ümit kesmemi yasaklamamış olsaydın, yaptıklarımı hatırladığımda tamamen ümitsizliğe kapılırdım, ey çağırılanların en hayırlısı ve ey ümit edilenlerin en üstünü!

Allah'ım! İslam'a olan bağlılığımı sana yöneliyorum. Kur'an'ın hürmetine sana güveniyorum. Ümmî, Kureyşî, Haşimî, Arabî, Tihamî, Mekkî ve Medenî olan Peygamber'in aşkına, sana yaklaşmayı ümit ediyorum. O halde, imanla olan tanışıklığımı yabancılaşmaya çevirme.

وَ لَا تَجْعَلْ ثَوَابِي ثَوَابٍ مِنْ عَبْدٍ سِوَاكَ فَإِنَّ قَوْمًا آمَنُوا بِأَلْسِنَتِهِمْ
لِيَحْقِنُوا بِهِ دِمَاءَهُمْ فَأَذْرَكُوا مَا أَمَلُوا وَ إِنَّا آمَنَّا بِكَ بِأَلْسِنَتِنَا وَ قُلُوبِنَا
لِتَغْفُوَ عَنَّا فَأَذْرِكُنَا [فَأَذْرِكْ بِنَا] مَا أَمَلْنَا وَ ثَبِّتْ رَجَاءَكَ فِي صُدُورِنَا
وَ لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَ هَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ
الْوَهَّابُ فَوَ عِزَّتِكَ لَوْ أَنْتَهَرْتَنِي مَا بَرِحْتُ مِنْ بَابِكَ وَ لَا كَفَفْتُ عَنْ
تَمَلُّقِكَ لِمَا أُلْهِمَ قَلْبِي [يَا سَيِّدِي] مِنَ الْمَعْرِفَةِ بِكَرَمِكَ وَ سَعَةِ رَحْمَتِكَ
إِلَى مَنْ يَذْهَبُ الْعَبْدُ إِلَّا إِلَى مَوْلَاهُ وَ إِلَى مَنْ يَلْتَجِي الْمَخْلُوقُ إِلَّا
إِلَى خَالِقِهِ.

إِلَهِي لَوْ قَرَنْتَنِي بِالْأَضْفَادِ وَ مَنْعْتَنِي سَيِّبِكَ مِنْ بَيْنِ الْأَشْهَادِ وَ دَلَلْتَ
عَلَى فَضَائِحِي عُيُونَ الْعِبَادِ وَ أَمَرْتَ بِي إِلَى النَّارِ وَ حُلْتَ بَيْنِي وَ
بَيْنَ الْأَبْرَارِ مَا قَطَعْتَ رَجَائِي مِنْكَ وَ مَا صَرَفْتَ تَأْمِيلِي لِلْعَفْوِ عَنكَ
وَ لَا خَرَجَ حُبُّكَ مِنْ قَلْبِي أَنَا لَا أَنْسَى أَيَادِيكَ عِنْدِي وَ سَتَرَكَ عَلَيَّ
فِي دَارِ الدُّنْيَا سَيِّدِي أَخْرَجَ حُبَّ الدُّنْيَا مِنْ قَلْبِي وَ اجْمَعْ بَيْنِي وَ بَيْنَ
الْمُضْطَفَى وَ آلِهِ خَيْرَتِكَ مِنْ خَلْقِكَ وَ خَاتَمِ النَّبِيِّينَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ
عَلَيْهِ وَ آلِهِ.

Mükâfatımı, senden başkasına ibadet eden kimsenin mükâfatı gibi kılma. Çünkü insanlardan bir grup, kanlarının dökülmesini önlemek için dilleriyle iman ettiler ve arzuladıklarına kavuştular. Biz ise, bizi başışlayasın diye sana dilimiz ve kalbimizle iman ettik. Öyleyse bizi de arzuladığımızıza kavuştur; sana olan ümidimizi kalbimizde sabitleştir; bizi hidayete kavuşturduktan sonra kalbimizi saptırma ve kendi katundan bize bir rahmet ihsan et; şüphesiz sen, bol ihsan sahibisin.

Andolsun izzetine, kalbime ilham olan bilgiye dayanarak senin kerem ve geniş rahmet sahibi olduğunı bildiğim için, beni kovsan dahi, kapından ayrılmam ve sana yalvarmaktan vazgeçmem. Kul, mevlasından başka kime gidebilir?! Yaratılan, kendisini yaratandan başka kime sığınabilir?!

Allah'ım! Beni (kıyamet günü) ağır zincirlere vurup insanların arasında ihsanını benden kessen, insanların gözlerini kusurlarımı görmeye açsan, ateşe sürüklenmemi emretsen ve benimle iyi kulların arasında ayrılık düşürsen, yine de senden ümit kesmem; affına olan ümidimden vazgeçmem; senin sevgin hiçbir zaman kalbimden çıkmaz. Ben, hiçbir zaman verdiğin nimet ve ihsanlarını ve dünyada kusurlarımı örtmeni unutmam.

Ey Mevlam! Dünya sevgisini kalbimden çıkar. Beni, peygamberlerinin sonuncusu Muhammed Mustafa -Allah'ın salatu ona ve âline olsun- ve yarattıklarının içinden seçtiğin Ehl-i Beyt'yle bir araya getir.

وَ انْقُلْنِي إِلَى دَرَجَةِ التَّوْبَةِ إِلَيْكَ وَ أَعِنِّي بِالْبُكَاءِ عَلَى نَفْسِي فَقَدْ أَفْنَيْتُ
بِالتَّسْوِيفِ وَ الْأَمَالِ عُمْرِي وَ قَدْ نَزَلْتُ مَنْزِلَةَ الْآيسِينَ مِنْ خَيْرِي [حَيَاتِي]
فَمَنْ يَكُونُ أَسْوَأَ حَالًا مِنِّي إِنْ أَنَا نُقِلْتُ عَلَى مِثْلِ حَالِي إِلَى قَبْرِي [قَبْرًا]
لَمْ أَمْهَدُهُ لِرَفْدَتِي وَ لَمْ أَفْرُشْهُ بِالْعَمَلِ الصَّالِحِ لِضَجْعَتِي وَ مَا لِي لَا
أَبْكِي وَ لَا أَذْرِي إِلَى مَا يَكُونُ مَصِيرِي وَ أَرَى نَفْسِي تُحَادِغُنِي وَ أَيَّامِي
تُحَاتِلُنِي وَ قَدْ خَفَقْتُ عِنْدَ [فَوْقَ] رَأْسِي أَجْنِحَةَ الْمَوْتِ فَمَا لِي لَا أَبْكِي
أَبْكِي لِخُرُوجِ نَفْسِي أَبْكِي لِظُلْمَةِ قَبْرِي أَبْكِي لِضَيْقِ لَحْدِي أَبْكِي لِسُؤَالِ
مُنْكَرٍ وَ نَكِيرٍ إِيَّايَ،

أَبْكِي لِخُرُوجِي مِنْ قَبْرِي غُزِيَانَا ذَلِيلًا حَامِلًا ثِقْلِي عَلَى ظَهْرِي أَنْظُرُ
مَرَّةً عَنِ يَمِينِي وَ أُخْرَى عَنِ شِمَالِي إِذِ الْخَلَائِقُ فِي شَأْنٍ غَيْرِ شَأْنِي
لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ وَ جُوهٌ مُسْفِرَةٌ ضَاحِكَةٌ
مُسْتَبْشِرَةٌ وَ وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ وَ ذَلَّةٌ سَيِّدِي عَلَيْكَ
مُعْوَلِي وَ مُعْتَمِدِي وَ رَجَائِي وَ تَوَكُّلِي وَ بِرَحْمَتِكَ تَعَلَّقِي تُصِيبُ
بِرَحْمَتِكَ مَنْ تَشَاءُ وَ تَهْدِي بِكَرَامَتِكَ مَنْ تُحِبُّ فَلَكَ الْحَمْدُ عَلَى
مَا نَقَّيْتِ مِنَ الشُّرْكِ قَلْبِي وَ لَكَ الْحَمْدُ عَلَى بَسْطِ لِسَانِي أ فَبِلِسَانِي
هَذَا الْكَالِ أَشْكُرُكَ،

Beni, tövbe ehli ve gerçekten sana yönelenlerin makamına ulaştır. Beni kendi halime ağlamaya muvaffak eyle. Gerçekten ömrümü boş şeyler ve boş arzularla geçirdim. Nefsimin hayrından ümit kesenlerin durumuna düştüm. Bu halimle kabre intikal edecek olursam, hali benden daha kötü olan kim olabilir?! Orayı, rahatlayabileceğim bir yer olarak hazırlamış değilim; salih amelle orada yatmak için bir sergi sermiş değilim.

Nasıl ağlamayayım?!

Oysa gidişimin nereye varacağını bilmiyorum; nefsimin beni aldattığını, günlerimin beni yanılttığını ve ölümün (kartal gibi) başım üzerinde kanat açtığını görüyorum. O halde, neden ağlamayayım?! Ruhumun bedenden ayrılacağı ana ağlıyorum! Kabrimin karanlığına ağlıyorum! Lâhdimin (mezarımın) darlığına ağlıyorum! Münker ve Nekir'in beni sorguya çekecekleri ana ağlıyorum! Kabirden çıplak, zelil ve yaptıklarımın ağır yükünü sırtımda taşıdığım bir vaziyette çıkacağım ana ağlıyorum! O gün (şaşkınlık içerisinde) bazen sağıma ve bazen de soluma bakacağım. O gün herkes kendi işiyle meşgul olacaktır. O gün herkesin kendine yeter bir işi vardır. Nice yüzler o gün parl parıl parıl parlar, güler, sevinir. Ve nice yüzler o gün toz toprakla bulanır, üstlerine bir karanlık çöker ve zillet kaplar.

Ey Mevlam! Güvenim, itimadım, ümidim ve tevekkülüm sanadır; bağlılığım senin rahmetinedir. Sen dilediğini rahmetine ulaştırırsın ve sevdiğini kerametle doğru yola iletirsin. Kalbimi şirkten temizlediğin için sana hamd olsun; dilimi seni anmaya açtığın için sana hamd olsun.

Bu kusurlu dilimle sana şükredebilir miyim?! Her ne kadar iyi ameller yapmaya çalışsam da senin rızanı kazanabilir miyim?!

Ey Rabbim! Şükürünün karşısında dilimin kıymeti ne ki?! İhsan ve nimetlerinin karşısında amelimin değeri ne ki?!

أَمْ بِغَايَةِ جُهْدِي [جَهْدِي] فِي عَمَلِي أُزْضِيكَ وَ مَا قَدَرُ لِسَانِي يَا رَبِّ فِي
جَنْبِ شُكْرِكَ وَ مَا قَدَرُ عَمَلِي فِي جَنْبِ نِعْمِكَ وَ إِحْسَانِكَ [إِلَيَّ] إِلَهِي
إِنَّ [إِلَّا أَنْ] جُودَكَ بَسَطَ أَمَلِي وَ شُكْرَكَ قَبْلَ عَمَلِي سَيِّدِي إِلَيْكَ رَغْبَتِي
وَ إِلَيْكَ [مِنْكَ] رَهْبَتِي وَ إِلَيْكَ تَأْمِيلِي وَ قَدْ سَاقَنِي إِلَيْكَ أَمَلِي وَ عَلَيْنَا
[إِلَيْكَ] يَا وَاحِدِي عَكَمْتُ [عَلِقْتُ] هِمَّتِي وَ فِيمَا عِنْدَكَ انْبَسَطْتُ رَغْبَتِي
وَ لَكَ خَالِصُ رَجَائِي وَ خَوْفِي وَ بِكَ أَنْسْتُ مَحَبَّتِي وَ إِلَيْكَ أَلْقَيْتُ
بِيَدِي وَ بِحَبْلِ طَاعَتِكَ مَدَدْتُ رَهْبَتِي [يَا] مُؤَلَايَ بِذِكْرِكَ عَاشَ قَلْبِي وَ
بِمُنَاجَاتِكَ بَرَدْتُ أَلَمَ الْخَوْفِ عَنِّي فَيَا مُؤَلَايَ وَ يَا مُؤَمِّلِي وَ يَا مُنْتَهَى
سُؤْلِي فَرَّقْ بَيْنِي وَ بَيْنَ ذَنْبِي الْمَانِعِ لِي مِنْ لُزُومِ طَاعَتِكَ فَإِنَّمَا أَسْأَلُكَ
لِقَدِيمِ الرَّجَاءِ فِيكَ وَ عَظِيمِ الطَّمَعِ مِنْكَ الَّذِي أَوْجَبْتَهُ عَلَيَّ نَفْسِكَ مِنْ
الرَّأْفَةِ وَ الرَّحْمَةِ فَالْأَمْرُ لَكَ وَ خَدُّكَ لَا شَرِيكَ لَكَ

وَ الْخَلْقُ كُلُّهُمْ عِيَالُكَ وَ فِي قَبْضَتِكَ وَ كُلُّ شَيْءٍ خَاضِعٌ لَكَ تَبَارَكْتَ
يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ إِلَهِي اِرْحَمْنِي إِذَا انْقَطَعَتْ حُجَّتِي وَ كُلُّ عَن جَوَابِكَ
لِسَانِي وَ طَاشَ عِنْدَ سُؤْلِكَ إِيَّايَ لُبِّي فَيَا عَظِيمَ رَجَائِي لَا تُخَيِّبْنِي إِذَا
اشْتَدَّتْ فَاقَتِي وَ لَا تَرُدَّنِي لِجَهْلِي وَ لَا تَمْنَعْنِي لِقَلَّةِ صَبْرِي أَعْطِنِي
لِفَقْرِي وَ اِرْحَمْنِي لِضَعْفِي سَيِّدِي عَلَيْنَا مُعْتَمِدِي وَ مُعْوَلِي وَ رَجَائِي
وَ تَوَكُّلِي وَ بِرَحْمَتِكَ تَعَلَّقِي وَ بِفِنَائِكَ أَحْطُ رَحْلِي وَ بِجُودِكَ أَفْصِدُ

Allah'ım! Bahşış ve keremin beni ümitlendirmiştir; lütuf ve keremin amelimin kabul olmasına sebep olmuştur. Ey Mevlam! Yönelişim sanadır; korkum sendendir ve ümidim sanadır. Ümidim, beni sana getirmiştir. Ey Yegâne Mevlam! Himmetimi sana bağladım; senin katundakine yönelmişim; en samimi ümidim sanadır; en gerçek korkum sendendir; sevgim seninle tanışıktır; elim sana doğru uzanmıştır ve korkum sana itaat etme ipine bağlanmıştır.

Ey Mevlam! Seni anmakla kalbim dirilmiştir. Seni çağırarak korkunun acısını kendimden uzaklaştırmışım.

Ey Mevlam, ey umudum ve ey en son isteğim! Benimle, daima senin itaatinde olmama engel olan günahlarımın arasına ayrılık düşür. Sana olan her zamanki ümidim ve üzerine farz kaldığın şefkat ve rahmetine olan büyük ihtirasımdan dolayı hacetimi senden istiyorum. Hüküm senindir; ortağın yoktur. Yaratıklarının hepsi senin rızıkla rızıklanmakta ve senin yed-i kudretindedirler. Her şey senin karşında boyun eğmektedir. Pek yücesin, ey âlemlerin Rabbi!

Allah'ım! Hücetim kesilip delilsiz kalacağım, dilimin sana cevap vermekten âciz kalacağı ve sorgulaman karşısında aklımın karışacağı gün (kıyamet günü) bana acı. Ey büyük ümidim! En çok muhtaç olduğum zaman (kıyamet gününde) kereminden beni mahrum eyleme. Cehaletimden dolayı beni katundan kovma. Sabrımın azlığından dolayı lütfunu benden kesme. Fakir olduğum için bana ihsan eyle. Güçsüz olduğum için bana merhamet et.

Ey Mevlam! İtimadım, güvenim, ümidim ve tevekkülüm sanadır. Bağlılığım senin rahmetinedir. Muhtaçlık yükümü senin ihsan kapına indiriyorum. Senin kerem ve bahşışını göz önünde bulundurarak hacetimi sana bildiriyorum.

[أَقْضُرُ] طَلَبْتِي وَ بِكَرَمِكَ أَي رَبِّ اسْتَفْتِحْ دُعَائِي وَ لَدَيْكَ أَرْجُو فَاقْتِنِي
[ضِيافَتِي] وَ بِغِنَاكَ أَجْبُرْ عَيْنِي وَ تَحْتَ ظِلِّ عَفْوِكَ قِيَامِي وَ إِلَى جُودِكَ
وَ كَرَمِكَ أَرْفَعْ بَصْرِي وَ إِلَى مَعْرُوفِكَ أُدِيمُ نَظْرِي،

فَلَا تُحْرِقْنِي بِالنَّارِ وَ أَنْتَ مَوْضِعُ أَمَلِي وَ لَا تُسَكِّتِي الْهََاوِيَةَ فَإِنَّكَ قُرَّةُ
عَيْنِي يَا سَيِّدِي لَا تُكَذِّبْ ظَنِّي بِإِحْسَانِكَ وَ مَعْرُوفِكَ فَإِنَّكَ ثِقَّتِي وَ لَا
تَحْرِمْنِي ثَوَابَكَ فَإِنَّكَ الْعَارِفُ بِفَقْرِي إِلَهِي إِنْ كَانَ قَدْ دَنَا أَجْلِي وَ لَمْ
يُقَرِّبْنِي مِنْكَ عَمَلِي فَقَدْ جَعَلْتُ الْاِعْتِرَافَ إِلَيْكَ بِذَنْبِي وَ سَأَلْتُ عَلَيْ
إِلَهِي إِنْ عَفَوْتَ فَمَنْ أَوْلَى مِنْكَ بِالْعَفْوِ وَ إِنْ عَدَّبْتَ فَمَنْ أَعْدَلُ مِنْكَ
فِي الْحُكْمِ اِرْحَمْ فِي هَذِهِ الدُّنْيَا غُرْبَتِي وَ عِنْدَ الْمَوْتِ كُرْبَتِي وَ فِي الْقَبْرِ
وَ خَدَتِي وَ فِي اللَّحْدِ وَ حَشَتِي وَ إِذَا نَشَرْتُ لِلْحِسَابِ بَيْنَ يَدَيْكَ ذُلَّ
مَوْقِفِي وَ اغْفِرْ لِي مَا خَفِيَ عَلَيَّ الْاَدْمِيْنَ مِنْ عَمَلِي،

وَ اَدِّمْ لِي مَا بِهِ سَتَرْتَنِي وَ اِرْحَمْنِي صَرِيحًا عَلَى الْفِرَاشِ ثَقْلِبْنِي أَيِّدِي أَحِبَّتِي
وَ تَفَضَّلْ عَلَيَّ مَمْدُودًا عَلَى الْمُغْتَسَلِ يُقَلِّبْنِي [يُغَسِّلْنِي] صَالِحُ جِيرَتِي
وَ تَحَنَّنْ عَلَيَّ مَحْمُولًا قَدْ تَنَاوَلَ الْاَقْرَبَاءُ اَطْرَافَ جَنَازَتِي وَ جُدْ عَلَيَّ
مَنْقُولًا قَدْ نَزَلْتُ بِكَ وَحِيدًا فِي حُفْرَتِي وَ اِرْحَمْ فِي ذَلِكَ الْبَيْتِ الْجَدِيدِ
غُرْبَتِي حَتَّى لَا اسْتَأْنَسَ بِغَيْرِكَ يَا سَيِّدِي إِنْ وَكَلْتَنِي إِلَى نَفْسِي هَلَكْتُ،

Ey Rabbim! Keremini ümit ederek sana yakarıyorum. İhtiyacımın giderilmesini senin katında umuyorum. Fakirliğimi senin zenginliğinle gidermek istiyorum. Senin affınla ayakta duruyorum. Senin kerem ve bahşışine göz dikiyorum. Bana ihsanda bulunmanı umuyorum. O halde, beni ateşte yakma; sensin benim ümidim. Beni cehenneme yerleştirme; sensin benim gözümün ışığı.

Ey Mevlam! İhsanına olan iyi kanaatimi boşa çıkarma; gerçekten güvenebileceğim tek sığınak sensin. Benim fakir olduğumu (senin lütfuna muhtaç olduğumu) çok iyi bildiğin halde katundaki sevaptan beni mahrum eyleme.

Allah'ım! Ecelim yaklaşmış da amelim beni sana yakınlaştırmamışsa, günahımı itiraf edişimi özür dilememe vesile kılıyorum.

Allah'ım! Eğer affedecek olursan, affetmeye senden layık kim var?! Ve eğer azaplandırırsan, hükümde senden daha adil kim var? Bu dünyada garipliğime, ölüm anında kederime, kabirde yalnızlığuma ve lâhütte tenhaliğuma merhamet et. Hesap vermek için huzuruna vardığımda zelliliğime acı. İnsanların bilmediği günahlarımı başışla. Her zaman kusurlarımı ört.

Ölüm döşegine düştüğümde, dostlar başıma toplanıp beni sağa sola hareket ettirdiklerinde bana merhamet et. Gusül için yatırılıp salih komşularım tarafından sağa sola çevrildiğimde bana lütufta bulun. Cenazem akrabalarım tarafından taşındığında bana merhamet et. Bu dünyadan ayrıldığımda ve senin huzuruna varmak için tek başıma kabre koyulduğumda bana ihsanda bulun.

Yeni evimde (kabirde) garipliğime (yalnızlığuma) acı ki senden başkasına menus olmayayım. Ey Mevlam! Beni kendi başıma bırakacak olursan, helak olurum.

سَيِّدِي فَبِمَنْ أَسْتَعِيثُ إِنْ لَمْ تُقْلِنِي عَثْرَتِي فَإِلَى مَنْ أَفْرَعُ إِنْ فَقَدْتُ عِنَايَتَكَ
فِي ضَجْعَتِي وَ إِلَى مَنْ أَلْتَجِئُ إِنْ لَمْ تُنْفَسْ كُرْبَتِي سَيِّدِي مَنْ لِي وَ مَنْ
يَرْحَمُنِي إِنْ لَمْ تَرْحَمْنِي وَ فَضْلَ مَنْ أُوْمَلُ إِنْ عَدِمْتُ فَضْلَكَ يَوْمَ فَاقَتِي
وَ إِلَى مَنْ الْفِرَارُ مِنَ الذُّنُوبِ إِذَا انْقَضَى أَجَلِي سَيِّدِي لَا تُعَذِّبْنِي وَ أَنَا
أَرْجُوكَ إِلَهِي [اللَّهُمَّ] حَقِّقْ رَجَائِي وَ آمِنْ خَوْفِي فَإِنَّ كَثْرَةَ ذُنُوبِي لَا أَرْجُو
فِيهَا [لَهَا] إِلَّا عَفْوَكَ سَيِّدِي أَنَا أَسْأَلُكَ مَا لَا أَسْتَحِقُّ وَ أَنْتَ أَهْلُ التَّقْوَى
وَ أَهْلُ الْمَغْفِرَةِ فَاعْفِرْ لِي وَ أَلْبَسْنِي مِنْ نَظْرِكَ ثُوبًا يُعْطِي عَلَيَّ التَّبَعَاتِ وَ
تَغْفِرْهَا لِي وَ لَا أَطَالُبُ بِهَا إِنَّكَ ذُو مَنْ قَدِيمٍ وَ صَفْحٍ عَظِيمٍ وَ تَجَاوُزٍ كَرِيمٍ.
إِلَهِي أَنْتَ الَّذِي تُفِيضُ سَيِّبَكَ عَلَيَّ مَنْ لَا يَسْأَلُكَ وَ عَلَيَّ الْجَاحِدِينَ
بِرُبُوبِيَّتِكَ فَكَيْفَ سَيِّدِي بِمَنْ سَأَلُكَ وَ أَيَقْنَنَّ أَنَّ الْخَلْقَ لَكَ وَ الْأَمْرَ
إِلَيْكَ تَبَارَكْتَ وَ تَعَالَيْتَ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ سَيِّدِي عَبْدُكَ بِبَابِكَ أَقَامْتَهُ
الْخِصَاصَةَ بَيْنَ يَدَيْكَ يَقْرَعُ بَابَ إِحْسَانِكَ بِدُعَائِهِ [وَ يَسْتَعِظُ جَمِيلَ
نَظْرِكَ بِمَكْنُونِ رَجَائِكَ] فَلَا تُعْرِضْ بِوَجْهِكَ الْكَرِيمِ عَنِّي وَ اقْبَلْ مِنِّي مَا
أَقُولُ فَقَدْ دَعَوْتُ [دَعْوَتَكَ] بِهَذَا الدُّعَاءِ وَ أَنَا أَرْجُو أَنْ لَا تَرُدَّنِي مَعْرِفَةً
مِنِّي بِرَأْفَتِكَ وَ رَحْمَتِكَ إِلَهِي أَنْتَ الَّذِي لَا يُخْفِيكَ سَائِلٌ وَ لَا يَنْقُصُكَ
نَائِلٌ أَنْتَ كَمَا تَقُولُ وَ فَوْقَ مَا نَقُولُ.

Ey Mevlam! Hatalarımı bağışlamadığın takdirde kime sığınabilirim?! Ölüm döşeginde senin lütfunla ulaşamadığım takdirde kime yakarabilirim?! Kederimi gidermediğin takdirde kime iltica edebilirim?! Ey Mevlam! Senden başka kimsem yok benim. Eğer sen bana merhamet etmezsen, kim bana merhamet eder?! Yoksulluk günümde, senin fazl ve ihsanın beni kapsamına almazsa, kimin fazl ve ihsanını ümit edebilirim?! Ecelim yetiştiğinde günahlarımın affı için hangi kapıyı çalabilirim?!

Ey Mevlam! Sana ümit bağladığım halde beni azabına duçar etme. Allah'ım! Ümidimi gerçekleştir ve korkumu güvene çevir. Günahlarımın çokluğundan dolayı sadece senin affını ümit ediyorum. Ey Mevlam! Hak etmediğim şeyi senden istiyorum. Çünkü sen takva ve mağfiret ehlisin (senden çekinilmeli ve senin affına sığınılmalıdır); öyleyse beni affet. Lütfundan bana kötü yönlerimi örtecek bir elbise giyindir. Hatalarımı bir daha onlardan dolayı hesaba çekilmemek üzere bağışla. Şüphesiz, senin ihsanın kadimdir; affın büyüktür ve büyüklüğüne kullarının hatalarından geçersin.

Allah'ım! Sen bir kerimsin ki, ihsanın istemeyenlere ve hatta Rabliğini inkâra kalkışanlara bile daima ulaşırsın.

Öyleyse Ey Mevlam! Hacetini senden isteyen, yaratan ve işleri tedbir edenin yalnız sen olduğuna inanana kapından nasıl boş çevirirsin?! Bereket sendendir; sen yücesin ey âlemlerin Rabbi. Ey

Mevlam! Âciz kulun senin kapına gelmiştir. Muhtaçlık onu senin huzuruna getirmiştir. Dua etmekle senin ihsan kapını çalıyorum. Lütf ve keremin hürmetine benden yüz çevirme. Dile getirdiklerimi kabul buyur. Seni çağırdığım gibi beni reddetmeyeceğini umuyorum. Çünkü senin çok şefkat ve rahmet sahibi olduğunu biliyorum.

Allah'ım! Sen, hacetini isteyen ihsanda bulunmaktan yorulmayan bir kerimsin ve bu senden bir şeyi eksiltmez. Sen, kendin vasfettiğin gibisin ve bizim vasfımızdan çok yücesin.

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ صَبْرًا جَمِيلًا وَفَرَجًا قَرِيبًا وَقَوْلًا صَادِقًا وَ أَجْرًا
عَظِيمًا أَسْأَلُكَ يَا رَبِّ مِنَ الْخَيْرِ كُلِّهِ مَا عَلِمْتُ مِنْهُ وَمَا لَمْ أَعْلَمْ أَسْأَلُكَ
اللَّهُمَّ مِنْ خَيْرٍ مَا سَأَلْتُكَ مِنْهُ عِبَادُكَ الصَّالِحُونَ يَا خَيْرَ مَنْ سُئِلَ وَأَجْوَدَ
مَنْ أُعْطِيَ أَعْطِنِي سُؤْلِي فِي نَفْسِي وَ أَهْلِي وَ وَالِدَيَّ وَ وُلْدِي [وَلَدِي]
وَ أَهْلِ حُزَانَتِي وَ إِخْوَانِي فِيكَ [وَ] أَرْغِدْ عَيْشِي وَ أَظْهِرْ مُرُوتِي وَ أَصْلِحْ
جَمِيعَ أَحْوَالِي وَ اجْعَلْنِي مِمَّنْ أَطَلَّتْ عُمُرُهُ وَ حَسُنَتْ عَمَلُهُ وَ أَتَمَمْتَ
عَلَيْهِ نِعْمَتَكَ وَ رَضِيتَ عَنْهُ وَ أَحْيَيْتَهُ حَيَاةً طَيِّبَةً فِي أَدْوَمِ السُّرُورِ وَ أَسْبَغَ
الْكَرَامَةَ وَ أَتَمَّ الْعَيْشَ

إِنَّكَ تَفْعَلُ مَا تَشَاءُ وَ لَا تَفْعَلُ [يَفْعَلُ] مَا يَشَاءُ غَيْرُكَ اللَّهُمَّ حُصِّنِي مِنْكَ
بِخَاصَّةِ ذِكْرِكَ وَ لَا تَجْعَلْ شَيْئًا مِمَّا أَتَقَرَّبُ بِهِ فِي آنَاءِ اللَّيْلِ وَ أَطْرَافِ
النَّهَارِ رِيَاءً وَ لَا سُمْعَةً وَ لَا أَشْرًا وَ لَا بَطْرًا وَ اجْعَلْنِي لَكَ مِنَ الْخَاشِعِينَ
اللَّهُمَّ أَعْطِنِي السَّعَةَ فِي الرِّزْقِ وَ الْأَمْنَ فِي الْوَطَنِ وَ قُرَّةَ الْعَيْنِ فِي الْأَهْلِ
وَ الْمَالِ وَ الْوَلَدِ وَ الْمَقَامَ فِي نِعْمِكَ عِنْدِي وَ الصِّحَّةَ فِي الْجِسْمِ وَ الْقُوَّةَ
فِي الْبَدَنِ وَ السَّلَامَةَ فِي الدِّينِ وَ اسْتَعْمَلْنِي بِطَاعَتِكَ وَ طَاعَةَ رَسُولِكَ
مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ أَبَدًا مَا اسْتَعْمَرْتَنِي وَ اجْعَلْنِي مِنْ أَوْفَرِ عِبَادِكَ
عِنْدَكَ نَصِيبًا فِي كُلِّ خَيْرٍ أَنْزَلْتَهُ وَ تُنْزِلُهُ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ،

Allah'ım! Senden güzel sabır, yakın kurtuluş, doğru konuşan dil ve büyük mükâfat istiyorum. Ey Rabbim! Bildiğim ve bilmediğim her hayrı senden istiyorum.

Allah'ım! Senden salih kullarının istedikleri şeylerin en hayırlısını istiyorum. Ey kendisine el açılanların en hayırlısı ve ey bahşiş edenlerin en cömerdi! Kendim, ailem, annem, babam, çocuklarım, yakınlarım ve din kardeşlerimle ilgili isteklerimi gerçekleştir. Yaşayışımı güzel kıl. Yiğitlik vasfını bende aşikâr et. Bütün hallerimi ıslah et. Beni ömrü uzun, ameli iyi, nimetini kendisine tamamladığın, kendisinden hoşnut olduğun ve baştanbaşa mutluluk, keramet ve rahatlık dolu temiz bir hayatla yaşattığın kimselerden kıl; sen dilediğini yaparsın. Senden başkası her istediğini yapamaz.

Allah'ım! Beni kendi tarafından özel bir şekilde anılmaya layık kıl. Geceler ve gündüzler sana yakın olmak için yaptığım amel-leri riya, gösteriş ve duyulup övülme tutkusundan uzak tut. Beni senin karşında eğilen ve huşu eden kullarından eyle.

Allah'ım! Rızkımı bol, vatanımı emniyetli kıl. Ailemi, evladımı ve mal varlığımı benim için göz aydınlığı ve sevinç vesilesi kıl. Bana verdiğin nimetleri elimden alma. Cismime sağlık ve bedene kuvvet, dinime sağlık ver.

Beni yaşattığın müddetçe kendi itaatine ve elçin Muhammed'in -Allah'ın salat ve selamı ona ve Ehl-i Beyt'ine olsun- itaatine muvaffak eyle. Beni kendi katından indirdiğin her çeşit hayır ve bereketten fazlasıyla nasibini alan kullarından kıl. Beni (özellikle) Kadir gecesinde indirdiğin hayır ve bereketten en çok nasibini alan kullarından eyle.

وَ مَا أَنْتَ مُنْزَلُهُ فِي كُلِّ سَنَةٍ مِنْ رَحْمَةٍ تَنْشُرُهَا وَ عَافِيَةٍ تُلْبِسُهَا وَ بَلِيَّةٍ
تَدْفَعُهَا وَ حَسَنَاتٍ تَتَقَبَّلُهَا وَ سَيِّئَاتٍ تَتَجَاوَزُ عَنْهَا وَ ارْزُقْنِي حَجَّ بَيْتِكَ
الْحَرَامِ فِي عَامِنَا [عَامِي] هَذَا وَ فِي كُلِّ عَامٍ وَ ارْزُقْنِي رِزْقًا وَاسِعًا مِنْ
فَضْلِكَ الْوَاسِعِ وَ اضْرِفْ عَنِّي يَا سَيِّدِي الْأَسْوَاءَ وَ اقْضِ عَنِّي الدَّيْنَ وَ
الظُّلُمَاتِ حَتَّى لَا أَتَأَذَى بِشَيْءٍ مِنْهُ وَ خُذْ عَنِّي بِأَسْمَاعٍ وَ أَبْصَارٍ أَعْدَائِي
وَ حُسَادِي وَ الْبَاغِينَ عَلَيَّ وَ انْضُرْنِي عَلَيْهِمْ وَ أَقِرَّ عَيْنِي [وَ حَقِّقْ ظَنِّي]
وَ فَرِّحْ قَلْبِي،

وَ اجْعَلْ لِي مِنْ هَمِّي وَ كَرْبِي فَرَجًا وَ مَخْرَجًا وَ اجْعَلْ مَنْ أَرَادَنِي بِسُوءٍ
مِنْ جَمِيعِ خَلْقِكَ تَحْتَ قَدَمِي وَ اكْفِنِي شَرَّ الشَّيْطَانِ وَ شَرَّ السُّلْطَانِ وَ
سَيِّئَاتِ عَمَلِي وَ طَهِّرْنِي مِنَ الذُّنُوبِ كُلِّهَا وَ اجْزِنِي مِنَ النَّارِ بِعَفْوِكَ وَ
أَدْخِلْنِي الْجَنَّةَ بِرَحْمَتِكَ وَ زَوِّجْنِي مِنَ الْحُورِ الْعِينِ بِفَضْلِكَ وَ أَلْحِقْنِي
بِأَوْلِيَائِكَ الصَّالِحِينَ مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ الْأَبْرَارِ الطَّيِّبِينَ الطَّاهِرِينَ الْأَخْيَارِ
صَلَوَاتِكَ عَلَيْهِمْ وَ عَلَى أَجْسَادِهِمْ وَ أَرْوَاحِهِمْ وَ رَحْمَةِ اللَّهِ وَ بَرَكَاتِهِ
إِلَهِي وَ سَيِّدِي وَ عِزَّتِكَ وَ جَلَالِكَ لَيْتَنِي طَلَبْتَنِي بِذُنُوبِي لِأَطَالِبَنَّكَ بِعَفْوِكَ
وَ لَيْتَنِي طَلَبْتَنِي بِلُؤْمِي لِأَطَالِبَنَّكَ بِكَرَمِكَ،

Her yıl kullarına indirdiğin rahmet ve giydirdiğin afiyet giysisinden bana da nasip eyle. Beni, üzerlerinden belaları kaldırdığın, iyi amellerini kabul buyurduğun ve fenalıklarına göz yumduğun kullarından eyle. Bu yıl ve her yıl bana, Beyt-i Haram'ı (Kâbe'yi) ziyareti nasip eyle. Ve sonsuz fazlından bana bol rızık ver.

Ey Mevlam! Tüm fenalıkları benden defet. Eziklik duymamam için borcumu ve üzerimde olan kul haklarını eda eyle. Bana zulmetmeye kalkışanların, düşmanlarımın ve beni çekemeyenlerin gözlerini ve kulaklarını benden uzaklaştır. Beni onlara galip et. Gözümü ışıklı ve kalbimi mutlu kıl. Hüzmün ve kederimi, rahatlık ve ferahlığa çevir. Yaratıklarından, bana kötülük etmeye kalkışanı ayaklarım altına düşür (zelil eyle).

Beni, şeytanın, sultanın ve kötü amellerimin fenalıklarından koru. Beni tüm günahlardan arındır. Lütfunla beni cehennem ateşinden kurtar. Rahmetinle beni cennete götür. Fazlınla cennet hurileriyle evlenmeyi bana nasip et. Beni salih evliyan Muhammed ve onun temiz, üstün ve seçkin Ehl-i Beyt'yle birlikte mahşur eyle. Salat ve selamın onlara, onların bedenlerine ve ruhlarına olsun.

Allah'ım ve Mevlam! Andolsun izzet ve celaline, eğer beni günahlarımdan dolayı hesaba çekecek olursan, ben de senin affını öne sürerim. Eğer beni cimriliğimden dolayı hesaba çekecek olursan, ben de senin keremine sığınırım. Eğer beni ateşe atarsan, ben yine cehennem ehline seni sevdiğimi söylerim.

وَلَعِنُّ أَدْخَلْتَنِي النَّارَ لِأَخْبِرَنَّ أَهْلَ النَّارِ بِحُبِّي لَكَ إِلَهِي وَ سَيِّدِي إِنْ كُنْتُ
لَا تَغْفِرُ إِلَّا لِأَوْلِيَائِكَ وَ أَهْلِ طَاعَتِكَ فَإِلَى مَنْ يَفْرَعُ الْمُذْتَبُونَ وَ إِنْ كُنْتُ
لَا تُكْرِمُ إِلَّا أَهْلَ الْوَفَاءِ بِكَ فَمَنْ يَسْتَعِيثُ الْمُسِيئُونَ إِلَهِي إِنْ أَدْخَلْتَنِي
النَّارَ فَفِي ذَلِكَ سُرُورٌ عَدْوِكَ وَ إِنْ أَدْخَلْتَنِي الْجَنَّةَ فَفِي ذَلِكَ سُرُورٌ نَبِيِّكَ
وَ أَنَا وَ اللَّهُ أَعْلَمُ أَنَّ سُرُورَ نَبِيِّكَ أَحَبُّ إِلَيْكَ مِنْ سُرُورِ عَدْوِكَ ،

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ أَنْ تَمْلَأَ قَلْبِي حُبًّا لَكَ وَ خَشْيَةً مِنْكَ وَ تَصْدِيقًا بِكِتَابِكَ
وَ إِيْمَانًا بِكَ وَ فَرَقًا مِنْكَ وَ شَوْقًا إِلَيْكَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَ الْإِكْرَامِ حَبِّبْ إِلَيَّ
لِقَاءَكَ وَ أَحْبِبْ لِقَائِي وَ اجْعَلْ لِي فِي لِقَائِكَ الرَّاحَةَ وَ الْفَرَجَ وَ الْكِرَامَةَ اللَّهُمَّ
أَلْحِقْنِي بِصَالِحٍ مِنْ مَضَى وَ اجْعَلْنِي مِنْ صَالِحٍ مَنْ بَقِيَ وَ خُذْ بِي سَبِيلَ
الصَّالِحِينَ وَ أَعِنِّي عَلَى نَفْسِي بِمَا تُعِينُ بِهِ الصَّالِحِينَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَ اخْتِمْ
عَمَلِي بِأَحْسَنِهِ وَ اجْعَلْ ثَوَابِي مِنْهُ الْجَنَّةَ بِرَحْمَتِكَ وَ أَعِنِّي عَلَى صَالِحِ مَا
أَعْطَيْتَنِي وَ تَبَنَّنِي يَا رَبِّ وَ لَا تَرُدَّنِي فِي سُوءِ اسْتَنْقَذْتَنِي مِنْهُ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ .

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ إِيْمَانًا لَا أَجَلَ لَهُ دُونَ لِقَائِكَ أَحْبِبْنِي مَا أَحْبَبْتَنِي عَلَيْهِ
وَ تَوَفَّنِي إِذَا تَوَفَّيْتَنِي عَلَيْهِ وَ ابْعَثْنِي إِذَا بَعَثْتَنِي عَلَيْهِ وَ أَبْرِئْ قَلْبِي مِنْ
الرِّيَاءِ وَ الشُّكِّ وَ السُّمْعَةِ فِي دِينِكَ حَتَّى يَكُونَ عَمَلِي خَالِصًا لَكَ اللَّهُمَّ
أَعْطِنِي بَصِيرَةً فِي دِينِكَ وَ فَهْمًا فِي حُكْمِكَ وَ فِقْهًا فِي عِلْمِكَ وَ كِفْلَيْنِ

Allah'ım ve Mevlam! Eğer mağfiretin itaat ehli ve evliyana has olursa, günahkârlar kime yakarsınlar?! Sadık kimselerden başka hiç kimseye ikram ve ihsan etmeyecek olursan, kötü insanlar kime sığınsınlar?

Allah'ım! Eğer beni cehenneme atacak olursan, buna düşmanın (şeytan) sevinir. Ve eğer beni cennete götürürsen, buna Peygamber'in sevinir. Allah'a andolsun, Peygamber'inin sevinmesinin düşmanının sevinmesinden sana daha sevimli olduğunu biliyorum.

Allah'ım! Kalbimi sana sevgi, senden korku, kitabına tasdik, sana iman ve sana kavuşma sevinci ile doldurmanı niyaz ediyorum; ey celal ve ikram sahibi!

Sana kavuşmayı bana sevimli kıl ve benim de sana varmamı kendine sevimli kıl. Sana vardığımda bana esenlik, kurtuluş ve keramet nasip et. Allah'ım! Beni geçmiş salihlere kavuştur ve kalan salihlerden eyle; salihlerin yolundan gitmeyi bana nasip et. Salihleri kendi nefislerine galip eylediğin gibi beni de kendi nefsimle galip et.

Amelimi en iyi şekilde sonuçlandır. Rahmetinle amelimin mükâfatını cennet kıl. Beni, bana verdiğin şeylerden razı olduğun şekilde yararlanmaya muvaffak eyle. Bana dinde sebat ver.

Ey Rabbim! Beni kurtardığın fenalığa bir daha döndürme. Ey âlemlerin Rabbi Allah'ım! Senden ancak, sana kavuşmakla sonuçlanan bir iman gücü istiyorum. Beni yaşattığın sürece böyle bir imanla yaşat, böyle bir imanla öldür ve böyle bir imanla mahşur et. Amelimde ihlaslı olmam için kalbimi dininde riyadan, şüpheden ve duyulup övülme tutkusundan uzak tut.

Allah'ım! Bana dinini kavrama, hükmünü ve ilmini anlama kabiliyeti, rahmetinden iki kanat ve günahlardan sakınma gücü ver.

مِنْ رَحْمَتِكَ وَ وَرَعَا يَحْجُزْنِي عَنْ مَعَاصِيكَ وَ بِيَّضُ وَجْهِي بِنُورِكَ وَ
اجْعَلْ رَغْبَتِي فِيْمَا عِنْدَكَ وَ تَوْفِّي فِي سَبِيلِكَ وَ عَلَى مِلَّةِ رَسُولِكَ صَلَّى
اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ .

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْكَسَلِ وَ الْفَسَلِ وَ الْهَمِّ وَ الْجُبْنِ وَ الْبُخْلِ وَ
الْعُقْلَةِ وَ الْقَسْوَةِ [وَ الدَّلَّةِ] وَ الْمَسْكَنَةِ وَ الْفَقْرِ وَ الْفَاقَةِ وَ كُلِّ بَلِيَّةٍ وَ
الْفَوَاحِشِ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَ مَا بَطَنَ وَ أَعُوذُ بِكَ مِنْ نَفْسٍ لَا تَقْنَعُ وَ بَطْنٍ
لَا يَشْبَعُ وَ قَلْبٍ لَا يَخْشَعُ وَ دُعَاءٍ لَا يُسْمَعُ وَ عَمَلٍ لَا يَنْفَعُ وَ أَعُوذُ بِكَ
يَا رَبِّ عَلَى نَفْسِي وَ دِينِي وَ مَالِي وَ عَلَى جَمِيعِ مَا رَزَقْتَنِي مِنَ الشَّيْطَانِ
الرَّجِيمِ إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ .

اللَّهُمَّ إِنَّهُ لَا يُجِيرُنِي مِنْكَ أَحَدٌ وَ لَا أَجِدُ مِنْ دُونِكَ مُلْتَحِداً فَلَا تَجْعَلْ
نَفْسِي فِي شَيْءٍ مِنْ عَذَابِكَ وَ لَا تَرُدَّنِي بِهَلَكَةٍ وَ لَا تَرُدَّنِي بِعَذَابِ أَلِيمٍ
اللَّهُمَّ تَقَبَّلْ مِنِّي وَ أَعْلِ [كَعْبِي وَ] ذِكْرِي وَ ازْفَعْ دَرَجَتِي وَ حُطَّ وَزْرِي
وَ لَا تَذْكَرْنِي بِحَطِيئَتِي وَ اجْعَلْ ثَوَابَ مَجْلِسِي وَ ثَوَابَ مَنْطِقِي وَ ثَوَابَ
دُعَائِي رِضَاكَ وَ الْجَنَّةَ وَ أَعْطِنِي يَا رَبِّ جَمِيعَ مَا سَأَلْتُكَ وَ زِدْنِي مِنْ
فَضْلِكَ إِنِّي إِلَيْكَ رَاغِبٌ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ،

Nurunla yüzümü ak et. Katında olana beni rağbetli kıl. Beni kendi yolunda ve Peygamber'inin dini üzerine öldür. Allah'ın salat ve selamı ona ve onun Ehl-i Beyt'ine olsun.

Allah'ım! Tembellikten, yorgunluktan, hüzünden, korkudan, cimrilikten, gafletten, katı kalplilikten, zilletten, düşkünlükten, fakirlikten, her türlü beladan, gizli ve açık kötülüklerden sana sığınırım. Kanaat etmeyen nefisten, doymayan karından, huşu etmeyen kalpten, kabul olunmayan duadan, faydası olmayan amelden sana sığınırım.

Ey Rabbim! Nefsim, dinim, dünyam ve bana verdiğin tüm nimetler hususunda, rahmetinden kovulmuş olan Şeytan'ın şerrinden sana sığınıyorum. Muhakkak sen işiten ve bilensin.

Allah'ım! Senin gazabından hiç kimse kurtaramaz beni. Senden başka sığınılacak birini bulamıyorum. Bu durumda, beni azabının hiçbir çeşidine duçar eyleme. Beni helakete ve acı azabına doğru sürükleme.

Allah'ım! (Amellerimi) Benden kabul eyle. Ad ve şanıma yücelt. Günahlarımı dök. Hatalarımla beni anma. Meclisimin sevabını, konuşma ve duamın mükâfatını kendi rızan ve cennetin kıl.

Senden istediklerimin hepsini bana ver ey Rabbim! Fazl ve rahmetini bana artır. Benim sana rağbetim çoktur, ey âlemlerin Rabbi!

اللَّهُمَّ إِنَّكَ أَنْزَلْتَ فِي كِتَابِكَ [الْعَفْوُ وَ أَمْرَتَنَا] أَنْ نَعْفُو عَمَّنْ ظَلَمْنَا وَ قَدْ
ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا فَاعْفُ عَنَّا فَإِنَّكَ أَوْلَىٰ بِذَلِكَ مِنَّا وَ أَمْرَتَنَا أَنْ لَا نَزِدَّ سَائِلًا
عَنْ أَبْوَابِنَا وَ قَدْ جِئْتُكَ سَائِلًا فَلَا تَرُدَّنِي إِلَّا بِقَضَاءِ حَاجَتِي وَ أَمْرَتَنَا
بِالْإِحْسَانِ إِلَىٰ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُنَا وَ نَحْنُ أَرْقَاؤُكَ فَاعْتِقْ رِقَابَنَا مِنَ النَّارِ يَا
مَفْرَعِي عِنْدَ كُرْبَتِي وَ يَا غَوْثِي عِنْدَ شِدَّتِي إِلَيْكَ فَزِعْتُ وَ بِكَ اسْتَعَثْتُ
وَ لُدْتُ لَا أَلُوذُ بِسِوَاكَ وَ لَا أَطْلُبُ الْفَرَجَ إِلَّا مِنْكَ فَاعْثِنِي وَ فَرِّجْ عَنِّي
يَا مَنْ يَفُكُّ الْأَسِيرَ [يَقْبَلُ الْيَسِيرَ] وَ يَعْفُو عَنِ الْكَثِيرِ اقْبَلْ مِنِّي الْيَسِيرَ وَ
اعْفُ عَنِّي الْكَثِيرَ إِنَّكَ أَنْتَ الرَّحِيمُ الْعَفُورُ اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ إِيمَانًا تُبَاشِرُ
بِهِ قَلْبِي وَ يَقِينًا [صَادِقًا] حَتَّىٰ أَعْلَمَ أَنَّهُ لَنْ يُصِيبَنِي إِلَّا مَا كَتَبْتَ لِي وَ
رَضِينِي مِنَ الْعَيْشِ بِمَا قَسَمْتَ لِي يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ.

Allah'ım! Sen Kitabında, haksızlık yapmanı affetmemizi buyurmuşsun. Gerçekten biz kendimize zulmettik; o halde bizi affet. Şüphesiz sen affetmeye bizden daha layıksın. Sen bize, dilenciye kapımızdan boş çevirmememizi emrettin. Ben de bir dilenci olarak kapına geldim; hacetimi vermeden beni geri çevirme. Bize, elimizin altında olanlara iyilik yapmamızı emrettin. Biz de senin kullarınız; bizi cehennem ateşinden kurtar.

Ey kederli anımda sığınağım! Ey zor anlarımda elimden tutan! Sana sığındım ve senden yardım diledim. Senden başkasına sığınmıyorum; senden başkasından kurtuluş ummuyorum. O halde, bana yardımcı ol ve kederlerimi kalbimden gider. Ey esirleri kurtaran ve ey çok günahları affeden!

Az itaatimi kabul eyle ve çok günahlarımı bağışla. Sensin merhametli ve çok bağışlayan. Allah'ım! Senden, kalbimden hiçbir zaman çıkmayan kâmil ve sabit bir iman, hakkımdaki takdirlerinden başka hiçbir şeyin bana ulaşamayacağını bilmeme sebep olacak kâmil bir yakîn niyaz ediyorum.

Hayatımda bana verdiğin şeylere beni razı ve hoşnut eyle; ey merhametlilerin en merhametlisi!

Misbah

Islamic Thought and Research Magazine
Summer 2013 Vol:2 No:5

ISSN 2346-2567

9 772146 256009

Turkey Representation Office of
Al-Mustafa International University